

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนศรีท้าวช้างคำเวียงกุมกาม
อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

The research Project on history and the local culture of
Wiangkumkam community

ทีมวิจัย	สังกัด
๑. พระวีระเดช สนติกโร	หัวหน้าโครงการ/นักวิจัย
๒. พระณรงค์ชัย สदानเคิม	ผู้ช่วยนักวิจัย
๓. พระอนุรักษ์ หาญศิริ	ผู้ช่วยนักวิจัย
๔. นางสาวพรพิมล กาบศรี	ผู้ช่วยนักวิจัย
๕. นางสาวสุภาพร แก้วดวง	ผู้ช่วยนักวิจัย
๖. นางสาวชลธิชา ไชยชนะ	ผู้ช่วยนักวิจัย
๗. นางสาวอรรวรรณ นันทะแก้ว	ผู้ช่วยนักวิจัย
๘. นางสาวภาวิณี อึ้งตระกูล	ผู้ช่วยนักวิจัย
๙. นางสาวชลชติกา จงจิตกลาง	ผู้ช่วยนักวิจัย

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๗

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีเพราะผู้วิจัยได้รับคำแนะนำ และการช่วยเหลือจากบุคคล ผู้ทรงคุณวุฒิหลายฝ่าย

ทีมวิจัยขอขอบคุณอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง สำหรับอาจารย์สมชาย เสียงหลาย รองเลขาธิการสำนักงาน วัฒนธรรมแห่งชาติ, อาจารย์กุลวดี เจริญศรี ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, อาจารย์บัณฑิต เพียรคำ ผู้ประสานงานสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ และคณะ ที่ได้สนับสนุนงบประมาณสำหรับโครงการทำ วิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนศรีท้าวช้างคำ เวียงกุมกามครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหา ดร.บุญช่วย สิรินุโร ผู้อำนวยการสถาบันโพธิยาลัย และ พระมหาพิระพงษ์ พลวิโร ผู้จัดการสถาบันโพธิยาลัย ในฐานะที่เลี้ยงทีมวิจัยประวัติศาสตร์ และอาจารย์ชูพินิจ เกษมณี ที่ปรึกษาโครงการฯ พ่อครูมาลา คำจันทร์ ที่ปรึกษาพิเศษโครงการฯ และอาจารย์นเรศ สงเคราะห์สูง ที่ได้ให้คำปรึกษาแนะนำ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ และถ่ายทอดประสบการณ์ ที่เป็นต้นแบบแห่ง การทำงานพัฒนาสังคม จนทำให้รายงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ พระมหาคำนวณ คณวโร และ พระมีชัย จนุทปชุโขโต จากสถาบันโพธิยาลัยที่ได้ช่วยจัด ทำต้นฉบับและค้นคว้าเอกสาร และช่วยงานตลอดเวลาการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

ขออนุโมทนา ผู้ใหญ่บ้านบ้านช้างคำ, บ้านเจดีย์เหลี่ยม, บ้านหนองผึ้ง, บ้านกลาง และบ้านเสาหิน และ พ่ออ้อย แม่อ้อย พ่อน้อย พ่อหนาน อบต. และชาวบ้านในพื้นที่ ๕ หมู่บ้าน ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัย เป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาในการเก็บข้อมูลในพื้นที่

ขอขอบคุณอนุโมทนา พ่อหนานจันทร์แก้ว บุญหมื่น, นายไพโรจน์ แก้วดวง, แม่คำใส ไชยกันทา, แม่บัวเรียว แก้วดวง, นางนิยม พาทา, นายบุญรวย ปูกแก้ว, แม่บัวถา เจริญชัย, แม่แก้วพา กาบศรี, นางจรรุวรรณ แก้วดวง, นายเกษม บุญหมื่น, นางมยุรี แก้วดวง, นายไพฑูรย์ ไชยอาราม ที่กรุณาช่วยทำอาหาร และให้กำลังใจในการทำวิจัยในครั้งนี้

ขออนุโมทนา บิดามารดาผู้วิจัยที่เป็นกำลังใจ และคณะทีมวิจัยทุกคนที่ได้อดทนรอคอยจนงานวิจัย สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ความดีจากงานวิจัยครั้งนี้ ขอมอบแต่ผู้ที่ทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ให้ชุมชนอยู่คู่กับโบราณสถานและการพัฒนา และการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนต่อไป

พระอธิการวีระเดช สุนติกโร

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรีท้าวช้างคำ มีวัตถุประสงค์ คือเพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรีท้าวช้างคำ เวียงกุมกาม จำนวน ๕ หมู่บ้าน คือ ๑) บ้านช้างคำ ๒) บ้านเจดีย์เหลี่ยม ๓) บ้านกลาง ๔) บ้านเสาหิน ๕) บ้านหนองผึ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ จากคำบอกเล่าของคนในหมู่บ้านและจากประวัติศาสตร์ที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว เพื่อใช้ในการวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีระยะเวลาศึกษา ๑๘ เดือน คือตั้งแต่ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

วิธีดำเนินการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม (ทฤษฎี PRA) ของคณะวิจัยและชาวบ้านพร้อมกัน ตั้งแต่การวางแผนดำเนินงานร่วมกัน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคณะวิจัยและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคณะวิจัยกับชาวบ้าน โดยใช้เครื่องมือคือ การสัมภาษณ์แบบ การสังเกต การสนทนากลุ่มและการจัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึกวิถีวัฒนธรรมเวียงกุมกาม เป้าหมายของกระบวนการเหล่านี้เพื่อให้ชุมชนเกิดความตระหนัก และให้เห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างถูกต้องซึ่งเป็นพื้นฐานในการวางแผนการอนุรักษ์วัฒนธรรมเวียงกุมกาม การวิจัยได้อาศัยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักคัดเลือกโดยชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถเป็นที่เคารพของคนในหมู่บ้าน การเก็บรวบรวมข้อมูลได้จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากภาคสนาม ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและรวบรวม ได้นำมาวิเคราะห์และเรียบเรียงนำเสนอในเชิงพรรณนาพร้อมด้วยแทรกรูปภาพประกอบ

ผลการศึกษากระบวนการการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรีท้าวช้างคำ จะทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันกับโบราณสถานเวียงกุมกามอย่างยั่งยืนได้อย่างไรนั้น พบว่า ที่ผ่านมาชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการกับโบราณสถาน เพราะหน่วยงานราชการคือกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวเป็นผู้จัดการโบราณสถานแต่เพียงผู้เดียว ชาวบ้าน อบต. กำนันผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ไม่ได้มีส่วนร่วมเท่าที่ควร เพราะตอนนี้ชุมชนไม่รู้ว่าทางภาครัฐบริหารการจัดการไปทางไหน ชุมชนไม่ได้เตรียมตัวรับ หลายคนไม่เข้าใจว่ามีคุณค่าอย่างไรในสายตาชาวโลก และในขณะที่เดียวกันชุมชนเองก็ไม่เห็นคุณค่าความสำคัญของทรัพย์สินตัวเอง เนื่องจากขาดการผู้ให้ความรู้ว่าโบราณสถานเป็นของชุมชน ไม่ใช่เป็นของรัฐ เพราะเมื่อเป็นของตนเองชุมชนมีสิทธิ์ที่จะรู้ในการพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกาม

เพราะฉะนั้น ทางรัฐและชุมชนจะต้องบูรณาการการจัดการร่วมกัน อย่าให้ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ไปตกอยู่ที่คนอื่น ต้องให้ชาวเวียงกุมกามเป็นผู้จัดการผลประโยชน์ โดยให้

ทางรัฐและชุมชนใช้ความเข้มแข็งที่แตกต่างระหว่างกันเข้ามาจัดการอย่างเห็นคุณค่า เกิดคุณค่า และภาคภูมิใจ กล่าวคือ รัฐอาจจะใช้กฎหมายเข้ามาดูแลปกป้องโบราณสถาน ในส่วนของชุมชนจะต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นหลักในการขับเคลื่อนโดยอาศัยประเพณี ๑๒ เดือนมาเป็นจุดร่วมให้เป็นปึกแผ่นร่วมกัน คอยย้าคิดย้าทำอยู่ตลอดเวลา ซึ่งกระบวนการบูรณาการร่วมดังกล่าวจะนำมาซึ่งความยั่งยืนต่อไป

การตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นเมืองที่มีการขยายตัวขนาดใหญ่ อย่างตัวเมืองเชียงใหม่ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นกระบวนการการเป็นเมือง (Urbanization) การเปลี่ยนแปลงการเมือง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างของสังคม โครงสร้างของการเมือง และพฤติกรรมทางการวัฒนธรรม สภาพปัญหาของเวียงกุมกาม เดิมเป็นเมืองซึ่งเป็นการสร้างเมืองอย่างมีระบบ เนื่องจากอยู่ในอาณาจักรที่มีเขตต่อเนื่องกับเมืองเชียงใหม่ โดยเวียงกุมกามเป็นเมืองอีกเมืองหนึ่ง แต่ได้ล่มสลายไปโดยธรรมชาติ โดยจมอยู่ใต้น้ำไปเกือบครึ่งเมือง ทำให้ชุมชนการเป็นเมืองล่มสลายลงไป แต่ยังคงหลงเหลือโบราณสถานและ โบราณวัตถุบางส่วนที่พื้นเหนือพื้นดินขึ้นมา แต่ด้วยสภาพที่ยากแก่การปรับปรุง จึงทำให้เกิดเป็นเมืองร้างขึ้นหลังมีการล่มสลาย แต่ต่อมาเกิดการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ ในลักษณะ Over Urbanization เริ่มตั้งแต่เกิดการท่าเรือน้ำลึกในการขนส่งทางน้ำ คือ ท่าวังตาล ซึ่งเป็นท่าที่เกิดมาภายหลัง และเมื่อท่าวังตาลเจริญทางการค้าและเศรษฐกิจ จึงเกิดชุมชนขึ้นมาใหม่และค่อยๆ แพร่กระจายความเจริญมายังเวียงเก่ากุมกาม จึงเกิดการเริ่มซ้อนทับกับเมืองโบราณกุมกาม กับสังคมวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างชุมชน หรือเมืองซ้อนทับกันลงไปบนความเป็นเมืองโบราณ อันเป็นผลมาจากกละเลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะให้การศึกษาแก่สังคม เน้นความเป็นมาของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบเห็น อันมีคุณค่า ก่อให้เกิดปัญหาทางการศึกษาหรือรักษาหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ไว้เป็นมรดกเอาไว้คู่กับการเป็นล้านนาจนกระทั่งความเป็นเมืองที่ถูกเหวี่ยงความเจริญเข้ามาครอบงำ เมืองดั้งเดิมเอาไว้ เกิดความซ้อนทับกัน อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่เมื่อเริ่มมีการให้ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคมที่เข้ามาอยู่ภายหลัง ได้รู้คุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิม แม้จะเกิดความผูกพัน ในความเป็นอยู่สืบมาจากบรรพบุรุษ แต่ก็เกิดความรู้สึกเกรงกลัวในการถูกเวนคืน สังคมและวัฒนธรรมที่ใหม่ เริ่มถอยกลับลงไปยอมรับความเป็นเมืองและวัฒนธรรมของเวียงกุมกาม โดยพยายามปรับตัวเองให้มีการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม แบบ Prismatic Society มากขึ้น เพื่อให้เกิดความอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพา ไม่ให้แบ่งแยกวัฒนธรรมเก่า กับใหม่ ออกจากกัน เฉกเช่น เมืองเก่าสุโขทัย หรืออยุธยา ซึ่งก่อให้เกิดเมืองร้างขึ้นมาภายหลัง

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
สารบัญ	ง
บทที่ ๑ บทนำ	
หลักการและเหตุผล	๑
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๖
คำถามหลักในการวิจัย	๖
เครื่องมือที่นำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรม	๖
การดำเนินงานตามแผน	๗
วิธีการเก็บข้อมูล	๑๑
ขอบเขตของการวิจัย	๑๑
ขอบเขตเนื้อหา	๑๑
ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย	๑๑
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ ทบทวนวรรณกรรมแนวคิดการสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน	
แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	๑๓
แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกับกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม	๒๔
แนวคิดเรื่องขบวนการจัดการและเรียนรู้โดยชุมชน	๒๔
แนวคิดเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	๒๖
แนวคิดทางการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	๒๗

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๓ ผลการวิจัย	
ตอนที่ ๑ สภาพทั่วไปของชุมชนเวียงกุมกามในปัจจุบัน	
๑.๑ สภาพทางภูมิศาสตร์	๓๒
๑.๒ อาณาเขตปัจจุบัน	๓๖
๑.๓ การปกครองในปัจจุบัน	๓๖
๑.๔ วิถีชีวิต	๓๖
ตอนที่ ๒ ข้อมูลประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม	
๒.๑ บริบทชุมชน	๓๕
๒.๒ ข้อมูลทางโบราณคดี : ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม	๔๖
๒.๓ ประวัติศาสตร์ที่กล่าวโดยคนท้องถิ่นเวียงกุมกาม	๖๗
บทที่ ๔ ยุคสมัยของเวียงกุมกาม	
ยุคที่ ๑ : ยุคบ้านเลขที่ ๑ (ทำไร่ไถสวน)	๗๒
ยุคที่ ๒ : ยุคลำไยเข้าเวียงกุมกาม (การเปลี่ยนแปลงอาชีพ ความเชื่อ วัฒนธรรม)	๑๐๘
ยุคที่ ๓ : ยุคถนนรูปเปอร์ตัดผ่าน (ยุคท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม)	๑๑๐
บทที่ ๕ บทเรียนจากกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ชุมชน	
๑. การปลูกจิตสำนึกในการรักท้องถิ่น และการได้รับความร่วมมือ	๑๑๘
๒. การประชุมเสวนาเพื่อหาแนวทางให้ชุมชนได้มีบทบาท มีส่วนร่วม และมีการจัดการตามความต้องการของตนเองต่อสถานโบราณเวียงกุมกาม	๑๑๘
๓. ความรู้สึกรักของคนในชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามต่อโครงการวิจัย และทีมวิจัยบรรยากาศจัดเวทีครั้งแรก	๑๒๒
บทที่ ๖ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
อภิปรายผล	๑๒๖
ข้อเสนอแนะ	๑๒๘
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	

บทที่ ๑

บทนำ

๑. หลักการและเหตุผล

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้เป็นความพยายามที่จะศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า ที่เน้นตรรกะของการเลือกจดจำบอกเล่า และมีความตั้งใจที่จะสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีในอดีตและปัจจุบันว่าเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยอย่างไรบ้าง โดยมองผ่านมิติแห่งความเปลี่ยนแปลงตามกระแสสังคมโลก ซึ่งทุกสรรพสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กระแสสังคมโลกที่คอยขับเคลื่อนระหว่างสิ่งสองสิ่งที่จะสั่นคลอนความยั่งยืนซึ่งกันและกัน เช่น มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาของมนุษย์แต่ละยุคเป็นไปเพื่อยกระดับวิถีชีวิตของตนเองดีขึ้น แต่การพัฒนาบางครั้งไม่สอดคล้องกับบริบทสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่จึงมักทำให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ หรือเกิดปรากฏการณ์อื่น ๆ ที่นำมาซึ่งความไม่ยั่งยืนต่อระบบวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และโครงสร้างทางสังคม ยิ่งไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ทำให้คนในสังคมไม่อาจปรับตัวได้ทันก็ยิ่งทวีคูณขึ้น เมื่อรัฐบาลและองค์กรธุรกิจเอกชนต่างมุ่งพัฒนาบ้านเมืองไปในเรื่องเศรษฐกิจเพื่อส่งออก เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ประเทศชาติมีความมั่งคั่งอย่างรวดเร็ว หัวใจที่สำคัญของเศรษฐกิจแบบนี้ก็คืออุตสาหกรรม จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนประเทศเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม ซึ่งแน่นอนว่าต้องมีทั้งการเกษตรอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมแบบต่าง ๆ เกิดขึ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๘)

ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐที่เน้นวัตถุนิยมนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงส่งผลให้เห็นถึงผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิม ซึ่งแต่ก่อนมีวิถีชีวิตครอบครัวแบบเครือญาติ มีน้ำใจแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต้องเปลี่ยนไปตามจังหวะของยุคที่ต้องคืนรชนชวนขวายคืนรชนแสวงหาตามค่านิยมสังคมโลกาภิวัตน์ที่มองค่าของวัตถุนิยมทองสำคัญกว่าคุณค่าชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคม

อย่างไรก็ตาม กระบวนการทางประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ร้อยรัดผู้คนในสังคมเข้าด้วยกันไม่สามารถที่จะกล่าวถึงอย่างลอย ๆ โดยปราศจากข้อมูล ข้อเท็จจริงจากปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้รู้ หรือผู้บอกเล่า และหรือเอกสาร ตำรับ ตำราต่าง ๆ ได้

ดังนั้น คณะวิจัยจึงให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์การปรับตัวและดำรงอยู่ของชุมชนท้องถิ่น โดยผ่านความสัมพันธ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการกำหนดคกกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนในชุมชน โดยเน้นการจัดการด้านประเพณี วัฒนธรรม ที่เป็นของ “หน้าหมู่บ้าน” ร่วมกัน

ผู้วิจัยสงสัยใคร่รู้ว่ากระบวนการการดำรงอยู่ และการปรับตัวของชุมชนมีท่าทีต่อโบราณสถาน เวียงกุมกามอย่างไร จะยั่งยืนอย่างไรในท่ามกลางความหลากหลายและความซับซ้อนของบริบทการ

เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และนับวันจะยิ่งเพิ่มขึ้นทวีคูณ ดังนั้นการศึกษาวิจัยขั้นนี้จึงเป็นการค้นหาสืบค้นกลไกรากเหง้าประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประเพณี ของชุมชน

เวียงกุมกามเป็นชุมชนโบราณ ตั้งอยู่ที่บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เวียงกุมกามห่างจากกลางเวียงเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ราว ๕ กิโลเมตรคำว่า "กุมกาม" นี้มีผู้รู้ให้ความหมายว่า รักษาบ้านเมืองหรือปกป้องบ้านเมือง พญามังรายทรงสร้างเวียงกุมกามเวียงกุมกามสร้างขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ คือประมาณ พ.ศ.๑๘๑๓ สาเหตุที่สร้างเวียงกุมกามเพราะพญามังรายประสงค์จะสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่แทนที่เวียงหริภุญไชย ซึ่งพระองค์ยึดครองได้ ใน พ.ศ. ๑๘๑๕ ในการสร้างเมืองหลวง "เวียงกุมกาม" พญามังรายทรงเลือกหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่บริเวณที่ในเวลาต่อมาเป็นวัดกานโถม สภาพที่ตั้งหมู่บ้านดังกล่าวมีศักยภาพต่อการพัฒนาให้เป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่ได้ เพราะสถานที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ริมแม่น้ำปิง การใช้น้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคทำได้อย่างสะดวก ด้านการคมนาคมในสมัยโบราณ ใช้แม่น้ำปิงเป็นเส้นทางผ่านของสินค้าและผู้คนที่เดินทางติดต่อไป-มา ระหว่างเมืองต่าง ๆ ได้ ทั้งเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือและเมืองที่อยู่ทางใต้ นอกจากนั้น สถานที่ตั้งยังเป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ปลูกข้าวได้กว้างขวางซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานสำคัญของสังคมเมืองในขณะนั้น

เวียงกุมกามถูกน้ำท่วมใหญ่ในสมัยพม่าปกครอง (พ.ศ.๒๑๐๑ - ๒๓๑๗) ได้รับความเสียหายมาก เพราะหลักฐานจากการขุดแต่งวัดร้างในเวียงกุมกาม ของหน่วยศิลปากรที่ ๔ พบซากวัดร้างจมอยู่ใต้ดินตะกอนที่แม่น้ำพัดพามา ระดับพื้นดินเดิมของวัดอยู่ต่ำกว่าพื้นดินในปัจจุบันประมาณ ๑.๕๐ - ๑.๘๐ เมตร สภาพวัดที่อยู่ลึกลงไปจากพื้นดินปัจจุบันอย่างมาก เวียงกุมกามจึงได้ชื่อว่า "เมืองใต้ดิน" ความเสียหายที่เกิดขึ้นทำให้ยากที่จะฟื้นฟูเวียงกุมกามให้สู่สภาพเดิม เวียงกุมกามจึงถูกปล่อยทิ้งให้ร้างไป ประกอบกับในช่วงที่น้ำท่วมใหญ่อยู่ในสมัยพม่าปกครอง ซึ่งเป็นสภาพบ้านเมืองที่มีความแตกแยกทางการเมือง จึงไม่มีเวลามาทำนุบำรุงเวียงกุมกามและแม้แต่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ก็ไม่บันทึกเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เวียงกุมกาม

จากสาเหตุน้ำท่วมเวียงกุมกามอย่างรุนแรง ทำให้แม่น้ำปิงเปลี่ยนร่องน้ำจากเดิม แม่น้ำปิงเคยไหลไปทางด้านตะวันออกของเวียงกุมกาม กลับเปลี่ยนมาไหลทางด้านตะวันตกของเวียงกุมกาม ซึ่งเป็นแนวของแม่น้ำปิงในปัจจุบัน ทำให้เวียงกุมกามหมดความสำคัญลงไป ทั้งนี้เพราะความเจริญเติบโตของชุมชนจะเป็นไปตามเส้นทางคมนาคม

เวียงกุมกามฟื้นฟูเป็นชุมชนอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ก็เพียงชุมชนเล็ก ๆ ที่ไม่ขยายตัวเป็นศูนย์กลางความเจริญได้อีก เพราะเส้นทางคมนาคมสายสำคัญไม่ผ่านเวียงกุมกาม จากการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยภายในเวียงกุมกามของราษฎร จึงเกิดการซ่อมแซมวัดกานโถมให้เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ภายใต้อิทธิพลของวัดช้างค้ำ ต่อมาหมู่บ้านแห่งนี้จึงได้ชื่อบ้านช้างค้ำ ราษฎรที่อยู่อาศัยในเวียงกุมกามเป็นคนเมืองมีอาชีพทำนาทำสวน อยู่กันตามสภาพสังคมหมู่บ้านเล็ก ๆ ส่วนวัดร้างซึ่งมีเป็นจำนวน

นับสิบ ก็ถูกปล่อยทิ้งรกร้างอยู่ตลอดมา เวียงกุมกามเพิ่งถูกรื้อฟื้นความหลังในฐานะชุมชนโบราณที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ล้านนา เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๗ มานี้เอง นับจากการขุดแต่งวิหารกานโถมใน พ.ศ.๒๕๒๗ เรื่องราวของเวียงกุมกามก็เริ่มเป็นที่สนใจของนักวิชาการและประชาชนทั่วไป (อ.สรวิศ อ่องสกุล)

ปัจจุบันพื้นที่ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเวียงกุมกาม ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ และการที่ชุมชนเวียงกุมกามได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานที่สำคัญการไปมาหาสู่ทั้งแขกนอกแขกในหรือนักท่องเที่ยววนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมาในชุมชนคือ ปัญหาขยะที่ทำให้สภาพแวดล้อมในชุมชนเสื่อมโทรมลง ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ปัญหาเรื่องความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของสิ่งปลูกสร้าง ปัญหาสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่ไม่ได้เอื้อผลกับสิ่งแวดล้อมคือ โบราณสถาน ปัญหาการเวนคืนที่ดินซึ่งเป็นที่ยอมรับก่อนการขุดค้นพบโบราณสถาน และปัญหาเรื่องความหลากหลายของผู้คนที่ได้เข้ามาก่อร่างสร้างตัวทำมาหากินอยู่ในชุมชนเวียงกุมกาม เป็นต้น

จากปรากฏการณ์และการทับซ้อนของปัญหาดังกล่าว ได้ทำให้ความมั่นใจในการที่จะจัดการปัญหาของคนและคนในชุมชน โดยเฉพาะศรัทธาวัดข้างค้ำในชุมชนเวียงกุมกามลดลง จากปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัยและศรัทธาวัดข้างค้ำ จึงมีความสนใจที่จะร่วมกันศึกษาว่า การฟื้นฟูวัฒนธรรมและวิถีชีวิตคนในชุมชนเวียงกุมกาม(ศรัทธาวัดข้างค้ำ) ต่อการจัดการทรัพยากรโบราณสถาน โดยใช้กระบวนการวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้จะทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับโบราณสถานอย่างยั่งยืนได้อย่างไร

คณะวิจัยได้ทำความเข้าใจให้ไปในทางเดียวกัน และร่วมวางแผนงานที่ วัดข้างค้ำ ในช่วงต้นเดือน มิถุนายน โดยมีพระมหาพิระพงษ์ พลวิโร ในฐานะที่เล็งมาร่วมวางแผนงาน ได้พูดคุยกันว่าจะใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research : PR) เป็นหลัก มีลักษณะ คือ คณะศรัทธาวัดข้างค้ำ ชาวบ้าน พระสงฆ์ ผู้รู้ ผู้อาวุโส แกนนำชุมชน กลุ่มเยาวชนหนุ่มสาว นักวิชาการภายนอก และคณะวิจัยได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สภาพชุมชนและร่วมเห็นปัญหาของชุมชนจนกระทั่งหาทางแก้ปัญหาด้วยตนเอง เป็นแผนเบื้องต้นที่จะก่อให้เกิดกระบวนการดำเนินงานวิจัยเพื่อชุมชนโดยแท้จริง เราเน้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายร่วมตรวจสอบข้อมูลที่สำคัญ รับฟังเหตุผลของกันและกันหลายๆความเห็น แล้วจึงหาข้อสรุปโดยกลุ่มเป้าหมายเอง ทั้งนี้คณะวิจัยเป็นเพียงผู้ดำเนินกิจกรรมคอยตั้งคำถาม ค้นหาคำตอบต่อยอดจากสิ่งที่รู้โดยการจัดเวทีย่อยเพื่อสืบค้นข้อมูลในประเด็นต่างๆ ที่น่าสนใจ กระตุ้นให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายบนพื้นฐานของความเคารพและความเสมอภาค และเก็บข้อมูลรวบรวมไว้เท่านั้น

“กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม(PR)” ทีมวิจัยเชื่อว่าจะทำให้ชาวบ้านรู้จักรากเหง้า เข้าใจถึงตัวตนที่มาจากวัฒนธรรมเก่าที่สั่งสมมายาวนาน ทำให้มีลักษณะชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์อย่างเช่นปัจจุบัน

จนกระทั่งมองเห็นปัญหาของตนเองเกิดความคิดร่วมกันที่จะแก้ไขหาหนทางนำไปสู่ความเป็นชุมชนคู่กับโบราณสถานอย่างยั่งยืน ลงมือกระทำด้วยความต้องการของชุมชนเอง สิ่งสำคัญที่สุดที่มิวิจัยเชื่อว่ากระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมจะสามารถช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นภายในชุมชน สร้างสำนึกความเป็นเจ้าของที่ควรจะช่วยกันดูแลหวงแหนใน โบราณสถานและวัฒนธรรมอันดีให้อยู่คู่กับชุมชนไว้ตลอดไป

ทีมวิจัยวางแผนถึงสิ่งที่คาดหวังจากงานเพื่อเป็นเป้าหมายไว้ ประการแรกชุดข้อมูลประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนศรีท้าวช้างคำ เวียงกุมกาม โดยชุดหนึ่งถูกบันทึกไว้เป็นข้อมูลดิบ ข้อมูลที่เรียบเรียงสรุปและวิเคราะห์ เพื่อเขียนเป็นรายงานนำเสนอต่อ สวช. ส่วนอีกชุดหนึ่งเรียบเรียงเป็นเรื่องราวบอกเล่ากลับคืนสู่ชุมชน แต่สิ่งที่คาดว่าจะได้มากกว่านั้นคือความทรงจำช่วงหนึ่งที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยจะอยู่ในความคิดและจิตวิญญาณของคนในชุมชน

ประการที่สอง การทำงานวิจัยชิ้นนี้เป็นความต่อเนื่องจากวัตถุประสงค์ในข้อแรก คือนอกจากได้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์แล้ว ความสัมพันธ์ของชุมชนและคนหลายช่วงชั้นที่มีส่วนสำคัญในการดำเนินงานวิจัยที่ก่อให้เกิดความเข้าใจกัน มีสำนึกร่วมดีที่จะดูแลชุมชน

ประการที่สาม ในส่วนของทีมวิจัยมีความคาดหวังให้ผลที่เกิดจากการดำเนินงานวิจัย นอกจากกลับคืนสู่ชุมชนแล้ว น่าจะนำเข้าสู่สถานศึกษาด้วย ซึ่งย่อมจะเป็นการเพิ่มคุณค่าประโยชน์แก่นงานวิจัยยิ่งขึ้น

ประการที่สี่ ทีมวิจัยต้องการให้เกิดการศึกษา โดยชุมชนท้องถิ่นเอง เป็นการสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนและทีมวิจัยท้องถิ่น เพื่อความรู้ ภูมิปัญญา ผลที่เกิดขึ้นจะสามารถช่วยป้องกัน แก้ไขปัญหา ที่อาจมีขึ้นได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

เวทีการสรุปวิเคราะห์และการเขียนรายงานการวิจัย ซึ่งขั้นตอนที่ทางทีมวิจัยได้นำข้อมูลจากการลงพื้นที่แต่ละครั้ง หลังจากลงพื้นที่และจัดเวทีทางทีมวิจัยได้มีการนั่งสรุปงานข้อมูลร่วมกัน ว่าเราได้ข้อมูลอะไร เกิดปัญหาอะไร และมีคำถามใหม่เกิดขึ้นอย่างไรบ้าง ส่วนข้อมูลที่ได้นั้นเราจะมีทั้งการบันทึก ภาพ เสียง เอกสาร หลังจากนั้นก็มีเพื่อนำมาสรุปเพื่อเป็นข้อมูลดิบและนำมาตรวจสอบโดยการใช้เวทีวันสี่ล เพื่อหาข้อมูลที่ตรงกันและข้อมูลที่ยังขาดหายไป แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาร่วมกันวิเคราะห์วางแผนในการทำงานร่วมกัน และยังเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของทีมวิจัยเพื่อที่จะจัดกระบวนการทำงานต่างๆ ที่จะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล การประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ทำให้เกิดความเข้าใจและรับรู้เรื่องราวภายในชุมชนร่วมกันของแกนนำ ชาวบ้าน ที่เป็นศรีท้าวช้างคำ เวียงกุมกาม อีกทั้งเยาวชนที่อยู่ในพื้นที่เองก็ได้ร่วมกันทำงานการวิจัยเพื่อศึกษาถึงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนที่ตนเองเป็นศรีท้าวอยู่ ซึ่งข้อมูลส่วนมากนั้นจะได้มาจากการบอกเล่าของพ่ออู้อยู่แม่อู้อยู่ในชุมชนของตนเองและนำมาถ่ายทอดออกมาเป็นตัวหนังสือโดยลูกหลานในชุมชน

ในการเขียนรายงานการวิจัยขั้นตอนการสรุป วิเคราะห์ เรียบเรียงข้อมูล จะเป็นขั้นตอนที่สำคัญ และเป็นปัญหาของทีมวิจัยอย่างมาก เพราะทีมวิจัยเรานั้นเพิ่งจะทำงานการวิจัยเป็นครั้งแรก และอีกทั้งยังเป็นพระสงฆ์และเยาวชนที่ยังเรียนอยู่ชั้นมัธยมปลายซึ่งยังไม่เคยทำงานวิจัยมาก่อนจะเรียกว่ามือใหม่ทั้งหมด จึงทำให้เกิดคำถามภายในทีมว่าจะเขียนได้อย่างไร เขียนแบบไหน วิธีเขียนทำยังไง จะเรียบเรียงคำพูดอย่างไรถึงจะดีซึ่งก็ได้ข้อตกลงกันว่า จะเขียนงานกันตามข้อมูลที่เราได้มาจากการจัดเวทีเพื่อสืบค้น

หลังจากนั้นจึงเกิดเวทีการติดตามการทำงานและการเขียนรายงานการวิจัย ซึ่งทางทีมวิจัยก็ได้รับการวิจารณ์(ข้อComment) จากทีมที่ปรึกษา และพี่เลี้ยงกลับมาเพื่อที่จะเขียนรายงานความก้าวหน้าที่จะนำไปเสนอให้กับทาง สวช. ว่าควรจะเขียนอย่างไร(กรอบการเขียนรายงาน) จะเสนออะไรก่อนอะไรหลัง แล้วนำกลับมาช่วยกันปรับแก้ตามที่ได้รับข้อเสนอแนะและกรอบการเขียนรายงานจากทางทีมที่ปรึกษาและพี่เลี้ยงได้ช่วยกันให้แนวคิดมา และส่งรายงานเฟสแรกที่ได้ปรับแก้แล้วส่งให้กับทางสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(สวช.)และมีการเสนอรายงานการวิจัยโดยจัดขึ้นที่หน้าสถาบันโพธิยาลัย วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ให้กับทางรองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งให้คำให้ข้อเสนอแนะกับทีมวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของเครื่องมือในการที่ใช้ในการบันทึกข้อมูลต่างๆ มีอะไรบ้าง และทางทีมที่ปรึกษาได้ให้คำแนะนำในการทำงานระยะต่อไป ว่าควรจะทำอะไร หาระยะอะไรเพิ่ม อะไรที่ยังขาดหายไปจากการสืบค้นข้อมูลระยะที่ผ่านมาและส่วนที่นำมาเสนองานของระยะที่ผ่านมา

หลังจากการรายงานความก้าวหน้าแล้วทางทีก็ได้ไปหาข้อมูลเพิ่มเติมจากการทำงานที่ผ่านมา ระยะ ๖ เดือนแรก ทางทีมวิจัยและเยาวชนก็ได้ลงพื้นที่ ที่เหลือหาข้อมูลเพิ่มเติมแล้วจึงนำกลับมาพูดคุยสรุปข้อมูลที่ได้มา เราได้อะไร และยังขาดอะไร เพื่อที่จะได้ไปหาข้อมูลจากพ่ออู๋แม่อู๋ ผู้รู้ในชุมชนเพิ่มเติมอีกครั้ง ซึ่งการสรุปการพูดคุยร่วมถึงการลงพื้นที่นั้นจะมีการเขียนกระดาษ และบันทึกไว้ในคอมพิวเตอร์ และได้บันทึกเสียง ถ่ายภาพไว้เสมอ แล้วจึงนำข้อมูลต่างๆ นั้นไปแลกเปลี่ยนกับผู้ให้ข้อมูลอีกครั้ง ในวันสี่ซึ่งถือว่าเป็นอีกเวทีหนึ่งในการหาข้อมูล เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดให้เกิดความถูกต้องตรงกัน

ทางทีมพี่เลี้ยงงานวิจัยนั้นก็ได้เข้ามาให้คำปรึกษา แนะนำการเสนองานระยะที่ ๒ ว่าควรเสนองานแบบไหนและควรจัดข้อมูลที่ได้มานั้นแยกเป็นส่วนไหนบ้างจะเขียนไว้ที่ใด ในส่วนของการเขียนรายงาน จึงมีการแบ่งภาระหน้าที่ของคนภายในทีมวิจัยเองตามความถนัดและความสามารถของแต่ละคน แล้วนำมาร้อยข้อมูลส่วนต่างๆ เข้าด้วยกันอีกครั้งและมาร่วมกันปรับข้อมูลให้เชื่อมโยงกันให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ขึ้นมา ซึ่งส่วนมาแล้วส่วนงานที่เขียนกันนั้นจะค่อนข้างที่จะต้องเป็นเรื่องราวที่เชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่ เกิดจนตาย

อ.ชูพินิจ เกตุมณี ยังได้ให้คำปรึกษาในการเขียนรายงานการวิจัยของทีม ให้การแบ่งยุคในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมภายในชุมชนว่ามียุคอะไรอยู่ก่อน และยุคที่เปลี่ยนแปลงนั้นมีอะไรเข้ามาเมื่อไร มีอะไรเข้ามาบ้าง และควรจะมีการทำแผนที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนแทรกเข้ามาในส่วนของรายงานการวิจัยที่จะต้องส่งให้กับทางสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

อ. กุลวดี (ผู้อำนวยการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ) ได้ให้ข้อเสนอแนะกับทางทีมวิจัยประวัติศาสตร์เวียงกุมกามในการเขียนรายงานการวิจัย ควรที่จะเพิ่มกระบวนการเคลื่อนไหวของคนภายในชุมชนทั้ง ๓ วัด คือ ชุมชนวัดช้างค้ำ ชุมชนวัดเจดีย์เหลี่ยม ชุมชนวัดเสนาหิน ซึ่งจะเป็เป้าหมายหลักในการที่จะทำให้คนทั้งโลกไม่เฉพาะแค่ในประเทศ หรือภายในท้องถิ่นเท่านั้นที่จะมองเห็นถึงคุณค่าของโบราณสถาน วัฒนธรรมที่มีอยู่ และส่วนที่หายไป ในเวียงกุมกามเอง อีกทั้งยังแนะนำให้ศึกษาถึงเรื่องของการดูแลรักษาโบราณสถานของเมืองอื่น (โรม , กรีก) ว่ามีกระบวนการอย่างไรแล้วจะนำมาปรับใช้กับชุมชนได้อย่างไร แล้วเสนอให้ทางกรมศิลปกรร่วมมองหาวิธีการที่จะทำให้ชุมชนอยู่กับโบราณสถานอย่างยั่งยืนได้อย่างไร อาจจะไม่ใช้วันนี้หรือพรุ่งนี้ ค่อยๆ ทำไปให้รายงานการวิจัยที่ทำขึ้นนั้นเป็นเพียงเครื่องมือที่จะคอยประสานคน ส่วนงานต่างๆ ภายในชุมชน ให้เกสำนึกร่วมกันที่จะรักษาโบราณสถานและวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้คงไว้ซึ่งเป็สิ่งที่มุ่งหวังที่จะทำให้เกิดความต่อเนื่องออกไป

หลังจากที่ได้ขอแนะนำ ข้อเสนอแนะ จากทางที่ปรึกษา ที่เลี้ยงแล้วนั้นจึงได้กลับมาวิเคราะห์หาแนวทางร่วมกันภายในทีมวิจัย ที่จะหาคำตอบของปัญหาที่ว่าชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำจะอยู่กับโบราณสถานอย่างยั่งยืนได้อย่างไร เพื่อที่จะนำมาเขียนในส่วนของรายงานการวิจัยส่งให้กับทางสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้

๒. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม

๓. คำถามหลักในการวิจัย

กระบวนการการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำ จะทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันกับโบราณสถานเวียงกุมกามอย่างยั่งยืน ได้อย่างไร ?

๔. เครื่องมือที่นำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรม

การจัดเวทีชุมชน เพื่อชี้แจงให้เข้าใจถึงการดำเนินงานวิจัยของทีม ทั้งเป็นการสำรวจค้นหาแหล่งข้อมูลบุคคล วางแผนว่าจะใช้วันพระวันศีล และงานประเพณีของท้องถิ่น จะเป็เวทีที่คืนความรู้สู่ชุมชนเป็ระยะๆ ค่อย

การจัดเวทีติดตามผลการดำเนินงาน เป็นเวทีนี้จัดทำกับทีมวิจัยประวัติศาสตร์ไทเงิน (วัดสัน ก้างปลา) เพื่อจะเสนอความก้าวหน้าการทำงานหลังจาก ๓ เดือนแรกผ่านไป โดยเชิญนักวิชาการ และที่ เลี้ยงมาช่วยดู และชี้แนะการดำเนินงานเป็นช่วงๆ วางไว้ประมาณ ๓ เวที

การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการประสานงานของทีมวิจัยกับผู้รู้ ปราชญ์ชุมชนในประเด็นต่างๆที่ สนใจโดยตรง เป็นการสัมภาษณ์ ตั้งคำถาม สอบถามพูดคุยรายบุคคล เก็บข้อมูลแบบคร่าวๆ แล้ว รวบรวมข้อมูลแยกผู้รู้แต่ละด้านไว้เพื่อการพบปะพูดคุยแบบกลุ่มย่อยแยกประเด็นอีกที

เวทีเสวนากลุ่มย่อย เป็นการประสานกลุ่มผู้รู้ในแต่ละประเด็นประมาณ ๗-๑๕ คน มาพูดคุย สอบถามแบบเจาะลึก หาข้อสรุปแต่ละเรื่องให้ลงตัว บันทึกข้อมูลเพื่อเป็นหลักฐานที่มีน้ำหนักพอ

เวทีระดับตำบล เวทีที่จัดขึ้นด้วยเหตุผลตามประเพณี เช่น “ประเพณีสืบชะตาเวียงกุมกาม” ของ ตำบลท่าวังตาล มีกลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมที่หลากหลาย ทั้งพระสงฆ์ฆราวาสระดับสูง กรรมการจากสภา วัฒนธรรม ผู้บริหารปกครองบ้านเมือง องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำหมู่บ้าน ที่น่าสนใจคือคาดว่าจะ เป็นเวทีเชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำหมู่บ้านที่ขัดแย้งกันอยู่ได้บ้างส่วนหนึ่ง

วงกลมประเพณี ๑๒ เดือน เป็นเครื่องมือกำหนดเป้าหมายในการหาความสัมพันธ์ เก็บข้อมูลวิถี ชีวิตและวิถีคิดของชุมชน ซึ่งสามารถจะอธิบายถึงวิถีชาวบ้าน ได้อย่างชัดเจนและเข้าถึงชาวบ้านได้ง่าย

เครื่องมือประกอบในการสืบค้น จัดเก็บข้อมูล มีเครื่องบันทึกเสียง, กล้องบันทึกภาพ, วิดีโอ แนวคำถาม และแผนที่

อาสาสมัครของกลุ่มเยาวชนที่เป็นลูกหลานของคนในชุมชน ที่ได้รับผ่านการฝึกฝน

๕. การดำเนินงานตามแผน

การประชุมทีมวิจัยและกลุ่มหนุ่มสาว (๗ มิ.ย.๒๕๕๗) เพื่อเตรียมความเข้าใจ ความพร้อม แบ่ง บทบาทและหน้าที่ของทีมวิจัยและที่เลี้ยงว่ามีบทบาทกันอย่างไร ? จะช่วยกันทำงานได้อย่างไรรูปแบบ ไหน ? การออกแบบคำถามเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล ภูมิปัญญา ผู้รู้ ปราชญ์ในชุมชน โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นแกนนำ ๒ ประเภท

- แกนนำที่เป็นทางการ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ฯลฯ
- แกนนำที่ไม่เป็นทางการ คือ ผู้รู้ในประเด็นต่างๆ พ่ออู๊ย แม่อู๊ย คณะศรัทธา เป็นต้น

และยังมีเรื่องประเด็นคำถามที่เป็นเรื่องในความสนใจของทีมวิจัยเบื้องต้น ต่อไปนี้

- ความเป็นมา/ตำนาน ของแต่ละหมู่บ้าน
- วิถีชีวิตของชุมชนก่อนหน้านี้เป็นอย่างไร ?
- การมีโบราณสถานในหมู่บ้านทำให้เกิดผลกระทบอย่างไร ?
- โบราณสถานเกี่ยวข้องกับชีวิตมากน้อยเพียงใด ?
- ความรู้สึกก่อนและหลังการขุด ค้นพบโบราณสถาน

- จารัต ฮิตฮอยของชุมชนมีอะไร อคติและปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ?
- มีความคิดเห็นอย่างไรต่อความสนใจของคนภายนอก ที่มีต่อวิถีชีวิตและมรดกโบราณสถานของคนที่นี่
- หมู่บ้านของเรามีความสามารถ และศักยภาพด้านใดบ้าง ?
- เมื่อก่อนอุ๊ยทำอาชีพอะไร ?
- ท่านมีส่วนในการพัฒนาโบราณสถานมากน้อยแค่ไหน ?
- ผู้รู้ด้านต่างๆในชุมชนมีใครบ้าง ?

การประชุมของทีมวิจัยวางแผนกิจกรรมโครงการ เบื้องต้นเพื่อ

๑. ทำปฏิทินการดำเนินงาน

๒. จัดเวทีพูดคุยของทีมกับศรัทธาชุมชนวัดช้างค้ำ เวียงกุมกาม

๓. จัดกิจกรรมเชื่อมคน สืบค้นประวัติศาสตร์ จากพี่น้อง-หนาน พ่ออุ๊ย-แม่อุ๊ย ว่าใครทำอะไร? ที่ไหน? เพื่อใคร? อย่างไร? เพื่ออะไร? เป็นอย่างไร? ได้เพราะอะไร? ไม่ได้เพราะอะไร?

๔. คู่มือการปฏิบัติการวิจัยสืบค้นเวทีย่อย ๕ พื้นที่ กี่ครั้ง ?

๕. ร่วม เวทีเสริมศักยภาพทีมวิจัย โดยอาจารย์นเรศ สงเคราะห์สุข

บรรยากาศการจัดเวทีครั้งแรก

เนื่องจากหมู่บ้านของเราเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ซึ่งมีโบราณสถาน และกระจัดกระจายไปในหมู่บ้านต่างๆ จึงเกิดปัญหาความไม่เรียบร้อยของสิ่งปลูกสร้าง ความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของคนในชุมชนที่ไม่เอื้อผลประโยชน์ต่อโบราณสถาน ปัญหาของคนภายนอกที่เข้ามาหากินในชุมชน ดังนั้นลูกหลานของคนในชุมชนจึงอยากศึกษา ว่าชุมชนของเรานั้นจะอยู่คู่กับโบราณสถานได้อย่างไรให้ยั่งยืน และหาแนวทางเพื่อจัดการกับโบราณสถาน และอยากรู้เกี่ยวกับความต้องการชุมชน ประวัติความเป็นมาของชุมชน และจะได้ปรึกษากันเพื่อหาแนวทางในการสืบค้นประวัติศาสตร์ของเรา ว่าเมื่อก่อนก่อนที่จะขุดพบโบราณสถาน ชีวิตความเป็นอยู่เป็นอย่างไร และเมื่อหลังขุดค้นพบแล้ว หมู่บ้านได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชาวบ้านเรารู้สึกอย่างไร จึงอยากให้ทุกคน มีส่วนร่วมในการสืบค้นประวัติศาสตร์ในครั้งนี้ และจะหาแนวร่วมในการทำวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้ทำ ๕ หมู่บ้าน คือ บ้านช้างค้ำ บ้านเจดีย์เหลี่ยม บ้านกลาง บ้านเสาหิน และบ้านหนองผึ่ง แต่จุดใหญ่ๆ อยู่ในหมู่บ้านของเรา คือบ้านช้างค้ำ ซึ่งคงต้องถามจากคนรุ่นเก่า พ่ออุ๊ยแม่อุ๊ย พ่อหนาน แม่หม่อม และทุกๆ คนในชุมชน

ในการสืบค้นครั้งนี้ เราจะมีภาระกิจ หาหมู่บ้านที่จะเข้ามาช่วยในการสืบค้นประวัติศาสตร์ ซึ่งคงต้องถามจากพ่ออุ๊ย แม่อุ๊ย ว่า บ้านเราตอนนี้ มีใครที่เก่งในเรื่องใดบ้าง ถ้าจะถามเรื่อง การทำกะลา ก็มีลุงรวย ที่ทำอยู่ในตอนนี้ ถ้าจะตัดคง ต้องอยู่กับขายนวล หรือถ้าจะสานปลา สานกบ ต้องคุยกับใคร อย่างนี้เป็นต้น

สำหรับความรู้สึกของทีมวิจัย ครั้งแรกกลับมาคิดว่า เราจะทำกันได้หรือเปล่า แต่จากการที่ได้ร่วมงานกัน พวกเรา ก็มีความเชื่อมั่นว่าเราต้องทำได้ เพราะจากที่ผ่านมามีการจัดกิจกรรม เมื่อขออะไร ชาวบ้านก็ทำให้ความร่วมมือมาโดยตลอด เพราะฉะนั้น ก็เชื่อว่าเราสามารถทำวิจัยประวัติศาสตร์ของเราเองได้

สำหรับความรู้สึกของชาวบ้าน ก็รู้สึกว่ายากทำวิจัยประวัติศาสตร์ของบ้านเรา แต่ก็ยังลังเลว่าเราจะทำได้หรือเปล่า แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ดี วันข้างหน้า ลูกหลานของเราจะรู้ว่าประวัติบ้านเราเป็นอย่างไรมีความเป็นมาอย่างไร พ่อหนานบอกว่า “...กำนันทำวิจัย จะจำน้อย บ่าใจจะเหมือนกำนันเยาะกับข้าว ต้องใจเวิเวลา บางคนยังบ่อเข้าใจกัน เป็นผู้ว่าดี ก่อ ดี ต้องมาทำความเข้าใจกันใหม่แห่มก่า...” และที่สำคัญต้องอาศัยความร่วมมือของพวกเราทุกคน

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นเรียนรู้ได้ โดยไม่ต้องอ่านจากตำราอย่างเดียว แต่เกี่ยวกับเรื่องการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนถึงประเพณีของบ่าเก่าที่เรายังรักษาไว้ ถ้าพูดถึงการวิจัยนั้น พิสูจน์แล้วว่าชาวบ้านสามารถทำวิจัยได้ ยกตัวอย่าง หมู่บ้านท่ามาลัย เป็นหมู่บ้านมุสลิม ได้ตั้งคำถามเรื่องขนมว่า ทำไมคนในหมู่บ้านไม่นิยมขนมของหมู่บ้าน เด็ก ๆ หันไปกินขนมกรูบกรอบ ที่ต้องซื้อกินแล้วทำไมขนมพื้นบ้านไม่มีใครสนใจ คนทำก็หายาก ไม่ค่อยจะมีแล้ว แล้วขนมนั้นมีคุณค่าอย่างไรอธิบายถึงความเป็นมุสลิมได้ไหม อธิบายถึงความเป็นท่ามาลัยได้ไหม แล้วขนมนี้จะทำให้เป็นอาชีพสำหรับสตรีมุสลิมท่ามาลัยได้ไหม แล้วขนม สามารถจะเป็นเครื่องมือสานสานใยให้กับครอบครัวกับคนในชุมชนได้อย่างไร จึงเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องขนมกัน ระหว่างแม่ฮูฮู ในหมู่บ้าน ท่ามาลัย ชาวบ้านได้ตั้งคำถามดังนี้

๑. องค์ความรู้เกี่ยวกับขนมพื้นบ้านมุสลิมมีอะไรบ้าง มีคุณค่าเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมของหมู่บ้านอย่างไร
๒. แล้วจะสามารถฟื้นฟูขนมพื้นบ้านขึ้นมาได้อย่างไร
๓. แนวทางที่จะส่งเสริมและพัฒนาให้ดีขึ้นจะทำอย่างไร

แม่บ้านที่ท่ามาลัยบอกว่า การวิจัยเป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้นคว้าภูมิปัญญา ยกกระดับจากที่มีอยู่เดิมแล้ว ต้องค้นหาเพิ่มเติมให้ลึกขึ้น อะไรคือภูมิปัญญา ถ้าที่ท่ามาลัยเป็นขนมมุสลิม แล้วบ้านเรา เวียงกุมกาม ภูมิปัญญาคืออะไร ให้พ่อฮูฮูแม่ฮูฮูให้ข้อมูลและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แล้วให้เด็กลูกหลานตรวจสอบข้อมูลสุดท้ายต้องให้พ่อฮูฮูแม่ฮูฮูตรวจสอบอีกครั้ง และคิดว่าภูมิปัญญาของบ้านเรามีอะไรบ้าง เราเข้าใจคำว่าภูมิปัญญาและงานวิจัยแบบชาวบ้านมากน้อยแค่ไหน ซึ่งคำว่างานวิจัยแบบชาวบ้านนั้นหมายถึง การค้นหาข้อมูล การตั้งคำถาม การค้นคว้า การเจาะลึกข้อมูล การตั้งประเด็นคำถามต่างๆ ถ้าไม่มีคำถามก็จะไม่เกิดความรู้หรือความเข้าใจเกิดขึ้นเราสงสัยอะไรต้องค้นควาหาคำตอบมาให้ได้และเราต้องบอกด้วยว่าประวัติศาสตร์ของเรามีอะไรบ้างเพราะลูกหลานรุ่นหลังจะไม่มีใครรู้ต้องอาศัยความรู้ของพ่อ

อู๋ แม่อู๋ ชาวบ้านของชุมชนเวียงกุมกามจะมีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยครั้งนี้อย่างไรบ้าง เพราะทั้ง ๕ หมู่บ้านนั้นภูมิปัญญาจะไม่เหมือนกัน แล้วแต่จารีตสืบทอดของแต่ละท้องถิ่น

แม่อู๋ทั้งหลายเล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนเวลาจะทำกับข้าว ไม่ต้องไปตลาด แค่เดินไปเก็บผักข้างรั้ว คำน้ำพริก หรือไปที่ทุ่งนา ก็มีผักมากมายหลายชนิด เช่น ผักกุ่มป่า ผักนึ่ง เต่า มีปู มีปลา ไม่ต้องใช้เงินซื้ออาหารมาเหมือนกับปัจจุบัน

เรื่องผีป่วนั้น ก็มีการเลี้ยงที่แตกต่างกันออกไป ของเช่นไหว้ ก็ต่างกันด้วย บางบ้านเป็นไก่ บางบ้านเป็นหมู บางบ้านจะเป็นลาบ แกงอ่อม หรือขนมหวาน แล้วแต่บรรพบุรุษผีป่วนี้อีกที ซึ่งจะได้อะไรศึกษากันต่อไป

ดังนั้น เวียงกุมกามจากคำบอกเล่าราวปี พ.ศ. ๒๕๒๗ กรมศิลปกรเริ่มเข้าไปสำรวจซากโบราณสถานวัดกานโถม หรือวัดช้างค้ำในปัจจุบัน อยู่ในบริเวณวัดช้างค้ำ การเข้ามาสำรวจจุดแต่งของกรมศิลปกรทั้งนั้น ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวในความเป็นเมืองเก่าแก่มากยิ่งขึ้นทั้งการบูรณะโบราณสถานในช่วงเวลาต่อมา ก็ยิ่งทำให้ปรากฏว่าเมืองเก่าแห่งนี้มีโบราณสถาน โบราณวัตถุมากมาย มีชาวบ้านบางคนสนใจและคิดไปถึงคนสมัยก่อนฝังสมบัติไว้ในเวียงกุมกาม หลายคนขุดหลุมเพื่อปลูกบ้านก็พบว่ามีอิฐ และของมีค่าที่ฝังอยู่ใต้ดิน และเครื่องใช้อยู่มากมาย ส่วนมากพบมากที่วัดกานโถม ช้างค้ำ หลักฐานจากการปฏิบัติงานโบราณคดีในพื้นที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นต้นมา โดยเฉพาะหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุประเภทพระพิมพ์ ที่เป็นพระคง พระสามหอม พระแปด พระสิบสอง ฯลฯ และรูปแบบภาษาชะดินเผา แบบหริภุญไชย (ลำพูน) อีกทั้งจากหลักฐานจารึกอักษร/ภาษามอญ และอักษรไทยสมัยก่อนพ่อขุนรามคำแหง ที่พบจากการขุดแต่งโบราณสถาน และขุดค้นพบบริเวณสนามโรงเรียนวัดช้างค้ำเดิม (ในเขตพื้นที่วัดช้างค้ำด้านใต้) และที่วัดเจดีย์เหลี่ยม เฉพาะอย่างยิ่งที่วัดช้างค้ำนั้น การได้พบโบราณสถานที่เป็นพระวิหารสร้างทับซ้อนกัน ๒ รุ่นหันหน้าไปทางทิศตะวันตก โดยที่มีแกนทิศทางก่อสร้างเบี่ยงเบนกันเล็กน้อย รวมไปถึงมีกลุ่มร่องรอยหลักฐานสิ่งก่อสร้างในส่วนพระเจดีย์ทางตอนหลังที่ขุดพบซ้อน ไม่เหมือนกับวัดอื่นๆในเวียงกุมกาม เหล่านี้เป็นหลักฐานของชุมชนในเขตเวียงกุมกามในสมัยก่อนล้านนา หรือล้านนาระยะแรกเริ่ม ที่ชุมชนในเขตนี้รับอิทธิพลของรัฐหริภุญไชย (ลำพูน) ก่อนหน้าสมัยพญามังรายมาสร้างสถาปนาเวียงกุมกามในปี พ.ศ. ๑๘๒๕ นานแล้วไม่น้อยกว่า ๕๐๐ ปี เช่นเดียวกับหลักฐานประวัติความเป็นมาของ เวียงเจ็ดลิน ในเขตเชิงคอกยสุเทพปัจจุบัน อันเป็นที่ตั้งของศูนย์ราชการของสำนักงานเขตปศุสัตว์เชียงใหม่ สวนรุกขชาติห้วยแก้ว-โบราณวัตถุของสมัยหริภุญไชยหลายอย่างแล้วด้วย เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมของโบราณสถานในเขตเวียงกุมกามนั้น กล่าวได้ว่าโบราณสถานประเภทกำแพง - คูเมือง ข่าน ตลาด วัง บ้านเรือน หนองน้ำ ถนน ต่างๆ เหล่านี้ ถือได้ว่าไม่คงสภาพเหลือไว้ให้ได้ศึกษาอย่างพอเพียงแล้ว เพราะเหตุที่มีตะกอนดิน ทรายน้ำป่าพัดพามาท่วมทับถมดังกล่าว มีแต่เพียงสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในเขตวัดร้าง - ไร่ร้างของเวียงกุมกาม ที่คงเหลือหลักฐานในปัจจุบันจาก

การชุดแต่ง- บูรณะของกรมศิลปากรในระยะเวลาที่ผ่านมา โดยสามารถแยกพิจารณาศึกษาออกเป็น ๒ ส่วน คือด้านผังรูปแบบการก่อสร้างวัดและลักษณะทางศิลปสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างในเขตวัดประเภทต่าง ๆ คือพระเจดีย์ พระวิหาร อุโบสถ หอธรรม (หอพระไตรปิฎก) กำแพงแก้ว กำแพงวัด เจดีย์ราย วิหาร/มณฑปขนาดเล็ก บ่อน้ำ สระน้ำ ฯลฯ อีกทั้งสิ่งก่อสร้างอื่นๆ โดยเฉพาะที่ก่อสร้างด้วยไม้ซึ่งไม่เหลือหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน เช่นกุฏิพระ เป็นต้น

๖. วิธีการเก็บข้อมูล

๘.๑ เอกสารวิชาการต่างๆ จาก

- ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก
- ห้องสมุดสถาบันโพธิยาลัย วัดสวนดอก เชียงใหม่

๘.๒ ป้ายสาของวัดช้างค้ำ

๘.๓ บันทึกประวัติของวัด

๘.๔ ธรรมเนียมโบราณของวัดช้างค้ำ

๘.๔ กระบวนการ : ๑) ภาคทฤษฎี คือการเข้าร่วมเวที, สัมมนา, ประชุม เพื่อกำหนดบทบาททิศทาง แนวทางในการศึกษา ค้นคว้า ค้นหาข้อมูล และ ๒) ภาคสนาม หรือภาคปฏิบัติ เข้าไปสู่สถานที่หมู่บ้านทำการศึกษาวิจัย ค้นคว้าข้อมูล โดยการบันทึก สังเกต สัมภาษณ์ สอบถาม สนทนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปู่ ย่า ตา ยาย ปราชญ์ชาวบ้าน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาและวิเคราะห์

๗. ขอบเขตการวิจัย

ชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำที่มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกับวัดอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งที่อยู่ในเขตเวียงกุมกาม สารภี จำนวน ๕ หมู่บ้าน ประกอบด้วย ๑) บ้านช้างค้ำ ๒)บ้านเจดีย์เหลี่ยม ๓) บ้านกลาง ๔) บ้านเสาหิน และ ๕) บ้านหนองผึ้ง

๘. ขอบเขตเนื้อหา

๑. วิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่เวียงกุมกาม หรือการเปลี่ยนแปลงในรอบ ๘๐ ปี
๒. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวบ้านเวียงกุมกาม
๓. กระบวนการการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

๙. ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

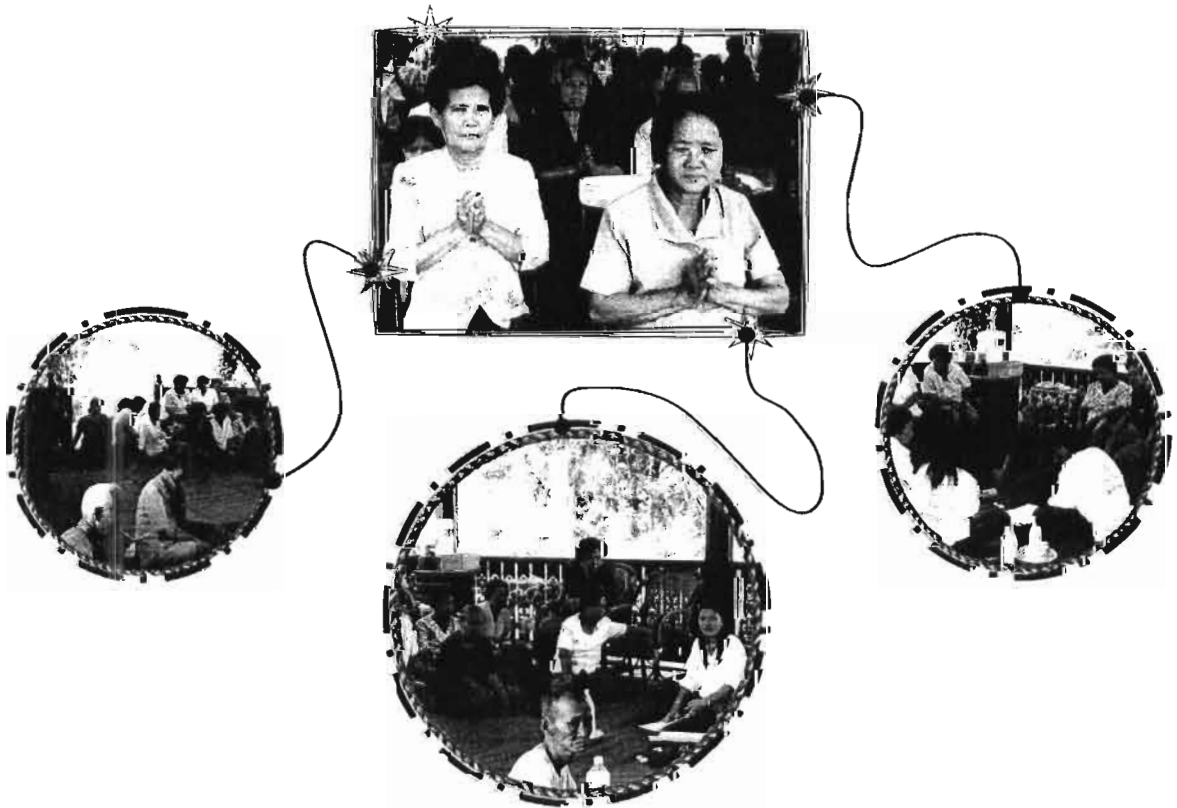
เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๗ ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๘

๑๐. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้ทราบถึงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมรากเหง้าของชุมชน ชุมชนเกิดความตระหนักและสำนึก รักในท้องถิ่น มีความสมานฉันท์ในกลุ่มศรัทธาวัดช้างค้ำ เวียงกุมกาม
๒. ได้แผนที่แหล่งภูมิปัญญา/ผู้รู้/องค์ความรู้ของชุมชน
๓. ได้กระบวนการการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำว่า จะทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันกับโบราณสถานเวียงกุมกามอย่างยั่งยืนอย่างไร

๑๑. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. คนในชุมชนได้ตระหนักในคุณค่าของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น เข้าใจถึงวิถีและรากเหง้าของความคนและความเป็นชุมชนเวียงกุมกาม
๒. ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นจากคำบอกเล่าลบบัณฑิตชาวบ้าน
๓. ได้แนวทางในการที่จะอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับ โบราณสถานเวียงกุมกาม
๔. ได้เชื่อมเครือข่ายความสัมพันธ์ของศรัทธาหัววัดวัดช้างค้ำ
๕. คนในชุมชนได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

บทที่ ๒

บททวนวรรณกรรมแนวคิดการสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน

เนื่องจากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นเรื่องที่มีการศึกษาและวิจัยกันมาพอสมควร รวมทั้งบทความ เอกสารทางวิชาการ หนังสือตำรา ธรรมเนียมโบราณ ปับสา มีการเขียนกันมากขึ้น ทั้งจากแวดวงวิชาการ ผู้ให้ การศึกษาและนักวิจัยในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมา (ยุคแห่งการแสวงหาหลังสมัยความเคลื่อนไหว ๑๔ ตุลา ๒๕๑๖) จึงทำให้ที่มิวิจัยได้ศึกษาเอกสาร บทความ วรรณกรรมทางวิชาการ และอื่น ๆ เพื่อนำมาประกอบ กระบวนการทำงานวิจัย

๑. แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
๒. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกับกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม
๓. แนวคิดเรื่องขบวนการจัดการและการเรียนรู้โดยชุมชน
๔. แนวคิดเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
๕. แนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

๑. แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในที่นี้หมายถึง การศึกษาโดยอาศัยการร่วมคิด ให้ข้อมูลโดย การบอกเล่าเรื่องราวและความรู้ที่ศึกษาจากผู้คนในท้องถิ่นโดยตรง อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของงาน ศึกษาวิจัยชิ้นนี้ อย่างไรก็ตามงานศึกษาลักษณะของหลักฐานและการจดบันทึกนับว่ามีคุณภาพการอย่าง มากต่อการทำความเข้าใจและอธิบายความเป็นชุมชนศรัทธาวิถีชีวิตข้างค้ำเวียงกุมกาม ในเชิงพัฒนาการได้ เป็นอย่างดี ทั้งสำหรับวงการประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และส่วนราชการปกครอง หรือแม้แต่กับผู้คน ท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในชุมชนเวียงกุมกามเอง อย่างน้อยก็เกิดความภาคภูมิใจที่เวียงกุมกามแห่งนี้มีความ เป็นมาที่ยาวนาน เงื่อนไขของ “เวลา” และ “หลักฐาน” ที่ขุดค้นโดยนักโบราณคดีหรือนักประวัติศาสตร์ สะท้อนถึงความเก่าแก่ บ่งบอกว่ามีผู้คนอาศัยอยู่บนผืนดินและมีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำปิงแห่งนี้มาเป็น เวลานาน นับตั้งแต่อาณาจักรของพญามังราย (ล้านนา) ถูกอ้างอิงทั้งเอกสารและถ้อยคำของบุคคลที่มีความ เก่าแก่กว่าเมืองสำคัญ ๆ อื่นของล้านนา

สิ่งที่ที่มิวิจัยสนใจคือ การรับรู้ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับท้องถิ่นกับการบอกเล่าประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นของชุมชนแห่งนี้ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร และมีแนวโน้มที่จะอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าว ในลักษณะที่ท้องถิ่น ที่เป็นผู้กำหนดความสัมพันธ์ของตัวเองกับ โครงสร้างและโครงข่ายของอำนาจ ทั้ง อำนาจปกครองและอำนาจของความรู้จากภายนอกที่เข้ามาพร้อมกัน เบื้องต้นพบว่าการรับรู้และการ อธิบายประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวอย่างเด็ดขาดชัดเจน ค่อนข้างที่จะยอมรับในเรื่องราวของประวัติ ศาสตร์ที่เกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมือง

สำหรับชุมชนท้องถิ่นนั้นการศึกษาเชิง “ประวัติศาสตร์” ที่หมายถึงการย้อนกลับไปทำความเข้าใจในอดีต ทั้งระบบความสัมพันธ์ เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมหรือการพยายามสืบค้นเรื่องราวในอดีตของตนเองหรือท้องถิ่นของตนเองนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในมิตินึกของผู้คนในท้องถิ่นมาแต่เดิม จากการสัมภาษณ์พบว่า การจดจำหรือบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ นั้น คนท้องถิ่นจะบอกเล่าเรื่องราวที่แยกขาดจากกันได้เป็นอย่างดี โดยสามารถปะติดปะต่อเรื่องราว และเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้น เกิดขึ้นภายหลังที่มีการขุดพบและสำรวจซากโบราณ โบราณวัตถุ และหลักฐานบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับเวียงกุมกาม โดยหน่วยงานศิลปากรที่ ๔ เป็นต้น

ปัจจุบันนักวิชาการที่ลงไปศึกษาเรื่องของสังคม มักมุ่งศึกษาสังคมท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ อาจกระทำโดยเก็บข้อมูลจากท้องถิ่น ใช้หลักฐานจากท้องถิ่น เลือกประเด็นศึกษาให้สัมพันธ์กับท้องถิ่น โดยมีความเข้าใจตรงกันอย่างหนึ่งว่าเรื่องของท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับมวลชน ถ้ารู้จักอดีตของมวลชนก็สามารถรู้จักสังคมในขอบเขตที่กว้างได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องถิ่นทำให้นักประวัติศาสตร์มองเห็นพัฒนาการของประวัติศาสตร์ในแง่ที่แปลกออกไปจากแต่ก่อน ประวัติศาสตร์ไทยที่คุ้นเคยกันอยู่นั้นไม่ว่าเรื่องของชาติไทย คนไทย เมืองหลวง ศูนย์อำนาจ และอาณาจักร ดูเหมือนเป็นสิ่งที่ไม่คุ้นเคยของมวลชนเหล่านั้นคืนนึก อดีตที่เป็นประวัติศาสตร์ของเขามีใช้เรื่องเดียวกับประวัติศาสตร์ในโครงสร้างใหญ่ที่รู้จักกันอยู่ อาจถือว่สิ่งนี้เป็นเรื่องการขาดความรู้และไร้การศึกษาของมวลชน แต่ความเป็นจริงเป็นเช่นนั้นจริงหรือ คนเมืองเก่าสุโขทัยรู้จักอดีตของคนเกินกว่า ๒๐๐ ปี นั่นคือช่วงระยะเวลาที่ผู้คนเริ่มโยกย้ายมาตั้งหลักแหล่งใหม่ที่ตำบล “ธานี” ริมลำน้ำยมอดีตอันไกลโพ้นของสุโขทัยไม่ใช่เรื่องของคนกลุ่มใหม่นี้ ประวัติศาสตร์สุโขทัยเมื่อ ๗๐๐ ปีที่ผ่านมา คืออดีตที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อศึกษาและภาคภูมิใจ สะท้อนให้เห็นประวัติความเป็นมาแห่งพัฒนาการของสังคมมนุษย์กลุ่มต่าง ๆ กระนั้นก็ดี อดีตของกลุ่มคนที่อยู่ ณ เมืองสุโขทัยเก่าในปัจจุบันก็ไม่ควรถูกปิดฉากลงเพียงเพราะว่าอดีตส่วนนั้นมีได้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทยที่เรารู้จักคุ้นเคย ทั้ง ๆ ที่อดีตส่วนนั้นคือประวัติศาสตร์ของมวลชนซึ่งสัมพันธ์กับถิ่น หรือแหล่งที่เขาตั้งถิ่นฐานอยู่

อาจกล่าวได้ว่า การที่ทุกฝ่ายลงไปศึกษาสังคมท้องถิ่น ก็เพื่อโอกาสที่จะเข้าถึงความจริงของสังคมโดยผ่านมนุษย์ ซึ่งจำกัควรเรียกว่า “มวลชน” อันเป็นส่วนใหญ่ที่ไม่มีอำนาจทางการเมือง ไม่มีโอกาสรับการศึกษาแผนใหม่มากนัก ความเป็นมวลชนบ่งบอกถึงภาวะที่คนกลุ่มใหญ่ในสังคมมีความด้อยทางด้านชีวิต ความเป็นอยู่ การศึกษา และอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ มวลชนเป็นองค์ประกอบส่วนสำคัญที่ทำให้มองเห็นความเคลื่อนไหวของสังคม และเป็นพลังผลักดันประวัติศาสตร์ มวลชนในสังคมท้องถิ่นจึงเป็นพลังส่วนใหญ่ที่ผลักดันประวัติศาสตร์ให้เคลื่อนไหวอยู่ การลงไปศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมท้องถิ่นที่มีมวลชนเป็นตัวเคลื่อนไหว คือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่ง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นมวลชน

คำจำกัดความของคำว่า “ท้องถิ่น” มีความหมายได้เป็น ๒ นัย คือ ความหมายที่สัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง และความหมายที่สัมพันธ์กับลักษณะวัฒนธรรม กลุ่มคน หรือชนชาติที่มีวัฒนธรรมหลากหลายและอยู่ในรัศมีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากศูนย์กลางอีกด้วย ซึ่งอาจถูกหรือไม่ถูกรอบำทางทางการเมืองจากศูนย์อำนาจแห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมนั้น ท้องถิ่นคืออาณาเขตทางวัฒนธรรมแต่ละหน่วย ซึ่งในหน่วยทางวัฒนธรรมนี้จะมีทั้งที่เป็นศูนย์กลาง บริเวณชายเขต และรอยต่อระหว่างชายเขตของหน่วยวัฒนธรรมแต่ละหน่วย ที่มักเป็นเขตสะสมทางวัฒนธรรมการเมืองหลายแบบ หมายถึงมวลชนส่วนใหญ่ในสังคมที่รวมเป็นกลุ่มวัฒนธรรม มีทั้งส่วนที่เป็นศูนย์กลางและหน่วยย่อย ดังนั้นการมองท้องถิ่นจะเห็นได้ก็ต้องผ่านกลุ่มชนซึ่งมีกิจกรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อ เกี่ยวพันกันในในกรอบวัฒนธรรมได้โดยไม่ต้องยึดพรมแดนทางการเมืองเป็นหลัก

กระบวนการศึกษาที่เรียกว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนี้ นอกจากเป็นผลงานการเมืองทางปัญญาที่ทำปัญญาชนลงสู่สังคมท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นผลเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงในวงวิชาการประวัติศาสตร์ที่ทำให้มีการหันเหมาสู่คติที่เน้นมวลชน

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเมืองไทยเป็นการศึกษาที่เป็นอนุภาค ซึ่งมีแนวทางการศึกษาที่เห็นได้ชัดอยู่ ๒ แนวทาง คือ แนวทางแรกคือการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มองความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นหลัก เป็นความพยายามที่เข้าใจมนุษย์กับสังคมผ่านความสัมพันธ์การผลิต และแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ มีอิทธิพลต่อการศึกษาแบบนี้มาก ในปัจจุบันนี้นักวิชาการที่ศึกษาแนวทางนี้ผ่านหน่วยย่อยทางการเมืองที่เรียกว่า “หมู่บ้าน” และเรียกการศึกษาแบบนี้ว่า ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน แนวทางที่สองคือศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านกลุ่มวัฒนธรรมในรูปของชุมชน และใช้วิธีการที่เป็นสหวิทยาการประเมินหลักฐานข้อมูลทุกรูปแบบเข้าด้วยกัน การศึกษาแบบนี้เท่าที่เป็นมามุ่งศึกษาอดีตที่ไกลมาก ทั้งนี้เป็นไปตามสภาพแวดล้อมของหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานและข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งหลักแหล่งของชุมชน ทั้งจากตำนาน นิทาน การสัมภาษณ์เรื่องราวจากปากของชาวบ้านเอง การละเล่น คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาในกลุ่มนี้ได้มีความพยายามที่จะมองให้เห็นประวัติศาสตร์ที่ผ่านกาลเวลาจากอดีต ปัจจุบัน ถึงอนาคต โดยมีมนุษย์เป็นตัวเคลื่อนไหวและนักประวัติศาสตร์มองผ่านมนุษย์ซึ่งเป็นมวลชนอยู่เบื้องล่างของสังคม ประวัติศาสตร์แบบนี้เรียกว่าประวัติศาสตร์จากภายในผ่านคนในสังคมเพื่อเข้าใจประสบการณ์ต่อเนื่องอันมีระยะเวลายาวนาน หรือประวัติศาสตร์ที่ถูกมองจากเบื้องล่าง การศึกษาประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างนับเป็นความมุ่งหมายที่มีเงื่อนไขอันใหญ่ยิ่งบังคับอยู่ ทั้งนี้เพราะสังคมไทยเป็นสังคมซึ่งภาวะทางประวัติศาสตร์ถูกชี้นำและครอบคลุมมาโดยตลอด ด้วยเหตุนี้กระบวนการหล่อหลอมประวัติศาสตร์ในระดับท้องถิ่นจึงมิใช่เรื่องที่ปลอดจากการชี้นำของศูนย์กลาง นักประวัติศาสตร์ปฏิเสธไม่ได้ถึงการชี้นำทางปัญญาที่มีผลถึงความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ด้วย

วิธีศึกษาประวัติศาสตร์หรือแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ในเมืองไทย พอวิเคราะห์แบ่งออกได้ อย่างกว้างเป็นสองวิธี คือ วิธีที่หนึ่งเรียกว่า การศึกษาประวัติศาสตร์แบบเน้นศูนย์กลาง ซึ่งเป็น ประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์สำคัญต่างๆ และมองจากทัศนคติของกลุ่มคนที่เป็นฝ่าย ปกครอง มีอำนาจทางการเมืองในสังคม วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบนี้ใช้หลักฐานและสถิติของทาง ราชการเป็นสำคัญ เน้นศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง และวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่ง แตกต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์แบบเน้นศูนย์กลาง คือการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็น การศึกษาประวัติศาสตร์ที่อาศัยหลักฐานประเภทพื้นบ้านพื้นเมืองเป็นหลัก อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็น ประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นแง่มุมหลาย ๆ ประการที่เกี่ยวกับประชาชน เป็นประวัติศาสตร์ที่ให้ภาพที่มีใช้ ภาพหนึ่ง แต่เคลื่อนไหวอยู่เสมอ เพราะหลักฐานที่ใช้นั้นเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ตามความคิดความอ่าน ทัศนคติของประชาชน และการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ในสังคมระดับท้องถิ่นและระดับพื้นบ้าน

ความหมายของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แบ่งออกได้เป็น ๒ นัย

นัยแรกเป็นการมองประวัติศาสตร์ โดยผ่านกรอบของสังคม เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม ของชุมชนต่าง ๆ ในท้องถิ่น มองประวัติศาสตร์จากจุดยืนเบื้องล่าง มีลักษณะชาวบ้าน พื้นบ้านพื้นเมือง เป็นหลัก การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงทำให้ได้รู้สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทัศนคติ ความคิดของคนมากกว่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์

นัยที่สอง เป็นการมองประวัติศาสตร์ผ่านระบบการเมืองในสังคมท้องถิ่น ซึ่งรับอิทธิพลหรือมี ปฏิบัติการได้ตอบกับระบบการเมืองจากศูนย์กลางตามวิถีทางวัฒนธรรม การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ “เมือง” คือ ประวัติศาสตร์เฉพาะหน่วยช่วยให้สามารถเข้าใจสังคมของแต่ละ เมือง แตกต่างจากการมองเรื่องให้อยู่ในกรอบของระบบการเมืองที่กว้างใหญ่กว่าเมืองใดเมืองหนึ่ง เพียงเมืองเดียว

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต้องมองผ่านข้อมูล หลักฐานของท้องถิ่นเป็นหลักเดิมชาวบ้าน แสดงออกทางประวัติศาสตร์ในรูปของการบอกเล่า เช่น ตำนานนิทานและหรือรูปแบบทางศิลปะ วัฒนธรรมต่าง ๆ หลักฐานเฉพาะท้องถิ่น ข้อมูลที่เนื่องกับชาวบ้านเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตามการรับรู้ และเปลี่ยนแปลงของสังคมพื้นบ้าน จารีตบอกเล่าของสังคมหนึ่งสมัยหนึ่ง อาจถูกตีความเสียใหม่ตาม ความเข้าใจของชาวบ้านที่เปลี่ยนไป ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นวิวัฒนาการทางความคิดและการ แสดงออกของสังคมที่ชัดเจน จากอดีตจนปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (living history) เคลื่อนไหวอยู่เสมอ

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทยนั้น มีลักษณะประสมระหว่างสังคมที่มีลายลักษณ์ อักษรและสังคมที่ไม่ใช้ลายลักษณ์อักษร กล่าวคือ สังคมในระดับพื้นบ้านนั้นไม่ใช้ลายลักษณ์อักษร จึง แสดงออกมาในรูปของการส่งต่อจารีตบอกเล่าด้วยปากเปล่า ในขณะที่กลุ่มผู้ปกครองที่เมืองหลวงมี

ผู้เชี่ยวชาญทางภาษา หนังสือ เช่น พวกพระ โหรประจำราชสำนัก บันทึกเรื่องราว จดสถิติ เขียน คำรับคำร่าเกี่ยวกับพิธีกรรม

บทความเรื่องนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีเงื่อนไขบางอย่างที่ไม่อาจ ปฏิเสธได้คือ เป็นประวัติศาสตร์ที่คนภายในท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นจริง ซึ่งในที่นี้จะใช้คำว่า “ประวัติศาสตร์ จากภายใน” เป็นผลมาจากการที่มนุษย์พยายามสร้างและทำความเข้าใจในอดีตของตนในการรื้อฟื้น ร่องรอยของอดีตแล้วนำมาปรุงแต่งเป็นประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นดังกล่าวนี้ ผู้รู้ประจำถิ่น หรือปัญญาชน ท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะฉะนั้นในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักประวัติศาสตร์และ นักวิชาการซึ่งพยายามศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่น จึงไม่อาจละเลยความสำคัญของผู้รู้ประจำถิ่นได้

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือกระบวนการศึกษาสังคมเชิงประวัติศาสตร์ ที่เน้นสำนึกและการ แสดงออกของกลุ่มคนในสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นหลัก เป็นประวัติศาสตร์ที่สะท้อนทัศนคติของกลุ่มคน เกี่ยวกับอดีตของตนเอง ปฏิบัติต่อกภาวะแวดล้อมและปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม พัฒนาการทางความคิดของกลุ่มคนนั้นสามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันได้ การ สร้าง “ตำนาน” เกี่ยวกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ขึ้นมาเป็นองค์ประกอบส่วนสำคัญของชุมชน ทั้งหมด จึงมีความหมายยิ่งต่อชุมชน เพราะมันหมายถึงสำนึกทางประวัติศาสตร์อันเป็นเอกลักษณ์ร่วม เรียกเรื่องความผูกพันจากทุกคน

แนวทางการสร้าง “ตำนาน” เกี่ยวกับบุคคลสำคัญ อาจมองได้ว่าเป็นการสืบเนื่องของ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบัน หรืออีกนัยหนึ่งแสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นไม่ได้ตายอยู่กับอดีต แต่เป็นประวัติศาสตร์ที่สามารถสร้างความสืบเนื่องกับสังคมปัจจุบันได้ คือ มิใช่เป็นประวัติศาสตร์ที่ตายแล้ว หากเป็นประวัติศาสตร์ที่ยังมีชีวิต เป็น living history

ปรากฏการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในสังคม อันนับได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของ กลุ่มคน คือ การสร้างสัมพันธภาพระหว่างอดีตกับปัจจุบันของผู้คนระดับพื้นบ้านพื้นเมืองให้มีขึ้นใน ประชาคมแห่งใดแห่งหนึ่ง คือเอาอดีตให้มาเกี่ยวข้องกับความคิด ความเป็นอยู่ของคนในปัจจุบันขณะนั้น กระบวนการฟื้นฟูและปรุงแต่งอดีตให้สัมพันธ์กับปัจจุบันนี้ ผ่านการดำเนินงานและการบอกเล่าของผู้รู้ ประจำถิ่นหลายระดับด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้อาวุโสของชุมชน พระ ครู หรือแม้แต่เจ้าหน้าที่ของทาง บ้านเมืองเอง แสดงให้เห็นกลุ่มคนในประชาคมหนึ่ง ๆ จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ใช้สิทธิของตนในการ คัดเลือกจัดสรร เรื่องราวเหตุการณ์สำคัญ บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ให้เป็นตัวแทนสัญลักษณ์อันมี คุณค่าความหมายต่อความเป็นมาของตน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน หรือสร้างพฤติกรรมบางอย่างที่สัมพันธ์ กับอดีตตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ มาแล้ว

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในรูปประสบการณ์ของสังคมมิใช่เป็นไปโดยไร้ทิศทาง หากมีหน้าที่ แน่นอนเชิงประสมประสาน ก่อให้เกิดบูรณาการ (integrative function) ต่อสังคมที่สร้างประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นขึ้น อาจเป็นเพราะเหตุนี้เองที่กระบวนการดังกล่าวได้เกิดขึ้นและดำเนินอยู่เสมอ หน้าที่หลักของ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือหน้าที่เชิงประสมประสาน ก่อให้เกิดบูรณาการ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับด้วยกัน คือ ๑. สร้างความสมานฉันท์ทางวัฒนธรรมให้กับกลุ่มคนระดับท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง โดยเฉพาะที่เห็นได้ชัดเจนคือ องค์ประกอบของตำนาน นิทาน เรื่องเล่า ลงรอยต่อกันสนิทเนื่อง ๒. สร้างเอกภาพทางการรับรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนมิเพียงท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเท่านั้น แต่ในระดับภูมิภาคที่กว้างขวางออกไป เห็นได้ชัดจากเรื่องพระร่วง ซึ่งแพร่หลายเกี่ยวข้องกับกลุ่มคน ทั้งที่ละโว้ (ลพบุรี) สุโขทัย ศรีสัชนาลัย อุรุษยา (กรุงเก่า) พะเยา เชียงใหม่ ลำพูน (หริภุญชัย) และเรื่องราวบางตอนก็สัมพันธ์กับประวัติเรื่องราวของพวกเขา

กระนั้นก็ดี หน้าที่ต่อสังคมของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งนี้ เป็นเชิงประสมประสาน ก่อให้เกิดบูรณาการมากกว่าความแตกแยก เรื่องราวต่าง ๆ ผ่านการสร้างสัมพันธ์ระหว่างอดีตกับปัจจุบันทุกยุคทุกสมัย ถูกรับรู้โดยชาวบ้านชาวเมืองในฐานะเป็นส่วนหนึ่งแห่งประวัติความเป็นมาของตน ประวัติศาสตร์ของเขาเป็นเรื่องราวที่ให้คำตอบบางอย่างแก่เขาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์แวดล้อม ให้ทั้งความรื่นเริง บันเทิงใจและความรับรู้ร่วมกัน

พัฒนาการทางปัญญาในสังคมไทยแต่เดิม เกิดขึ้นจากการชี้นำของปัญญาชนชั้นสูงที่มีอำนาจทางการเมืองอยู่ ณ ศูนย์กลางอำนาจ และโดยปัญญาชนจากแหล่งที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม การชี้นำดังกล่าวมักได้รับการสนองตอบและประนีประนอมจากปัญญาชนระดับท้องถิ่นและพื้นบ้าน ไม่ว่าจะ เป็นในรูปของการดูกลืนสังสรรค์ประสมประสานทางขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่น ความคิด และอื่น ๆ อาจกล่าวได้ว่านี่คือภาวะความสมดุลทางปัญญาซึ่งไม่เป็นการขัดแย้งที่ผิวหน้า

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสำคัญในสภาพการเมือง เศรษฐกิจสังคม จนทำให้ปัญญาชนกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองจำเป็นต้องไขว่คว้าหาอดีตเป็นหลักประกันความมั่นคง เพราะการมีอดีตเดียวกันช่วยสร้างความสมานฉันท์ในสังคมและเอกภาพทางการเมืองตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๕ เป็นต้นมา

อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เน้นความเป็นศูนย์กลาง มีอิทธิพลกำหนดมาตรฐานความน่าเชื่อถือได้ของหลักฐานว่าต้องให้ข้อมูล สาระ เรื่องราว เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ศูนย์กลางทางการเมือง และสัญลักษณ์ความเป็นศูนย์กลางอื่นๆ สาระเหล่านี้ต้องไม่มีเนื้อหาทำลายกรอบใหญ่ของประวัติศาสตร์เกี่ยวกับศูนย์กลางใดศูนย์กลางหนึ่งโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่ของหลักฐานที่เคยใช้กันมาคือ พงสาวดาร จารึก และหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งให้ข้อมูลทางด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม หลักฐานเอกสารลายลักษณ์เก่า เช่น พวกตำนาน ก็มักเลือกเอาเฉพาะที่ให้ข้อมูลสาระสอดคล้องกับเรื่องราวในจารึกและพงสาวดาร หลักฐานที่ให้ข้อมูลไม่ตรงกับเรื่องราวในพงสาวดารและจารึก ถือว่าไกลจากความศูนย์กลาง^๑

^๑ วิชา สาระยา. "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น". น.๒๐-๓๕.

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น^๒

ปัจจุบันนักวิชาการที่ลงไปศึกษาเรื่องของสังคมมักมุ่งศึกษาสังคมท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ อาจกระทำโดยเก็บข้อมูลจากท้องถิ่น ใช้หลักฐานจากท้องถิ่น เลือกประเด็นศึกษาให้สัมพันธ์กับท้องถิ่น โดยมีความเข้าใจตรงกันอย่างหนึ่งว่าเรื่องของท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับมวลชน ถ้ารู้จักอดีตของมวลชนก็สามารถรู้จักสังคมในขอบเขตที่กว้างได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องถิ่นทำให้นักประวัติศาสตร์มองเห็นพัฒนาการของประวัติศาสตร์ในแง่ที่แปลกออกไปจากแต่ก่อน ประวัติศาสตร์ไทยที่คุ้นเคยกันอยู่นั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของชาติไทยคนไทย เมืองหลวง ศูนย์อำนาจ และอาณาจักร ดูเหมือนเป็นสิ่งที่ไม่คุ้นเคยของมวลชนเหล่านั้นคือนัก อดีตที่เป็นประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่นมิใช่เรื่องเดียวกับประวัติศาสตร์ในโครงสร้างใหญ่ที่รู้จักกันอยู่ อาจถือว่สิ่งนี้เป็นเรื่องการขาดความรู้และ ไร่การศึกษาของคนท้องถิ่น แต่ความเป็นจริงเป็นเช่นนั้นจริงหรือ อาจกล่าวได้ว่า การที่ทุกฝ่ายลงไปศึกษาสังคมท้องถิ่น ก็เพื่อโอกาสที่จะเข้าถึงความจริงของสังคมโดยผ่านคนท้องถิ่น “มวลชน” ในที่นี้หมายถึงคนส่วนใหญ่ที่ไม่มีอำนาจทางการเมือง ไม่มีโอกาสรับการศึกษาแผนใหม่มากนัก ความเป็นมวลชนบ่งบอกถึงภาวะที่คนกลุ่มใหญ่ในสังคมมีความค้อยทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษา และอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ คนในท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของมวลชน มวลชนเป็นองค์ประกอบส่วนสำคัญที่ทำให้มองเห็นความเคลื่อนไหวของสังคม และเป็นพลังผลักดันประวัติศาสตร์คนในสังคมท้องถิ่นจึงเป็นพลังส่วนใหญ่ที่ผลักประวัติศาสตร์ให้เคลื่อนไหวอยู่ การลงไปศึกษาประวัติศาสตร์สังคมท้องถิ่นที่มีคนเป็นตัวเคลื่อนไหว คือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่ง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นคน

คำจำกัดความของคำว่า “ท้องถิ่น” มีความหมายเชิงพื้นที่ แต่มีนัยที่สัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม ๒ ประการ คือ ความหมายที่สัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง และความหมายที่สัมพันธ์กับลักษณะทางวัฒนธรรม

ในส่วนที่สัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง คือการที่ท้องถิ่นสัมพันธ์กับอำนาจจากศูนย์กลาง เมื่อดูตามแนวพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เห็นว่าความเป็นท้องถิ่นกำหนดขอบเขตเป็นเนื้อที่ดินแดนไม่ได้ โดยการพูดถึงเรื่องของท้องถิ่นว่า หมายถึง เมือง ชนบท ถ้าจะดูประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่ระยะเริ่มแรก เราไม่เห็นความเป็นชาติ ไม่เห็นรัฐ อาณาจักรที่อำนาจส่งต่อออกไปจากศูนย์กลางอย่างมีระบบชัดเจน เราเห็นแต่เพียงเรื่องของกลุ่มคน หรือชนชาติ คามเมืองและหมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมหลากหลายและอยู่ในรัศมีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากศูนย์กลางอีกด้วย ซึ่งอาจถูกหรือไม่ถูกรอบงำทางการเมืองจากศูนย์กลางแห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ การอ้างสิทธิและอำนาจจากศูนย์กลางมายังท้องถิ่นนั้นก็เหมือนวงกลมซ้อนกันอยู่ เพราะรัศมีแห่งอำนาจจากศูนย์กลางแต่ละแห่งนั้นทับซ้อนหรือเหลื่อมกันลักษณะที่ไม่ลจรอย

^๒ ธิดา สารธา. “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”.

เดียวกัน วงกลมเล็กอาจซ้อนอยู่ในวงกลมใหญ่ แสดงว่าอำนาจของวงกลมใหญ่ไม่ได้สลายอำนาจของวงกลมเล็กการจะมองว่าท้องถิ่นคือบริเวณห่างไกลศูนย์กลางอำนาจไม่ว่าจะอยู่ในรัศมีวงกลมหรือจากข้างบนลงข้างล่าง จึงไม่ห่างไกลจากความจริงมากนัก

ส่วนความหมายที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมนั้น ท้องถิ่นคืออาณาเขตทางวัฒนธรรมแต่ละหน่วย (culture area) เป็นขอบข่ายของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่จำเป็นต้องพรมแดนเดียวกับหน่วยทางการเมือง เช่น วัฒนธรรมท้องถิ่นสุโขทัยมีขอบข่ายกว้างขวางกว่าอาณาเขตของเมือง เป็นต้น ในขอบข่ายทางวัฒนธรรมนี้จะมีทั้งที่เป็นศูนย์กลางบริเวณชายเขต และรอยต่อระหว่างชายเขตของวัฒนธรรมแต่ละถิ่นที่มักเป็นเขตสะสมทางวัฒนธรรมการเมืองหลายแบบ ตามความหมายนี้ท้องถิ่นจึงมิได้สัมพันธ์กับศูนย์กลางทางการเมืองเท่านั้น แต่สัมพันธ์กับสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ที่มีวัฒนธรรมของตนจะเห็นการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงท้องถิ่นได้โดยศึกษาผ่านกลุ่มชนซึ่งมีกิจกรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อ เกี่ยวพันกันในขอบข่ายของวัฒนธรรมท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ได้โดยไม่ต้องยึดพรมแดนทางการเมืองเป็นหลัก

การแยกตัวของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนอกจากการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลักเน้นความเป็นศูนย์กลางนี้ จึงดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นปฏิริยาตอบโต้ หรือสวนทางกับอุดมการณ์ประวัติศาสตร์เน้นความเป็นศูนย์กลาง และในบางครั้งถูกมองว่าเป็นประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง เพราะเน้นความสำคัญของมวลชน ซึ่งเปรียบเสมือนวัชพืชไม่ใช่ต้นไม้ใหญ่ในสังคม การแสวงหาเรื่องราวและข้อมูลไม่ง่ายดายนักเพราะละเอียดกันมานาน เรื่องราวที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเกือบไม่ หากมีก็มักเป็นหลักฐานที่ไม่เข้าแบบแผนของหลักฐานข้อมูลประวัติศาสตร์ เช่น ตำนาน นิทาน การวิพากษ์หลักฐานอย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นสิ่งจำเป็นมากยิ่งขึ้นสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประวัติศาสตร์ที่มองจากเบื้องล่างนั้นแตกต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะเหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตเท่านั้น แต่ประวัติศาสตร์ที่ศึกษาคนหรือชุมชนหรือมวลชนในท้องถิ่นเป็นประสบการณ์สืบเรื่องใน “เวลา” ของอดีต ปัจจุบัน และอนาคตมิได้หยุดเมื่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ จบลง เรื่องของปัจจุบันและอนาคตคือสิ่งที่จะเป็นอดีตด้วย เพราะฉะนั้นถึงเวลาแล้วหรือยังที่ประวัติศาสตร์จะข้ามขั้นตอนของการมองเหตุการณ์ในกรอบของเวลาที่ถูกวางแบบแผนมาแล้ว หันมาสนใจประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่น ที่เคลื่อนไหวอยู่ในกระแสแห่งเวลาอันสืบเนื่องจากอดีต ปัจจุบัน ถึงอนาคต ประวัติศาสตร์มิได้หยุดอยู่แค่เมื่อเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งจบลงเท่านั้น

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและประวัติศาสตร์เมือง

มีงานและบทความอื่น ๆ อีกในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ที่พยายามมองประวัติศาสตร์ไทยที่แตกต่างไปจากที่เคย เป็นอิสระจากกรอบประวัติศาสตร์ชาติ ทั้งหมดนี้ค่อย ๆ ก่อให้เกิดพัฒนาการความตื่นตัวในการที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ของเมือง ในฐานะที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ต่างค้นคว้าหาหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นจารีตบอกเล่าที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ตลอดจนรายงานการสำรวจและการขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อนำมาใช้ศึกษาโดยนักวิชาการหลายกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักมานุษยวิทยาและนักประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับท้องถิ่นและเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ขอบเขตทางกายภาพของท้องถิ่น

เมือง เป็นเรื่องระดับพื้นบ้าน การศึกษาเรื่องของเมืองจึงเป็นเรื่องของพื้นบ้าน เรื่องของท้องถิ่นนั้น ๆ ระยะเวลาของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จึงเป็นเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองโบราณในท้องถิ่น เพื่อแสดงถึงการมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการมีอดีตของท้องถิ่นนั้นๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านข้อมูลหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน (folk) มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์พื้นบ้านพื้นเมืองอยู่มาก เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านพื้นถิ่นเป็นหลัก แต่เดิมชาวบ้าน ชาวเมืองมีการแสดงออกทางประวัติศาสตร์เป็นการบอกเล่าในรูปของตำนานนิทานปรัมปรา รูปแบบทางศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้กลายเป็นหลักฐานสำหรับศึกษาประวัติศาสตร์ของเมือง หรือท้องถิ่น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาที่ไม่มองผ่านศูนย์กลาง มองประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างโดยอาศัยข้อมูลท้องถิ่น หรือมีลักษณะชาวบ้าน ลักษณะพื้นบ้านพื้นเมืองเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นประวัติศาสตร์ที่มีพื้นบ้านพื้นเมืองเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (living history) เคลื่อนไหวอยู่เสมอ เพราะข้อมูลที่นำมาศึกษานั้นเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามการรับรู้และเปลี่ยนแปลงของสังคมพื้นบ้าน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือตำนานเรื่องบอกเล่าของสังคมหนึ่ง เมืองหนึ่งในสมัยหนึ่งอาจถูกตีความเสียใหม่ (reinterpret) ตามความเข้าใจของชาวบ้านที่เปลี่ยนไปได้ ข้อมูลดังกล่าวจะทำให้เราเห็นวิวัฒนาการทางความคิดและการแสดงออกของสังคมชัดเจนขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในปัญหาเศรษฐกิจ สังคมการเมืองต่าง ๆ

การใช้ตำนานประวัติศาสตร์ จะทำให้เราเห็นการต่อเนื่องและเข้าใจสังคมของคนท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงว่าทำให้เราเข้าใจวัฒนธรรมพื้นฐานของชุมชนในท้องถิ่นได้ มองเห็นความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่กำลังเกิดขึ้นในสังคม อันเป็นการกระทบกันระหว่างวัฒนธรรมเดิมซึ่งเป็นวิถีชีวิตของกลุ่มชนในท้องถิ่นกับวัฒนธรรมทางวัตถุและความเจริญทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพราะฉะนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ให้ความสนใจต่อด้านานและตำนานประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการที่จะสร้างความเข้าใจเพื่อทำให้ “การกระทบ” เป็น “การประสมกลมกลืน” พร้อมทั้งยังรักษาเอกลักษณ์ ค่านิยม โลกทัศน์ของท้องถิ่นให้ต่อเนื่อง

ในระยะแรกๆ เมื่อประเทศไทยมีการศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นสาขาวิชา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มักจะหมายถึงประวัติศาสตร์ของเมืองอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เมืองหลวง ประวัติบุคคลสำคัญในท้องถิ่น และความเป็นมาของสถานที่สำคัญทางศาสนาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะประเทศไทยจะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ของชาติอย่างมากในความพยายามสร้างความเป็นรัฐชาติขึ้น ให้เป็นรัฐเดี่ยวที่แบ่งแยกมิได้

คั้งนั้นประวัติศาสตร์ของส่วนย่อย ๆ ในสังคมจึงไร้ความหมาย หากไม่มีการ โยงใยหรือช่วยเสริมความสำคัญของประวัติศาสตร์ศูนย์กลาง

ที่จริงแล้ว การละเลยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในวงวิชาการไม่ได้เกิดจากปัญหาความไม่น่าเชื่อถือของข้อมูลหรือการขาดข้อมูลลายลักษณ์อักษร หากอยู่ที่ปัญหาของการวิวาทะทางการเมืองซึ่งจะเกิดตามมามากกว่า เพราะตำนานและความเชื่อท้องถิ่นมักจะโต้แย้งความคิดหลักในประวัติศาสตร์ของชาติอยู่เสมอ ๆ เหตุนี้เองหากอยู่ในรัฐอำนาจนิยมแล้ว วงวิชาการกระแสหลักจะให้การยอมรับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นช้ามาก ต้องรอนจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การส่งเสริมให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นเท่ากับเป็นการผลักดันให้สังคมเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นด้วย เพราะจะช่วยให้สังคมยอมรับในการอยู่ร่วมกันของความแตกต่างในสังคม”

แนวความคิดและทิศทางของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น^๕

การขยายตัวของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไม่ได้เกิดจากการข้ามสาขามากเท่ากับการเปลี่ยนแนวความคิดและทิศทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะการหิบบัณฑิตความรู้จากต่างสาขามาใช้ให้ได้คั้นั้น ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้พอสมควร ขณะที่การปรับแนวคิดและทิศทางในการศึกษาจริง ๆ ได้สร้างบทเรียนและวิธีการที่เป็นรูปธรรม ซึ่งช่วยย่นระยะเวลาในการเรียนรู้ลงไปได้มาก

เท่าที่ผ่านมามีการเสนอแนวคิดและทิศทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ใหม่ ๆ อย่างน้อย ๓ แนวทางด้วยกัน แนวทางแรก หันมาเน้นด้านประวัติศาสตร์สังคม แนวทางที่สอง เปลี่ยนมุมมองจากมุมมองของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และแนวทางสุดท้ายหันมาให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรม แม้ว่าแนวทางทั้งสามจะแยกจากกันในระยะแรก แต่ในที่สุดก็หลอมรวมกันเป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ชัดเจนขึ้น โดยยึดลักษณะที่อาจารย์ธิดา สารธา เรียกว่า ประวัติศาสตร์จากภายใน หรือประวัติศาสตร์ที่ดูมาจากเบื้องล่าง

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติทางวัฒนธรรม^๕

การใช้คำว่า “มิติวัฒนธรรม” ก็เพื่อที่จะสื่อความหมายให้กว้างขวางขึ้น และหลีกเลี่ยงความหมายที่คุ้นเคยกันอยู่ในประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ซึ่งมักจะครอบคลุมความหมายของวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นรูปแบบความคิด จิตใจ และระบบคุณค่าที่แน่นอนตายตัวของสังคมยุคใดยุคหนึ่ง ขณะที่ในความเป็นจริง

^๓ อานันท์ กาญจนพันธ์, ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด, ๒๕๔๓.

^๔ ธิดา สารธา, “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”, ๒๕๒๕.

^๕ อานันท์ กาญจนพันธ์, ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด, น. ๑๒๔-๑๓๑.

แล้ว วัฒนธรรมไม่ใช่ระบบปิดเสมอไป หากสามารถแสดงออกอย่างสลับซับซ้อนและบางครั้งก็ขัดแย้งในตัวเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทในประวัติศาสตร์ บางยุคอาจจะหมายถึงโลกทัศน์ที่ประมวลขึ้นมาได้อย่างชัดเจนและเข้มงวด บางสมัยอาจเป็นวาทกรรมทางความคิดที่กำลังลื่นไหล หรือปรากฏรูปใหม่นักคิดทั้งหลายจึงสรุปว่า วัฒนธรรมมีทั้งที่แสดงออกมาเป็นอุดมการณ์หลัก มีทั้งเหลืออยู่เพียงซากบางส่วน และมีทั้งกำลังปรากฏรูปขึ้นมาใหม่^๖

ดังนั้น มิติทางวัฒนธรรมในที่นี้ จึงหมายถึง การเคลื่อนไหวทางความคิด ที่มนุษย์พยายามสร้างความหมายเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตทางสังคม บนพื้นฐานของอุดมการณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งมีผลให้เกิดทั้งการครอบงำของอุดมการณ์หลักและการต่อต้านการครอบงำดังกล่าว บางครั้งก็เกิดเป็นระบบคิดที่มีระเบียบและบางครั้งก็ไร้ระเบียบ เพราะการต่อสู้ แลกเปลี่ยน และผสมผสานความหมายของความเป็นมนุษย์แตกต่างกันไปในแต่ละบริบทที่เฉพาะเจาะจงของประวัติศาสตร์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติทางวัฒนธรรม หมายถึง การศึกษาประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางความคิดเกี่ยวกับอำนาจในสังคม ซึ่งสามารถมองเห็นได้โดยผ่านวาทกรรมหรือการแสดงออกทางสัญลักษณ์ใดสัญลักษณ์หนึ่ง แต่สื่อความหมายที่มีนัยแตกต่างกัน เช่น ชาติพันธุ์ ชนชั้น และเพศ เป็นต้น

จากการทบทวนแนวคิดและทิศทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่าง ๆ ข้างต้น พอจะสรุปวิธีการศึกษาหลัก ๆ ได้ดังนี้

ประการแรก ต้องเปลี่ยนแปลงมุมมองจากประวัติศาสตร์การเมืองของศูนย์กลาง ไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ขององค์กรรวมด้านอื่น ๆ ที่สำคัญ คือ ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์วัฒนธรรม

ประการที่สอง ต้องเสริมด้วยการมองในมิติทางวัฒนธรรมมากขึ้น หมายความว่า การเคลื่อนไหวทางความคิด ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่เรียกว่า “วาทกรรม” เพราะจะทำให้การสื่อความหมายมีนัยแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงสมัยของประวัติศาสตร์

ประการที่สุดท้าย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่อาจสมบูรณ์ในตัวเอง หรือสามารถแยกศึกษาออกมาต่างหากจากบริบททางสังคมและกระบวนการทางประวัติศาสตร์ในวงกว้างได้ เพราะประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของการเคลื่อนไหวทางความคิด ที่มีความขัดแย้ง ต่อสู้ ครอบงำและแลกเปลี่ยน ผสมผสานกันอยู่ตลอดเวลา

^๖ (Donham, ๑๕๕๐ และ Williams, ๑๕๗๗)

๒. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกับกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม

บุญเทียน ทองประสาน กล่าวถึงวัฒนธรรมชุมชนไว้ ๒ ประการ คือ ๑) ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเองอยู่แล้ว วัฒนธรรมนี้ให้คุณค่าแก่ความเป็นคนและแก่ชุมชนที่มีความผสมกลมกลืน ๒) วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุดจะใช้เป็นประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้วัฒนธรรมของตน และยังสรุปว่า การปลูกจิตสำนึกในงานพัฒนาก็คือ การค้นให้พบจิตสำนึกแท้จริงของชุมชนเพื่อสู้กับจิตสำนึกที่ผิดพลาดที่ถูกสร้างขึ้น โดยสิ่งภายนอก ซึ่งข้อเสนอดังกล่าวเขาเชื่อว่าอุดมการณ์ของคนที่เกี่ยวข้องกับจิตสำนึกที่ผิดพลาดที่ถูกสร้างขึ้น โดยสิ่งภายนอก ซึ่งข้อเสนอดังกล่าวเขาเชื่อว่าอุดมการณ์ของคนที่เกี่ยวข้องกับจิตสำนึกที่ผิดพลาดที่ถูกสร้างขึ้น โดยสิ่งภายนอก ซึ่งข้อเสนอต่อสู้ที่มีพลัง และวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นหัวใจลึกซึ้งที่สุดนั่นคือ “ศาสนา” เขากล่าวไว้ว่า ศาสนาคือแกนของการอธิบายคุณค่าต่างๆ องค์กรประชาชน...มีอุดมการณ์ซึ่งมาจากประวัติศาสตร์ มีความเชื่อทางศาสนาเป็นโซ่ร้อย...การสรุปทฤษฎีทางด้านสังคมจะนำมาใช้เป็นเพียงเครื่องมือไม่ใช่อุดมการณ์ แต่มีความเชื่อทางศาสนาเป็นอุดมการณ์หรือจุดยืน ดังนั้นวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นพลังการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นมาจากตัวเอง^๑

กระบวนการมีส่วนร่วมที่เอนก นาคะบุตร ได้นิยามไว้หลังจากการที่ได้ผ่านประสบการณ์การทำงานพัฒนาในชุมชนหมู่บ้านมือง ๕ ชั้นตอน พอประมวลสรุปได้ดังนี้ คือ ๑) ร่วมคิดและเรียนรู้ร่วมกัน ๒) ร่วมตัดสินใจ ๓) ร่วมปฏิบัติงานและลงมือทำงานร่วมกัน ๔) ร่วมรับประโยชน์ และ ๕) ร่วมติดตามตรวจสอบ^๒

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะเสนอว่า หัวใจสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมนั้นก็มีอยู่ ๕ ระดับเช่นเดียวกันกัน ๑) การร่วมคิดวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุแห่งปัญหาและทางเลือกแห่งการแก้ไขปัญหา ๒) การตัดสินใจ อันเป็นหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วมว่าอำนาจของชุมชนคือร่วมตัดสินใจว่าควรจะทำอะไรหรือไม่ควรทำอย่างไร ๓) การวางแผนอย่างเป็นระบบ ว่าควรจะทำอะไรก่อนหลัง ทำไปแล้วจะเป็นอย่างไร ๔) การปฏิบัติหรือการปฏิบัติจริงตามสิ่งที่คิด ๕) การติดตามประเมินผลตลอดเวลาเพื่อแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น^๓

๓. แนวคิดเรื่องขบวนการจัดการและเรียนรู้โดยชุมชน

สหทยา วิเศษและนิคม บุญเสริม ได้สรุปแนวคิดในการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำ ไว้ดังนี้ ๑) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงภาพรวม ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะส่วน เนื่องจากทรัพยากรทุกชนิดมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทั้งคน ป่า ดิน และน้ำ เป็นต้น ๒) ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องไม่แยกคนออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และทาง

^๑ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา : วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม : พิมพ์ครั้งที่ ๕ : ๒๕๔๗)

^๒ (เอนก นาคะบุตร : กอบบ้านกุ่มเมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน : ๒๕๔๕)

^๓ (สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ : ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น : ๒๕๓๗)

กายภาพ เพราะวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

๓) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ประสบความสำเร็จ เกิดจากผู้ใช้ทรัพยากรได้ตระหนักถึงความสำคัญ และรู้จักการใช้อย่างชาญฉลาด รวมทั้งการก่อให้เกิดประโยชน์หลายๆ ด้านในเวลาเดียวกัน ดังนั้น ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ อย่างมากในการจัดการทรัพยากร คือ การส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากร โดยมุ่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเข้าใจที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืน ต่อจากฐานชีวิตและระบบนิเวศควบคู่กับการมีมาตรการและกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นฝ่ายกระตุ้น และสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สิ่งสำคัญที่จะต้องกระจายภาระหน้าที่การมีส่วนร่วม การตัดสินใจ การจัดการ การควบคุม การฟื้นฟู และแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ไปสู่ชาวบ้าน และองค์กรชุมชนเป็นหลัก^{๑๑}

ยศ สันตสมบัติ สรุปบทเรียนถอดประสบการณ์การทำงานวิจัยและพัฒนาชนบทที่ทำเกี่ยวเนื่องอยุธยาว่า กระบวนการผลิตใหม่ของความเป็นชุมชนคือ เพื่อทวนกระแสการครอบงำของรัฐและระบบตลาด พยายามฟื้นฟูอำนาจในการจัดการชีวิตของตนเองขึ้นมาใหม่กำลังเกิดขึ้น ซึ่งพลังทวนกระแสและการผลิตใหม่ของความเป็นชุมชนที่ถือกำเนิดขึ้นนั้น มีการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์อำนาจเดิมเช่น ความเชื่อเรื่องผี มาเป็นพื้นฐานของการเรียกร้องสิทธิชุมชน ในการควบคุมและจัดการทรัพยากรส่วนรวม

ดังนั้นศักยภาพของชุมชนในรูปแบบใหม่ จึงอยู่ที่ความสามารถและพลังอำนาจในการเรียกร้องการมีส่วนร่วม อำนาจในการตัดสินใจและปกป้องทรัพยากรส่วนรวม การเรียนรู้และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบตลาด โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ในการกำหนดและจัดการกับวิถีชีวิตของตนเอง และโดยคำนึงถึงความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมและความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อมไปพร้อมกัน^{๑๒}

สหทยา วิเศษและนิคม บุญเสริม ได้เล่าถึงกระบวนการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนว่าต้องมีลักษณะของความเป็นพื้นถิ่น คือ ๑) การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของตนเอง ๒) การจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนที่มีความลุ่มลึกของความสัมพันธ์และสามารถที่จะเชื่อมโยงกับความรู้อื่นๆ ได้^{๑๓}

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ก็ได้พูดถึงกระบวนการสร้างความรู้ของชุมชนท้องถิ่นและการสืบทอดว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความรู้ของชุมชนนั้นมีอยู่ ๔ ประการ คือ ๑) มีลักษณะเป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติเพื่อตอบปัญหาบางอย่างในเชิงปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การทำมาหากิน การอยู่อาศัย การรักษาโรค เป็นต้น ๒)

^{๑๑} (สหทยา วิเศษและนิคม บุญเสริม:การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน:๒๕๔๖)

^{๑๒} (ยศ สันตสมบัติ : ทำเกี่ยวเนื่อง : ๒๕๓๕)

^{๑๓} (สหทยา วิเศษและนิคม บุญเสริม : การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน : ๒๕๔๖)

มีมุมมองที่เกี่ยวกับศาสนธรรม คือ มุมมองหรือท่าทีต่อ โลกหรือต่อชีวิตที่มีลักษณะมาจากรากฐานของศาสนธรรมของทุกศาสนา ๓) ไม่อ้างความเป็นสากล ความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้ที่จะตอบปัญหาเฉพาะถิ่นมากกว่าจะเป็นความรู้ที่จะประกาศความเป็นสากล หรือนัยหนึ่งคือความเป็นสากล หรือนัยหนึ่งคือความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ไม่เป็นทฤษฎี ใช้ได้ในแต่ละท้องถิ่น/ชุมชน ชุมชนอื่นจะหยิบไปใช้บ้างจะต้องประยุกต์ไม่สามารถหยิบเอาไปใช้ได้ โคด ๆ ได้ จึงเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กันตลอด และ ๔) ความรู้ท้องถิ่นมักไม่อยู่ในรูปแบบของลายลักษณ์อักษรแต่มักจะฝากไว้ในประเพณีอาจจะมีพิธีกรรมเสริมด้วย หรือก็ฝากไว้ในวัฒนธรรม ซึ่งก็คือการฝากไว้ในวิถีชีวิตของคน ดังนั้นความรู้กับชีวิตจะต้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกันตลอดเวลา^{๑๑}

๔. แนวคิดเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว^{๑๒}

การศึกษาวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้เรามีความเข้าใจเพิ่มขึ้นเป็นลำดับว่า การท่องเที่ยวมิใช่สิ่งใหม่สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การเตรียมความพร้อมของชุมชนจึงมิใช่เป็นเรื่องของความคำถามว่าชุมชนพร้อมจะปรากฏตัวสู่ภายนอกเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวหรือยัง หรือเป็นการตั้งคำถามว่าเมื่อเปิดรับนักท่องเที่ยวจะมีผลอะไรเกิดขึ้นกับพวกเขาบ้าง การเตรียมความพร้อมของชุมชนประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ประการแรก การเตรียมความพร้อมขององค์กรชุมชน การจัดเวทีเพื่อปรึกษาหารือร่วมกับชาวบ้านตั้งแต่ช่วงเริ่มแรกของโครงการ เริ่มต้นขึ้นด้วยการขอให้ชาวบ้านคัดเลือกตัวแทนเพื่อประกอบเป็นคณะกรรมการการท่องเที่ยวของหมู่บ้านขึ้นมาชุดหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ในการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยว รวมทั้งประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน องค์กรบริหารส่วนตำบล องค์กรพัฒนาเอกชน อีกทั้งรับผิดชอบในการวางแผนงานด้านการท่องเที่ยวที่จะร่วมกันจัดขึ้น จัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านและรับฟังทัศนคติต่าง ๆ ของสมาชิกในชุมชน

ประการที่สอง จัดทำแผนงานและโปรแกรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน รวมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่ของกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มช่าง กลุ่มแพ กลุ่มแม่บ้าน ในการจัดการการท่องเที่ยว และจัดทำเส้นทาง การท่องเที่ยว สถานที่สำคัญ ๆ รอบ ๆ หมู่บ้าน จุดแวะพัก และจุดขายของแต่ละเส้นทาง

ประการที่สาม การเตรียมความพร้อมด้านการให้บริการท่องเที่ยว เป็นการเตรียมความพร้อมด้านการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในชุมชน ด้วยการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับสถานที่พัก ห้องน้ำ การรักษาความสะอาดภายในชุมชน ไปจนถึงการพัฒนาบุคลากรในการให้บริการ เช่น การจัดอบรม

^{๑๑} (นิธิ เอียวศรีวงศ์ : กระบวนการสร้างความรู้ชุมชน : ๒๕๔๖)

^{๑๒} หนังสือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

มัลคฤหะทักทง์ถิ่นให้กับหนุ่มสาวในหมู่บ้าน การฝึกใช้ภาษาอังกฤษ การฝึกอบรมทางด้านหัตถกรรม เพื่อปรับปรุงผลิตภัณฑ์ประเภทหัตถกรรม ของที่ระลึก เป็นต้น

ประการที่สี่ คณะกรรมการการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน มีหน้าที่ในการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อติดตามการทำงานและจัดการความขัดแย้งในด้านต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการทำงานของชุมชน

ประการที่ห้า ชุมชนจะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและพยายามทุกวิถีทางที่จะปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้สวยงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อเป็นแหล่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว อีกทั้งพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ ชนิดของนก กล้วยไม้ เฟอร์นิเจอร์ สัตว์ป่า ตลอดจนอธิบายวัฒนธรรมประเพณีและความหมายของสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ เพราะสาระสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวและชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความเข้าใจซึ่งกันและกัน

๕. แนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๑๔}

ความรู้ที่อธิบายความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเพื่อคนรุ่นนี้และคนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อช่วงชิงพื้นที่แห่งความรู้ของสังคมที่ถูกครอบงำไว้ด้วยความรู้แบบขูดรีดธรรมชาติ และเพื่อตอบโต้กับความรู้ชุดเดิมที่โยนความผิดในการทำลายความสมดุลของธรรมชาติให้แก่ชนเผ่าต่าง ๆ ซึ่งทำให้รัฐมีความชอบธรรมในการเข้าไปยึดเอาอำนาจในการดูแลและจัดการธรรมชาติไปจากชาวบ้านตลอดมา

ดังนั้น ความรู้เรื่องการดำรงอยู่อย่างสมดุลกับธรรมชาติของชาวบ้านจึงกลายเป็นเรื่องที่สังคมควรจะต้องรับรู้ การรับรองสิทธิตามธรรมชาติของชุมชนที่ดำรงอยู่มานาน โดยที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายใด ๆ แก่ธรรมชาติเป็นเรื่องที่รัฐต้องรับเอาไปเป็นนโยบาย ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่คนไทยต้องติดตาม เพื่อเรียนรู้และนำมาใช้ ความหลากหลายทางชีวภาพที่ล้ำค่าที่อยู่ร่วมกับชาวบ้านและถูกเลือกสรรเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านมีความสำคัญที่ยิ่งใหญ่กว่าการแสวงหาผลประโยชน์จากป่าแบบมีก่ง่ายมากกว่ามาก

ความรู้ชุดใหม่นี้ เป็นความรู้ที่ไม่ใช่ความรู้แบบช่างเทคนิคคาด ๆ ในระบบการศึกษาของรัฐ แต่เป็นความรู้ที่จะมีผลเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจได้ด้วยเช่นกัน ความรู้ชุดนี้ถูกนำไปสู่กฎหมายสูงสุดที่กำหนดความสัมพันธ์ทางอำนาจในรัฐไทยแล้ว คือ รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่มีบัญญัติไว้อย่างชัดเจนถึงสิทธิชุมชนในการดูแลระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม

^{๑๔} อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. นิเวศประวัติศาสตร์ : พรมแดนแห่งความรู้. น. ๑๘๘-๑๘๙.

นอกจากนี้ ความรู้ชุดใหม่เป็นความรู้ที่เปิดพื้นที่ให้แก่ชาวบ้าน ได้มีที่อยู่ในประวัติศาสตร์ไทย อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมในอดีตเริ่มมีชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นอดีตที่ชาวบ้านถูกกระทำ หรืออดีตที่ชาวบ้านเป็นผู้สร้างสรรค์และดำรงรักษาไว้ซึ่งระบบ นิเวศและภูมิปัญญาที่มีค่าทั้งแก่ชาวบ้านเองและแก่สังคมส่วนรวม

ดังนั้น ความสำคัญประการหนึ่งของประวัติศาสตร์ด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย จึงอยู่ที่การเป็นประวัติศาสตร์ที่ช่วยเลื่อนสถานภาพของชาวบ้านในรัฐและสังคมไทย กล่าวคือเลื่อนจาก ชาวบ้านที่เป็นเพียงผู้ผลิตหรือผู้ใช้แรงงานในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และจากรายถูที่ปราศจากสำนึก ทางการเมือง และจากชาวบ้านที่ไร้การศึกษาปราศจากสติ ซึ่งทำให้ไม่เคยถูกกล่าวอ้างถึงใน ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา กลายมาเป็นชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาอันน่ามหัศจรรย์ ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ใน ระบบนิเวศได้อย่างกลมกลืนและยั่งยืน และภูมิปัญญานั้นไม่เพียงแต่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านเหล่านั้นเองเท่านั้น ยังเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพไว้ให้แก่โลกทั้งหมด และเป็นภูมิปัญญาที่คนในเมืองพึงเรียนรู้เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองด้วย

แนวทางการวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมที่จะเป็นรากฐานให้แก่การพัฒนาที่ยั่งยืน อาจจัดลำดับความสำคัญโดยพิจารณาจากความจำเป็นเร่งด่วน ดังนี้

๑. การศึกษาประวัติศาสตร์ “การพัฒนา” ของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมในทุกรูปแบบ โดยที่สามารถเลือกพื้นที่หรือช่วงเวลาได้โดยอิสระ การศึกษาพัฒนาการของนโยบายป่าไม้และผลกระทบต่อระบบนิเวศและชุมชนชาวบ้าน การศึกษาพัฒนาการของนโยบายของรัฐ และผลกระทบต่อระบบนิเวศและชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ เป็นต้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ “การพัฒนา” และผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม อาจจะปรับไปสู่คำถามอื่น ๆ ได้อย่างกว้างขวาง เช่น ประวัติศาสตร์การสร้าง “ความเป็นคนอื่น” ให้แก่ชาวเขาที่ยังไม่เข้ามาสู่การผลิตภาคที่เป็นทางการตามที่นโยบายพัฒนาของรัฐพยายามผลักดัน ซึ่งส่วนหนึ่งได้แก่การสร้างภาพชาวเขาว่า เป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า ผลิตยาเสพติด และค้ายความเจริญทุก ๆ ด้าน ประวัติศาสตร์การพัฒนาและค้อยพัฒนาของเขตการผลิตสมัยใหม่และเขตการผลิตตามจารีตประเพณี โดยเชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม

จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาประวัติศาสตร์ “การพัฒนา” และผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมให้ชัดเจน เพราะสังคมจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้อย่างเป็นระบบว่า “การพัฒนา” ของรัฐตลอดระยะเวลาสี่สิบปีนั้นส่งผลดีหรือผลเสียต่อระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมอย่างไร เพื่อที่จะได้แสวงหาทางเลือกใหม่ ๆ ในการพัฒนาที่กว้างขวางและหลากหลายเพื่อให้แต่ละชุมชนหรือแต่ละท้องถิ่นสามารถเลือกแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับระบบนิเวศและวัฒนธรรมของตนเองซึ่งย่อมดีกว่าการยอมรับการพัฒนาแนวทางเดียวที่รัฐกำหนด

๒. ประวัติศาสตร์ “การปรับตัว” ในการจัดการธรรมชาติของภาคประชาชน การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านในการดูแลรักษาธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ และศึกษาพลวัตของการส่งสมความรู้ของชาวบ้านอย่างเป็นประวัติศาสตร์

การศึกษาทำนองนี้มีมากพอสมควรแล้ว หากแต่ยังคงจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติมต่อไป และควรที่จะเน้นให้มีการศึกษาถึงกระบวนการที่ชาวบ้านจัดการกับธรรมชาติอย่างเป็นระบบ อาจขยายกรอบคำถามหลักไปสู่ประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของประชาชนในกรณีความขัดแย้งในการแย่งชิงผลประโยชน์และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์การปรับตัวของคนในเขตเมืองเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์การปรับตัวของชาวบ้านในด้านการจัดการทรัพยากรเมื่อเข้าสู่การผลิตสมัยใหม่

๓. การศึกษาประวัติศาสตร์ระบบนิเวศกับการดำรงชีวิตของประชาชน การศึกษาประวัติศาสตร์ลักษณะนี้มีจุดเน้นที่การศึกษาระบบนิเวศที่สัมพันธ์กับชีวิตของประชาชนอย่างมีมิติของความเปลี่ยนแปลง เช่น ศึกษาประวัติศาสตร์วิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำมตั้งแต่อดีต (เท่าที่หาหลักฐานได้) จนถึงปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์การอยู่ร่วมกับระบบนิเวศหนึ่ง ๆ อย่างมีมิติความเปลี่ยนแปลง จะทำให้เข้าใจได้ถึงการเลือกสรรวิถีชีวิตให้สอดคล้องและใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศนั้นอย่างเหมาะสม เช่น วัฏจักรของแม่น้ำมีผลทั้งต่อการทำนา การค้าขาย การจับปลา ตลอดจนมีผลต่อความคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับแม่น้ำ เมื่อระบบนิเวศของกลุ่มน้ำเปลี่ยนไปย่อมมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนอย่างลึกซึ้ง

ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ระบบนิเวศกับการดำรงชีวิตของประชาชนจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นต้องสนับสนุน โดยเฉพาะในเวลาที่มีโครงการใหญ่ ๆ ของรัฐและธุรกิจเอกชนได้ทำลายสมดุลของระบบนิเวศอย่างรุนแรงในปัจจุบันนี้ เพราะความเข้าใจประวัติศาสตร์ระบบนิเวศกับการดำรงชีวิตของประชาชนในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ ที่ชัดเจนและกว้างขวางมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งจะทำให้การต่อรองของชาวบ้านกับรัฐในกรณีที่จะมีโครงการขนาดใหญ่เข้าไปทำลายระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมมีพลังมากขึ้น และจะสามารถป้องกันไม่ให้นโยบายหรือโครงการขนาดใหญ่ของรัฐเข้าไปทำลายระบบนิเวศอันเกิดจากความไม่เข้าใจสมดุลของระบบนิเวศนั้น ๆ

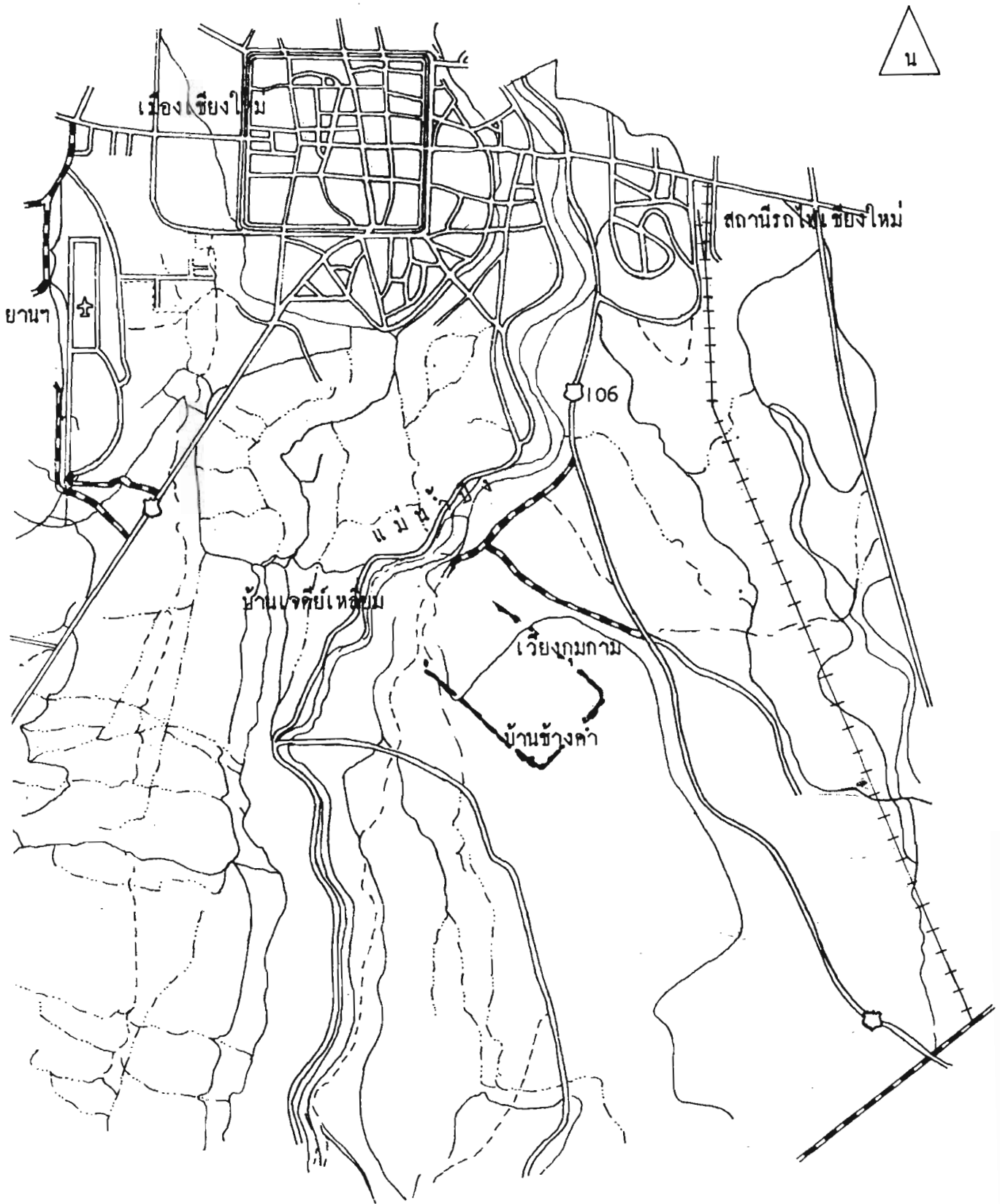
การศึกษาประวัติศาสตร์ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมกับการดำรงชีวิตของประชาชนสามารถศึกษาในอีกระดับหนึ่งได้ด้วย คือการศึกษาในระดับของชีวิตประจำวัน การศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับชีวิตประจำวันนี้จะสามารถเข้าใจได้ทั้งการปรับตัวของประชาชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม และเข้าใจได้ถึงการให้ความหมายแก่สิ่งแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนของความคิดและความสำนึกเรื่อง “พื้นที่” ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

การรับมือกับความเปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนาของรัฐ จำเป็นที่ชุมชนเวียงกุมกามจะต้องทำการศึกษาอย่างเร่งด่วน เช่น สถาบันชุมชนเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ ทั้งในการเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน และการเป็นหมอนรองรับผลกระทบจากวิกฤติต่าง ๆ หากสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโบราณสถานที่มีความลุ่มลึก จะช่วยให้ชุมชนและสังคมตระหนักถึงศักยภาพและข้อจำกัดทางภูมิปัญญาของชุมชนในการดูแลและใช้ประโยชน์ ในขณะที่มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมเกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความรู้นี้จะช่วยให้สามารถฟื้นฟูหรือแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนและระบบนิเวศชุมชนได้ดีขึ้น และเป็นฐานแก่การเลือกแนวทางการพัฒนาที่จะช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถานจะต้องได้รับโอนอำนาจการจัดการดูแลให้แก่ชุมชน ไม่ใช่อยู่ในความดูแลของรัฐแต่เพียงอย่างเดียว

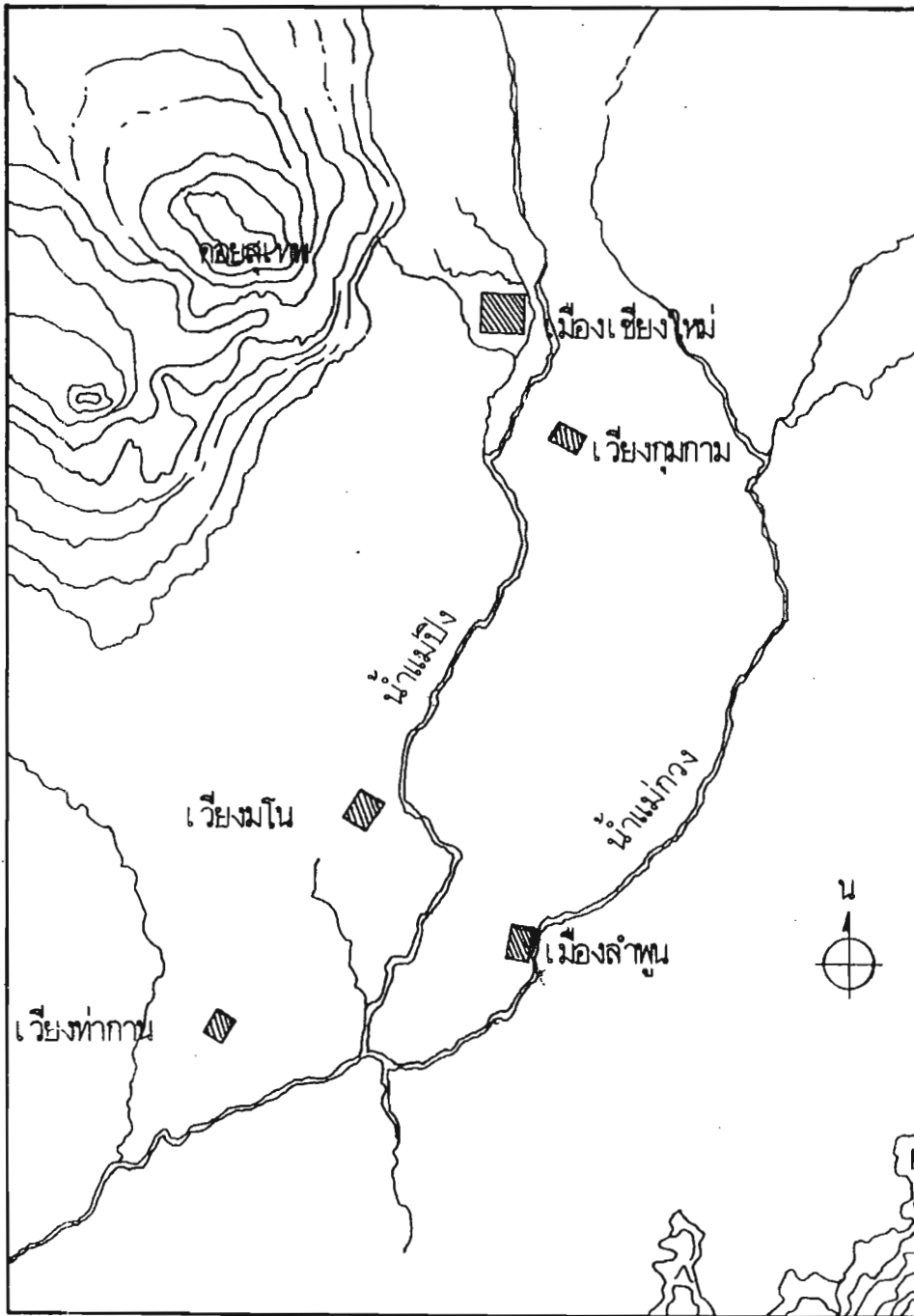
แน่นอนว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความรู้อื่น ๆ อีกมาก และความรู้ประวัติศาสตร์ด้านอนุรักษโบราณสถานเป็นเพียงความรู้หนึ่งที่จำเป็นต้องสร้างขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของความรู้เหล่านั้น แต่ความรู้ในประวัติศาสตร์ด้านโบราณสถานมีความสำคัญพิเศษประการหนึ่ง คือ เป็นความรู้แบบสหวิทยาการที่ไม่เพียงแต่เกิดจากการเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่เป็นทางการหรือมีลักษณะเป็นสถาบันแล้วเข้าด้วยกันเท่านั้น แต่งานวิจัยหรือผลการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณสถานยังแสดงถึงการเชื่อมโยงเอาองค์ความรู้ชาวบ้านที่มีอยู่เข้ามาเป็นอย่างมาก เช่น ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ความรู้เกี่ยวกับการจักรสาน ฯลฯ

สถานที่ตั้งเมืองเชียงใหม่และเวียงกุมกาม จำลองจากแผนที่ลำดับชุด 7017 ระวาง 4846 III-IV ,4746I

พิมพ์ครั้งที่ 1 -RTSD

แผนที่ลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน แสดงตำแหน่งเมืองโบราณที่สำคัญในกลุ่มลำพูน-เชียงใหม่

บทที่ ๓

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรีท้าวช้างคำ มีวัตถุประสงค์ เพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรีท้าวช้างคำ เวียงกุมกาม จำนวน ๕ หมู่บ้าน คือ ๑) บ้านช้างคำ ๒) บ้านเจดีย์เหลี่ยม ๓) บ้านกลาง ๔) บ้านเสาหิน และ ๕) บ้านหนองผึ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

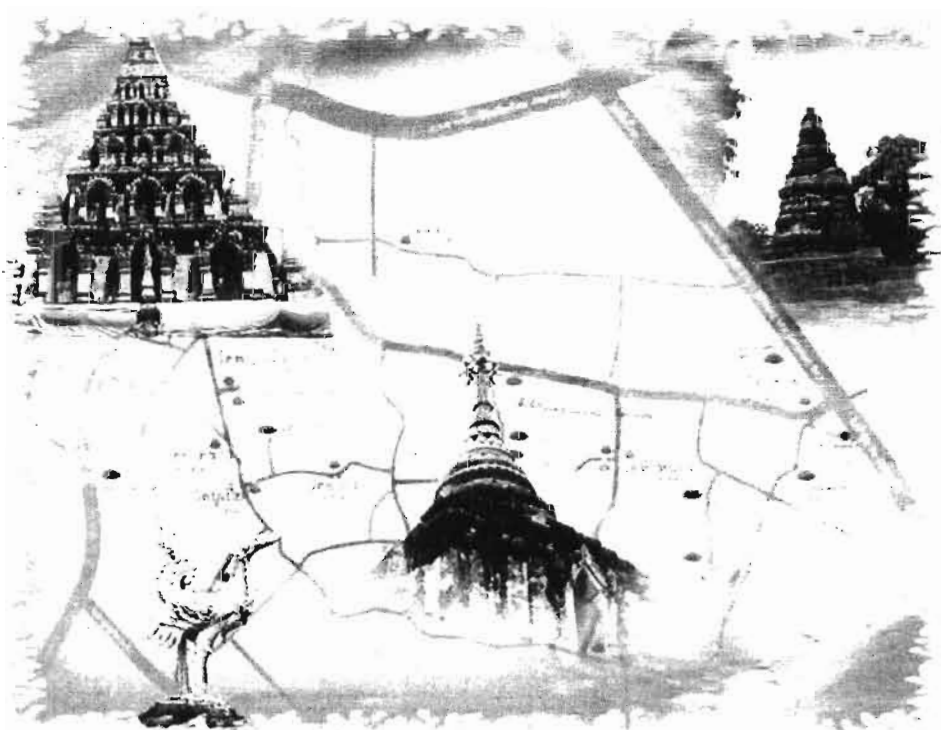
การนำผลการวิจัยในบทนี้ ทีมวิจัยจะนำเสนอ ๒ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ สภาพทั่วไปของชุมชนเวียงกุมกามในปัจจุบัน

- ๑.๑ สภาพทางภูมิศาสตร์
- ๑.๒ อาณาเขตปัจจุบัน
- ๑.๓ การปกครองในปัจจุบัน
- ๑.๔ วิถีชีวิต

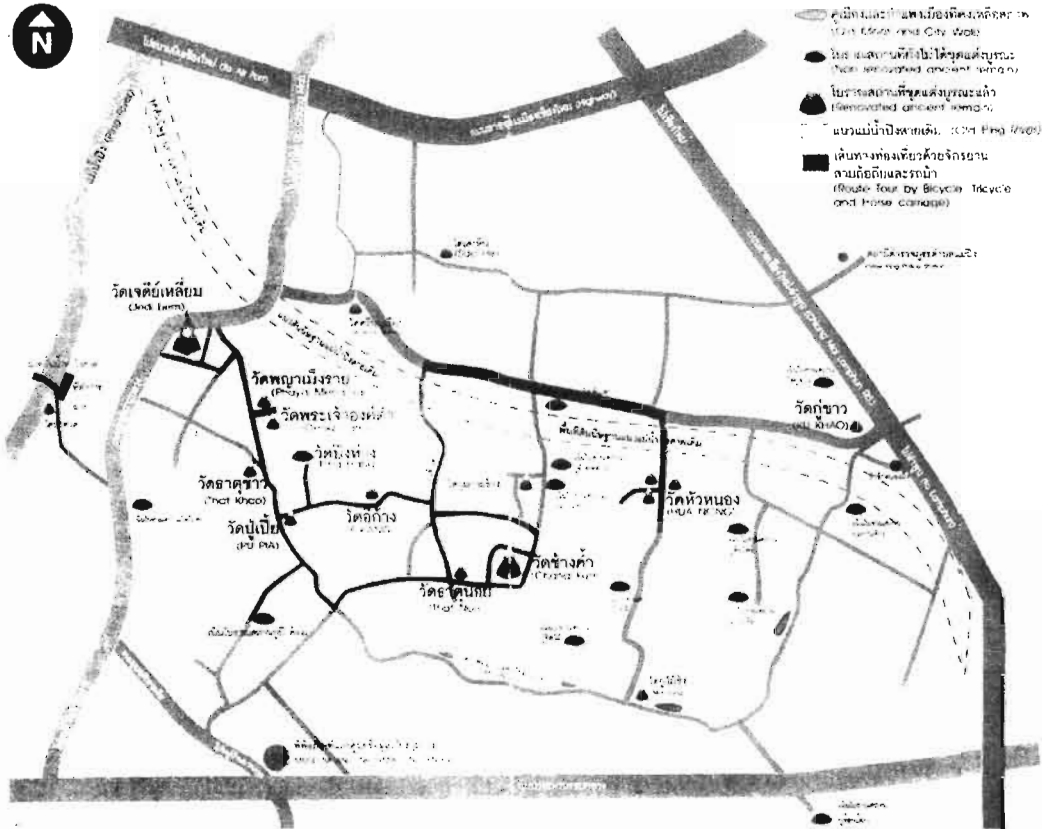
ตอนที่ ๒ ข้อมูลประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม

- ๒.๑ บริบทชุมชน
- ๒.๒ ข้อมูลทางโบราณคดี : ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม
- ๒.๓ ประวัติศาสตร์ที่กล่าวโดยคนท้องถิ่นเวียงกุมกาม

ตอนที่ ๑ สภาพทั่วไปของชุมชนเวียงกุมกามในปัจจุบัน

๑.๑ สภาพทางภูมิศาสตร์

เมืองโบราณ “เวียงกุมกาม” ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ๕ กิโลเมตร ตัวเมืองล้อมรอบด้วยคูน้ำ-คันดินสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างประมาณ ๕๕๐ เมตร ยาวประมาณ ๖๐๐ เมตร มีลำเหมืองทราย ลำเหมืองหนองฝิ่ง ฝายทำวังตาล ที่ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการอุปโภค บริโภคของชุมชน ซึ่งลำน้ำแม่ปิงอยู่ห่างจากชุมชนศรีท้าววัดช้างค้ำประมาณ ๒ กิโลเมตร ชาวบ้านได้อาศัยการขุดคลองทำเป็นลำน้ำเหมืองสาธารณะ ลำน้ำจากแม่น้ำปิงมาใช้ในการเพาะปลูก นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งอาหารสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำคัญในการบริโภค ชาวบ้านในชุมชนซื้อน้ำดื่ม ในอดีตชาวบ้านขุดบ่อน้ำใช้เอง ในปัจจุบันยังพบร่องรอยคูน้ำ-คันดินอยู่เป็นระยะ มีตำแหน่งที่ตั้งตามพิกัดภูมิศาสตร์ ดังนี้ (ซึ่งเป็นหลักฐานอ้างอิงถึงสภาพเมืองชั้นใน โดยเองชั้นนอกจะมีรัศมีออกโดยรอบ) สภาพทางภูมิศาสตร์ปัจจุบัน ตั้งอยู่

เส้นรุ้งที่ ๑๘ องศา ๔๔ ลิปดา ๑๗ ฟลิปดา เหนือ

เส้นรุ้งที่ ๘๘ องศา ๐๐ ลิปดา ๕๖ ฟลิปดา ตะวันออก

สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ ๓๐๐ เมตร

(แผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร ลำดับชุด L๓๐๑๗ ระวัง ๔๘๔๖ III พิมพ์ครั้งที่ ๔RTSD มาตราส่วน ๑: ๕๐,๐๐๐)

พื้นที่ตั้งเวียงกุมกาม เป็นที่ราบตะกอนใหม่ของแม่น้ำปิง ระดับความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๓๐๐ – ๓๒๐ เมตร พื้นที่ทั่วไปเดิมอยู่ริมแม่น้ำเป็นที่ลุ่มต่ำ หน้าฝนมีน้ำท่วมทุกปี ปัจจุบันภายในเวียงกุมกามใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ทำไร่พืชผักและสวนลำไย

เมืองโบราณ “เวียงกุมกาม” อยู่ในท้องที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอสารภีนี้ เดิมเรียกว่าอำเภอ “ยางเนิ้ง”มาจากภาษาพื้นเมืองเหนือที่เรียกต้นยางที่โน้มเอน ทั้งนี้แต่เดิมมีป่ายางหนาแน่นมาก ต่อมาเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๐ ได้เปลี่ยนเป็นชื่อ “อำเภอสารภี” ตามชื่อของไม้ยืนต้นต้นหนึ่งที่วัดสารภี ตำบลสารภี และมีอยู่จำนวนมากในที่อื่นๆ ย่านนั้น

บริเวณปริณชณของเวียงกุมกาม สํารวจพบโบราณสถานจํานวนมากกว่า ๒๔ แห่ง มีทั้งที่ยังไม่ได้บูรณะ และบูรณะแล้ว ได้แก่

1. วัดเจดีย์เหลี่ยม (มีพระสงฆ์จำพรรษา)	๑๓. วัดธาตุน้อย
2. วัดช้างคํากาน โดม (มีพระสงฆ์จำพรรษา)	๑๔. วัดกุมกามร้าง
3. วัดพญามังราย	๑๕. วัดหัวหนอง
4. วัดพระเจ้าองค์ดํ	๑๖.เนินโบราณสถานข้างวัดกุมกามที่ปราง
5. วัดปู่เปี้ย	๑๗.เนินโบราณสถานข้างวัดกู่ขาว
6. วัดกุมกามที่ปราง	๑๘. วัดกู่ฮ้ายหลาน
7. วัดกู่มะเกลือ	๑๙. วัดกู่ป่าด้อม
8. วัดต้นโพธิ์	๒๐. วัดกู่จ็อกป็อก
9. วัดกู่มะริดไม้	๒๑. วัดป่าตาล
10. วัดกู่ฮ้ายสี	๒๒. วัดพันเตา
11. วัดอีก้าง	๒๓. วัดกู่ขาว
12. วัดธาตุมหา	๒๔. วัดกู่ไม้ซัง

การเดินทางไปยังเวียงกุมกาม หากใช้เมืองเชียงใหม่เป็นจุดเริ่มต้น สามารถเดินทางโดยรถยนต์ โดยใช้เส้นทางหลวงหมายเลข ๑๐๖ (เชียงใหม่ – ลำพูน) สายใน ระยะทางประมาณ ๔ กิโลเมตร ถึงทางแยกวัดศรีบุญเรือง ให้เลี้ยวขวาไปยังบ้านเจดีย์เหลี่ยม ส่วนการไปชมโบราณสถานที่อยู่ภายในเวียงกุมกาม มีถนนภายในเมืองสร้างไว้คอยอำนวยความสะดวกอยู่แล้ว

ลักษณะภูมิประเทศ : ลักษณะทางกายภาพของภูมิประเทศของชุมชนศรีท้าวช้างคำเวียงกุมกาม บ้านช้างคำ บ้านเจดีย์เหลี่ยม บ้านกลาง บ้านเสาหิน และบ้านหนองผึ้ง ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มพื้นที่โดยรอบลักษณะดินเป็นดินทราย เป็นเหตุให้พื้นที่เวียงกุมกามมีน้ำท่วมถึงในช่วงฤดูฝนเหมือนน้ำท่วมเมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา ทางโบราณสถานและที่อยู่อาศัยก็ถูกน้ำท่วม บางส่วนก็ท่วมบริเวณสวนลำไย บางส่วนเป็นที่พัก บางส่วนเป็นนาข้าว ชาวบ้านได้จัดทำเป็นพื้นที่ทำการเกษตรและสร้างผลผลิตทางการเกษตร ทำรายได้แก่ตนเองในอดีตและปัจจุบันชาวบ้านบางคนมีสภาพร่างกายที่ไม่สมบูรณ์ และน้ำก็ไม่ค่อยมี มีคนทำนอยลง การไปวางเหมืองก็ทำคนเดียวไม่ได้ ค่าแรงก็แพง การเอามือเอาวันก็ไม่ มี จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทำการเกษตรได้ และบุตรหลานทำงานในโรงงานทำงานในตัวเมือง นอกจากนั้นสิ่งที่สำคัญมีแรงงานในทางการเกษตรไม่เพียงพอ และพื้นที่บางส่วนของชาวบ้านได้ทำหอพัก เพื่อรองรับคนต่างถิ่นที่จะเข้ามาเช่าอยู่อาศัย และพื้นที่บางส่วนของชาวบ้านนิยมปลูกลำไยมากที่สุด สาเหตุที่นิยมปลูกเพราะดูแลง่าย เป็นผลไม้ทางเศรษฐกิจ ทำรายได้ให้แก่ชาวบ้าน และในหมู่บ้านมีร้านค้าของชำมากขึ้น

ลักษณะภูมิอากาศ : สภาพทางภูมิอากาศโดยทั่วไปของชุมชนศรีท้าวช้างคำเวียงกุมกามมีสภาพคล้ายกับสภาพอากาศโดยทั่วไปของภาคเหนือ ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนพฤษภาคม-ปลายเดือนตุลาคม ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคม-ปลายเดือนกุมภาพันธ์ และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์ - ปลายเดือนพฤษภาคม

เวียงกุมกามเมืองหลวงแห่งแรกของล้านนา

พญามังรายสร้างเวียงกุมกามเป็นราชธานีแห่งแรกของอาณาจักรล้านนาในช่วงระหว่างปี ๑๘๒๕-๑๘๓๕ เนื่องจากเวียงกุมกามตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของสังคมเมืองขนาดใหญ่ โดยเฉพาะที่ตั้งเวียงที่มีฐานะเป็นเมืองหลวง ย่อมจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสม เป็นไปได้ว่าเมื่อแรกสร้างเมืองกุมกามไม่ทราบว่าเป็นที่ราบลุ่มต่ำมาก จนเกิดสภาพน้ำท่วมเมืองในภายหลัง หากยกวันคำนวณสภาพพื้นที่ดังกล่าวแล้วนับว่าเวียงกุมกามตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม กล่าวคือ

ประการแรก ในด้านการคมนาคม เวียงกุมกามถูกสร้างอยู่ริมน้ำปิงการคมนาคมจึงสะดวกสามารถใช้น้ำปิงเป็นเส้นทางติดต่อกับเมืองต่าง ๆ ได้โดยเฉพาะเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือและเมืองที่อยู่ทางตอนใต้ เวียงกุมกามจึงมีโอกาสพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการค้าแลกเปลี่ยนได้ ดังพบในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ที่ กล่าวถึง เรือค้าขายที่มาจากที่ต่าง ๆ เข้ามาขายที่ตลาดกุมกาม (ตลาดของเวียงกุมกาม) เป็นจำนวนมากจนทำให้มีเรือชนกันล่มอยู่ทุกวัน ซึ่งแสดงว่าเวียงกุมกามเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญในขณะนั้น

ประการที่สอง การเป็นแหล่งเกษตรกรรม เวียงกุมกามตั้งอยู่ในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์และกว้างขวาง สามารถพัฒนาทุ่งเกษตรกรรมรอบ ๆ ตัวเมืองขึ้นได้บริเวณดังกล่าวที่มีแม่น้ำปิงและสาขาของแม่น้ำปิงไหลผ่านจึงทำให้การปลูกข้าวได้ผลดี บริเวณเวียงกุมกามและพื้นที่ใกล้เคียงคงไม่มีปัญหาขาดแคลนน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในเขตเวียงกุมกามทำให้สามารถพัฒนาระบบเหมืองฝายเพื่อนำไปใช้ในการเพาะปลูก รวมทั้งมีการสร้างฝาย ทำให้เขตเวียงกุมกาม มีฐานะเป็นศูนย์กลางเกษตรกรรมที่สำคัญมาช้านาน จนกระทั่งถึงปัจจุบัน อำเภอสารภียังคงเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่

ประการที่สาม เวียงกุมกามตั้งอยู่ในพื้นที่ก่อนข้างกลางอาณาจักรล้านนา จึงเป็นตำแหน่งที่เหมาะสมกับการเป็นศูนย์กลางของการควบคุมหัวเมืองต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม "เวียงกุมกาม" มีฐานะเป็นเมืองหลวงในเวลาไม่ช้านาน พญามังรายจึงโปรดให้สร้าง "เวียงเชียงใหม่" ด้วยเห็นว่าที่ตั้งที่เหมาะสมกว่า แต่เวียงกุมกามไม่ได้สิ้นสลายลงยังคงเป็นเมืองหลวงที่มีความสำคัญ เป็นชุมชนใหญ่ควบคู่กับเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งมีการขยายตัวของชุมชนสืบต่อเนื่องมา และเป็นเมืองบริวารที่มีความใกล้ชิดกับเวียงเชียงใหม่จนสิ้นรัชสมัยพญามังราย หลังจากนั้นเวียงกุมกามได้ลดความสำคัญลงไป ดังปรากฏหลักฐานในรัชสมัยพญาติโลกราชว่า เวียงกุมกามมีบทบาทเป็นเพียงพินนาหนึงเท่านั้น โดยมี "หมื่นกุมกาม" เป็นผู้ปกครอง ต่อมาเมื่อพม่าเข้ามามีอิทธิพลครอบครองล้านนา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๐๑ จึงไม่ปรากฏเอกสารกล่าวถึงเวียงกุมกามแต่อย่างใด ในช่วงระยะเวลาเดียวกันเมืองเชียงใหม่เข้าสู่ยุคเจริญในพุทธศตวรรษที่ ๒๔

๑.๒ อาณาเขตปัจจุบัน

พื้นที่เมืองเก่าเวียงกุมกาม มีแหล่งโบราณสถานกระจายตามพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง โดยมีอาณาเขต โดยประมาณ ดังนี้

ทิศเหนือ	จรด	ถนนศรีบุญเรือง ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองเชียงใหม่
ทิศใต้	จรด	ถนนวงแหวน ๓ ณ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี
ทิศตะวันออก	จรด	ถนนเชียงใหม่-ลำพูน
ทิศตะวันตก	จรด	ถนนเกาะกลาง ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี

๑.๓ การปกครองปัจจุบัน

เวียงกุมกามอยู่ในพื้นที่ ๒ อำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ คือ อำเภอเมือง และอำเภอสารภี ๓ เขต การปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหอย อำเภอเมือง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองผึ้ง และองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี

โดยพื้นที่เวียงกุมกาม มีพื้นที่โดยประมาณ ๑.๓๒ ตารางกิโลเมตร โดยมีพื้นที่ใน ๓ อบต. โดยประมาณ

๑.๔ วิถีชีวิต

ชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามยังดำเนินชีวิตตามลักษณะปกติเหมือนชุมชนท้องถิ่นทั่วไป แม้ว่าในสภาพปัจจุบันจะถูกระแสความเปลี่ยนแปลงจากสังคม และผลกระทบของกระแสแห่งความหวังที่ให้ชุมชนเวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ความสัมพันธ์ของผู้คนจึงถูกเกาะเกี่ยวด้วยระบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือแบ่งปันฉันพี่น้องทุกครอบครัว และส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดเป็นสถาบันหลักของชุมชน ชาวบ้านยังยึดมั่นความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีแบบดั้งเดิม ความเป็น “หน้าหมู่บ้าน” ตามหลักพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของล้านนาถูกนำมาใช้เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตประจำวันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ การอยู่ร่วมกันของชาวบ้านได้มีการจัดระบบการปกครองของตนโดยอาศัยหมวดบ้าน หรือหมวดวัดที่มีมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งชุมชนแบ่งออกเป็น ๕ หมวด โดยแต่ละหมวดมีการคัดเลือกตำแหน่ง ๑ คน เข้าปีมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องราวต่าง ๆ ร่วมกับอาวุโส และผู้นำชุมชน มีกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจัดการผ่านโครงสร้างระบบหมวดบ้าน ไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณีต่าง ๆ งานศพ งานพัฒนาหมู่บ้าน การบริหารจัดการและกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ

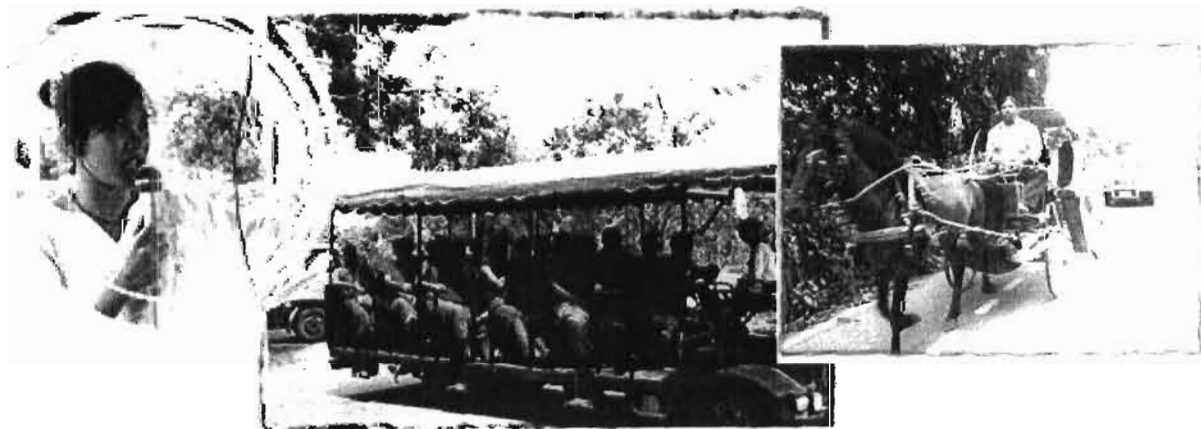
ลักษณะทางกายภาพของชุมชนศรัทธาวัดข้างกำแพงเวียงกุมกามเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่าน มีสวนสำหรับทำไร่และทำการเกษตร วิทยแรงงานส่วนหนึ่งต้องไปทำงานรับจ้างต่างถิ่น นโยบายรัฐที่ทำเส้นทางการท่องเที่ยวสันกำแพง-เวียงกุมกามสู่บ้านถวายนี้อีกก็เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เมื่อก่อนมีคนหลังไหลเข้ามาในชุมชนไม่มาก แต่เดี๋ยวนี้มีมากขึ้น ชาวบ้านก็เริ่มทำบ้านเช่าเพื่อรองรับผู้คนที่เข้ามาในเวียงกุมกาม ขโมยก็มากขึ้น จากเมื่อก่อนไม่ค่อยมี ปลอ่ยบ้านทิ้งไว้ก็ไม่ได้ ต้องถือกุญแจหรือมีคนเฝ้า ชาวชุมชนศรัทธาวัดข้างกำแพงเวียงกุมกามมีฐานะปานกลาง ชาวบ้านไม่มีปัญหา ด้วยความมั่นคงของอาหาร ทุกครอบครัวมั่นใจว่าจะมีข้าวกินตลอดปี จากการจัดกลุ่มข้าวที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องยาวนานถึง ๓๐ ปี สวัสดิการไม่เพียงแต่ประกันความมั่นใจการมีข้าวกินของชาวบ้าน แต่ยังเป็นแหล่งเงินทุนภายในชุมชนสามารถกู้ยืมมาจากการขายข้าวที่นำมารวมกัน เป็นเงินหมุนเวียนสำหรับประกอบอาชีพเสริม เช่น ค้าขาย ทำสวน และปัจจุบันนี้นิยมส่งลูกเรียนไปเรียนหนังสือในตัวเมือง สถานะทางสุขภาพชาวบ้านทุกคนเข้าถึงระบบบริการสาธารณสุขตามนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า

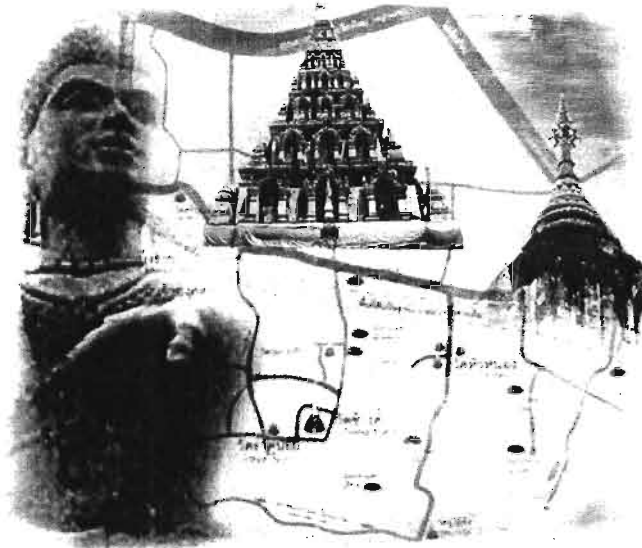
นอกจากนี้ชุมชนยังได้จัดระบบสวัสดิการด้านสุขภาพของตนเอง มีศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) เป็นแกนนำหลักในการส่งเสริมป้องกันรักษา ดูแล รักษาสุขภาพชาวบ้านมาทำควบคู่กันไป ระหว่างการแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์พื้นบ้าน ปัจจุบันมีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การฮ้องขวัญ การเซ่นแหกเสกเป่า และอื่น ๆ ตามความเชื่อของชุมชน เป็นความอยู่ของชาวบ้านในวันนี้แม้ไม่ร่ำรวยเงินทองหรือวัตถุสิ่งก่อสร้างใหญ่โต แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็พึงพอใจกับสภาพที่เป็นอยู่ พ่ออุ้ยหนานทองบอกว่า “สภาพชาวเวียงกุมกามในปัจจุบันนี้ ปออยู่ ปอกิน ปอดาน (พออยู่ พอกิน พอทำบุญทำทาน)” ชาวบ้านมีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน

ที่พ่อกาพย์ของชาวชุมชนศรัทธาวัดข้างกำแพงเวียงกุมกาม ถือได้ว่าเป็นกลุ่มชนที่มีฐานะแตกต่างกัน ดังนั้นสภาพที่อยู่อาศัยจึงเป็นเครื่องบ่งบอกฐานะทางเศรษฐกิจของที่อยู่อาศัย ผู้มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย ปานกลาง หรือว่าฐานะยากจน บ้านในอดีตของชุมชนศรัทธาวัดข้างกำแพงเวียงกุมกามเป็นบ้านชั้นเดียวมุงด้วยหญ้าคา ดินขอ ตองตึงบ้าง สภาพยกพื้นได้ถุนเตี้ยบ้าง สูงบ้าง ประมาณ ๒ เมตรครึ่ง มีบันไดเจ็ดขั้น พื้นบ้านไว้ผูกอยู่เพื่อเลี้ยงลูกหลาน ต่อมาภายหลังชาวบ้านมีความเจริญได้ประสบปัญหาปลวกรบกวอน และไม้หายากมีราคาแพง ดังนั้นในปัจจุบันสภาพอาคารบ้านเรือนของคนในชุมชนศรัทธาวัดข้างกำแพงเวียงกุมกามจึงเปลี่ยนสภาพจากบ้านไม้ทั้งหลังเป็นบ้านที่สร้างตามสมัยนิยม ก่อด้วยอิฐถือปูน บางหลังครึ่งตึกครึ่งไม้ แต่ยังคงสภาพความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนดั้งเดิมอยู่เปรียบเทียบกับจากที่บ้านเลขที่ ๑ บ้านขายนวล เจริญชัย ยังคงสภาพบ้านเก่าอยู่หนึ่งหลัง และก็มีบ้านเลขที่ ๑ ที่ทีมได้ไปเห็น ขายก็บอกว่าแต่ก่อนอยู่อย่างนี้ และพ่อหนานจันทร์แก้วก็บอกว่า สมัยเมื่อตอนเป็นเด็ก บ้านของเขาก็เป็นเหมือนบ้านที่ได้จำลองไว้ที่วัดข้างกำแพง จากคำบอกเล่าดังกล่าวทำให้ทราบว่าสมัยก่อนบ้านเรือนของชาวบ้านแต่ละหลังปลูกกันเป็นแถว ชาวบ้านที่เป็นศรัทธาวัดข้างกำแพงเวียงกุมกามเป็นเครือญาติเดียวกัน แต่กาลเวลาก่อให้เกิด

การขยายตัวของชุมชน และการจัดการพื้นที่เวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการแบ่งเขตการปกครองออกจากกันของกระทรวงมหาดไทย แต่ถึงอย่างไรแล้วความผูกพันทางเครือญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี และกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ยังคงดำเนินไปอย่างเป็นปกติ ยังคงมีความสามัคคีร่วมมือกันด้วยดีมาโดยตลอด เช่น กิจกรรมปอยหลวง กิจกรรมสร้างศาลาการเปรียญ กิจกรรมสร้างน้ำพระธาตุ กิจกรรมปีใหม่เมือง กิจกรรมสืบชาติเวียงกุมกาม และกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดทำขึ้นที่วัดช้างค้ำ และในเวียงกุมกาม ชาวบ้านที่เป็นศรัทธาก็ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนเป็นอย่างดี ทั้งในเรื่องของการนำทุนปัจจัยมาร่วมสมทบ การนำแรงงานมาช่วย การทำอาหารมาร่วมตั้งวงทาน การมาช่วยเหลือต้อนรับในกิจกรรมต่าง ๆ จากสาเหตุดังกล่าว ถือได้ว่าชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามมีวัฒนธรรมเดียวกันที่จะสามารถอยู่คู่กับโบราณสถานอย่างยั่งยืนได้

ในปัจจุบันนี้ ชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ รัฐมีอำนาจในการใช้นโยบายทางการพัฒนาประเทศ และได้มีนโยบายด้านการพัฒนาภูมิภาคต่าง ๆ ทางด้านประวัติศาสตร์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อชุมชนได้เกิดขึ้นเมื่อค้นพบว่ามีโบราณสถานอันเป็นราชธานีแรกของเมืองเชียงใหม่ ที่เรียกว่า เวียงกุมกาม ซึ่งเป็นเมืองที่ถูกจมอยู่ใต้ดินเป็นเวลาหลายร้อยปี ดังนั้นทางภาครัฐจึงได้มอบหมายให้ทางกรมศิลปากรเข้ามาขุดค้นโบราณสถานที่ยังอยู่ใต้ดินให้กลับคืนมาสู่สายตาชาวโลก โดยการบูรณะและซ่อมแซม ตลอดจนการสร้างศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม และได้ส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน ได้จัดงานเปิดประตูสู่เวียงกุมกามในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์อีกแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ในวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๖ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์เมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกามให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รู้จักกันอย่างแพร่หลาย จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภาคเหนือ เขต ๑ ได้จัดทำโครงการประชาสัมพันธ์ “เปิดประตูสู่เวียงกุมกาม นครโบราณใต้พิภพ” และจัดกิจกรรม “ทศศรัทธา เบิกฟ้าเวียงกุมกาม” และเพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเวียงกุมกามอย่างต่อเนื่อง จึงจัดให้มีโครงการ “สืบศิลป์ ถิ่นศรัทธา สร้างน้ำพระธาตุเจ้าเวียงกุมกาม” และการจัดโครงการ “เปิดบ้านลานหัตถกรรม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่” หลังจากนั้นเป็นต้นมา ทำให้มีการบริการแก่นักท่องเที่ยวโดยมีรถม้า ค่ายรถม้าจังหวัดลำปาง และรถยางล้อเลื่อน มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นคอยให้บริการข้อมูล

ตอนที่ ๒ ข้อมูลประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม

๒.๑ บริบทของชุมชน

บ้านหนองผึ้งเหนือ หมู่ที่ ๑ และหนองผึ้งใต้ หมู่ที่ ๔

บ้านหนองผึ้ง แบ่งออกเป็น ๒ หมู่บ้าน คือหนองผึ้งเหนือ หมู่ ๑ และหนองผึ้งใต้ หมู่ ๔ เดิมเป็นหมู่บ้านเดียวกัน แต่ได้แยกออกเนื่องจากประชากรมากขึ้น มีพื้นที่ประมาณ ๔๔๕ ไร่ มีรูปลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า เดิมเป็นที่อยู่พวกลาวะ ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๖ กล่าวกันว่า ในอดีตกาลเป็นที่อยู่อาศัยทำกินของชนเผ่าลาวะ ซึ่งเป็นไทยเผ่าหนึ่ง ต่อมาประมาณศตวรรษที่ ๑๓ มีฤาษี ๔ คน โดยมีพระสุเทวฤาษีเป็นหัวหน้า ได้สร้างนครหริภุญชัย แล้วได้อัญเชิญพระธิดาท้าวรามราช เจ้าเมืองลพบุรี ซึ่งเป็นหน่อเนื้อกษัตริย์ มีพระนามว่า พระนางจามเทวี มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก

ในเวลาต่อมา มีพระเถระจำนวน ๕ รูป ได้จาริกประกาศพระศาสนามาถึงหมู่บ้านที่มีพวกลาวะอาศัยอยู่ พระเถระได้ประกาศพระรัตนตรัย จนพวกลาวะเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในบริเวณที่ซึ่งพระเถระมาหยุดพักอาศัยอยู่นั้น มีหนองน้ำใหญ่และริมหนองน้ำมีต้นมะขามใหญ่ต้นหนึ่ง ซึ่งบนต้นมีผึ้งทำรังอยู่ ชาวลาวะผู้หนึ่งเกิดมีจิตศรัทธาพระเถระเจ้ามาก จึงได้ปีนขึ้นไปเอารังผึ้งที่ติดต้นไม้ขามริมสระน้ำนั้นมาถวายแก่พระเถระเจ้าจำ ๕ รูป แล้วพากันสร้างอารามขึ้นเพื่อถวายพระเถระจำพรรษา ต่อมาพระเถระได้ชักชวนพวกลาวะทั้งหลายขุดหลุมกว้าง ๒๒ ศอก เพื่อบรรจุพระธาตุใส่บอกล้อมแล้วนำไปบรรจุในผอบทองคำใหญ่ ๕ กำมือเสร็จแล้วนำไปบรรจุในหลุม พวกลาวะได้นำเอาทรัพย์สินมีค่าต่าง ๆ ใส่ลงในหลุมด้วยเป็นจำนวนมาก แล้วพระเจดีย์สูง ๕ ศอกครอบไว้ และตั้งอารามนี้ว่า “วัดหนองผึ้ง” ตามนิมิตที่พวกลาวะนำน้ำผึ้งมาถวายพระเถระเจ้าได้อยู่ปฏิบัติกิจพระศาสนาให้รุ่งเรือง ในหมู่ชนชาวลาวะทราบจนสิ้นอายุขัย ต่อมาบ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงไป พวกลาวะได้อพยพไปอยู่ที่อื่น วัดหนองผึ้งจึงร้างไป

ปี พ.ศ. ๑๘๑๘ พระเจ้ามังรายมหาราช ได้เสด็จมาตีนครทริภุญชัย ได้ชัยชนะแล้ว พระองค์มอบให้ขุนอ้ายฟ้าปกครอง ส่วนพระองค์ได้พาบริวารมาสร้างเมืองใหม่ขึ้นทางทิศเหนือของนครทริภุญชัย ระหว่างตำบลหนองผึ่งกับตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภีในปัจจุบัน และตั้งชื่อเมืองใหม่ “นครกุกกามภิรามณ” (เวียงกุกกาม) ในปีเดียวกันนั้นเองมีพระเถระเจ้า เศรษฐีและบริวารได้โยกย้ายมาจากเมืองเชียงแสน เชียงรายมาอาศัยอยู่ใกล้วัดหนองผึ่ง ได้ค้นพบเจดีย์เก่า พระมหาเถระและเศรษฐีเหล่านั้นจึงได้ช่วยกันบูรณะวัดขึ้นใหม่ พวกเขาได้ช่วยกันบริจาคทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก จ้างทำอิฐเพื่อก่อสร้างพระนอนใหญ่ยาว ๑๕ เมตร หันพระเศียรไปทางทิศตะวันออก พระบาทไปทางทิศตะวันตก หันพระพักตร์ขวางเมืองกุกกาม ด้วยเหตุที่บริเวณที่สร้างวัดขึ้นนี้ เคยมีน้ำแม่ระมิงค์ (แม่น้ำปิง) ไหลผ่านมาก่อน จึงพากันขนานนามวัดว่า “วัดพุทธบาทบ้านปิง พระนอนหนองผึ่ง” มาก่อนลงเหลือแต่ชื่อ “วัดพระนอนหนองผึ่ง”

ต่อมา บ้านหนองผึ่งมีขนาดใหญ่ขึ้น จึงมีการแบ่งหมู่บ้านออกเป็น ๒ หมู่บ้าน โดยแบ่งเป็นบ้านหนองผึ่งเหนือ หมู่ที่ ๑ และบ้านหนองผึ่งใต้ หมู่ที่ ๔ ซึ่งวัดพระนอนหนองผึ่งได้อยู่ในพื้นที่ของหมู่ที่ ๔

อาณาเขตหมู่บ้าน หมู่ ๑

ทิศเหนือ	จดหมู่บ้านหนองหอย	หมู่ ๓ ต.หนองหอย อ.สารภี
ทิศใต้	จดหมู่บ้านหนองผึ่งใต้	หมู่ ๔ ต.หนองผึ่ง อ.สารภี
ทิศตะวันออก	จดหมู่บ้านสันค้อ	หมู่ ๘ ต.หนองผึ่ง อ.สารภี
ทิศตะวันตก	จดหมู่บ้านช้างค้ำ	หมู่ ๑๑ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี

อาณาเขตหมู่บ้าน หมู่ ๔

ทิศเหนือ	จดหมู่บ้านหนองผึ่งเหนือหมู่ ๑	ต.หนองผึ่ง อ.สารภี
ทิศใต้	จดหมู่บ้านกองทราย	หมู่ ๖ ต.หนองผึ่ง อ.สารภี
ทิศตะวันออก	จดหมู่บ้านคอนจีน	หมู่ ๓ ต.หนองผึ่ง อ.สารภี
ทิศตะวันตก	จดหมู่บ้านกลาง	หมู่ ๓ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี

ประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน

๑. ตักบาตรขึ้นปีใหม่

๒. สรงน้ำพระนอนหนองผึ่ง เดือน ๘ เหนือ ขึ้น ๑๕ ค่ำ

บุคลากรที่ทรงความรู้และเป็นภูมิปัญญาของหมู่บ้าน คือ

- นายวิชัย กาวิละ ทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี
- พระครูพุทธไสยาภิกษุ ทางด้านพุทธศาสนา
- นายวิสูตร สุริยะ ทางด้านข้อมูลข่าวสารสังคม
- นายบุญยืน บุญตัน, นายบุญมี ธรรมชาติ, นายดวงแสง ศรีประเสริฐ และนายใจ สุขแสวง ความรู้ทางด้านพุทธศาสนา ประเพณีพื้นบ้าน

ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของหมู่บ้าน คือ เสื้อผ้าสำเร็จรูป จากนายสุริยะมิตร โปธา และลูกประคบ จากนางพวงแก้ว บุญมูล และน้ำมันงา จากนายขงยุทธ ผลมาก

ประชากรนับถือศาสนาพุทธ โดยการไปทำบุญที่วัดพระนอนหนองผึ่ง วัดสันคือ วัดผางขอย และวัดอุโบสถ

การละเล่นพื้นบ้าน กลองสะบัดชัย

บ้านเจดีย์เหลี่ยม

บ้านเจดีย์เหลี่ยม หมู่ ๑ เดิมชื่อ บ้านกู่คำ เป็นชื่อที่พญามังรายได้สร้างพระเจดีย์ขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๓๑ ในบริเวณเวียงกุมกาม โดยให้อามาตย์คนี่ขุดหนองต่าง (คือหนองน้ำซึ่งอยู่ใกล้ที่ประทับของ พญามังรายในเวียงกุมกาม มาทำเป็นอิฐเพื่อก่อกู่คำ ตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

...เจ้ามังรายจึงหื้อไปเอาดินหนองต่างมาก่อเจดีย์กู่คำวันนั้นแล...

และตำนานมูลจินดากล่าวว่า

...ท่านยินดีในศาสนาพระพุทธเจ้าจักใคร่กระทำบุญอันใหญ่ เป็นต้นว่าสร้างเจดีย์นั้น จึงให้อามาตย์ทั้งหลาย หาหินมา แล้วให้แก่เป็นสี่เหลี่ยม...

ดังนั้น ลักษณะของเจดีย์กู่คำคงใช้ดินประกอบการใช้ศิลาแลง มีสภาพเป็นเจดีย์กลวง ข้างในเจดีย์มีทางเข้าออกได้ ภายในเจดีย์ก่อด้วยศิลาแลง แต่ภายนอกก่อเป็นอิฐ ๕ ชั้น

รูปลักษณะเจดีย์กู่คำเป็นสี่เหลี่ยม มีพระพุทธรูปด้านละ ๑๕ องค์ แต่ละด้านมีซุ้มพระชั้นละ ๓ องค์ มี ๕ ชั้น รวมทั้งองค์เจดีย์มีพระพุทธรูป ๖๐ องค์ ประดับด้วยทอง ดังตำนานมูลศาสนาได้กล่าวว่า

...แล้วให้ใส่คำแต่ยอดลงมาดูงามนักใส่ชื่อว่า กู่คำ...

เจดีย์กู่คำซ่อมแซมในปลายรัชกาลที่ ๕ หลวงโยนกการวิจิตร คหบดีชาวพม่า เป็นผู้ซ่อม การซ่อมได้เพิ่มซุ้มพระที่ฐานทั้ง ๔ ด้าน ๆ ละ ๑ องค์ รวมทั้งองค์เจดีย์มีพระพุทธรูป ๖๔ องค์เท่าอายุของ หลวงโยนกการวิจิตร การซ่อมแซมครั้งนี้ทำให้พระพุทธรูป ซุ้มพระและลวดลายพรรณพฤกษา ได้อิทธิพล ศิลปพม่า แต่ยังรักษารูปทรงให้เป็นสี่เหลี่ยมตามเดิม คนทั่วไปจึงเรียกว่า วัดเจดีย์เหลี่ยม

อาณาเขตหมู่บ้าน

ทิศเหนือ	จดหมู่บ้านศรีบุญเรือง	หมู่ ๒ ต.หนองหอย อ.สารภี
ทิศใต้	จดหมู่บ้านป่าเปอะ	หมู่ ๒ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี
ทิศตะวันออก	จดหมู่บ้านช้างค้ำ	หมู่ ๑๑ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี
ทิศตะวันตก	จดหมู่บ้านป่าแค	หมู่ ๓ ต.หนองหอย อ.สารภี

ประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน

๑. ประเพณีเดือนยี่เป็ง
๒. ประเพณีปีใหม่เมือง

บุคลากรที่ทรงความรู้และเป็นภูมิปัญญาของหมู่บ้าน คือ

- สิทธิเอก เวทย์ แก้วงาม ความรู้ทางด้านพุทธศาสนา ประเพณีพื้นบ้าน
- ประชากรนับถือศาสนาพุทธ โดยการไปทำบุญที่วัดเจดีย์เหลี่ยม

บ้านกลาง

บ้านกลาง หมู่ ๓ มีพื้นที่ประมาณ ๒๘๕ ไร่ เป็นหนึ่งในสามหมู่บ้านที่พญามังรายสร้างขึ้นเมื่อได้สร้างเวียงกุมกาม เพื่อให้เป็นหมู่บ้านในสังกัด ดังตำนานมรดกศาสนา กล่าวว่า

...ถัคนั้น พระขามังรายออกมาตั้งอยู่ที่กุมกาม แปลงบ้าน ๓ แห่ง ๆ ละ ๑ ชื่อว่า บ้านกลาง แห่งหนึ่งว่า บ้านลุ่ม แห่งหนึ่งชื่อว่า บ้านแห่ม นั้นอยู่สวยสมบัติในที่นั้น...

ปัจจุบัน บ้านกลางอยู่ทางทิศใต้ของเวียงกุมกาม ห่างจากเวียงกุมกามประมาณ ๒ กิโลเมตร

อาณาเขตหมู่บ้าน

ทิศเหนือ	จดหมู่บ้านช้างค้ำ	หมู่ ๑๑ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี
ทิศใต้	จดหมู่บ้านป่าเส้า	หมู่ ๖ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี
ทิศตะวันออก	จดหมู่บ้านหนองผึ่ง	หมู่ ๔ ต.หนองผึ่ง อ.สารภี
ทิศตะวันตก	จดหมู่บ้านโปร่ง	หมู่ ๔ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี

ประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน

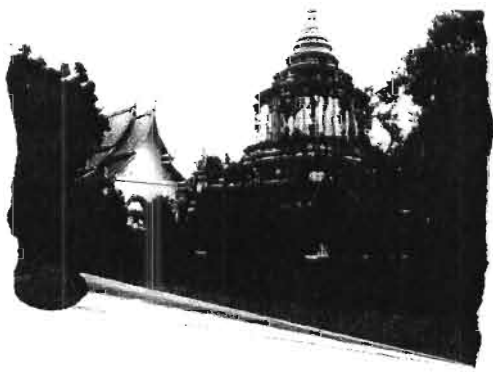
๑. ประเพณีเดือนยี่เป็ง
๒. ประเพณีปีใหม่เมือง

บุคลากรที่ทรงความรู้และเป็นภูมิปัญญาของหมู่บ้าน คือ

- นายเมืองคำ กันทะวงศ์ ความรู้ทางด้านพุทธศาสนา ประเพณีพื้นบ้าน
- นายมารวย บุญปก และ นายบุญสวย ปลุกแก้ว ความรู้ทางด้านกะลามะพร้าว ประดิษฐ์

ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของหมู่บ้าน คือ การทำขนมกาละแม

ประชากรนับถือศาสนาพุทธ โดยการไปทำบุญที่วัดบ้านกลาง

บ้านช่างคำ

บ้านช่างคำ หมู่ ๑๑ มีเนื้อที่ประมาณ ๑๕๐ ไร่ เป็นชื่อเรียกตามวัดช่างคำ หรือวัดกานโถม เป็นปูชนียสถานที่สำคัญ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ที่หล่อด้วยพระยามังราย และเป็นสถานที่สถิตของคันทะพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้

อัญเชิญมาจากเมืองลังกา รวมทั้งยังมีวิหารกานโถม และหอพระยามังราย ดังปรากฏในพงสาวดารโยนก ว่า

ในปีจุลศักราช ๖๕๐ (พ.ศ. ๑๘๑๑) มีพระเถระเจ้าองค์หนึ่งชื่อกัสสปะเถระพร้อมสานุศิษย์สงฆ์ ๕ รูป ได้จาริกมาบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่คันทะเคื่อใหญ่ เมื่อพระเจ้ามังรายมหาราชทรงทราบ พระองค์ก็เสด็จไปนมัสการพระเถระเจ้ากลุ่มนั้น แล้วทรงตรัสสนทนาพระธรรมต่าง ๆ นานาประการ พระมหาเถระกัสสปะได้ถวายพระธรรมเทศนาเรื่อง **“ปฏิจกฺคิชาคก”** คือ ชาคกที่เกี่ยวกับอานิสงส์ของการต่อพระหัตถ์พระพุทธรูป เมื่อพระเจ้ามังรายมหาราชได้สดับฟัง พระองค์มีความเลื่อมใสและศรัทธาอย่างมาก จึงทรงโปรดให้สร้างพระอารามถวายให้เป็นที่พักอาศัยของพระเถระเจ้ากลุ่มนั้น ในการเดียวกัน พระองค์ทรงหล่อพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ ๕ องค์ เป็นพระนั่ง ๓ องค์ และพระยืน ๒ องค์ โดยมีองค์หนึ่งสูงใหญ่เท่าองค์จริงของพระเจ้ามังรายมหาราช สำหรับพระพุทธรูปนั่งนั้น คือ พระประธานที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดช่างคำ (ชำรุดส่วนล่างตั้งแต่พระนาภีหรือพระสะดือลงมา) ส่วนพระพุทธรูปยืน ๑ องค์นั้น ปัจจุบันนี้ยังประดิษฐานอยู่ในมณฑปวัดพระเจ้ามังราย อำเภอเมืองเชียงใหม่

หลังจากที่พระเจ้ามังรายมหาราชได้สร้างพระอารามและหล่อพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์เสร็จสิ้นแล้ว พระองค์ทรงเตรียมการจะทรงกรีธาทัพเสด็จไปตีเมืองรามัญ (เมืองมอญ หรือเมืองหงสาวดี) พระองค์ทรงยกทัพไปทางแม่สะเรียง ข้ามแม่น้ำไปตั้งแม่ฟ้าหลวง ตั้งทัพอยู่ที่นั่น พระเจ้าหงสาวดีจึงได้แต่งตั้งเสนาอำมาตย์ อัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการออกไปถวายพระเจ้ามังรายมหาราช ขอเจริญพระราชไมตรี พร้อมกันนั้นได้ทรงถวายพระราชธิดาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระนางปายโค (พระนางอุสสาปายโค หรือตะละแม่ศรี) ให้เป็นบาทบริจาริกาแก่พระเจ้ามังรายมหาราช

เมื่อพระเจ้ามังรายมหาราชเสด็จกลับเวียงกุมกามแล้ว พระองค์โปรดให้ช่างไม้คนโปรดของพระองค์ชื่อ “นายช่างการโถม” ซึ่งขณะนั้นพระองค์ได้สถาปนาเป็น “หมื่นเจตตรา” ออกไปครองเมืองรอบสร้างพระวิหารขึ้นที่เวียงกุมกาม พระเจ้ามังรายมหาราชโปรดทรงตั้งชื่อพระวิหารนี้ตามชื่อของช่างไม้ของพระองค์ว่า “วิหารการโถม” (กาดโถมหรือกานโถม) ซึ่งปัจจุบันนี้เหลือเพียงซากของพระวิหารที่หันหน้าพระวิหารลงสู่ทิศตะวันตกของแม่น้ำปิง

พ.ศ.๑๘๓๓ พระเจ้ามังรายมหาราชทรงยกกองทัพไปตีเมืองพุกาม (เมืองอังวะของพม่า) เจ้าเมืองพุกามทราบข่าวศึก จึงได้จัดแต่งราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการออกมาถวายพระเจ้ามังรายมหาราช เพื่อขอเจริญพระราชไมตรีด้วย พระเจ้ามังรายมหาราชก็ทรงยอมรับไมตรีด้วยเป็นอย่างดี และทรงขอช่างฝีมือต่าง ๆ ของชาวพุกามเพื่อนำมาสืบสายสอนชาวล้านนาไทย เจ้าเมืองพุกามก็จัดถวายตามพระประสงค์ทุกประการ ช่างที่นำมาครั้งนั้น ได้แก่ ช่างทองคำ ช่างเงิน ช่างหล่อ ช่างเหล็ก ช่างหล่อฉ่อง และช่างอื่น ๆ มากมาย

เมื่อพระองค์เสด็จกลับคืนมายังเวียงกุมกามแล้ว จึงได้โปรดสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นที่วัดกานโถม พ.ศ. ๑๘๓๔ พระเจดีย์พระเจ้ามังรายมหาราชได้ทรงสร้างขึ้นไว้ในวัดกานโถมครั้งนั้น ฐานกว้าง ๖ วา สูง ๘ วา ทำซุ้มคูหาทั้งสี่ทิศเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ๒ ชั้น ชั้นล่างไว้พระพุทธรูปนั่ง ๔ องค์ ชั้นบนไว้พระพุทธรูปยืน ๑ องค์พร้อมกันนั้นได้ทรงสร้างรูปพระอัครสาวกพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร และสร้างรูปพระอินทร์ รูปนางธรณีขึ้นด้วย

ต่อมามีพระเถระคณะหนึ่ง อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากลังกา เข้ามาถวายแด่พระเจ้ามังรายมหาราช รวม ๒ องค์ ได้โปรดให้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุนั้น บรรจุไว้ในผอบทองคำ แล้วทรงสงฆ์ด้วยเครื่องหอมต่าง ๆ แล้วทรงบรรจุไว้ในพระเมลาธิของพระพุทธรูปองค์ใหญ่

ต่อมาเกิดศึกสงคราม บ้านเมืองร้าง วัดกานโถมก็ชำรุดทรุดโทรมลงเป็นวัดร้าง ต่อมาได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ โดยการสร้างปิดทับของเดิม ซึ่งทำให้ไม่เห็นรูปทรงของเจดีย์องค์เดิมตามแนวความคิดซ่อมสมัยนั้น และในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการซ่อมแซมอีกครั้งหนึ่งได้อธิพลเป็นศิลปพม่า เป็นเจดีย์รูปช้างค้ำคังที่เห็นในปัจจุบัน

อาณาเขตหมู่บ้าน

ทิศเหนือ	จดหมู่บ้านเสาร์หิน	หมู่ ๓ ต.หนองหอย อ.สารภี
ทิศใต้	จดหมู่บ้านกลาง	หมู่ ๓ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี
ทิศตะวันออก	จดหมู่บ้านหนองผึ่ง	หมู่ ๑ ต.หนองผึ่ง อ.สารภี
ทิศตะวันตก	จดหมู่บ้านเจดีย์เหลี่ยม	หมู่ ๑ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี

ประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน

๑. สรงน้ำธาตุ
๒. แห่ไม้ก้ำวันสงกรานต์

บุคลากรที่ทรงความรู้และเป็นภูมิปัญญาของหมู่บ้าน คือ

- นายจันทร์แก้ว บุญหมื่น ความรู้ทางด้านจักรสาน วัฒนธรรม ประเพณี
- นางบัวเรียว แก้วดวง ความรู้ด้านการทำอาหาร
- นายบุญธรรม วงศ์ศรี ด้านการจักรสาน
- นายพลเทพ บุญหมื่น ด้านสืบสานล้านนา

ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญของหมู่บ้าน คือ การแกะสลัก การจักรสาน การทำของที่ระลึก การ
ทำการบูร

ประชากรนับถือศาสนาพุทธ โดยการไปทำบุญที่วัดข้างคำ

บ้านเสาทิน

บ้านเสาทิน หมู่ที่ ๓ ต.หนองหอย อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ตั้งอยู่ในเขตชุมชนทางด้านทิศเหนือ
เวียงกุมกามจากตัวเมืองเชียงใหม่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ระยะทางเฉลี่ย ๕ กิโลเมตร บริเวณวัดตั้งอยู่บน
เนินที่มีพื้นที่ราบลุ่มทางด้านทิศเหนือและสองข้าง ด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออกที่เดิมเคยเป็นที่ลุ่ม
ต่ำ ชาวบ้านใช้ทำนา ต่อมาเปลี่ยนเป็นหมู่บ้านจัดสรรอยู่ล้อม วัดและหมู่บ้านสร้างร่วมสมัยเวียงกุมกาม
ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๒๗-๒๑๐๑

อาณาเขตหมู่บ้าน

ทิศเหนือ	จดหมู่บ้านหนองหอย	หมู่ ๑ ต.หนองหอย อ.เมือง
ทิศใต้	จดหมู่บ้านข้างคำ	หมู่ ๑๑ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี
ทิศตะวันออก	จดหมู่บ้านสันคือ	หมู่ ๘ ต.หนองฝิ่ง อ.สารภี
ทิศตะวันตก	จดหมู่บ้านสันป่าเลียง	หมู่ ๔ ต.หนองหอย อ.เมือง

ประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน

๑. สรงน้ำธาตุ
๒. แห่ไม้ค้ำวันสงกรานต์

บุคลากรที่ทรงความรู้และเป็นภูมิปัญญาของหมู่บ้าน คือ

- แม่อุ้มสม ศรีวงศ์ ความรู้ทางด้านพิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณี
- พ่ออุ้ยสม ต๊ะเปียง ความรู้ทางการจักรสาน
- นางพวงเพชร วิเชียร ความรู้ทางด้านทำปราสาท

ประชากรนับถือศาสนาพุทธ โดยการไปทำบุญที่วัดเสาทินและวัดข้างคำ

๒.๒ ข้อมูลทางโบราณคดี : ประวัติศาสตร์เวียงกุมกามจากตำนาน

เวียงกุมกามแหล่งอารยธรรมแรกเริ่มแห่งล้านนา

กำเนิดเวียงกุมกาม

พงศาวดารได้บันทึกไว้ว่าบนดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลของภาคเหนือในปัจจุบันหรือล้านนา ในอดีตก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พบว่ามีชุมชนโบราณเกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้ว โดยกระจัดกระจายอยู่ในบริเวณที่ลาดุ่มแม่น้ำสายต่าง ๆ เช่นเดียวกับบริเวณพื้นที่ระหว่างแม่น้ำปิงสายเดิมกับแนวแม่น้ำปิงปัจจุบันในเขตท้องที่ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเขตชุมชนโบราณที่เรียกว่า "เวียงกุมกาม" ดังปรากฏหลักฐานทั้งทางด้านเอกสารตำนานพงศาวดาร กล่าวตรงกันว่าเวียงกุมกามสร้างขึ้นโดยพญามังราย ในระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๒๕-๑๘๓๕ โดยมีหลักฐานะเป็นราชธานีเริ่มแรกของอาณาจักรล้านนา

ก่อนหน้ากำเนิดเวียงกุมกามพบว่า บริเวณวัดกานโถม (ในเวียงกุมกาม) เป็นชุมชนที่มีร่องรอยของวัฒนธรรมหริภุชชัยโดยสันนิษฐานว่าชุมชนดังกล่าวมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ข้อสรุปนี้มีหลักฐานปรากฏในตำนาน จารึกอักษรมอญ ซากโบราณสถานและโบราณวัตถุศิลปะหริภุชชัยที่ได้กล่าวถึงและขุดค้นได้บริเวณวัดกานโถม นักโบราณคดีได้สันนิษฐานว่าชุมชนโบราณบริเวณวัดกานโถมมีอายุร่วมสมัยกับชุมชนโบราณเวียงมโน และเวียงท่ากาน ซึ่งเป็นชุมชนโบราณสมัยหริภุชชัย ชุมชนบริเวณวัดกานโถมคงมีฐานะเป็นชุมชนหมู่บ้านเล็ก ๆ ไม่มีสภาพเป็นสังคมเมือง โดยมีรูปแบบเป็นเวียงหลังจากที่มีการขยายตัวของเมืองหริภุชชัยออกไปรอบแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน อย่างกว้างขวางจนมีสภาพหมู่บ้านเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ชุมชนบริเวณวัดการโถมซึ่งอยู่ห่างจากเมืองหริภุชชัยประมาณ ๒๐ กิโลเมตร จึงมีฐานะเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งขึ้นกับหริภุชชัยและมีสภาพเป็นชุมชน มีผู้คนอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดมาจนกระทั่งถึงสมัยพญามังรายสร้างเวียงกุมกาม

เวียงกุมกาม หลักฐานทางโบราณคดีเวียงกุมกาม

จุดเริ่มต้นของการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีในเวียงกุมกาม เกิดจากที่ชาวบ้านได้ขุดพบพระพิมพ์ดินเผาเป็นจำนวนมาก ในบริเวณสนามหญ้าหน้าโรงเรียนวัดช้างค้ำในช่วงต้นปี พ.ศ.๒๕๒๗ หน่วยศิลปากรที่ ๔ กรมศิลปากรจึงได้เข้าไปดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อจัดเก็บพระพิมพ์และศึกษาแหล่งโบราณคดีแห่งนั้น ผลของการขุดค้นทางโบราณคดีแห่งนั้น ได้พบหลักฐานที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง จากการศึกษาของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีพบว่า บริเวณที่พบเวียงกุมกามตรงกับหลักฐานที่ปรากฏในเอกสารตำนานและพงศาวดารหลายฉบับ ทำให้เรื่องราวของเวียงกุมกามชัดเจนขึ้น หลักฐานดังกล่าวเหล่านั้นช่วยคลี่คลายเรื่องราวของประวัติศาสตร์บางตอน โดยเฉพาะช่วงระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างแคว้นหริภุญชัยมาสู่แคว้นล้านนา โดยสรุปได้ดังนี้

๑. การขุดค้นทางโบราณคดีในบริเวณหน้าโรงเรียนวัดช้างค้ำ

พบซากโบราณสถานกลุ่มหนึ่งประกอบด้วยวิหารและสตูปเจดีย์ขนาดเล็กหนึ่งองค์ จมอยู่ใต้ผิวดินลึกลงไปประมาณหนึ่งเมตรเศษ พระพิมพ์ดินเผาดังกล่าวถูกฝังอยู่ภายใต้รากฐานของสตูปเจดีย์ขนาดเล็ก บริเวณกึ่งกลางของสตูปเจดีย์องค์นี้พบคนโทดินเผาเนื้อหยาบ มีลวดลายขูดขีด

อันเป็นลักษณะของภาชนะดินเผาแบบหริภุญชัย ภายในคนโทพบมีเก้าอิฐบรรจุอยู่ เข้าใจว่าคงเป็นอิฐของบุคคลหรือมหาเถระที่สำคัญส่วนวิหารนั้นเป็นวิหาร โถงหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ด้านหลังวิหารเชื่อมต่อออกไปเป็นซุ้มปราสาทหรือซุ้มโขงมีลักษณะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปลักษณะของสิ่งก่อสร้างแบบนี้เป็นแบบแผนของสิ่งก่อสร้างในยุคเก่า ๆ โดยเฉพาะในยุคเชียงใหม่ตอนต้น อย่างไรก็ตามที่ซุ้มโขงด้านหลังวิหารนี้มีร่องรอยก่อทับซ้อนหลายสมัย ซึ่งในระยะหลัง ๆ คงจะได้รับการดัดแปลงให้กลายเป็นสตูปเจดีย์ที่มีฐานเป็นรูปแปดเหลี่ยมไป จากการตรวจสอบหลักฐานและชั้นดินทางโบราณคดีสรุปได้ว่า วิหาร โถง ซุ้มปราสาทและสตูปขนาดเล็กดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่ก่อสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน และเชื่อว่ากลุ่มโบราณสถานดังกล่าวนี้เป็นวิหารกานโถม ที่พญามังรายทรงสร้างบนพื้นฐานของวัฒนธรรมแบบหริภุญชัย หรือลำพูนพื้นฐานเหล่านี้เองที่หล่อหลอมรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมเข้ามาเป็นแบบฉบับของล้านนาในที่สุด

๒. การขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดช้างค้ำหรือวัดกานโถมในปี พ.ศ.๒๕๒๗ ได้พบหลักฐานสำคัญประการหนึ่งคือ ชิ้นส่วนของศิลาจารึกจำนวน ๕ ชิ้น จากการศึกษาของ ดร.ฮันส์ เพนซ์ แห่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้เสนอความเห็นไว้ว่า ศิลาจารึกทั้งห้าชิ้นดังกล่าวควรจะเป็นศิลาจารึกอยู่ในหลักเดียวกัน มีอักษรที่จารึกอยู่สามชนิดในแต่ละบทจารึกและคงจะจารึกขึ้นในเวลาที่แตกต่างกัน อักษรชนิดหนึ่งเป็นอักษรมอญลำพูนรุ่นหลัง มีอายุประมาณ พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๘๕๐ มีอักษรอยู่ไม่กี่ตัว อักษรชนิดหนึ่งเป็นอักษรไทย คือ อักษรสุโขทัย (ไม่ใช่อักษรแบบพ่อขุนรามคำแหงไม่ใช่อักษรแบบฝักขาม) คง

จารึกขึ้นไม่ต่ำกว่า พ.ศ. ๑๕๔๐ ที่น่าสนใจเป็นพิเศษได้แก่ ที่เศษจารึกชิ้นหนึ่งมีอักษรลักษณะพิเศษที่มีลักษณะใกล้เคียงทั้งกับอักษรสุโขทัยและอักษรฝักขาม ทำให้สันนิษฐานได้ว่า อักษรบนเศษศิลาจารึกชิ้นนี้เป็นอักษรสุโขทัยเก่า มากกว่าอักษรไทยที่เคยพบมาก่อน และเป็นอักษรที่สืบทอดมาจากอักษรมอญโบราณและอักษรครุฑ จากผลของการศึกษาดังกล่าวทำให้ คร.ฮันส์ เพนซ์ ได้เสนอแนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวกับการกำเนิดของอักษรไทยใหม่ว่า เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๗๐๐-๑๘๐๐ หรือก่อนนั้น คนไทยคัดลอกและเลียนแบบอักษรจากคนมอญในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน อักษรที่คนไทยเลียนแบบนั้นเป็นอักษรเขียนลายมือของบุคคล ไม่ใช่อักษรที่จารึกลงบนศิลาจารึก อักษรลายมือนมอญนั้นไม่บริสุทธิ์ ไม่ได้เลียนแบบอย่างปราณีต เหตุที่คนไทยเรียกอักษรนี้ว่า "อักษรสุโขทัย" คงเป็นเพราะชาวยุโรปที่เข้ามาศึกษาอักษรต่าง ๆ ในประเทศไทย พบอักษรแบบนั้นในศิลาจารึกที่สุโขทัยจึงตั้งชื่อนั้นว่า อักษรสุโขทัย อย่างไรก็ตามหลักฐานที่ค้นพบครั้งนี้นับได้ว่ามีความสำคัญไม่น้อย และนับเป็นการจุดประกายของการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ความรู้ที่แท้จริงต่อไป

ผลของการพบพระพิมพ์ดินเผาและหลักฐานต่าง ๆ ที่น่าสนใจในแหล่งวัดกาน โถมหรือวัดช้างค้ำดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจต่อการที่จะศึกษาหาความรู้จากแหล่งโบราณคดีเวียงกุมกามมากขึ้น รวมทั้งเป็นความต้องการของท้องถิ่นในอันที่จะพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่งบูรณะโบราณสถาน รางต่าง ๆ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๘ จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๕ ทำให้ทราบว่าในเวียงกุมกามมีโบราณสถานจำนวนมากถึง ๔๕ แห่งกระจายอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล ตำบลหนองหอย ตำบลหนองผึ้ง นอกจากนี้ยังเจอซากกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ของเวียงกุมกาม และโบราณวัตถุต่าง ๆ มากมายทั้งในด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จากการศึกษาโบราณสถานดังกล่าวได้ช่วยทำให้เรื่องราวของเวียงกุมกามมีความเด่นชัดมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานที่เกี่ยวกับลักษณะทางศิลปกรรมของเจดีย์ ทำให้เห็นว่าเวียงกุมกามมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และเชื่อว่าเป็นชุมชนอยู่ได้ไม่เกินพุทธศตวรรษที่ ๒๓ จึงร้างไป ร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในเวียงกุมกามล้วนแล้วแต่ให้ความรู้ใหม่ทั้งทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีที่น่าสนใจของล้านนายุครุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

เรื่องราวของเวียงกุมกามได้ปรากฏหลักฐานจากเอกสารโบราณประเภทตำนานและพงศาวดารเมืองหลายฉบับด้วยกัน รวมทั้งในศิลาจารึกบางหลัก ในที่นี้จึงขอนำเอาข้อความเกี่ยวกับการสร้างเวียงกุมกามและเมืองเชียงใหม่ มาประมวลไว้ดังต่อไปนี้

เวียงกุมกามในตำนานมูลศาสนา

ตำนานมูลศาสนาเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ของล้านนาที่ถือกันว่ามีอายุเก่าแก่กว่าเอกสารอื่นใด ปรากฏโดยพระพุทฺธพุกาม กล่าวถึงเรื่องเวียงกุมกามไว้ว่า “...ถัดนั้นพระขามังรายออกมำตั้งที่เวียงกุมกาม แปลงบ้านอยู่ ๓ แห่ง แห่ง ๑ ชื่อว่าบ้านกลาง แห่ง ๑ ชื่อว่าบ้านลุ่ม แห่ง ๑ ชื่อว่าบ้านเหมนั้น... วันหนึ่งพระขามังรายไปแ่งที่ตีนคอยอุจจบุรพต คือว่าคอยลวะโพ้น พระขยาเห็นคอยอันหนึ่งกว้างใหญ่งามนัก จักใคร่ตั้งเมืองอยู่ จึงเจรจากับคัวอำมาตย์ทั้งหลายว่า คูรอำมาตย์ เรจักตั้งเมืองอยู่ที่นี่ อำมาตย์ก็ขานว่า ที่นี้ดีแล พระขามังรายจึงให้อำมาตย์ทั้งหลายคูเดือนวันขามฤกษ์ นักขัตฤกษ์ดีแล้ว จึงให้แต่งเวียงวัดเอา ทางขาวนั้น ๑,๐๐๐ วา ทางกว้าง ๕๐๐ วา แล้วจึงตั้งเรือนหลวง ๒๐ ห้องเสร็จบริบูรณ์ทุกอันจึงให้นักปราชญ์ทั้งหลายพิจารณาฤกษ์วันขามอันเป็นมงคลแล้ว ก็ให้จัดพิธีขึ้นสู่เรือนหลวงในวันนั้น อันเมืองตั้งใหม่นี้จึงได้ชื่อว่าเชียงใหม่เพื่อเหตุนั้นแล...”

เวียงกุมกามในชินกาลมาลีปกรณ์

เรื่องการจัดเวียงกุมกามในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ มีอยู่ในเรื่องพญามังรายว่า “...จุลศักราช ๖๔๕ (พ.ศ.๑๘๓๐) ภัยตรีย์ ๓ พระองค์ คือพระเจ้ามังราย ๑ พระเจ้างำเมือง ๑ พระเจ้าโรจ ๑ เป็นพระสหายกัน นัดประชุมขุนในสถานที่ นัดณะการชนะ (ประคุษย์) ผูกมิตรภาพซึ่งกันและกันแน่นแฟ้นแล้วต่างก็เสด็จกลับเมืองของตนๆ ตำนานเดิมกรากฎคังนี้ จากนั้นอีก ๒ ปีพระเจ้ามังรายได้ส่งเจ้าอ้ายให้ เป็นไล่ศึกในหริปุณชัย ถัดนั้น พระเจ้ามังรายซึ่งมีพระชนมายุ ๕๓ ปี ในปีมะโรง จุลศักราช ๖๕๔ (พ.ศ.๑๘๓๕) พระองค์มีทหาร ๑๒ แสน แวดล้อมเสด็จมาหริปุณชัย ทรงทำสงครามกับพระเจ้าญีบา ขับไล่พระเจ้าญีบาหนีไปแล้วทรงได้ชัยชนะ โปรคให้ยกเสวตฉัตรขึ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแคว้น โยนก (โยนก) ทั้งสิ้น และในหริปุณชัย จากนั้นพระองค์ทรงสร้างนครเชียงใหม่ ในท้องที่ระหว่างภูเขาอุจจบุรี (คอยสุเทพ) กับแม่น้ำพิงค์ (ปิง) เมื่อปีวอกจุลศักราช ๖๕๘ (พ.ศ.๑๘๓๙) ...ต่อจากได้ชัยชนะพระเจ้าญีบาแล้ว พระเจ้ามังรายได้สร้าง นครกุมกาม เมื่อจุลศักราช ๖๖๕ (พ.ศ.๑๘๔๖) แล้วโปรดให้สร้างเจดีย์กู่คำขึ้นในนครนั้น เรียงรายไปด้วยพระพุทธรูป ๖๐ องค์...”

ความในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่าตั้งเมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.๒๘๓๙ และสร้างเวียงกุมกาม ในปี พ.ศ.๑๘๔๖ แสดงว่าพระขามังรายสร้างเวียงกุมกามขึ้นภายหลังสร้างเมืองเชียงใหม่ถึง ๗ ปี ประเด็นนี้ขัดแย้งกับความในเอกสารฉบับอื่น ซึ่งจะกล่าวต่อไป

เวียงกุมกามในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เดิมเป็นเอกสารโบราณ นายสงวน โชติสุขรัตน์ ได้รวบรวมปริวรรต และจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๔ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จดเรื่องการสร้างเวียงกุมกามไว้ว่า “...ถึงปีรวายเส็ด ศักราชได้ ๖๔๘ ตัว (พ.ศ.๑๘๒๕) เจ้าพระยามังรายย้ายมาสร้างเวียงกุมกาม ที่ชุกเวียงทั้งสี่ด้าน ไปเอาน้ำแม่ระมิงค์เข้าใส่คือ ตั้งลำเวียงรอดทุกเบื้องตั้งบ้านเรือนอยู่มากนัก...”

จากความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่นี้ กล่าวว่า พระยามังรายสร้างเวียงกุมกาม เมื่อ พ.ศ.๑๘๒๕

เวียงกุมกามในพงศาวดารภาคที่ ๖๑

พงศาวดารภาคที่ ๖๑ เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ ที่ว่าด้วยตำนานประวัติศาสตร์ของล้านนา โดยเฉพาะ และมีตอนหนึ่งที่กล่าวถึงเวียงกุมกามว่า “พระยามังรายเจ้าท่านก็อยู่ยังเมืองลำพูนได้สองปีแล้วก็มาคำนึงในใจว่า เวียงลูกนี้เป็นเวียงงามเป็นที่มหาธาตุเจ้า อนึ่งแม่น้ำก็ผ่ากลางเวียงบดเค็ด เป็นท้าวพระยาใหญ่บ่ควรอยู่แล พระยาขีบาเป็นพระยาได้ ๑๐ ปี ก็มาได้เมืองเสียบ พระยามังรายท่านจึงเจรจากับด้วยหมื่นฟ้าว่า คูกรมื่นฟ้า เมืองหริภุญไชยที่นี้เป็นเมืองมหาธาตุเจ้า กูบ่อยู่แล กูจักออกไปอยู่บ้านแซ่สักโพ้นแล ท่านจึงอยู่เป็นใหญ่ในเมืองหริภุญไชยเทอญ ว่าดังนั้นแล้วท่านก็เสด็จออกไปอยู่ที่นั่น ก็สร้างยังที่โรงขังที่มาตั้งค้ำหนักอยู่เมื่อหัวที่นั่น ให้เป็นมหาอารามแล้วใส่ชื่อว่าไชยปราการ ถัดที่นั่นคงทั้งหลาย ก็เรียกว่าแซ่ ถัดนั้นไปถึงศักราชได้ ๖๔๘ ตัว (พ.ศ.๑๘๒๕) ปีระวาดเสด พระยามังรายเจ้า ก็ยกเอาหมื่นฟ้าไปตั้งอยู่บ้านเชียงกุ่มกวม น้ำแม่ระมิง ตั้งบ้านอยู่ ๓ แห่ง แห่งที่ ๑ ชื่อว่าบ้านกลาง แห่งที่ ๒ ชื่อว่า บ้านลุ่ม แห่งที่ ๓ ชื่อว่า แซ่แล ถึงยามกลางวรรษา น้ำท่วมฉิบหายมากนัก ครั้นออกวรรษาแล้วถึงเดือน ๕ พระเจ้าฟ้ามังรายท่านก็มีอาชญาให้เสนาอำมาตย์ บ่าวไพร่ บ้านไทยเมืองทั้งหลาย ลมกวมแม่น้ำบ้านพิง เป็นเวียงเชียงกุ่มกวมอยู่ก็ได้...” ศักราชการตั้งเวียงกุมกาม ในพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ตรงกับในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ คือ ปี พ.ศ.๑๘๒๕

เวียงกุมกามในพงศาวดารโยนก

พงศาวดารโยนกเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ไทยโบราณ รวบรวมและเรียบเรียงโดยพระยาประกาศกิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) เรื่องเกี่ยวกับเวียงกุมกามในพงศาวดารโยนกได้กล่าวถึงการสร้างเมือง และความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นระยะๆ เฉพาะเรื่องการสร้างเวียงกุมกามมีอธิบายไว้ดังนี้

“...พระยามังรายได้เมืองหริภุญไชย ในวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๘ เหนือ ตรงกับเดือน ๖ ได้ จุลศักราชได้ ๖๔๑ (พ.ศ.๑๘๒๔) ปีมะเส็ง ยามกองงาย คือยามสาย ชนมาญเจ้าพระยามังรายได้ ๔๑ ปี

ครั้นเมื่อพระยามังรายได้เมืองหริภุญไชยนครแล้ว ก็อยู่เสวยราชสมบัติ ณ เมืองหริภุญไชยได้สองปี ลุศักราช ๖๔๕ ปี พระยามังรายก็มอบเวนเมืองหริภุญไชยให้ขุนฟ้าเป็นพระยาครองเมือง ส่วนเจ้าพระยามังรายก็ยกไปตั้งเมืองอยู่ใหม่ ณ ทิศเบื้องอีสานแห่งเมืองหริภุญไชย ให้ชุกถักคั้ง แม่น้ำ ณ ที่

นั้นให้เป็นที่ตกทำลัดนั้นได้ชื่อว่า พระยาเมงรายตั้งอยู่ที่นั่นได้ ๓ ปี ที่ตำบลนั้นเป็นที่ลุ่มน้ำ ขามฤดู
พรรษา ช้าง ม้า โค กระบือหาที่อาศัยมิได้

ครั้นถึงปีจอ อัฐศก จุลศักราช ๖๔๗ พระยาเมงรายจึงย้ายสถานมาสร้างเวียงกุมกาม ณ ที่ใกล้
แม่น้ำระมิงค์ (พิงค์) ให้ขุดคูเวียงทั้งสี่ด้าน ให้น้ำแม่ระมิงค์เข้าข้างในคูเวียง และตั้งลำเวียงรอบทุกเบื้อง
(ลำเวียงคือค่ายระเนียด) แล้วให้ขุดหนองสระอันหนึ่ง ณ ที่ใกล้เรือนหลวง ขามเมื่อขุดนั้นพระยาเมงราย
เยี่ยมพระแก่ลุดคนทำการทุกวัน เหตุฉะนั้นจึงให้ชื่อสระนั้นว่า หนองต่าง (คือหน้าต่าง) ปราบภูมาจนกาล
บัดนี้

แล้วพระยาเมงรายให้ตั้งตลาดกุมกามเป็นที่ประชุมซื้อขายแห่งชนทั้งหลาย ตลาดนั้นเป็นที่สนุก
ยิ่งนัก

อยู่มาวันหนึ่งพระยาเมงรายรำพึงว่า ไพร่พลเมืองญี่จ๊กเป็นสุขและทุกข์ฉันใดหนอ ท้าวเธอจ๊ก
ใครรู้ จึงแต่งกายปลอมเป็นราษฎร นุ่งผ้าฝืนควรค่าร้อยค่าไว้ภายใน นุ่งผ้าไทย ปกภายนอก ปลอมไปเข้า
ตลาดกุมกาม แล้วไปนั่งริมแม่น้ำพิงค์บ่าหน้าสู่ทิศตะวันออก เล็งดูคนทั้งหลายเข้าตลาด และดูคนลงอาบ
ในน้ำแม่พิงค์ ท้าวเธอรำพึงว่า บุคคลผู้ใดอาบน้ำแล้วลูบผมลงลุ่ม บุคคลนั้นหากมีทุกข์ขากหาสมบัติมิได้
จ๊กให้ผ้าฝืนควรค่าร้อยค่าแก่มันผู้นั้น เจ้าเมงรายดูคนลงอาบน้ำนั้นก็หาผู้ใดลูบผมลงลุ่มสักคนมิได้ วัน
นั้นเจ้าเมงรายเห็นคนชาวเจ้าช้างเชียงเรือ ชี่เรือข้ามมาตลาด เรือคับคั่งกันลุ่มหลายลำ เหตุนั้นเธอจึงให้
สร้างสะพานข้ามแม่น้ำ เรียกว่า สะพานกุมกาม แต่นั้นมา

จุลศักราช ๖๕๐ ปีชวด สัมฤทธิศก เจ้าเมงรายให้เอาดินที่ขุดหนองต่างมาทำอิฐก่อเจดีย์คู่คำไว้ใน
เวียงกุมกามให้เป็นที่ไหว้ที่บูชาแก่ชาวเมืองทั้งหลาย...”

นอกจากการสร้างเวียงกุมกามและอารามสำคัญต่างๆ ในเวียงกุมกามแล้ว พงศาวดารโยนกยังบ่ง
ศักราชการสร้างเมืองเชียงใหม่ว่าอยู่ในจุลศักราช ๖๕๘ ปีวอก อัฐศก ตรงกับ พ.ศ.๑๘๑๕ เช่นเดียวกับที่
บ่งไว้ในพงศาวดารภาคที่ ๖๑ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เว้นแต่ในชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่าสร้าง
เวียงกุมกามหลังสร้างเมืองเชียงใหม่คือ ในปี พ.ศ.๑๘๔๖

เวียงกุมกามสมัยล้านนา

เวียงกุมกามมีฐานะเป็นเมืองหลวงในสมัยพญามังราย อยู่เพียงระยะสั้นๆ ประมาณว่า พญามัง
รายมีชัยชนะต่อลำพูน ในปี พ.ศ.๑๘๒๔ แล้ว สองปี ต่อมาพระองค์ต้องออกไปหาที่ตั้งเมืองใหม่ อาจเป็น
เพราะว่าเมืองหริภุญไชย ขณะนั้นขยายตัวเต็มที่แล้วมีวิฤคาอาราม บ้านช่องหนาแน่น และลักษณะชัยภูมิ
ไม่ดี เป็นเมืองอกแตก มีแม่น้ำไหลผ่านกลางเมือง พระองค์จึงไปตั้งเมืองอยู่ที่ “ชะแวง” อีก ๓ ปี จึงได้
สร้างเวียงกุมกาม ในปี พ.ศ.๑๘๒๕ จนกระทั่งในปี พ.ศ.๑๘๓๕ พระยามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราช
ธานีของล้านนา นับแต่นั้นเวียงกุมกามก็ลดความสำคัญลงไป แต่ในสมัยที่พญามังรายประจวร พระองค์
มักเสด็จมาประทับที่เวียงกุมกามบ่อยๆ เวียงกุมกามยังคงเป็นที่ประชุมชน เป็นย่านตลาดค้าขายสืบมา ใน

สมัยพระเจ้าแสนเมืองมา (พ.ศ.๑๕๒๕-๑๕๔๕) ท้าวมหาพรหมผู้เป็นอาและครองเมืองเชียงรายได้ยกกองทัพมาตีชิงเมืองเชียงใหม่ และกวาดครัวของชาวเวียงกุมกามเป็นกำลังรบ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ เวียงกุมกามมีฐานะเป็นเพียง “พันนา” หนึ่งในเมืองเชียงใหม่ มีผู้ปกครองคือ หมื่นกุมกาม

โบราณสถานเวียงกุมกาม

ในอาณาบริเวณเวียงกุมกามมีซากวัดวาอารามหลงเหลืออยู่จำนวนมาก ซึ่งเราไม่สามารถทราบประวัติความเป็นมาของทุกแห่ง ในเอกสารตำนานประวัติศาสตร์ล้านนา มีการกล่าวถึงการก่อสร้างอารามสำคัญ ๒ แห่ง ในสมัยพระยามังราย คือ เจดีย์กู่คำ และวัดกานโถม

เจดีย์กู่คำ พญามังรายทรงโปรดให้เอาดินที่ขุดหนองต่างมาทำอิฐก่อเจดีย์กู่คำไว้ในเวียงกุมกาม ในปีจุลศักราช ๖๕๐ (พ.ศ.๑๘๑๑) มีพระพุทธรูปประดับโคจรอบ ๖๐ องค์ ปัจจุบันเจดีย์กู่คำนี้อยู่ภายในวัดเจดีย์เหลี่ยม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเจดีย์ทรงปราสาทคล้ายกับพระเจดีย์กู่กุด ภายในวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน เจดีย์กู่คำหรือเจดีย์เหลี่ยมได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๑ โดยหลวงโยนการวิจิตร ให้ช่างชาวพม่าบูรณะลวดลายปูนปั้นและพระพุทธรูปในซุ้มเป็นแบบศิลปะพม่า แต่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม

วัดกานโถม ตั้งอยู่ภายในวัดช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พญามังรายโปรดให้สร้างพระอารามถวายแด่พระกัศสปเถระ ในปี พ.ศ.๑๘๑๒ และให้หล่อรูปพระพุทธรูปปฏิมากร ๕ พระองค์ นั่ง ๓ ยืน ๒ สูงใหญ่ขนาดเท่าส่วนขององค์ของพญามังราย ประดิษฐานในอารามนั้น

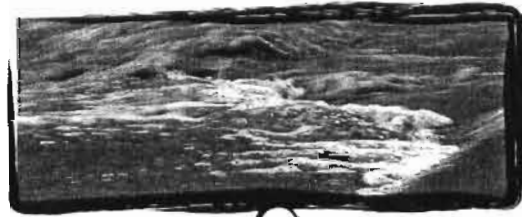
พญามังรายโปรดให้นายช่างกาดโถมหรือกานโถม ผู้ประกอบคุณงามความดีหลายประการ ไปเป็นหมื่นเจตราชรองเมืองร้อย (เชียงแสน) หมื่นเจตราได้บูรณะเครื่องพระวิหารแล้วรื้อส่งลงมาถวายแก่พระอารามนี้

หลังจากที่พระยามังรายทรงยกทัพไปยังเมืองหงสาวดี วัดนี้จึงได้ชื่อว่าวัดกาดโถม หรือกานโถม

ต่อมาพระยามังรายได้ยกทัพไปยังเมืองพุกาม พระเจ้าอังวะได้มอบช่างต่างๆ เป็นราชบรรณาการถวายพญามังรายๆ จึงนำเอาช่างทองไว้เมืองเชียงตุง เอาช่างฆ้องไว้เมืองเชียงแสน เอาช่างเหล็ก ช่างหล่อ และช่างต่างๆ ไว้เมืองกุมกามหลังจากกลับมาจากทัพพญามังรายได้สร้างพระเจดีย์ถวายพระอารามกานโถม ในปี พ.ศ.๑๘๑๓ ตามคำที่ได้อธิฐานไว้ พระเจดีย์มีขนาดฐานกว้าง ๖ วา สูง ๔ วา ทำซุ้มคูหาสี่ทิศไว้พระพุทธรูปซ้อนเป็นสองชั้น ชั้นล่างไว้พระพุทธรูปนั่ง ๔ องค์ ชั้นบนไว้พระพุทธรูปยืนหนึ่งองค์ มีรูปพระอัครสาวกโมคคัลลานะ สาริบุตร และรูปพระอินทร์ รูปนางธรณี ไว้สำหรับกับพระพุทธรูปด้วย

พญามังรายยังได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระมหาเถรเจ้าจากลังกาสิงหลนำมาถวาย และโปรดให้พระชนนีนาถเชื่อว่านางเทพคำขยช นำดินศรีมหาโพธิ์ที่ได้จากลังกาทวิปไปปลูกไว้ที่วัดกานโถมหนึ่งต้น

นอกจากอาราม ๒ แห่งนี้ ยังมีอารามอื่นๆ ภายในเวียงกุมกามอีกจำนวนมากกว่า ๒๐ แห่ง แต่ไม่มีผู้ใดทราบชื่อเดิมและไม่ปรากฏประวัติเป็นลายลักษณ์อักษร ชื่อวัดร้างที่เรียกในปัจจุบันนี้กำหนดเรียกตามชาวบ้าน ซึ่งบ้างก็เรียกตามจุดสังเกตเด่นๆ ใกล้เคียงโบราณสถาน (LANDMARK) อาจจะเป็นต้นไม้ใหญ่หรือเรียกตาม โบราณวัตถุเด่นๆ ที่เคยพบในที่นั้น เป็นต้น

สาเหตุเวียงกุมกามร้าง

เวียงกุมกามจะร้างคนอยู่อาศัยไปเมื่อปีใดนั้น เขากำหนดแน่นอนไม่ได้ แต่น่าเชื่อว่าคงจะเป็นด้วยสาเหตุสำคัญสองประการ คือ ภัยสงคราม และภัยธรรมชาติ

๑. ภัยสงคราม ดูเหมือนว่าเป็นสาเหตุที่สำคัญและมีผลกระทบรุนแรงต่อการคงอยู่หรือการล่มสลายรกร้างของบ้านเมืองใดก็ตามที่ประสบกับภัยชนิดนี้ เวียงกุมกามก็เช่นเดียวกัน ตั้งแต่เริ่มสร้างบ้านแปงเมืองเป็นย่านประชุมชนสำคัญของล้านนาในรัชกาลพระยामังรายแล้ว คราใดที่เกิดสงครามที่เมืองเชียงใหม่ ผลกระทบที่รุนแรงย่อมเกิดแก่เวียงกุมกามครานั้น เพราะเวียงกุมกามเป็นพันนาการที่อยู่ห่างจากเมืองเชียงใหม่เพียง ๕ กิโลเมตรเท่านั้น คราใดที่ผู้รุกรานยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ก็มักจะยึดเอาเวียงกุมกามเป็นที่ตั้งทัพและกวาดครัวเป็นกำลังในกองทัพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคราวที่ทำวมหภาพรหมยกมาตีเมืองเชียงใหม่ในรัชกาลพระเจ้าแสนเมืองมา นั่นก็เกือบจะทำให้เวียงกุมกามร้างไปหนึ่งแล้ว เพราะทำวมหภาพรหมกวาดครัวและทรัพย์สินชาวเวียงกุมกามทั้งหมด ผู้คนนั้นได้แต่ผู้หญิงและเด็ก (เข้าใจว่าผู้ชายนั้นถูกเกณฑ์ไปเป็นกำลังนครเชียงใหม่) เฉพาะบุญที่กองทัพเมืองเชียงใหม่รบไล่กองทัพทำวมหภาพรหมแตกไปและได้ครัวและทรัพย์สินของชาวเวียงกุมกามคืนมาตั้งหลักปักฐานอยู่สงบเนืองกันอีกนับร้อยปี แต่เมื่อเมืองเชียงใหม่ตกอยู่ใต้อาณัติพม่า ตั้งแต่จุลศักราช ๙๒๐ (พุทธศักราช ๒๑๐๑) นั้น เวียงกุมกามก็ตั้งระส่ำระสาย ผู้คนก็ยังพลัดพรากหายจาก

๒. ภัยธรรมชาติ ดังได้กล่าวตั้งแต่ต้นแล้วว่า ภูมิสถานที่ตั้งเวียงกุมกามเป็นที่ลุ่มต่ำอยู่ติดกับแม่น้ำปิง (ปัจจุบันอยู่ที่ระดับความสูงประมาณ ๓๐๐ เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง) ในเอกสารประวัติศาสตร์ด้านนาทุกฉบับก็กล่าวตรงกันว่า แรกตั้งบ้านเมืองในสมัยพระยामังรายนั้น เวียงกุมกามประสบปัญหาเรื่องน้ำท่วมทุกฤดูฝน ผู้คนและสัตว์เลี้ยงได้รับความเดือดร้อนมาก หลายครั้งมีพายุ และ

น้ำป่าท่วมเมืองอย่างรุนแรง อันนี้มีหลักฐานทั้งจากเอกสารและหลักฐานทางตะกอนวิทยาในบริเวณโบราณสถานเวียงกุมกาม หลักฐานเอกสารที่ว่าคือ ในพงศาวดาร โยนก กล่าวถึงน้ำท่วมครั้งสำคัญในปีจุลศักราช ๘๘๖ (พ.ศ.๒๐๖๗) ว่า “...จุลศักราช ๘๘๖ ปีวอก น้ำเหนือหลากมาก ท่วมเมืองเชียงเรือก (เวียงกุมกามเรียกว่า เชียงเรือก) หมู่คนมาเข้ากาดยังช่วงศรีภูมิจมน้ำตายมากนัก” และอีกครั้งหนึ่งเมื่อจุลศักราช ๑๐๑๕ (พ.ศ.๒๒๐๐) ก็บังเกิดน้ำเหนือหลากมามากท่วมเมืองทั่วทุกแห่ง

หลักฐานทางธรณีวิทยาในการขุดค้นภายในบริเวณเวียงกุมกาม พบว่าซากโบราณสถานส่วนใหญ่ถูกปกคลุมด้วยตะกอนกรวดและทราย การทับถมเป็นชั้นหนาและแน่นชี้ให้เห็นว่าเกิดจากน้ำท่วมซึ่งเป็นเวลานาน นักตะกอนวิทยาให้ความเห็นว่าลักษณะของตะกอนที่ทับถมซากโบราณสถานเกิดจากน้ำท่วมครั้งใหญ่ ขนาดของตะกอนเรียงตา ความเล็กใหญ่ ปรากฏในแต่ละด้านของสิ่งก่อสร้างการเรียงตัวของตะกอนชี้ให้เห็นว่าถูกน้ำพัดมาอย่างรุนแรง และในเวลาอันรวดเร็ว เพราะมีตะกอนขนาดใหญ่ทับถมเป็นแนวยาวทางด้านหนึ่ง ในขณะที่อีกด้านหนึ่งเป็นตะกอนละเอียด บางบริเวณก็มีตะกอนขนาดใหญ่ทับถมอยู่ข้างล่าง ตะกอนละเอียดอยู่ชั้นบน ในชั้นตะกอนกรวดทรายพบเศษภาชนะดินเผาที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ ปะปนอยู่ด้วย เศษเครื่องเคลือบเนื้อแกร่งเหล่านั้นถูกขัดสีจนสีกร่อน ไม่มีขอบคม

แม้ว่าภัยน้ำท่วมจะเกิดขึ้นกับเวียงกุมกามอยู่เป็นเนืองนิจ แต่ก็น่าเชื่อว่าไม่ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่สุดที่ทำให้เวียงกุมกามร้างไป เพราะในโบราณสถานบางแห่งมีการก่อสร้างเสริมฐานวิหารให้สูงขึ้นเมื่อประสบปัญหาน้ำท่วมแต่ภัยน้ำท่วมก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นบ้านเมืองใหญ่โต

หลังจากที่เวียงกุมกามได้ล่มสลายแล้วยังคงมีชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่เวียงกุมกามอยู่สันนิฐานว่าบริเวณเวียงกุมกามก็มีที่ดอนอยู่บ้างคงจะมีที่ให้ชาวบ้านหลบน้ำ หลังจากน้ำลดมีชาวบ้านเพียงบางส่วนที่ได้ย้ายตามพญามังรายไปสร้างเมืองใหม่ที่อยู่ต่อก็มีมาก ชาวเมืองส่วนใหญ่เป็นชาวลื้อ และชาวไทร

ในสมัยต่อมาได้มีการตั้งหมู่บ้านขึ้น โดยชื่อว่าบ้านช้างค้ำ(กาน โถม, กาด โถม)ในราวปีพุทธศักราช ๑๘๐๐ ส่วนผู้ที่ริเริ่มสร้างหมู่บ้านนั้น ไม่มีใครทราบ บ้านช้างค้ำเป็นหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เหมือนกับชาวบ้านตามชนบททั่วไปไม่มีความแตกต่างจากที่อื่น สิ่งที่ทำให้ทราบได้ว่าเป็นหมู่บ้านช้างค้ำคือพระธาตุเก่าที่ตั้งอยู่แต่ไม่มีใครทราบว่ามีความสำคัญอย่างไรและไม่มีใครรู้ว่าที่นี้คือเวียงกุมกาม (อดีตเมืองหลวงของแห่งแรกของล้านนา) มีชาวบ้านเข้ามาอาศัยแรกประมาณ ๓๐ หลังคาเรือนดูได้จากพื้นที่ระหว่างถนนใหญ่สองสายจะมีอยู่แค่ ๔ คริวเรือนเท่านั้น แต่ภายหลังแต่ละครอบครัวมีลูกหลานและได้ขยายครอบครัวมากขึ้น และผู้ที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามา ก็มีอยู่เช่นกัน จาริตประเพณีของหมู่บ้านก็จะเหมือนเช่นปัจจุบัน แต่จาริตส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องความสามัคคีและการช่วยเหลือกันเป็นส่วนใหญ่ เช่น การออกกฎว่าชาวบ้านจะต้องช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านถ้าใครไม่มาร่วมผู้ใหญ่บ้าน(แก่บ้าน หรือ ป่อห

ลวง)ก็จะมาถามว่ามีเหตุผลว่าเพราะอะไรแต่ถ้าไม่มีเหตุผลก็จะว่ากล่าวกันไป เป็นต้น แต่ในสมัยต่อมาสถานการณ์ได้เปลี่ยนไปเพราะความสะดวกสบาย,เทคโนโลยีและยุคที่ต้องทำงานอย่างเอาเป็นเอาตายทำให้ความแตกต่างระหว่างสองสมัยเกิดขึ้น ความสามัคคีและประเพณีไม่ลึกซึ้งเหมือนก่อนแต่ก็ยังมียู่ในหมู่บ้านหรือญาติ และในบางโอกาส พิธีกรรมต่างที่สำคัญคือ คำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ ,งานแต่งงาน(สมัยก่อนเป็นงานที่มีความเคร่งครัดในเรื่องของธรรมเนียมมากไม่เหมือนปัจจุบัน) พิธีการทำขวัญข้าว(เป็นพิธีที่ทำหลังฤดูการเก็บเกี่ยว) ขอบเขตของหมู่บ้านจะดูได้จากไม่บอกแดนหรือลำน้ำ(น้ำเหมืองบ้าน)

เวียงกุมกามการฟื้นฟูชุมชนเวียงกุมกาม

"เวียงกุมกาม" ถูกทิ้งร้างไปนานนับร้อยปีนับแต่เกิดภัยสงคราม และน้ำท่วมใหญ่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๑๑๑ เป็นต้นมาและกลับมีสภาพเป็นชุมชนอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีลักษณะเป็นชุมชนหรือสังคมเกษตรเล็ก ๆ มีชื่อว่า "บ้านช้างค้ำ" จากคำสัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่เกิดในเวียงกุมกามได้เล่าถึงการเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ภายในเวียงกุมกามเป็นระยะเวลาอันต่อกันมาถึง ๓ ชั่วคนหากเทียบกับระยะเวลา ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕ จากหลักฐานการซ่อมเจดีย์วัดการโถมอยู่ในรุ่นเดียวกับการซ่อมเจดีย์วัดคู่คำ ซึ่งถูกเปลี่ยนแปลงเป็นศิลปะแบบพม่าเช่นเดียวกัน หลักฐานจากการสัมภาษณ์จึงสอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีแสดงว่าอย่างน้อยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ในเวียงกุมกามมีผู้คนย้ายเข้ามาอยู่อาศัยกันแล้วจึงมีการซ่อมแซมวัดการโถมให้ฟื้นจากสภาพวัดร้าง

การซ่อมแซมเจดีย์วัดการโถมเป็นรูปช้างค้ำ ทำให้เวลาต่อมาหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งนี้ได้ชื่อว่าบ้านช้างค้ำและเรียกวัดช้างค้ำแทนชื่อเดิมคือวัดการโถม เนื่องจากชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ไม่ทราบประวัติความเป็นมาของวัดการโถมและเวียงกุมกามได้ถูกทิ้งร้างไปเป็นเวลานานหมู่บ้านช้างค้ำมีวัดการโถมหรือวัดช้างค้ำเป็นวัดประจำหมู่บ้านและนับเป็นวัดเดียวในเวียงกุมกามที่ไม่เป็นวัดร้างส่วนวัดอื่น ๆ ได้ถูกทิ้งร้างตลอดมา ในช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๑ มีการขยายการศึกษาเข้าสู่หมู่บ้านช้างค้ำ โรงเรียนวัดช้างค้ำจึงเป็นโรงเรียนประชาบาลประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้ได้มีการปรับพื้นที่เพื่อสร้างโรงเรียนวัดช้างค้ำซึ่งแต่เดิมเคยเป็นวิหารการโถม สภาพโดยทั่วไปมีเนินดินปกคลุมสูงประมาณ ๒-๓ เมตร ต่อมาเนินดินดังกล่าวได้ถูกปรับไถเพื่อทำเป็นสนามหน้าโรงเรียน ซากโบราณสถานจึงถูกทำลายไปอย่างน่าเสียดาย วิหารการโถมได้รับการขุดแต่งบูรณะในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เรื่องราวของเวียงกุมกามจึงเป็นที่สนใจของนักวิชาการและประชาชนทั่วไปนับแต่นั้นมา

ผลของการเป็นเวียงร้างสืบต่อกันนาน ชื่อเสียงของเวียงกุมกามจึงหายไปจากประวัติศาสตร์ ทำให้คนรุ่นหลังไม่รู้จักเวียงกุมกาม ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ หน่วยศิลปากรที่ ๔ ได้ทำการขุดแต่งวิหารวัดการโถม ได้พบหลักฐานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญ เรื่องราวของเวียงกุมกามจึงถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นแหล่งความรู้และเป็นหลักฐานที่บริสุทธิ์ที่ยืนยันถึงเรื่องราวของล้านนายุคเดิมได้อย่างแท้จริง

เวียงกุมกามล่มสลาย

"เวียงกุมกาม" ถูกทิ้งร้างไปนานนับร้อยปี ในช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๑๐๑ เป็นต้นมา

เวียงกุมกามเป็นพื้นที่ห่างจากเมืองเชียงใหม่เพียง ๕ กิโลเมตร เท่านั้น คราวใดที่ผู้รุกรานยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ก็มักจะยึดเอาเวียงกุมกามเป็นที่ตั้งทัพและกวาดครัวเป็นกำลังในกองทัพ ต่อมาเมืองเชียงใหม่ต่อเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. ๒๑๐๑) เวียงกุมกามจึงได้ระงับสายผู้คนพลัดพลากหายไปจากการถูกกวาดครัวไปบ้าง อพยพหลบหนีไปบ้าง จนกระทั่งเมืองเชียงใหม่เองได้รกร้าง จึงเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เวียงกุมกามถูกทิ้งร้างไปในที่สุด

เอกสารประวัติศาสตร์ล้านนาทุกฉบับกล่าวตรงกันว่า แรกตั้งบ้านเมืองในรัชสมัยพญามังรายนั้น เวียงกุมกามประสบปัญหาน้ำท่วมทุกฤดูฝน ผู้คนและสัตว์เลี้ยงได้รับความเดือดร้อนมากหลายครั้งมีพายุและน้ำท่วมเมืองอย่างรุนแรง ดังปรากฏหลักฐานเอกสารในพงศาวดารโยนกกล่าวถึงน้ำท่วมครั้งสำคัญในปีจุลศักราช ๘๘๖ (พ.ศ. ๒๐๖๗) ว่า "...จุลศักราช ๘๘๖ ปีวอก ฉศก น้ำเหนือหลากมากท่วมเมืองเชียงเรือก (เวียงกุมกามเรียกว่า เชียงเรือก) หมู่นมาเข้ากาดยั้งช่วงศรีภูมิจมน้ำตายนัก" และอีกครั้งหนึ่งเมื่อจุลศักราช ๑๐๑๕ (พ.ศ. ๒๒๐๐) ก็บังเกิดน้ำเหนือหลากมากท่วมเมืองทั่วทุกแห่ง

หลังจากที่เวียงกุมกามถูกน้ำท่วมในครั้งนั้น เวียงกุมกามจึงถูกฝังอยู่ใต้ตะกอนดินที่น้ำพัดมาจนยากจะฟื้นฟูให้เหมือนเดิม ประกอบกับหลังอุทกภัยครั้งใหญ่แม่น้ำปิงได้เปลี่ยนร่องน้ำไม่ไหลผ่านเวียงกุมกามดังเคย "เวียงกุมกาม" จึงถูกทิ้งร้างอยู่ใต้ตะกอนดินมานับร้อยปี ชื่อของ "เวียงกุมกาม" จึงเป็นเพียงเมืองในตำนาน เหมือนกับชื่อเมืองอีกหลาย ๆ เมือง ที่มีการบันทึกไว้ในพงศาวดารหรือตำนานในหลายฉบับจนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เมื่อหน่วยศิลปากรที่ ๔ ได้ขุดแต่งวิหารกานโถม ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญแห่งหนึ่งในเวียงกุมกาม ทำให้เรื่องราวของเมืองในตำนานแห่งนี้มีความชัดเจนขึ้น และจากการศึกษาค้นคว้าของนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ ทำให้เชื่อได้แน่นอนว่า โบราณสถานในเขตท้องที่หมู่ที่ ๑๑ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี นั้น ก็คือ "เวียงกุมกาม" หรือ "เวียงเก่า" ก่อนจะมี "เวียงเชียงใหม่" และได้ล่มสลายไปเพราะอุทกภัยครั้งใหญ่ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จนกลายเป็นเมืองร้าง ก่อนที่อาณาจักรล้านนาจะล่มสลายทำให้โบราณสถานในเวียงกุมกามมีความสมบูรณ์และเป็นแหล่งความรู้ในการศึกษาแบบแผนของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ตลอดจนวัฒนธรรมล้านนาบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นรากฐานในการศึกษาที่สำคัญของวัฒนธรรมล้านนาในยุคต่อ ๆ มา

เวียงกุมกามบนพื้นฐานวัฒนธรรมหริภุญชัย

เวียงกุมกามถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของวัฒนธรรมแบบหริภุญชัย สภาวะแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมหริภุญชัยย่อมมีอิทธิพลต่อการก่อรูปของเวียงกุมกาม จากการศึกษาพบว่ารูปแบบของเวียงกุมกามได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของหริภุญชัย ดังเช่นการเลือกทำเลที่ตั้งเวียงกุมกามเลือกสร้างบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึงแม่น้ำปิง อันเป็นลักษณะเด่นของการเลือกที่ตั้งเวียงกุมกามแนวคิดของวัฒนธรรมหริ

บุญชัย หากพิจารณาถึงแนวคิดตามจารีตของชาวไทยขวนแล้ว จะพบว่า การเลือกสร้างเวียงที่เชิงเขาด้านฝั่งเมืองเวียงกุมกามเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขณะที่ชาวไทยขวน (ก่อนยึดครองหริภุญไชย) จะสร้างเวียงไปตามลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งไม่เป็นรูปทรงเลขาคณิต และปัจจุบันยังคงปรากฏแนวกำแพงเมืองและคูเมืองบางตอนมีขนาดกว้างประมาณ ๖๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๘๕๐ เมตร มีโบราณสถานกระจายกระจายทั้งนอกเมืองและในเมืองนอกจากรูปแบบเวียงกุมกามจะได้รับอิทธิพลมาจากหริภุญชัยแล้ว รูปด้านศิลปกรรมยังได้พบการยอมรับศิลปะหริภุญชัยอย่างเด่นชัด ดังเช่นรูปทรงเจดีย์สี่เหลี่ยมของวัดกู่คูล (วัดจามเทวี) เป็นต้นแบบของวัดกู่คำ (วัดเจดีย์เหลี่ยม) และเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมในเวียงกุมกามซึ่งพบที่วัดกุมกามที่ปราง วัดปู่เปี้ย วัดไม้ซัง เป็นเจดีย์ที่คลี่คลายมาจากเจดีย์แปดเหลี่ยมของหริภุญชัยเช่นเดียวกัน จากการศึกษาพบว่าวัฒนธรรมหริภุญชัยซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองมากในขณะนั้น ได้รับการยอมรับจากชาวไทยขวนเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกัน ได้มีการผสมผสานวัฒนธรรมหริภุญชัยเข้ากับวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในบริเวณนี้ และได้พัฒนาสร้างสรรค์เอกลักษณ์เป็นศิลปวัฒนธรรมร่วมกันของสังคมล้านนาในที่สุด

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเวียงกุมกาม เกิดขึ้นอย่างแท้จริงเมื่อพญามังราย กษัตริย์ผู้ครองเมืองหริภุญนครเงินยางแห่งโยนกนคร ได้ยกทัพตีหัวเมืองใหญ่น้อยเพื่อรวบรวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน และในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ (ในซีกกาล มาลีปกรณ ระบุว่าในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ ขณะที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่าในปี พ.ศ. ๑๘๒๔) พญามังรายตีเมืองหริภุญชัยได้สำเร็จแต่ประทับอยู่เพียง ๒ ปี จึงย้ายมาสร้างเวียงใหม่ คือ "เวียงกุมกาม" ซึ่งรองศาสตราจารย์สวัสดิ อ่องสกุล นักประวัติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ระบุในงานวิจัย "เวียงกุมกาม" : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา" เชื่อว่าสร้างในปี พ.ศ. ๑๘๓๗ (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่าในปี พ.ศ. ๑๘๒๘ ส่วนซีกกาล มาลีปกรณระบุว่าสร้างในปี พ.ศ. ๑๘๔๖) โดยนัยยะในการสร้าง "เวียงกุมกาม" ก็คือการยกฐานะเป็นเมืองหลวง ด้วย "เวียงกุมกาม" ในเวลานั้น เหมาะกับการขยายตัวเมืองเพราะมีทำเลติดแม่น้ำปิง อันเป็นสายน้ำแห่งชีวิตและสายน้ำแห่งวัฒนธรรมของชาวล้านนา นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญเวียงกุมกามจึงถูกสร้างขึ้นท่ามกลางสภาวะแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมหริภุญชัยที่มีอยู่เดิม และผสมผสานกับวัฒนธรรมล้านนาในยุคต้น

ระหว่างที่พญามังรายประทับอยู่ที่เวียงกุมกาม จากหลักฐานตำนานแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงสร้างวัด สร้างวัง หอนอน ขุดคูเมือง ๔ ด้าน โดยใช้แนวแม่น้ำปิงเป็นกำแพงเมืองเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรู ทรงเป็นราชชนูปถัมภก คำจุนศาสนา ทรงสร้างวัดที่สำคัญหลายแห่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างพระเจดีย์ นอกจากนี้พระองค์ยังออกกฎหมายประเพณีที่สำคัญของล้านนา คือ กฎหมายมังรายศาสตร์ ในขณะที่ประทับอยู่ที่เวียงกุมกาม

ชื่อ "เวียงกุมกาม" ปรากฏในหลักฐานชัดเจนเป็นครั้งแรกในเอกสารชั้นที่ ๑ คือ ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน จารึกขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๑๑ เป็นอักษรไทยสุโขทัย คำว่า กุมกามอยู่ในด้านที่ ๑ บันทึก

ที่ ๑๑ เขียน กุมกาม คำอ่านปัจจุบันคือ กุมกาม

พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้พบหลักฐานสำคัญประการหนึ่งคือ ชิ้นส่วนของศิลาจารึกจำนวน ๕ ชิ้น จากการศึกษาของ ดร.ฮันส์ เพนธ์ แห่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้เสนอความเห็นว่ ศิลาจารึกทั้งห้าชิ้นดังกล่าวควรจะเป็นศิลาจารึกอยู่ในหลักเดียวกัน มีอักษรที่จารึกอยู่สามชนิดในแต่ละบทจารึกและคงจะจารึกขึ้นในเวลาที่แตกต่างกัน อักษรชนิดหนึ่งเป็นอักษรมอญลำพูนรุ่นหลัง มีอายุประมาณ พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๘๕๐ มีอักษรอยู่ไม่กี่ตัว อักษรชนิดหนึ่งเป็นอักษรไทย คือ อักษรสุโขทัย (ไม่ใช่อักษรแบบพอขุนรามคำแหงไม่ใช่อักษรแบบฝักขาม)คงจารึกขึ้นไม่ต่ำกว่า พ.ศ. ๑๕๔๐ ที่น่าสนใจเป็นพิเศษได้แก่ ที่เศษจารึกชิ้นหนึ่งมีอักษรลักษณะพิเศษที่มีลักษณะใกล้เคียงทั้งกับอักษรสุโขทัยและอักษรฝักขาม ทำให้สันนิษฐานได้ว่า อักษรบนเศษศิลาจารึกชิ้นนี้ เป็นอักษรสุโขทัยเก่า มากกว่าอักษรไทยที่เคยพบมาก่อน และเป็นอักษรที่สืบทอดมาจากอักษรมอญโบราณและอักษรคฤนถ์ จากผลของการศึกษาดังกล่าวทำให้ ดร.ฮันส์ เพนธ์ ได้เสนอแนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวกับการกำเนิดของอักษรไทยใหม่ว่า เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๗๐๐-๑๘๐๐ หรือก่อนนั้น คนไทยคัดลอกและเลียนแบบอักษรจากคนมอญในภาคเหนือภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน อักษรที่คนไทยเลียนแบบนั้นเป็นอักษรเขียนลายมือของบุคคล ไม่ใช่อักษรที่จารึกลงบนศิลาจารึก อักษรลายมือนั้นไม่บริสุทธิ์ ไม่ได้เลียนแบบอย่างปราณีต เหตุที่คนไทยเรียกอักษรนี้ว่า "อักษรสุโขทัย" คงเป็นเพราะชาวยุโรปที่เข้ามาศึกษาอักษรต่าง ๆ ในประเทศไทย พบอักษรแบบนั้นในศิลาจารึกที่สุโขทัยจึงตั้งชื่อนั้นว่า อักษรสุโขทัย อย่างไรก็ตามหลักฐานที่ค้นพบครั้งนี้ นับได้ว่ามีความสำคัญไม่น้อย และนับเป็นการจุดประกายของการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ความรู้ที่แท้จริงต่อไป

ผลของการพบพระพิมพ์ดินเผาและหลักฐานต่าง ๆ ที่น่าสนใจในแหล่งวัดกาน โดมหรือวัดช้างค้ำ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจต่อการที่จะศึกษาหาความรู้จากแหล่งโบราณคดีเวียงกุมกามมากขึ้น รวมทั้งเป็นความต้องการของท้องถิ่นในอันที่จะพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่งบูรณะโบราณสถาน รางต่าง ๆ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๘ จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๕ ทำให้ทราบว่าในเวียงกุมกามมีโบราณสถานจำนวนมากถึง ๔๕ แห่งกระจายอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล ตำบลหนองหอย ตำบลหนองผึ้ง นอกจากนี้ยังเจอลูกแก้วเมืองทางด้านทิศใต้ของเวียงกุมกาม และโบราณวัตถุต่าง ๆ มากมายทั้งในด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จากการศึกษาโบราณสถานดังกล่าวได้ช่วยทำให้เรื่องราวของเวียงกุมกามมีความเด่นชัดมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานที่เกี่ยวกับลักษณะทางศิลปกรรมของเจดีย์ ทำให้เห็นว่าเวียงกุมกามมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และเชื่อว่คงเป็นชุมชนอยู่ได้ไม่เกินพุทธศตวรรษที่ ๒๓ จึงร้างไป ร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในเวียงกุมกามล้วนแล้วแต่ให้ความรู้ใหม่ทั้งทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่น่าสนใจของล้านนายุครุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

จากการศึกษาวิจัยค้นคว้า เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดี ภาพถ่ายทางอากาศ ตำนาน นิทานพื้นบ้าน และการบอกเล่าจากชาวบ้าน ทำให้ทราบว่าพื้นที่ชุมชนศรีท้าววัดช้างค้ำเวียงกุมกาม มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน แบ่งเป็น ๒ ยุค คือ ยุคพญามังรายสร้างเวียงกุมกาม มีหลักฐานบันทึกไว้ และอีกยุคคือ มีหลักฐานบันทึกไว้ มีการเชื่อมต่อของตำนาน เรื่องเล่าของชาวบ้านที่ยังอยู่ในความทรงจำตลอดมา

ในอดีตพื้นที่บ้านช้างค้ำ, บ้านเจดีย์เหลี่ยม, บ้านเสาหิน, บ้านกลาง และบ้านหนองผึ่ง เป็นป่ากร้าง มีวัดร้างแหล่งโบราณสถานจัดกระจายอยู่ นอกจากนั้นมีการค้นพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐาน ร่องรอยการเจริญทางวัฒนธรรม มีการปลูกข้าว พิธีกรรมต่าง ๆ และการผลิตเครื่องปั้นดินเผาขึ้นมาใช้เอง

นอกจากนี้ยังพบแหล่งโบราณสถานเป็นวัดร้าง พบอุโบสถ เจดีย์ วิหาร ชุมประคูด กำแพงแก้ว เป็นหลักฐานหนึ่งที่ยืนยันความเป็นแหล่งโบราณสถาน เพราะจากหลักฐานการถ่ายภาพทางอากาศจะเห็นสภาพของลำน้ำปิงสายเดิมและคูน้ำ อันแสดงถึงความเป็นชุมชนเก่าแก่ ชาวบ้านขุดพบของเก่าในโบราณสถาน ได้แก่ ถ้วย ชาม

ประวัติศาสตร์กล่าวโดยคนท้องถิ่น ชุมชนศรีท้าววัดช้างค้ำ (เวียงกุมกาม) แม้ว่าการศึกษารุ่นนี้ จะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นประสบการณ์ชีวิตของผู้คนหรือเรื่องราวในอดีตที่ผ่านการบอกเล่าซึ่งมีการคาบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ด้านอื่นด้วย ดังนั้นการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนศรีท้าววัดช้างค้ำเวียงกุมกามสามารถช่วยให้ทีมวิจัยเข้าใจและรับรู้เรื่องราวท้องถิ่น ได้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อน้อย พ่อหนานในพื้นที่มักจะมีการผสมผสานระหว่างเรื่องราวตำนานที่ได้รับการถ่ายทอดหรือผ่านจากเอกสาร

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในที่นี้หมายถึงการศึกษาโดยอาศัยการร่วมคิดให้ข้อมูล โดยการบอกเล่าเรื่องราวและความรู้จักบุคคลในท้องถิ่น โดยตรงและจิตสำนึกของชุมชนเวียงกุมกามจะอยู่คู่กับโบราณสถานอย่างยั่งยืน ได้อย่างไร เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ อย่างไรก็ตามงานศึกษาลักษณะของหลักฐานและการจดบันทึกนับว่ามีอุปการะอย่างมากมาต่อการทำความเข้าใจและอธิบายความเป็นคนเวียงกุมกามในเชิงพัฒนาการเป็นอย่างดี การสร้างความมั่นคงให้ชุมชนจะกล่าวถึงความ

สัมพันธ์ของคนในชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำ เวียงกุมกาม ๕ หมู่บ้านได้แก่ ช้างค้ำ เสาหิน บ้านกลาง เจดีย์ เหลี่ยม หนองผึ้ง ทั้งในอดีต จนถึงปัจจุบันโดยใช้เกณฑ์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (พระพุทธศาสนา, ญาติที่เสียชีวิต, วิญญาณ) ความเชื่อระบบคุณค่าของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามในอดีตต้องเข้าใจเรื่องการทำมาหากิน การใช้ธรรมชาติในการทำมาหากิน โดยการทำไร่นา หาดัก หาดปลา และทีมได้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนคือการอยู่ร่วม ความสัมพันธ์ของคน โบราณสถานเวียงกุมกามผ่าน ๓ เรื่องได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ การทำมาหากิน

ข้อมูลจากโบราณ : ตำนานวัดกวาดการโถม

น โม ตัสสัคฤฯ

ที่นี่จักกล่าวยังอุปนิทาน ตำนานอันเกิดขึ้นมาแห่งวัดกวาดการ โถม อันเป็นปฐมหัวทีก่อนเมื่อเค้าเดิม ปางเมื่อพระกกุสันฑะมาเถิงบัดนี้แล กุลบุตรเจ้าทั้งหลายพึงรู้ดังนี้เทอะ

ในกาลเมื่อก่อนยังมีพระยาคนหนึ่ง ชื่อว่า มังราย อยู่เมืองเชียงราย ก็ได้นำเอาริพลโยธาลง

รบพระยาบาผู้เป็นเจ้าเป็นเจ้าใหญ่ในเมืองหริภุญไชยราชแล้วได้ไชยชนะปราบแพ้พระยาบาแล้ว จึงมาสร้างเวียงใหม่ ใส่ชื่อว่าเวียงกุมกามเด ก็อยู่ในที่นั้น

ส่วนเหตุอันจักบังเกิดเป็นนามวัดกวาดการ โถมขึ้นนั้นว่าในเวียงกุมกามนั้น แต่ปฐมเบื้องต้นหัวที ยังมีไม้ไม้โครตต้น ๑ มีกิ่งก้านสาขาคือบาน มีคา...ยังมีเทวดาคน ๑ ก็สักสิงอยู่เฝ้าเสาไม้เดื่อหลวงต้นนั้น ก็ยอมเนรมิตเป็นแดนเผือกตัว ๑ คนทั้งหลายเห็นแล้ว ก็พากันจึงอัศจรรย์มากนั้ ก็ลวดพากัน...นั้น ก็ไปปลิกรรมบูชาเป็นอันมากนั้ ผู้ใดยังใคร่ได้อันใดก็ไปปลิกรรมบูชาเอาอย่าไม้เดื่อต้นนั้นแล

ครั้นว่าใคร่ได้ลูกหญิงลูกชาย ก็ไปปลิกรรมบูชา แล้วปรารถนาเอาลูกหญิงลูกชาย แลเข้าของเงิน คำวัตถุทั้งหลาย กับด้วยรุกขเทวดาคนอยู่เฝ้าไม้เดื่อ ส่วนเทวดานั้น ก็ผู้ใดควรได้ลูกหญิงก็เป็นลูกหญิง ผู้ใดควรได้ลูกชายก็เป็นลูกชาย ตามความประสงค์ไผมันแท้ชะและ

อยู่นานไปไม้เดื่อนั้นก็เสี้ยวอายุ ก็ตายไป สัตฐานที่นั้น ก็เป็นที่เจียบสงัด สมณะพราหมณ์ทั้งผู้ยินคิวิเวกธรรม ก็ยอมไปจำเรือบริกรรมบูชา พำเพิงสมณะวิปัสสนาอยู่บ่ขาดชะและ ในกาลยาวนานยังมีเจ้าภิกขุคนหนึ่ง ชื่อว่ากัสสปะก็พาบริวารไปสู่ที่นั้น พระยามังรายเมื่ออยู่ในเมืองที่นั้น จึงถามเด็กน้อยทั้งหลายว่า ดูราชชนนทั้งหลาย มาอยู่ในที่นั้น ท่านมีประโยชน์ด้วยเชิงใดชา ชนชนนทั้งหลายก็ไหว้สวาทเหนือหัว เจ้าภิกขุคนชื่อว่ากัสสปะ ๕ คน วิเวกธรรมกระทำสมณะธรรมอยู่ในที่นั้น คำชนนทั้งหลายไว้สาดังนี้แล้ว ก็เสด็จเจ้าภิกขุทั้งหลาย พระภิกขุกัสสปะคนเป็นหัวหน้า ก็ปราศรัยไปมาใคร่เป็นที่พอใจแห่งพระยาก็สำแดงเรื่องพระยาวัตตั้งคฤอันได้ค่อนี้มือแห่งพุทธรูปเจ้าในกาลเมื่อก่อน ด้วยผละ

อานิสงส์เท่านั้น จึงได้เป็นใหญ่แก่ท้าวพระยาทั้งหลายในชาติหนหลังพระยาไฉยอินคำอันนั้นก็ชอบใจ แล้วจึงกล่าวตอบมหากัสสปะเถระเจ้าว่า คำอันท่านกล่าวนั้นเป็นอันดีนักแท้แล ถ้าหากว่าเราได้สร้าง ยิ่งกว่านั้น ก็ว่าสร้างพระพุทธรูปเจ้าทั้งองค์แท้ ผละอานิสงส์จักใหญ่ยิ่งกว่าหมื่นเท่าแสนเท่า...พระยา กล่าวฉนั้นแล้ว พระมหากัสสปะเถระเจ้า...(ความขาดหายไปเพราะโบลานขาด)...จึงมีราชอาณาจักรหือแก่นายช่างการโถม หือได้จักขวกแบ่งยังพระพุทธรูป แห่งนายโถมผู้เป็นช่างไม้เจ้าแล ส่วนนายโถมผู้เป็นช่างไม้ ครั้นว่าหาไม้ไม่ได้แล้ว ก็จักแบ่งยังพระพุทธรูปได้ ๕ พระองค์ เขาจึงนำมาหือเท่าส่วนพระองค์ พระยามังรายเจ้านั่งคัพพะเนงเชิง ส่วน ๓ องค์นั้นเป็นพระยืน เมื่อจักขวกแบ่งบวระมวลแล้วก็รักษาพระพุทธรูปฝูงนั้นนำไปปฏิสังขานตั้งไว้ที่พระกัสสปะภิกขุเจ้า ก็ปฏิบัติทำเพิงแลนำไปตั้งไว้ที่มหาเถรเจ้าทั้งหลายอยู่นั้น ด้วยเดชะผลอานิสงส์บุญเนื่องนี้ ขอจุงสมคังมโนทวารความปรารณา บัดนี้ เราจักยกกริพลโยธาแกล้วหาญอันมากกับทั้งยศบริวาร ไปสู่รามัญประเทศหงสาวดีเมืองเม็ง ขอหือชาวรามัญประเทศมีพระยาเม็งเป็นต้น จุงยื่นกล้วเกรงขามน้อมหัวนำมายังปีณณาการของฝากเข้ามาถวายตามอันเรามีประโยชน์แลอันไปนั้นแต่ ครั้นว่าสมมโนรถทุกประการแล้ว เราพิภมาถึงบ้านเมืองแล้ว จักสร้างแบ่งยังวัดแลปราสาทอันงามล้ำยิ่งแลฉลองบุญหือทาน ครั้นว่าพระเจ้าอริยฐานคังนี้ เถึงนักขัตตฤกษ์วันคิยามคิเจ้าก็ยกเอาพลนิกายโยธานกล้วหาญเป็นอันมากนัก ก็ลำดับก็ข้ามไปวันค้ำน้ำแม่สะเรียง บ่ไกลบ่ใกล้เมืองหงสาวดีตั้งอยู่แล ตั้งทัพยังพักอยู่ที่นั่นแลฯ

ชาวรามัญประเทศมีพระยาเม็งคนชื่อว่า ราชา เป็นต้น รู้ข่าวว่าพระยามังรายท่านเสด็จยาดราทัพไปตั้งอยู่ในที่ใกล้บ้านเมืองคังเดิม ความสะคังตจใจกล้วเกรงขามด้วยอำนาจภาพพรมมากนัก จึงประสมชุมนุมพร้อมเพียงกันแล้วผู้ฉลาดนำเอาเครื่องปีณณาการมาถวาย แล้วตั้งไว้ที่อันควรแห่งตนแล้ว จึงไหวสาว่า บัดนี้เสนาธรรมาชาหหลวงตนบุญใหญ่ เสด็จเข้ามาแห่งสิมาบ้านเมืองแห่งตู่ข้าทั้งหลายมีความกรุณา เป็นอันดีแลประเสริฐยิ่งล้ำแม่แต่หัวเสด็จเข้ามาในประเทศที่นี้มีประโยชน์ว่ามีประโยชน์อันใด พระยาตู่ข้าเจ้าทั้งหลายยื่นถวาย พระยามังรายจึงตรัสตอบว่า ช่างไม้ ครั้นว่าหาไม้ไม่ได้แล้ว ก็จักแบ่งได้ ๒ พระองค์ เขาจึงนำมาหือเท่าส่วนพระยามังรายเจ้านั่งคัพพะเนงเชิง ส่วน ๓ พระยืน เมื่อจักขวกแบ่งบวระมวลแล้วก็พระพุทธรูปฝูงนั้นนำไปปฏิสังขานตั้งไว้ที่มหาวิหารอยู่นั้น ด้วยเดชะผลอานิสงส์บุญเนื่องนี้ ในทวารความปรารณา บัดนี้เราจักยกหาญอันมากกับทั้งยศบริวาร ไปสู่รามัญดีเมืองเม็ง ขอหือชาวรามัญประเทศมีความคินคิน จุงยื่นกล้วเกรงขามน้อมหัวนำมาเป็นของฝากเข้ามาถวายตามอันเรามีประโยชน์ ครั้นว่าสมมโนรถทุกประการแล้ว เราเข้าเมืองแล้ว จักสร้างแบ่งยังวัดแลปราสาทฉลองบุญหือทาน ครั้นว่าพระยาเจ้าถึงนักขัตตฤกษ์วันคิยามคิ เจ้าก็ยกเอาความแกล้วหาญเป็นอันมากนัก ก็ลำดับก็ข้ามไปวันค้ำน้ำแม่สะเรียง บ่ไกลบ่ใกล้เมืองหงสาวดีคินคินก็ตั้งอยู่แล ตั้งทัพยังพักอยู่ที่นั่นแล ฯ

ชาวรามัญประเทศมีพระยาเมงคนชื่อว่า สุตตโสมราชา เป็นต้น รู้ข่าวว่าพระยามังราย ท้าวลานนาเสด็จยาดราทัพไปตั้งอยู่ในที่ใกล้บ้านเมืองคังอัน ก็มีความสะคังตจใจกล้วเกรงขามด้วยอำนาจภาพพระยามังรายมากนัก จึงประสมชุมนุมพร้อมเพียงกันแลจึงใช้เสนาผู้ฉลาดนำเอาเครื่องปีณณาการมาถวาย

แล้วก็นั่งอยู่ในที่อันควรแห่งตนแล้ว จึงไหว้สาว่า บัดนี้เจ้าท้าวลานนาธรรมราชาหลวงตนบุญใหญ่ เสด็จเข้ามาสู่เขตขันธสีมาบ้านเมืองแห่งคู่ข้าทั้งหลายมีความกรุณาในคู่ข้าทั้งหลาย เป็นอันดีแลประเสริฐยิ่งล้ำแม่แล ส่วนเมืองไทยขวน ๕๗ หัวเมือง อันเจ้าได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่เป็นท้าวลานนาเป็นอันประเสริฐยิ่งล้ำแม่แล เจ้าเหนือหัวเสด็จเข้ามาในประเทศที่นี้มีประโยชน์เอื้องโคชา ครั้นว่ามีประโยชน์อันใด พระยาคู่ข้าเจ้าทั้งหลาย ก็จักยื่นถวาย พระขางมังรายเจ้าจึงตรัสตอบว่า เรามาก็เพื่อใคร่หั้นรามัญประเทศ ผ่องกอบกู้ยังขงเขตเมืองหงสาวดีจึงมาแล ประการ ๑ เรายี่ เมตตาสีเนหาอันล้ำยิ่ง ก็เพื่อใคร่ได้ปีณณาอันสนิทชิดชมล้ำยิ่งกว่าปีณณาการทั้งหลาย ส่วนผู้เป็นเจ้าแห่งคนไหว้สาบอกกล่าวสันตะประโยชน์เปสสนา (ปริศนา) แลประการ ๑ ปีณณาการอันอื่น เราบมีประโยชน์แล

อามาตย์ผู้นั้นไหว้แล้ว ก็พิกคินเมื่อไหว้สาพระยาหงสาวดีเป็นเจ้าแห่งตนแล้ว ไหว้สาบอกเหตุกล่าวสันตะประโยชน์เปสสนา อันพระขางมังรายท้าวลานนาต้องประสงค์นั้นแก่เจ้าแห่งตน พระยาก็หื้อเสนาอามาตย์มาเบิกสายงเปสสนาปัญหา อันพระยาเมืองว่านั้น ก็พิจารณาไปก็จึงพร้อมกันว่า ของที่ท้าวลานนามีสินหารักล้ำยิ่งนั้น รอยว่าพระขามังรายรู้ว่าราชกัญญาผู้ชื่อว่าอุสสาปายโค อันเป็นลูกสาวพระยาเจ้าแห่งเราทั้งหลาย มีลักษณะอันเลงามชุนแห่งนั้นมีอยู่จึงจักมาเพื่อใคร่ได้นางเพ็งชะแล พระขามังรายตนบุญนั้นมีบุญสมภารใหญ่อาณาจักรก็ใหญ่กว่าท้าวคนอื่น อันมีในอาณาจักรบ้านเมืองใด ก็บ่อเทียบเทียบแล ครั้นว่าเราบ่อหื้อลูกหญิงสาวแห่งพระยาดังอัน ภัยอันใหญ่ก็จักเกิดมีชะแล

เมื่อเสนาอามาตย์พิชुरไหว้สานั้น คู่ด้วยคนก็ยินถูกแมนแท้ก็จึงกล่าวจาอำนท่องว่านั้น ก็ถูกแมนแท้แล ครั้นว่าเราเอาลูกหื้อยังพระขามังรายแล้ว ต่อไปภายหน้าพระขามังราย ก็จักเป็นมิตรไมตรีติดต่อรักไปมา หญิงนางสืบลูกสืบหลานเหลนแห่งตนแท้แล

เถิงยามคิดแล้ว พระญาก็หื้อประดับหญิงแห่งตน ผู้ชื่อว่านางอุสสาปายโคนั้นเครื่องสร้อยสังวาลด้างดอกไม้แก้วแลดอกเกตุแก้ว แหวนแล ข้อมือคำ เสื้อผ้ากาสามือคำ ขันคำ พานคำ กระจอมหัว ดอกเครื่องประดับต่าง ๆ ลวดแล้วด้วยแก้วแลเครื่องท้าว ๕ ประการ แลเครื่องประเทศ ผ่องกอบกู้ยังขงเขตเมืองหงสาวดี เมตตาสีเนหาอันล้ำยิ่ง ก็อันสนิทชิดชมล้ำยิ่งกว่าปีณณาการผู้เป็นแห่งคนไหว้สาบอกกล่าวสันตะประโยชน์เปสสนา (ปริศนา) แลประการ ๑ ปีณณาการมีประโยชน์แล

ผู้นั้นไหว้แล้ว ก็พิกคินเมื่อไหว้สาผู้เป็นเจ้าแห่งตนแล้ว ไหว้สาบอกเหตุประโยชน์เปสสนา อันพระขามังรายท้าวประสงค์นั้นแก่เจ้าแห่งตน พระยาก็หื้อมาเบิกสายงเปสสนาปัญหา อันพระยาพิจารณาไปก็จึงพร้อมกันว่า ของที่ท้าวรักล้ำยิ่งนั้น รอยว่าพระขามังรายรู้ว่าอุสสาปายโค อันเป็นลูกสาวพระยา มีลักษณะอันเลงามชุนแห่งนั้นมีอยู่ได้นางพิศมีแล พระขามังรายตนการใหญ่อาณาจักรก็ใหญ่กว่าท้าวคนอื่น อันมีในอาณาจักรบ้านเมืองใด ก็บ่อเทียบเทียบได้สักคนแล ครั้นว่าเราบ่อหื้อลูกหญิงสาวแห่งพระยาเจ้าแห่งเราดั่งอัน ภัยอันใหญ่ก็จักเกิดมีชะแล

เมื่อเสนาอามาตย์พิชुरไหว้สานั้น พระยาพิจารณาคู่ด้วยคนก็ยินถูกแมนแท้ก็จึงกล่าวจาอำนท่องว่านั้น ก็ถูกแมนแท้แล ครั้นว่าเราเอาลูกหญิงยื่นถวายหื้อยังพระขามังรายแล้ว ต่อไปภายหน้า

ตัวเราแลพระขามังราย ก็จักเป็นมิตรไมตรีติดต่อรักแพงแก่กันไปมา หญิงนางสืบลูกสืบหลานเหลนแห่งเราภายหน้าแท้แล

ถึงยามดีแล้ว พระญาก็หื้อประดับประดาขลุ่ยหึงแห่งตน ผู้ชื่อนางอุสสาปายโค่นั้น ก็หื้อทางเครื่องสร้อยสังวาล ต่างดอกไม้แก้วแลดอกไม้คำ ปิ่นเกล้า แหวนแล ข้อมือคำ เสื้อผ้ากาสาบาง เกี้ยวมือคำ ขันคำ พานคำ กระโจมหัว ดอกไม้คำ แลเครื่องประดับต่าง ๆ ลวดแล้วด้วยแก้วแลคำทั้งมวลแลเครื่องทำว ๕ ประการ แลเครื่องอวาทะวิวาหะทั้งมวลพร้อมแล้ว กับทั้งช้างม้า ข้าหญิงข้าชายเป็นร้อยคู่ กับเมืองขลางทั้งปึกแคว้นนั้น จักมอบอับปางป็นหื้อลูกหญิงผู้ชื่อนางปายโคแล ท้าวลานนาพระขามังรายหื้อจัดแจงแต่งดาพร้อมแล้ว พระขามังผู้ชื่อนางสุตตโสมพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ สะคว่ย เศรษฐี คหบดี แลชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย ก็แห่เอาลูกหญิงแห่งตนไปสู่ทัพแห่งพระขามังรายแล้ว กระทำอวาทะวิวาหะมงคลภิเษก เลี้ยงคู่กันด้วยเข้าเหล้าขึ้นปลาอาหาร ทั้งฝ่ายเม็งฝ่ายไทย ก็ชวนกันกินสัพพะโภชนาอาหารทั้งหลาย ก็พากันเล่นมโหสพ พอเสียง ๓ วัน ๓ คืน

ส่วนนางปายโคกับทั้งพระขามังราย ก็เอามือซ้อนกันลงใส่ในไตรคำ แล้วก็โน้มถวายนาง...(ใบลานขาดหายไป)...ก็นิมนต์มหากัสสปะเถระเจ้า หื้ออยู่ในวัดนั้น พระยาก็ไหว้สามหาเถระเจ้าว่าผู้ข้าก็ได้สร้างพระพุทธรูปเจ้า ๕ องค์ กับวิหารหลวงหื้อเป็นที่อยู่ภิกขุสังฆะเจ้า ก็บวระมวลชูประการแล้วนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าอยู่ในที่นี้เทอะ มหากัสสปะเถระเจ้ากล่าวว่า มหาราชเป็นธรรมราชาผู้ประเสริฐ สร้างแปงยังวิหารวัดนี้ ก็เหมือนกับวิเวกหอคำ อันมหาราชผู้อยู่แท้แล บัดนี้เราว่าอุโมงค์กู่คำ อันจักสถิตสำราญ ๒ แห่งพระพุทธรูปเจ้านั้น

เมื่อมหากัสสปะเถระเจ้า ถวายนมเตตา พระยาก็ไหว้สามหาเถระเจ้าว่า ส่วนวาทังมวลก็แล้วบวระมวล บัดนี้ก็ยังแต่เจตติยสำราญแห่งพระพุทธรูปนั้น ก็ยังจักคิดสร้าง พระยาก็ขำมีคำรำพึงว่า เมื่อเราจักสร้างวัง กระทำตัจจาอริยฐาน แล้วยกพลานิกายหาญไปสู่รามัญประเทศ ก็ได้สมดังความบางประการ บัดนี้เจตติยะเราก็คิดว่าจักสร้างอริยฐานว่า ปิงสิมมเทสตัมพทีหรือกุมกาม เราก็จักยกพลพิภยโยธาเกล้าหาญ ไปตามดั่งประโยชน์แห่งเรา ถ้าวาสมดั่งปรารถนาเราแล้ว เราก็กลับมาเมืองอังวะแล้วพร้อมทั้งช้างม้า ข้าหญิงข้าชายเป็นร้อยคู่ เป็นแคว้นนั้น จักมอบอับปางป็นหื้อลูกปายโคแล ท้าวลานนาพระขามังรายพร้อมแล้ว พระขามังผู้ชื่อนางสุตตโสม นำอำมาตย์ สะคว่ย เศรษฐี คหบดีเมืองทั้งหลาย ก็แห่เอาลูกหญิงแห่งตนพระขามังรายแล้ว กระทำอวาทะวิวาหะ จงคู่กันด้วยเข้าเหล้าขึ้นปลาอาหาร ทั้งก็ชวนกินสัพพะโภชนาอาหารกันเล่นมโหสพ พอเสียง ๓ วัน ๓ คืน ปายโคกับทั้งพระขามังราย ก็เอามือ แล้วก็โน้มถวายนาง...(ใบลานน้ำมนต์มหากัสสปะเถระเจ้า หื้ออยู่ในวัดไหว้สามหาเถระเจ้าว่าผู้ข้าก็ได้สร้างพระพุทธรูป กับวิหารหลวง หื้อเป็นที่อยู่ภิกขุทั้งมวลชูประการแล้ว นิมนต์พระผู้เป็นมหากัสสปะเถระเจ้ากล่าวว่า มหาราชเป็นธรรมราชาผู้ประเสริฐ สร้างแปงยังวิหารที่อยู่วัดนี้ ก็เหมือนกับวิเวกหอคำ อันมหาราชผู้ประเสริฐอยู่แท้แล บัดนี้เราว่าอุโมงค์กู่คำ อันจักหื้อเป็นที่สถิตสำราญ ๒ แห่งพระพุทธรูปเจ้านั้น ยังบมีเทอแล

เมื่อมหากัสสะปะเถรเจ้า ถวายเมตตานั้นนั้นพระยาภิไฑวสามมหาเถรเจ้าว่า ส่วนว่าวัดวาอารามทั้งหมดก็แล้วบวระมวล บัดนี้ก็ยังคงเจตตะอันเป็นที่สำราญแห่งพระพุทธรูปนั้น ก็ยังจักคิดสร้างแถม เมื่อพระยาภิไฑวผู้มีคำร่ำเพิงว่า เมื่อเราจักสร้างวัดนั้น ก็ได้กระทำสำเร็จอริยฐาน แล้วยกพลนิกายโยธาแกล้วหาญไปสู่รามัญประเทศ ก็ได้สมดังความปรารถนาทุกประการ บัดนี้เจตตะเราก็คิดว่าจักสร้างพระยาภิไฑวอริยฐานว่าปัจฉิมมเทศัมพทหรือกุมภามเมืองหลวง เราก็จักยกพลนิกายโยธาแกล้วหาญ ไปสู่พระยาม่านตามดั่งประ โยชนะแห่งเรา ถ้าว่าสมดังประ โยชนะแห่งเราแล้ว เราก็กลับมาถึงเมืองอังวะแล้ว ก็ตั้งทัพพักอยู่ในที่บ่ไกลบ่ใกล้ ในที่หนอากเนย์เมืองอังวะ พระยามือเมืองอังวะรู้ว่าทัพพระยามหาราชลานนามาตั้งอยู่ใกล้เมือง จึงสะคุ้งตกใจกลัว เขาจึงประชุมชุมนุมกันพร้อมเพียงกันใช้เสนาผู้ฉลาด นำเอาปีณณาการออกมาถวายไหว้สา ทูลสาถามด้วยเหตุการณณ์อันยกเอาพลนิกายโยธามาเป็นอันมากนั้น เจ้าประสงค์สิ่งใดชา พระยาภิไฑวทั้งหลายจักนำมาถวายพระยามังราย ได้ยินคำทูลสาไว้ฉนั้นนั้น พระยาภิไฑวมีความกรุณาว่า เรามาสู่เมืองอังวะที่นี่ ก็ยังมีด้วยเงินค่า แก้ว แหวน เครื่องประดับ ช้าง ม้า อันมีกำลังมากนักบันเทิงบ้านเมืองเรา ก็บ่รบปราบสังสัถอันเที่ยงหนิมอยู่ อันนี้เป็นคุณแล ประการริพลไทยเมืองเราก็มีมากนัก ถ้าว่าเราจักริพลเราก็น้อยเหตุคั่งนั้น ครั้นว่าทำวลาณนาด้วยช่างทั้งหลายเราควรไปถวาย ครั้นว่าอนตราย (อนตราย) ก็บังเกิดมีในเรา ครั้นแล้วก็เลือกเอาช่างผู้ฉลาดได้ ๒๐ คริวทั้งบ่ใกล้ ในที่หนอากเนย์เมืองอังวะ เมื่อรู้ว่าทัพพระยามหาราชลานนามาตั้งอยู่ใกล้จึงตกใจกลัว เขาจึงประชุมชุมนุมกันพร้อมเปสเสนาผู้ฉลาด นำเอาปีณณาการออกมาทูลสาถามด้วยเหตุการณณ์อันยกเอาพลนิกายมากนั้น เจ้าประสงค์สิ่งใดชา พระยาภิไฑวทั้งหลายถวาย พระยามังราย ได้ยินคำทูล พระยาภิไฑวมีความกรุณาว่า เรามาสู่เมืองบ่มีด้วยเงินค่า แก้ว แหวน เครื่องประดับ มุ่งสังสัถอัน ด้วยเข้าของทั้งหลายผู้นี้บวระมวลอันเต็ม พระพุทธศาสนาที่เบ่งบานงาม ด้วยคำสั่งสอนกระทำบุญแล

เราได้รู้ข่าวจึงได้มาห่ออกอยคู้ยังเมือง ผู้มีพะญาปีณญาแล ช่างสััพพะช่างนัก เสมอด้งเมืองคักสิลาณันแล ดั่งเข้าวงแหวนเราก็บ่มีประ โยชนะด้วยเข้าของเราก็บ่มีบวระมวลแล้ว

ส่วนว่าช่างทั้งหลายที่เราได้รู้ได้ยินมา ช่างเงิน ช่างคำ ช่างฆ้อง ช่างเหล็ก แลช่างทั้งหลายต่าง ๆ เป็นต้นนั้น เราก็บ่มีสันทะพร้อม พอใครได้ยังช่างทั้งหลายผู้นี้ เสนาพระยาอังวะ ได้ยินคำพระยามังราย ดั่งนี้ ก็ไหว้สาสั่งอำลาคินไปไหว้พระยาแห่งคนทุกประการ

พระยาอังวะกุมภามจึงกล่าวกับด้วยเสนาอามาคย์ทั้งหลายว่า ทำวลาณนานั้นก็เป็นทำวพระยาองค์ใหญ่ยกเอาริพลโยธา ช้าง ม้า อันมีกำลังมากนัก ถ้าว่าเราจักริพลเราค่น้อยเหตุคั่งนั้น ครั้นว่าทำวลาณนาประ โยชนะด้วยช่างทั้งหลายเราควรไปถวาย ครั้นว่าเราขึ้นถวายแล้วอนตราย (อนตราย) ก็บังเกิดมีในเรา ครั้นว่าเขาเพิกษากันแล้ว ก็เลือกเอาช่างผู้ฉลาดได้ ๒๐ คริว ทั้งลูกน้องทั้งหมดมี ๕๐๐ ครบถ้วนแล้ว หื้อเสนาผู้ฉลาดนำออกไปขึ้นถวายแก่ทำวลาณนาขังที่คั้งกองทัพ ครั้นว่าทำวลาณนาได้สมดังสันทะประ โยชนันแล ก็สั่งอำลาพระยาม่าน แล้วยกพาเอาช่างทั้งหลาย ๕๐๐ คน พร้อมทั้งริพลโยธาเสด็จขาดราพิคักกันมาสู่เมืองไทยคั้งเก่า ก็หื้อเอาช่างคำไปไว้เชียงคุง เอาช่างฆ้องไปไว้เชียงแสน ส่วน

ช่างเหล็กแลช่างไม้ทั้งหลาย ต่างก็หื้อเอาไว้ในเวียงกุมกามถึงจุลศักราช ๖๕๕ ตัว พระยามังรายไปเมือง
อังวะกุมกามได้สมตามสันตะประ โยชนะ พิกคินมาเถึงกุมกามพระยาก็หื้อสร้างเจดีย์กะค่าในที่ใกล้วัด
กานโถมนั้นกว้าง ๖ วา สูง ๓ วา กระทำหื้อที่อยู่พระพุทธรูปเจ้า แบ่งเป็น ๒ ชั้น ส่วนชั้นลุ่มไว้พุทธรูปอัน
นั่งปีพพะเนงเชิงสามองค์ ชั้นบนไว้พุทธรูปยืน ๒ องค์ หื้อสร้างรูปมหาสารีบุตร และมหาโมคคัลลาน
เถร ไว้ฟ่างซ้ายฟ่างขวา มีรูปพระยาอินทราแลรูปนางธรรณี ไว้รักษาพุทธรูปเจ้า ก็หื้อมีคนรักษาเฝ้าแทนอยู่
ทุกเมื่อ

ถัดกาลขามนั้น มีพระภิกษุหมู่ ๑ นำเข้ามาแต่เมืองลังกาวายพระยามังรายเจ้าแห่งกานโถมนั้นแล
พระยาก็กระทำสังจะอธิษฐาน พระพุทธรุดนจอมแก่โลกทั้งสาม พระธาตุ แม่นยังเป็นพระสารีริกธาตุของ
พระพุทธรเจ้า หื้อสำแดงปาฏิหาริย์นิमित อันควรจึงคมหัศจรรย์

ครั้นว่าอธิษฐานแล้ว ก็เอาเข้าประทินน้ำมันจันทน์หอม รูปเทียนและเงิน แหวน แลแก้วก็อม
มรดก บูชาพระมหาเถรเจ้า ก็หื้อแบ่งยิรค่า ที่เอาน้ำอบน้ำหอมจวนจันท์หล่อสรระสงยังพระธาตุเจ้า กาล
ขามนั้นก็กระทำที่วัดการ โถมทั้งมวลเหมือนดังค้ำับเหมือนคังแก้วบัวระกด กระทำหื้อวัดกานโถม มี
รัศมีรังสีเหมือนคังน้ำเงินแลแวนแก้วนั้นอันควรจึงค้อศจรรย์ใจยิ่งนัก พระธาตุเจ้าก็พระยามังรายแลเจ้า
ภิกษุทั้งหลาย และชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายหันแล้ว ก็จึงคมหัศจรรย์

ถัดกาลขามนั้นมีพระภิกษุหมู่ ๑ นำเอาพระธาตุเจ้ามาแต่เมืองลังกามาถวายพระยามังรายเจ้าที่วัด
การโถมนั้นแล พระยาก็กระทำสังจะอธิษฐานว่า ข้าแต่พระพุทธรุดนจอมแก่โลกทั้งสาม พระธาตุเจ้า ๒
ดวงนี้แม่นยังเป็น พระสารีริกธาตุของพระพุทธรเจ้าเท่านั้นขอหื้อสำแดงปาฏิหาริย์นิमित อันควรจึง
อศจรรย์แต่เทอะ

ครั้นว่าอธิษฐานแล้ว ก็เอาเข้าดอกคอกไม้ประทินน้ำมันจันทน์หอม รูปเทียนและเงินคำ แก้ว
แหวน แลแก้วอมมรดก บูชาพระมหาธาตุเจ้าแล้วก็หื้อแบ่งยิรค่า ที่เอาน้ำอบน้ำหอมจวนจันท์ มาหุด
หล่อสรระสงยังพระธาตุเจ้า กาลขามนั้นก็เป็นสัค่า แล้วกระทำที่วัดการ โถมทั้งมวลเหมือนคังค้ำับเล็ยง
แล รัศมีเหมือนคังแก้วบัวระกด กระทำหื้อวัดการ โถมค้ำันหนึ่งมีรัศมีรังสีเหมือนคังสีน้ำเงินแลแวนแก้ว
นั้นแล ก็เป็นอันควรจึงค้อศจรรย์ใจยิ่งนัก พระธาตุเจ้าก็เปล่งรัศมีออกพระยามังรายแลเจ้าภิกษุทั้งหลาย
แลเสนาอำมาตย์ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายหันแล้ว ก็จึงค้อศจรรย์มากหนักปาฏิหาริย์แห่งพระธาตุเจ้าหัน
แล เขาก็มีใจชื่นชมยินดี ปีติ ก็พากันสักการบูชามากนักวันนั้นแลฯ

พระสารีริกธาตุเจ้า ๒ ดวงนั้น ดวง ๑ นั้นเอาไปถึป็นนาไว้ในเจดีย์นั้นแล ส่วนแถมดวง ๑
นั้นเอาถึป็นนาปะจุไว้ในพุทธรูปองค์ ๑ เซึ่งมีองค์เท่าส่วนองค์พระยามังรายเจ้านั้นแล

ตั้งแต่นั้นมา เจ้าภิกษุทั้งหลาย ๕ คนจักไปลังกาพระยามังรายเจ้าก็ฝากค้ำันัก ๕๐๐ ค้ำาไปบูชา
มหาโพธิเจ้า แล้วก็อธิษฐานว่า เมืองไทยชวน ยังจักเป็นที่คังศาสนาหื้อรุ่งเรืองสืบไปเมื่อหน้ายีนขามนั้น
แก่นไม้มหาโพธิทักจิมสาขา ก็จึงได้นี้คดลงมาเหนือค้ำังขามนี้แห่งค้ำ้า ๔ คนแลคนแลถูกแต่เทอะฯ

ในกลางนั้น แก่นไม้ศรีมหาโพธิ์ที่หล่นตกลงมาเหนือผาสังฆาฏิภิกษุ ๔ คนนั้นแลตนแลลูกแท้ แล เจ้า ภิกษุ ๔ คนนั้น ครั้นว่าได้แก่นไม้ศรีมหาโพธิ์แล้ว ก็เอาใส่ในบาตรแห่งตน แล้วก็พากันมาด้วย ลำดับหนทาง ก็มาแดงเมืองไทยขวนที่นั่นแล ก็ด้วย เตะชะอานูภาพแห่งพระพุทธเจ้า แก่นไม้มหาโพธิ์ อันอยู่ในบาตรเจ้าภิกษุคนนั้น ก็แตกออกออกเป็นต้นแล เจ้าภิกษุ ก็พากันเอาปลูกไว้ที่เมืองไทยขวน ท่ง ข้างเมืองข้างต้น ๑ แลยังเหลืออยู่ ๓ ต้น เจ้าภิกษุก็เอาไว้ที่วัดร้างข้างต้น ๑ พระยาได้แล้วก็มิปิดยินดี ก็ หื้อเอาไปปลูกไว้ที่วัดร้างข้างเป็นเค้า เดิมวัดนี้ที่ทางไปสะพาน เป็น(วัด)ยางคอง(ที่)เดียวกันนั้นแล ก็หื้อ เอาไปปลูกไว้ที่เวียงท่ากานต้น ๑ ส่วนต้น ๑ นั้นพระยาก็หื้อราชมาดาแม่ แห่งตนผู้ชื่อว่าเทพคำขำกับนาย ปายโคผู้เป็นราชเทวี เอาไปปลูกไว้ที่ต้นเคื่อแลเผือกอยู่ในกาลเมื่อก่อนนั้นแล

ครั้นแล้ว พระยามังรายเจ้า ก็มีใจพอพระทัยชมชื่นยินดีมากนัก ทั้งเสนาอำมาตย์และภิกษุ สังฆะเจ้าทั้งหลาย และชาวบ้านชาวเมืองทั้งหมด ก็โสมนัสชมชื่นยินดีมากนัก ก็พากันสักการบูชาเป็นอัน มากนักครั้นว่าปลูกแล้ว ในคืนวันนั้น ยังเทวดาตน ๑ ก็เณรมืดเป็นช่างเผือกแก้วรัตนะมีช่างทั้งหลาย ได้ พัน ๑ เป็นบริวาร แวดล้อมรักษาเฝ้าแห่นไม้ศรีมหาโพธิ์นั้นอยู่ด้านใต้ สัตว์ทั้งหมดฝูงนั้น ฝูงอันก็บมา หิงสรวีบีบเบียนได้สักอันแล สัตว์ฝูงมาบีบเบียนยัง ไม้ต้นนั้นก็ฟุ้งชานคลาดคลาไปชะแล

การนั้น พระยาเจ้าสร้างวัดการโถม จลตองกินทานบวรระมวลแล้ว ก็แต่งตั้งคนอันจกอยู่เฝ้า อุปัญชากรรักษาแลถวายสวดยเข้า คันแลไร่นาแลสวนทั้งหลาย หื้อทานไว้เพื่ออุปการะยังวัดการโถม ค่านาปี ไทน ๕ แสนคำ แลถวายหมากพุดแก่เจ้าภิกษุสังฆะ นอกจากนั้นพระยามังรายกับนายปายโค ก็หื้อทานคน ๕๕ บ้าน คือเม็งพระยามังรายแลนางปายโคก็เอาแต่เมืองหงสาวดีนั้น อันฉลาดช่างหื้ออยู่อุปฐากวัดการ โถมที่นั่น

คนทั้งหลายที่เรียกว่าวัดการโถมนั้น ด้วยหมายนามผู้ที่เป็นช่างไม้ ต่อมาเรียกช่างกระทำการว่า ช่างไม้ ต่อมาแลมเรียกช่างกระทำการว่า สล่าเรือน สล่าเรือ สล่าบอกรไฟสล่ารูปนาค ต่างๆ สล่าเหล็ก สล่า ทอง สล่าคำ สล่าเงิน ก็มีมากหลายอยู่มาจนาวน วัดการ โถมที่นี้ ก็จักมีศรัทธาบานรุ่งเรืองก้านกุ่มขึ้นมา มากนัก ก็จักมีบังเกิดมาจนถึงกาลบัดนี้แล

จากด้วยตำนานแบบพื้นแห่งวัดการ โถมที่นี้ก็สมเสร็จเสด็จแล้วแลเนา

ตำนานวัดการโถม หรือวัดช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ข้าพเจ้าแปล และคัดมาจากตำนานพื้นเมือง ของวัดช้างค้ำ เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๓ และได้นำมาตีพิมพ์รวมเล่มใน “ประชุม ตำนานลานนาไทย” เล่ม ๒ นี้

๒.๓ ประวัติศาสตร์ที่กล่าวโดยคนท้องถิ่นเวียงกุมกาม

เนื้อหาของงานวิจัยที่ได้จากการสืบค้น

คำถามแรกที่คณะวิจัยสงสัยคือ ทำไมถึงเรียกว่าบ้านช่างคำ พ่ออู๋แม่อู๋ส่วนใหญ่บอกว่า ที่เรียกว่าช่างคำนั้น เกิดจากบนเจดีย์มีรูปปั้นช่างคำไว้ จึงพากันเรียกว่าวัดช่างคำจนถึงปัจจุบัน ที่แตกต่างกันก็คือ คำว่า ช่างคำ เพี้ยนมาจาก ช่างคำ คือสมัยก่อนช่างกานโถมมาสร้างวิหารกานโถมจึงเรียกว่าช่างคำ แต่ภายหลัง เจดีย์ของวัดได้ล้มลงแล้วมีการบูรณะ โดยทำรูปปั้นช่างไว้ด้านบน ๔ ด้าน เหมือนกับคำยันเจดีย์ไว้ จึงกลายมาเรียกว่า บ้านช่างคำจนถึงปัจจุบันนี้ จากการที่ได้ศึกษาธรรมเก่าๆ ก็มีความหมายของคำว่าช่างคำอยู่ด้วย ในธรรมนั้นบอกว่า ช่างคำ มากจากคำว่าคำช่าง คือ สมัยพญามังรายนั้น ชาวบ้านได้สร้างฮ้านช่าง (ที่ขึ้นช่าง) ไว้สำหรับชนของจีนหลังช่างไปถวายพญามังราย เวลานั้นชาวบ้านได้นำของมาถนอมเยอะมาก ฮ้านช่างจึงด้านทานไม่ไหว ล้มลง ชาวบ้านจึงพากันเอาไม้มาค้ำ ฮ้านช่างไว้ ลักษณะเหมือนกับการค้ำฮ้านช่างชาวบ้านจึงเรียกว่าค้ำช่าง ต่อมาจึงเพี้ยนมาเป็นช่างคำ จนถึงปัจจุบัน

เวียงกุมกามจากคำบอกเล่า ก่อนการขุดพบวิหารกานโถมคือสมัยนั้น นายเกษม บุญหมื่น ได้เล่าว่า เมื่อเป็นเด็กนักเรียนสมัยนั้นบริเวณวัดธาตุน้อยมีผีมาก เพราะเป็นป่ากร้าง มีต้นไม้ใหญ่ และมีหม้อดินเผาที่เขาใช้ต้มไก่เลี้ยงผีมีอยู่เป็นจำนวนมาก วันหนึ่งเพื่อนเขาชื่อ ค.ช.สมจิต ก็เดินมาเรียนหนังสือที่วัดช่างคำ สมัยนั้นโรงเรียนมีชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๔ ค.ช. สมจิตเดินมาโรงเรียนก็มักจะเห็นผีที่วัดธาตุน้อยอยู่บ่อยๆ และเก็บพระได้บริเวณโรงเรียน ไปบอกให้คุณครูว่าเห็นผี คุณครูก็ไม่เชื่อ หว่าเด็กโกหกจึงทำโทษเด็ก อยู่มาอีกวันหนึ่ง ค.ช.สมจิตได้ยืนอยู่บริเวณนอกบริเวณโรงเรียนทางด้านทิศเหนือของโรงเรียน เขาได้เห็นผู้หญิงแต่งชุดสวยงาม ฟ้อนรำอยู่บนเนินดิน ค.ช.สมจิตก็ยืนดูอยู่เป็นครั้งก่อนวัน มีเพื่อนๆ และคุณครูเข้าไปถาม ค.ช.สมจิตก็พูดไปตามที่เห็น แต่พอเพื่อนๆ และคุณครูหันไปมองตาม ค.ช.สมจิตมอง ก็ไม่เห็นมีอะไรเลย จึงคิดว่า ค.ช.สมจิตเป็นบ้าไปแล้ว อยู่มาไม่นานคณะกรรมการและชาวบ้านช่วยกันสร้างอาคารเรียนชั่วคราวตรงสนามหญ้าโรงเรียน ปรากฏว่าได้วางผังอาคารเรียนแล้วขุดหลุมเสาตอมไป บังเอิญว่าในหลุมเสานั้นเจอพระพิมพ์ดินเผา เช่นพระคง

พระสามหอม จำนวนมาก ชาวบ้านหลายคนได้มาขโมยชุดหาพระ ในที่สุดคณะกรรมการจึงได้มีการประชุมให้จัดเวรยามกันมาเฝ้า ก็ไม่สามารถจะดูแลได้ ทางคณะกรรมการจึงได้แจ้งให้ทางศึกษาอำเภอทางอำเภอก็ได้ไปแจ้งให้กรมศิลปากรที่ ๔ เชียงใหม่ในสมัยนั้น หลังจากนั้นกรมศิลปากรจึงได้เข้ามาทำการขุดโบราณสถาน ในวันที่ ๕ มกราคม ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ช่วงที่ทำการขุดนั้นได้มีงูเห่าโผล่ออกมาจากหลุมเสาและแผ่เบี่ยงใส่คนขุด คนขุดก็วิ่งหนี พ่อหนานจันท์แก้ว บุญหมื่น ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้นได้เข้าไปบอกงูว่าถ้าเป็นเจ้าที่ที่ปกปักรักษาสมบัติเหล่านี้ก็ขอให้ลูกหลานได้ขุดบูรณะโบราณสถานต่อไป

บ้านช้างค้ำในอดีต เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มาก่อน พ่ออู้อยู่แม่อู้อยู่ได้เล่าให้ฟังว่า สมัยก่อนนั้นถ้าใครอยากมาอยู่ที่บ้านช้างค้ำนี้ ก็มาถางป่า ทำไร่ไถกัน ไม่ได้มีขอบเขตกำหนดว่าตรงไหนของใคร ใครทำมากก็มีไร่นามาก ใครทำน้อย ก็มีไร่นาน้อย คนบ้านช้างค้ำส่วนมากจะเป็นคนเมือง ดูจากคำพูด และรูปร่างหน้าตาแล้ว เป็นแบบคนเมืองเหนือจริงๆ พ่ออู้อยู่แม่อู้อยู่บอกว่า ที่พูดสำเนียงแปลกๆ ก็มีบ้าง เป็นพวกของ และเงิน มีแขกบ้างแต่ก็ไม่มาก ระยะเวลา ๓-๔ ปี ก็หายไปหมดแล้ว เงินผสมกับเมือง ของผสมกับเมือง แขกผสมกับเมือง จนกลายเป็นเมืองไปหมด ยังคงเหลือร่องรอยบ้าง ในเรื่องของหน้าตาผู้คนในชุมชนนี้ แต่ว่าสำเนียงการพูดจาเหมือนกันหมดแล้ว คือ พูดคำเมือง เหมือนกันหมด

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านช้างค้ำ ทำให้คณะวิจัยได้ทราบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนบ้านช้างค้ำในสมัย ๗๐-๘๐ ปีก่อน พ่ออู้อยู่แม่อู้อยู่ได้เล่าว่า เมื่อก่อนบ้านช้างค้ำมีผู้คนอาศัยไม่เกิน ๓๐ หลังคาเรือน พ่อหนานจันท์แก้ว บุญหมื่น อายุ ๗๐ ปี เกิดเมื่อปี ๒๔๗๐ แต่ว่าพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยายของพ่อหนานก็อยู่ที่บ้านช้างค้ำมาก่อน สมัยนั้นจำได้ว่าคนที่หมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกันหมด ต่อมาจึงมีการแยกครอบครัว ระบบครอบครัวของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำครอบครัวในอดีตเป็นครอบครัวกิ่งขยาย การอาศัยรวมกันอยู่ในครัวเรือนนั้นแต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกมาก แต่ละครอบครัวจะมีลูก

มากเพราะในสมัยก่อน ไม่มีการคุมกำเนิดเมื่อแต่งงานกันแล้ว ฝ่ายชายเข้าไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงกว่าจะแยกครอบครัวออกต้องใช้เวลาหลายปีกว่าจะสร้างที่อยู่อาศัยเป็นของตัวเอง(เรียกว่าลงอยู่เฮือน)ในยุคนั้นครอบครัวหนึ่งจะมีสมาชิก ๗-๘ คน อาชีพของชาวบ้านในสมัยนั้นคือปลูกข้าวทำสวน ทำไร่ทำนา จะรวมกันทำแบบครอบครัวฝ่ายชายจะออกไปทำไร่ไถนา ฝ่ายหญิงจะหาพืชผักต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ในสวนในบ้านและทุ่งนาที่ตนเองปลูกไว้ทำอาหาร ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะอยู่กันแบบพึ่งพาอาศัยกัน พ่ออู้อยู่แม่อู้อยู่เล่าว่า อาหารสมัยก่อนไม่มีการซื้อหา ใครมีอะไรก็จะมาแลกหรือขอกัน กุ้งหอยปูปลา มีอยู่แล้วในทุ่งนา วางจากการทำอะไรทำสวนก็จะไปใส่ไซ ไปตกจำ ซ้อนกุ้ง เก็บหอย ผักก็ปลูกไว้ริมรั้ว หรือไปเก็บตามทุ่งนา เช่นผักกุ่มป่า ผักแว่น เต้า ผ่า อาหารการกินจะแบ่งปันกัน อาศัยธรรมชาติเป็นหลักในการ

ดำรงชีวิต สมัยก่อนนั้นมีการค้าขายบ้าง แต่ก็ไม่ได้ไปค้าขายกันแบบจริงจัง ส่วนมากจะเป็นผลผลิตจากการทำไร่ทำนา เมื่อมีผลผลิตออกมามาก ก็จะนำไปขายกันที่ตลาด แม่ขายแก้วเฮือน ดิมมงคล ได้เล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนถ้าจะไปขายของก็เตรียมของใส่หาบไว้ วันไหนไปตลาดจะมีการนัดกัน คนที่อยู่ทางบ้านได้ก็จะหาบของเดินมา เรียกคนที่อยู่ทางบ้านเหนือ ออกจากบ้านตั้งแต่ตีสาม เพราะกว่าจะเดินไปถึงตลาดก็รุ่งสางพอดี ระหว่างเดินไปก็ร้องเพลงเล่นกันไปตลอดทาง ถือไม้แค่สองทางไป การคมนาคมในสมัยนั้นถือว่าลำบาก เพราะต้องเดินไป ถ้าของมากก็จะมียัวลื้อช่วยขนของ ไม่มีรถเหมือนในปัจจุบัน ในหมู่บ้านจะมีเพียงรถถีบ (จักรยาน) เท่านั้น ซึ่งก็จะมีกันไม่กี่บ้าน พ่ออุ้ยแม่อุ้ยบอกว่า ถ้าบ้านไหนมีรถถีบถือว่าบ้านนั้นรวยมาก แต่การที่ต้องเดินไปไหนมาไหน ไม่ได้เป็นปัญหาของคนสมัยนั้น เพราะทุกคนเหมือนกันหมด ต้องเดินเหมือนกันหมด

การสร้างบ้านเรือนของแต่ละครอบครัวในสมัยก่อน จะกระจัดกระจายกันอยู่ในพื้นที่ของตนเองต่อมาก็มีการตั้งบ้านเรือนใกล้ชิดกัน โดยเฉพาะลูกๆ คนในชุมชนบ้านซำค้ำ มีความผูกพันกันแบบเครือญาติ สถาปัตยกรรมในสมัยนั้น คุจะคล้ายๆ กันหมดทั้งหมู่บ้าน จากคำบอกเล่าของพ่ออุ้ยแม่อุ้ย วิธีการสร้างบ้านแปงเรือนในสมัยก่อนนั้นจะช่วยกันสร้าง สร้างบ้านตามฐานะของครอบครัวนั้น ๆ บ้านเรือนในสมัยก่อนปลูก ฝาบ้านใช้ไม้เสี้ยนสานลายขัด (คล้ายไม้ไผ่ แต่เปลือกจะเหนียว) หลังคาบ้านมุงคา ยกได้สูงและมีชานบ้าน ถ้าบ้านไหนฐานะดีก็จะปลูกบ้านไม้ มุงดินขอ แต่ลักษณะจะคล้ายกันหมดคือ เป็นบ้านที่ยกได้สูงและมีชานบ้าน การที่ยกได้สูงนั้น เพื่อที่จะได้เก็บพืชผักที่ตนเองปลูกไว้ และเป็นที่สำหรับพักผ่อนในเวลากลางวันของคนในครอบครัว เอาไว้ผูกอยู่เลี้ยงหลาน บางบ้านก็จะมี ฮ้าน ไว้สำหรับนั่ง ร่วมวงรับประทานอาหารกันที่ใต้ถุนนั่นเอง จะเห็นได้ว่าผู้คนในสมัยนั้นอยู่กันแบบเรียบง่าย มีความสามัคคี ผูกพันกันแน่นแฟ้น พ่อหนานจันทร์แก้ว บุญหมื่นได้บอกว่า “กานแบ่งบ้านนั้นจะช่วยกันแบ่ง ถ้ารู้ว่าไฟจะแบ่งบ้านเป็นจะมาช่วยกันหมด บ่าได้จ้างกัน เป็นแบ่งก็เลี้ยงข้าวเลี้ยงน้ำเป็น เป็นน้ำใจตอบแทน เป็นจะอึดอัดคิงหมู่บ้าน” แสดงให้เห็นถึงน้ำใจไมตรีและความสามัคคีที่ชาวบ้านมีให้กันอย่างลึกซึ้ง

พ่ออุ้ยแม่อุ้ยได้เล่าว่าในอดีต ตอนที่ยังเป็นเด็กนั้น ไม่มีสิ่งของเหมือนกับสมัยนี้ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายสมัยก่อนก็มีกันคนละไม่เกิน ๓ ชุด เพราะสมัยก่อนนั้นเงินหายาก เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายจึงมีอย่างจำกัด ผู้ชายสมัยก่อนใส่เสื้อม่อฮ่อม กางเกงสะดอ ถ้าไปไร่ไปสวนก็ใส่แต่กางเกงสะดอ และมีผ้าขาวม้าพันเอวไปเท่านั้น เอาไว้เช็ดเนื้อเช็ดตัวเวลามีเหงื่อไหล ส่วนผู้หญิงในสมัยนั้นจะใส่ผ้าซิ่นลายขวาง เสื้อคอกระเช้า ถ้าไปไกลหน่อยก็จะมีเสื้อแขนกระบอก ผู้หญิงบางคนก็ใส่เสื้อม่อฮ่อม กับผ้าซิ่น แต่งตัว

เหมือนๆ กัน ถ้าใครมีฐานะดีก็จะมีกางเกงแพรไว้ใส่ พุดถึงเรื่องเสื้อผ้า พ่ออุ้ยแม่อุ้ยบอกว่า เครื่องแต่งกายไม่ใช่เรื่องสำคัญเลยในสมัยนั้น อย่างเมื่อก่อนไปเรียนหนังสือก็เหมือนกัน บางคนก็มีชุดนักเรียน บางคนก็ไม่มี บางทีพี่น้องก็เปลี่ยนกันไปโรงเรียนเพราะมีชุดนักเรียนเพียงชุดเดียว รองเท้าก็ไม่มีใส่ พ่อหนานจันทร์แก้ว บุญหมื่นบอกว่าไปเรียนหนังสือกันที่วัด เมื่อก่อนมีโรงเรียนอยู่ตรงศาลาเก่า ด้านตะวันออกตรงหน้าวัด มีครูมาสอน บางทีก็พระสอน สมัยนั้นจบกันแค่ ป ๔ ก็ถือว่าสูงสุดแล้ว จบออกมาแล้วก็ไปทำไร่นา เมื่อก่อนพ่ออุ้ยแม่อุ้ยไม่เคยเที่ยวเล่น จะมีเพียงงานปอยท่าและงานปีใหม่เมืองเท่านั้นเป็นงานรื่นเริงที่ทุกคนรอคอย และรื่นเริงในสมัยก่อนนั้นก็ไม่ได้มีการละเล่นอะไรมากมาย เหมือนกับสมัยนี้ งานปอยสมัยพ่ออุ้ยแม่อุ้ยเป็นเด็กจะมีแต่รำวง ขยี้ตัวโบละบาท ใครชอบใครก็ไถ่ ออกไปรำ มีการทอยลูกสะบ้าสำหรับเด็กวัยรุ่น ในงานปอยก็จะมีคนมาขายของ ซึ่งขนมในสมัยนั้นก็ เป็นขนมพื้นเมืองที่ชาวบ้านทำกันเอง เช่น ขนมเกลือก ขนมจอก ข้าวควบ ข้าวแคบ อ้อยล้อม ซึ่งขนมเหล่านี้อร่อยมากในความรู้สึกของพ่ออุ้ยแม่อุ้ยในคอนนั้น

บทที่ ๔

ยุคสมัยของเวียงกุมกาม

ทางทีมวิจัยได้แบ่งยุคสมัยของเวียงกุมกามตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยเป็นตัววิเคราะห์แต่ละยุค โดยได้สืบค้นหาความเป็นจริงของปรากฏการณ์สังคม วัฒนธรรม ประเพณีแต่ละช่วงว่าได้เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และสูญหายไปอย่างไรในรอบ ๘๐ ปีของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม โดยแต่ละยุคได้คาบเกี่ยวซึ่งกันและกันอย่างไร และปรากฏการณ์ดังกล่าวล้วนอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวเวียงกุมกามมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์คนกับคน (เครือญาติ) ความสัมพันธ์คนกับสิ่งแวดล้อม (อนุรักษ์ หวงแหน) ความสัมพันธ์คนกับโบราณสถาน (ปกป้อง ภาควมิจ) ความสัมพันธ์คนกับศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ (ปฏิบัติ สืบทอด สื่อสาร) และสุดท้ายคือความสัมพันธ์ชุมชนกับภาครัฐ (การพัฒนา การจัดการ) ดังนั้นความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงแต่ละยุคจะทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกับโบราณสถานเวียงกุมกามอย่างยั่งยืนได้อย่างไร จะอาศัยปัจจัยเงื่อนไขอะไรที่ทำให้เกิดความยั่งยืนนั้น

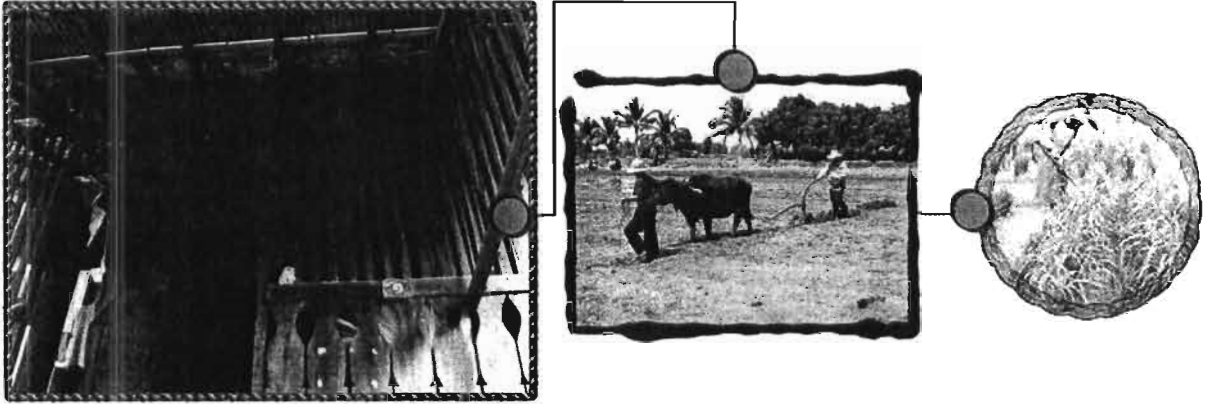
โดยทางทีมวิจัยได้แบ่งยุคออกเป็น ๓ ยุค ดังนี้

ยุคแรก คือ ยุคบ้านเลขที่ ๑ (ทำไร่ไถสวน)

ยุคสอง คือ ยุคดำไร่เข้าเวียงกุมกาม การเปลี่ยนแปลงทางอาชีพ ความเชื่อ วัฒนธรรม

ยุคสาม คือ ยุคถนนซูเปอร์ตัดผ่าน (ยุคท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม)

ยุคแรก คือยุคบ้านเลขที่ ๑ (ทำไร่ไถสวน)

เมื่อทีมวิจัยได้เริ่มต้นทำกิจกรรมก็ได้สำรวจพื้นที่ภูมิศาสตร์สำหรับศึกษาวิจัย ได้สอบถามข้อมูลเบื้องต้นในยุคสมัยก่อนโดยยุคที่ ๑ นี้ เริ่มจากช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๒) ทั้งนี้เป้าหมายของทีมวิจัยที่ได้แบ่งในช่วงนี้เพราะว่าตลอดระยะเวลา ๘๐ ที่ผ่านมามีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามเป็นมาอย่างไร และที่สำคัญก็คือว่าในยุคที่ ๑ ทางทีมวิจัยยังสามารถที่จะหาข้อมูลจาก ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ในช่วง ๘๐ ปี เพื่อที่จะได้ย้อนมองอดีตในประวัติศาสตร์สมัยโบราณแล้วเชื่อมโยงกับสมัยปัจจุบัน (ยุคที่ ๓) ได้อย่างชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม และทำให้พบว่าในยุคที่ ๑ นั้นชาวบ้านยังเก็บผักข้างรั้วขาย และยังได้ทำไร่ ทำนา ทำสวนอยู่ ยังใช้ควายไถนา ความเป็นอดีตโบราณก็เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ

ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ถนนเข้าหมู่บ้าน ไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน ในการทำถนนนั้นพ่ออยู่เล่าให้ฟังว่าได้เกณฑ์คนเอาดินมาจากคอกขี้จังหวัดลำพูน โดยยืมรถหลวงมาลาก และใช้แรงงานคนขุด

เมื่อก่อนชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามเป็นหมู่ ๑๒ แต่ต่อมาชุมชนขยายเพิ่มขึ้นพร้อมกับกระทรวงมหาดไทยได้แบ่งเขต จึงได้แยกหมู่บ้านหมู่ที่ ๑๑ และจากเดิมหมู่ ๑๒ ก็เป็นหมู่ ๓ คือบ้านกลางในปัจจุบัน

หลังจากประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๔) ได้มีการจัดระบบการปกครองใหม่ การเริ่มต้นของบ้านเลขที่ ๑ ก็เกิดขึ้น และบ้านเลขที่ ๑ ก็ยังอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

ยุคนี้ชาวบ้านอาจไม่รู้ด้วยซ้ำว่าที่ตัวเองพักอาศัยอยู่นั้น คือเวียงกุมกามอันเป็นเมืองราชธานีแรกของเชียงใหม่ในอดีต ในวิถีชีวิตแต่ละวันอาจจะเห็นซากปรักหักพังของเจดีย์เก่า ๆ หลายที่ ซึ่งอาจจะคิดว่าเป็นเพียงวัดเก่าแก่ในอดีตที่ร้าง (จนกระทั่งในปี ๒๕๒๗ ชาวบ้านจึงได้รู้ว่าที่ตัวเองอาศัยอยู่นั้นคือเวียงกุมกาม สาเหตุก็คือว่าได้ขุดพบพระพิมพ์ต่าง ๆ ในวัดกามโถม หรือวัดช้างค้ำตรงตามหลักฐานทางโบราณคดีและศิลาจารึกที่เกี่ยวข้องกับยุคทวารวดี)

สัมภาษณ์พ่อตาแกวถึงปรากฏการณ์รอบ ๘๐ ปี

การเลี้ยงผี

ยายจม ผีมีคนมือยาทำ บ้านยายนับถือพุทธ แต่จะไม่ถือผีแล้วก็ไม่ลบหลู่ เป็นบ่อเก็บเข้าใจ ส่วนบ้านอื่นก็จะมีการถือ

ส่วนบ้าน**ยายตา** ยังมีอยู่ แต่บ่อใจเก่าเดิมแล้วเอามาจากพระบาตร เวลาเลี้ยงผีจะต้องมาเลี้ยงที่นี่ ที่บ้านยาย สืบมาจากรุ่นปู่รุ่นย่า จะมีการเลี้ยงตามวาระและโอกาส เลี้ยงผีก็จะมี หมาก เมี่ยง บุหรี่ หัวหมู บางทีก็จะมีเหล้าด้วย

ในส่วนของบ้านร้องเดิมมีอยู่ในอดีตสมัยเก่า คือ

๑. บ้านพ่อแก้ว แม่แจ้	๒. บ้านพ่ออ้าย แม่หมี่
๓. พ่อแคว่นมูล แม่แสงนวล	๔. บ้านพ่อปึก
๕. บ้านพ่อน้อยปือก	๖. บ้านยายจม
๗. บ้านอู้อยแจ้	๘. บ้านอู้อยเขียว
๙. บ้านแม่เตียง	๑๐. บ้านพ่อหลง
๑๑. บ้านพ่อน้อยถา	๑๒. บ้านลุงใหม่

รุ่นถัดมาก็จะมีเพิ่มขึ้นมาจากรุ่นลูกหลาน หรือที่มีบางส่วนที่ลูกหลาน ขายที่ออกไปอยู่ที่อื่นบ้าง คือ อ้ายเหลียง ลุงเป็ง ลุงอ้ายป้าวง ลุงปิ่น ลุงหนานหมื่น บ้านพ่อโกฏิ บ้านพ่อโต๊ะ บ้านยายจม บ้านพ่อคำ พ่หนานหวัน พ่อถา พ่อหลง บ้านแม่คำ แม่ตา พ่อหน้อยคำเดิมแล้วเขตแดนจะอยู่ตรงบ้านพ่อหนานทอง บ้านยายต่อมคำ

นามสกุลเดิมในส่วนของบ้านร้องก็จะมี คงบุญ กายทอง กายใบ พลฤทธิ์ หงษ์ทอง กายแข วรรณรักษ์ ปัญโญรักษ์ ชัยชนก กายขาว คงกำแหง ใจมา เมืองคำ สมบูรณ์ กายศรี มณีราม คิมงคล กายช้อย ชมพู จากนั้นก็กระจ่ายออกไปเป็นบ้านลูกบ้านหลานออกไป

ประเพณีเดิม ก็จะมีคำหวัคนเฒ่าคนแก่ปีใหม่ (สงกรานต์) แต่ว่าอย่างผีกระดงจะไม่มี ส่วนมากการทำบุญจะไปวัดข้างคำ เดิมแล้วถนนจะอยู่ข้างสันเหมืองทางเดินมีแค่ทางสามล้อพ่วง แลมหอกมาบางที่เดินไปจะมี “จี๋ขวยเหมือง” จะมีเวลาเดินต้องเอาหัวแม่ตีนหย่งไว้บะซ้อมันตกเหมือง สองข้างลำเหมืองจะมีหญ้าขึ้นก็จะมีหญ้าวังไฮ หญ้าวังวาย หญ้าซัด ล้อเดียวสองตางคนเดียวตางเดียว เวลาหญ้าโคนลื้อแล้วมาโคนเสื่อผ้าจะติดไม่ออก

ยายจม : นอนตั้งวันนี้ยังฝันเห็นสมัยก่อนอยู่ เพราะว่ายายได้เดินทางไปภาคตามแม่ หาบเปียดเดินทางไปภาคหนองหอย ภาคท่าศาลา ภาคประจวบเชิงใหม่แล้วก้อกลับมาทำกับข้าวกินโดยไม่สนเวลา เวลาชัวร์จะไปภาคจะเก็บของเตรียมไปขายของเมื่อก่อนจะมีราคาห้าดั่งค์สิบดั่งค์ ไปตางตำเสา เดียวไป

ลัดเข้าหัวหนองผึ่ง เข้าบ้านลุงหนานคม ไปภาคหนองหอย เดินไป ขาบะเขือสมเป็นควักใบตองแล้ว ไปภาคประตูเจียงใหม่(ภาคก้อม) เดินไปถึงบริเวณโรงแรมจะมีแต่หัววัว หัวควาย มีแสม กำปินเต็ม เพราะแถวนั้นจะเป็นโรงฆ่าสัตว์ แถวนั้นจะเป็นหนองน้ำเรียกว่าบ้านโคงจ้างงาน เลียงวัว ควายขาย จิ้น ลาบจะเอาห่อต้อง เพี้ยจะเอาไสในใส่เอาต้องแห้งมัด ราคาห้าบาทสิบบาท ถนนเป็นลูกถังดินแดง เหวคั้น เปลา่ ข้ามเรือจะเสี่ย คนชาวห้าตั้งค์ บะเคี้ยวจะเป็นบ้านฝรั่ง พอรู้ว่าเป็นแนวเต่าอันเมื่อก่อนเรียกเต่า คั้นป็น

ตาแก้ว : เวลาทำงานจะมีการล่องเหมือง(ขุดเหมือง)มีการปั่นกัน เป็นเต่า สิบไร่สิบสองก่า ไร่ห้า สอกวันหนึ่งยกสองยก แสมวันไปแสมเอาจนสุดเหมืองว่า ตอนดาเป็นหนุ่มขุด ตั้งแต่เหมืองผลูคำ ลง มาหลังโงงไฟฟ้า แยกบ้านเค่น มาเหมืองบะเคี้ยว(หลังบ้านลุงโรจน์)บ้านอ้ายหลง เหมืองหงษ์จะมา คางนางนวล เผื่อจะแล้วได้เป็นเจ็ดสิบ แปดสิบยก

ตะก่อนอู้ถึงเรื่องฝัมนักอ้อมอยู่แต่บะเคี้ยวมันเริ่มหายไปกับความเจริญ เหมือนกับการไปคอยตะ ก่อนเหมือนกันเป็นคอย ๆ ไป ห้ามฮ้องห้ามเอ็งกัน อย่างไปเอาหัวค้อมเหมือนกันถ้าเอาหักกับหน้า แข่งมันตั้งเป็นฟ้าเป็นฝนทันที เขามานอนตัววัดพระธาตุเคียงถิ่น ตูเจ้าจะคักก้องฮ้องลูกนึ่งข้าวเดินไปกันด้า มเตียนเตียวไป จะเป็นก้านไปตามประเพณี เตียวไปตางบ้านอ้ายโรจน์ลัดไปโงงจัวร์านมมิด แร็บ ๆ ฮันไปโคงจ้างงานข้ามเฮือ ไปภาคประตูเจียงใหม่ผ่าน ม.ช. คามสวนดอก ไปขึ้นตางเก่าไปถึงผาลาด ยังบะเห็นหน้ากันมันมิดมันตั้งไปตั้งแต่ตีหนึ่งตีสองตามเตียนไปต่อกัน มันมีอยู่ช่วงหนึ่งเป็นตางที่สร้าง เมื่อสมัยครุบา เป็นฮ้องผาเจิบตางที่นั่นมันจิ่ง การขิ้นยากมาก ต้องกำตันไม้ขิ้นไป

แล้วอย่างการไปปอยหลวงจะไปตั้งแต่บ่าย จ้องคนกัน ห่อปก หน้านี้น้ำมันเขียมไปข้ามตาง ขาวป่าจิวข้ามตางตีมันเป็นทรายนัก ๆ ตางไคน้ำเขียว ๆ จะไปข้ามมันลิก แต่ว่าเป็นค้อมจะมีไม้ปักไว้ บอกเหมือนกัน การแห่ครัวตางเป็นค้อมบะมิอะฮยังนักมีจองฮ้อย แห่ทั้งม็อง ๆ เขียเต่าอัน เป็นฮับ หัววัดละห้าบาท บะมีการเลียง ห่อข้าวไปกินบางที่กอกินขนมเส้นนั่งผ่อฮือเก อยู่บ้านเฮาฟิงวัดคอนป็น ได้ขิ้นถึเป็นถึถ้าจะอยู่สูงกว่าเฮา

ประเพณีล่องกระทงเมื่อก่อนก้อมีเหมือนกัน ถางประทีปเป็นจะป็นขาย แต่น้ำมันข้างในจะ เตียวคนเคียว ฝืนดินกาจะเอาไปฝืนตัววัดฟิงธรรมไปควยพันไปควย เอาน้ำมันใส่ขวดไปควย จิบะถบ ปล่อยโกมจะไปเล่นตัววัด การฮมว่าสมัยก่อน บะเหมือนบะเคียว จะมัดคุดป้ายไม้ฮวกชวนกันถือหมอ จี้ข้าวเผาเอาจนมันลูกถึงจะปลดออกจากไม้ฮวก

สมัยก่อนบ้านเรือนจะมุงคา แต่จะมีบ้านขายจม บ้านอู้ถา บ้านอู้แก้วที่ไม่มุงคาก่อจะมุงดิน ขอที่ชื่อมา

การเรียนหนังสือ สมัยก่อนจะมีการไปโรงเรียนด้วยวันเสาร์อาทิตย์ก้อจะไปขายกัวตวยแม่ อยาก ไปก้อเลยจ่วยแม่หายเปียด หาบซ่า ไปถึงภาคหลายหน้า ปวดไหล่ ปวดบ่า ก้อเอาหาบฮือแม่ อยากไป

เอวภาคกับเป็น ตะกอนบะมีอะฮยังไปก่อซ้อขนมเส้นใส่คั่วก เขาคองเป้งจ้อน ขนมสมัยก่อนมีหมีแดง
ขนมเอิบ ขนมตายลิม ข้าวแดง ข้าวควบ ข้าวแคบ(คนเกิดลูกอยู่เดือนจะกินกัน) มันหอม

การเกิด (ตลอดลูก) เมื่อก่อนจะมีหมอดำเข้ที่หมู่บ้านเอง ตีนี้ก็จะแม่ผู้ยนา อ้อยเฮือน บ้าน
จ้างก้าก้อแม่ผู้ยมูลแม่ยายปิ่น ต่อมาก่อจะเป็นโฮงยา ศูนย์อนามัยตะกอนมีตีหนองหอยหน้าเคหะ เวลา
เจ็บไข้ได้ป่วย จะกินน้ำมันต์ ยาฝน ยาแก้ ยาตีบ มีแหวกกระดูกหมาดำ จะเป็นสมุนไพร มีการแหก
โรครายแรงก็จะมีโรคบิด บะโฮก ถ่ายเป็นเลือด อีสุกอีใสจะนอนยอคตอง อันนี้จะเกิดหลัง
สงครามโลกครั้งที่สอง

สมัยสงครามโลก จากการสนทนาถามแม่ผู้ยในช่วงเหตุการณ์สงครามโลก โดยเล่าให้ฟังว่า
“... ตอนกลางคืนจะมีเครื่องบิน ไฟต้องดับหมด มีกันด้วยเอาไข่ใส่เอาใส่ปาก บะเป็ฮอดเข็ย เป็น
ก้ออยู่กันได้ เวลาเครื่องบินมาเป็นเรียกว่าหน่วยลาดตระเวนแนวที่ห้าต้องดับไฟ ถ้าผ่านไปซักสี่ ห้าวัน
ก้อจะมีเครื่องบินโจมตีจะมาประมาณสี่ห้าคัน ก่อนที่มันจะยิงจะบินวนเป็นฝูง ตะกอนบ้านยายเลียงวัว
แม่ผู้ยยายยังไปจูงกลับมา พ่อของยายจะซุดหลุมเป็นฮ้อง “เป้ง” ลีกลงไปยังได้กลิ่นฮากไม้ลีกลมาก
ข้างบนเอาไม้ป่าเข้าใส่ เอาไม้ไผ่สานเป็น “ละลาน” วาง เอาใบไม้ เอาดินปกข้างบนอีกที ตอนนั้น
แม่หม่อนเดินบะได้พอก่อจะฮ้อมไปเผื่อไปถึงเครื่องบินก้อเลยไปแล้ว ถ้าจะมีอันตรายเป็นจะมีหวอ
ออกมาก่อน สมัยก่อนจะมีต้นไม้ยางอยู่ตรงมุม “หอพ้อขุน” เขาจะติดอย(ห้างร้าน) ขึ้นไปอยู่ข้างบน อยู่
ยามกัน ตรงนั้นจะมีไม้ยางหนึ่งต้น ไม้สะหรี่สองต้นตอนนี้บะมีแล้ว แถวตางได้วัดตะกอนจะเป็นโต่ง
หมด หน้าข้าวปลูกข้าวเป็นข้าวคอก ตีเป็นฮ้องข้าวคอกหมาตี้นเพราะว่ามันจะหอมเวลานึ่ง สมัยก่อนนั้นจะ
มีลักษณะเป็นธาตุอยู่ก่อนแล้ว แถวนั้นก้อจะมีดินขจาว สัมป่อย แล้วก้อจะมีกำหมอบแกงเป็นจำนวนมาก
จะแกงกันที่นั่นเสร็จแล้วจะทูปหมอทิ้งเพราะดินนั้นจะมีฝึค เวลาป่วยก้อจะไปเลียงฝึคฮั้น...” เคยมีคน
เห็นเป็นคนเพื่อนร่าอยู่ตรงนั้นมาบอกว่า “ยังบะไปพ้อตรงนั้นมีคนเพื่อนตีฮั้นงามขนาด” ตะกอนบะหัน
เป็นธาตุเตื่อ จะเป็นเนินเต้าฮั้น มีคนอยู่ตีฮั้นคือลุงปิ่น สมัยก่อนหน้าวัดจะเป็นจีเปอะหมดหล่มเปียงหัวเขา
เหนือบ้านลุงตีบ หน้าน้ำนองเดือนสิบสองจะมีน้ำนองไปบะได้ แล้วหลังตีบ้านปีเต็งจะเป็นหลังเต้ ๆ
แล้วก้อฝึคมาก จะมีคนเจอบ่อย ๆ

เมื่อก่อนจะมีครกตำข้าวจะไม่มีทุกบ้าน จะมีเฉพาะบ้านที่มีนาเต้าฮั้น ตะกอนช่วงใกล้ปีใหม่คน
ใครมีลูกสาวก็จะมีบ่าวมาช่วย บ่าวบ้านร้อกก็จะมีเฮวสาวบ้านได้ มีรถถีบก็บ่าเอา เวลาเล่นน้ำก้อจะเอาน้ำ
ในน้ำหมอนะหกกัน มีการห่อขนมข้าวต้มเลียงกันส่วนมากทำกันใน “วันดา” บะเคียวนี้ไม่ค่อยมีแล้ว
จะมีการ “ตำข้าวเป้ง” เพื่อนำไปทำขนมส่วนมากที่บ้านโต่งจะทำกันมาก ทำเป็นขนมจ้อก สมัยก่อน
ครัวคำหัวจะเอาชอดต้องมาห่อไม่ได้ใช้ถุงเหมือนอย่างปัจจุบัน แล้วเอาใส่ถ้วยใส่เป็ยคหาบ บางทีก็เอา
ใส่สลุไป เป็นฮ้องหมากส้มหมากเบ็ง ครัวที่อยู่ข้างในก็จะไม่เหมือนกับสมัยนี้ที่จะมี ผงซักผ้า น้ำส้ม

วันสิ้น แต่จะมีหมาก พลู เมี่ยง บุหรี่ จะคาคร้ววันที่ ๑๔ แล้ววันที่ ๑๕ ตอนเช้าไปวัด ขวาย(สาย)มาก็ไปค้าหัว เป็นส่วนมาก ตอนเช้าคนเฒ่าก็จะไปวัด คนหนุ่มก็จะเตรียมคร้วค้าหัว จะมีการทำ “ข้าวแต่น” เอาไปวัดบ้าง บางทีก็เอาไว้เลี้ยงคนที่มาค้าหัวด้วยเอาไว้กินกัน ทุกบ้านจะมีการทำ ข้าวแต่นกันหมด

การ “ขนทรายเข้าวัด” เมื่อก่อนจะไปกันจากทำน้ำแฉวบ้าน ลุงปวน(เสียวชีวิต) เป็นจะฮ้องแฉวนั้นว่า น้ำเหมืองทราย(ตอนนี้กลายสภาพเป็นปูนไปหมด) จะขนทรายกันตอนเมื่อแลง ส่วนมากจะเป็นรุ่นหนุ่มสาว ช่วยกันขนเข้าวัดจากน้ำเหมือง บะเคี้ยวนี้บ่อมีแล้ว (แต่ปัจจุบันมีการซื้อมาจากร้านขายวัสดุก่อสร้างแทน) เพราะมันบ่ามีดีไปเอาเหมือนเมื่อก่อน ตะก่อนนั้นจะขนทรายเข้าวัดจะเคียวดินเปล่าจากบ้าน ไปวัดก็เคียวดินเปล่าเหมือนกัน เมื่อก่อนนั้นวัดจะมีความศักดิ์สิทธิ์แม้แต่ก้างซ้องเป็นก็ขังบะ

ก้าง ใใส่เก็กก็ขังบ่าได้ต้องถอดไว้หน้าวัดก่อนเข้าไป เป็นการสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยก่อน และเริ่มหาไปเมื่อบ่าปีที่ผ่านมา คนนักขันธ์ปากบ่าแป้ คนเมืองยังบ่าทำคนไทยมาเป็นก่อใใส่เข้าไปในวัด สมัยก่อนโบสถ์ยังไม่เคยเข้า แม้แต่รอบกำแพงน้อยรอบโบสถ์(ตรงถนนหน้าคั่นโพธิ์)ผู้หญิงบ่ามีใครได้เข้าไปรอบๆ นั้นเลย สมัยแม่หม่อนเป็นบอกว่าตางลุ่มฮันจะมี ไม้ทุงอยู่ข้างใได้อยู่ลิกผ่อง เพราะแฉวนั้นจะเป็นปิงห่าง (ตาแก้วว่า มันถ้าจะแต่ผ่องเรื่องของปิงห่าง) สังกัดผ่องจะเห็นว่าตรงโบสถ์จะเป็นร่อง ไม้ที่อยู่ข้างใต่อจะเคยเป็นวิหาร ศาลา หรือบ้านเรือนในสมัยเก่า (เวียงกุมกาม) เหมือนกับตอนที่เขาขุดโบราณสถานที่บ้านโด้ง ก็ได้ไม้ซุงออกมา ที่โบสถ์ก็อาจจะเหมือนกันก่อได้ หมู่ยายยังบ่าเคยเข้าโบสถ์เลย เพราะแม่ฮ้อยเป็นห้ามเอาไว้ เป็นว่ามันเป็นที่ฝิงบเสมา แล้วมีไม้ทุงอยู่ที่นั่น เมื่อก่อนเขาเป็นยังบ่าฮ้อยเข้า แต่บะเคี้ยวนี้ล่นเข้าไปกันหมดเคียวแฉวโบสถ์กันหมด มันต่างกันไปจากนั้ก

ขอบเขต บ้านร้อง มันจะมีไม้จำจาดตรงมุมฮ้อยบ้าน

ป่าหน้อย(ฮ้อยต่อมคำ) แล้วจะมีทางเคินเชื่อมออกมา แต่ไม่มีใครเคิน ส่วนมากจะลัดลงก้างโด้ง มาขึ้นเก้าคู้ หน้าบ้านตาแก้วมาตามคั่นนาแฉน คั่นนาใหญ่ ถ้าจะไปวัดก่อเคินลัดโด้งไปขึ้นที่บ้านป่าหอม แล้วเคินไปวัด เวลาเคินทางในหมู่บ้าน มันจะโค้งจะต้องเคินไปไกล(ก็เลยเคียวลัดโด้งเอา) จะไปใ

บาตรที่วัดตอนเช้าจะเคินไปทางโด้งเอา หน้าหนาวกว่าจะไปถึงวัด ดินมีก้าน้ำเหมย จะถึงวัดก็เซ็ดไปตามทางจนหมด บ่าใจะว่าสบายฮ้อยบ่าเคียวนี้ เมื่อก่อนนี้ตั้งตุ๊กกัน แต่ ๆ

เมื่อก่อนไม่มีการฮ้อยขาย เพราะว่ามีเงิน แม้แต่ไม้บงเล่มละ สามบาทขายฮ้อยเป็นไปแ่งไม้ฮ้อย ฮ้อยขันธ์จุ่มต่าง จุ่มละ ชาว-ชาวห้าตางค์ สมัยก่อนนั้นสตาจค์มันเคียมแล้วมันก่อมีค่ามาก อย่างผัก

ไม่กล้าไปขายใครก็ไม่ซื้อ บ่าเต็ยนี้กำน้อยเดียว ห้าบาท จะทำสวนไว้ขาย แต่ก็จะมีการขอกัน บางทีก็จะมีคนคุกหาบเปียคมาขอ บางทีก็เอาขนมเส้นมาแลกข้าวต้มก็มี เขาบ่อเอาแต่จะเอาข้าวสื้อไปเหยีย แล้วอีกอย่างคนพวกนี้จะเป็นประเภทผีก๊ะ หรือผีปอบว่า ฮ้ายมันบ่อได้ถ้ามันขอก่อต้องสื้อเหยีย เพราะพ่ออ้อย แม่อ้อยเป็นบอกว่า “มีลูกมีหลานจะไปค้ามัน มันขอก่อสื้อมันเหยีย” บ่าอันมันจะมาเข้า(สิง)เราได้ แต่ไม่ใช่เข้าได้ทุกคน จะเข้าได้เฉพาะคนขวัญอ่อน อย่างป่านา(เสียวชีวิต) ผัวเป็นเป็นคนสวก(คุ)หน่อยเวลาเป็นมาขอข้าวก๋อเอาโก้ง(หนังสือ)ไปยิงเป็น ตอนกลางคืนมาป่านาคึงฮ้องขึ้นละ อีป้อต้องไปเข(ไล่ผี) แต่ต่อมาป้อเป็นก๋อปะเหยียแล้วเพราะลูกหลานนักษั้น ที่มักจะโดนผีเข้าที่เหลืออยู่ปัจจุบันก๋อมีลุงหนานทองจะโดนเจ็ชขนาด แต่ถ้าเป็นผีเจ้าที่เป็นจะบ่าเหยียสื้อไผ เพราะเป็นจะคอยปกปักรักษา การไล่ผีป้ออ้อยเป็นเจ้าเอาไม่พาดตั้งแต่ปากประตูเข้าไปจนถึงในบ้าน บ่าอันมันจะขม มันจะบังตาไม่ให้เห็น ไปถึงก็จะถามว่า “เป็นใคร มาจากที่ไหน” ถ้าไปฮ้องหมอแล้วยังบ่ามาเตือเป็นก๋อจะเอา “เต็ยหม้อหนึ่ง” มามัดไว้ก่อน บ่าสื้อมันหนีไป หรือเวลาที่ละอ่อนให้เมื่อคืน เป็นก๋อจะเอาเต็ยหม้อหนึ่งมามัดมือ (คนละอย่างกับผีหม้อหนึ่ง) ซึ่งผีหม้อหนึ่งนั้นเมื่อก่อนเคยมี แต่บ่าเต็ยนี้มันบ่ามีแล้ว ตะกอนก๋อจะมีแม่ขวงเป็นคนทำผีหม้อหนึ่ง บ่าเจ็ชก๋อเป็นคิเจ็ชเนื้อ อย่างตุ้ลูกเกิดมาแล้วไม่สบายเต็ยเป็นฮันเต็ยเป็นนี้ ไปหาหมอก๋อคึงบ่าหาย ก๋อจะไปแกว่งผีหม้อหนึ่งเป็นก๋อจะบอกว่าเป็นอะไร หรือใครมาเกิด ให้ทำอย่างไร แล้วก็จะหายจริงๆ จะว่าไม่เชื่อก็ต้องเชื่อ ป้ออ้อยเป็นคึงบอกไว้ว่า “บ่าเจ็ชจะไปลบหลู่”

คุยถึงเรื่องรูปบ้านยายจม มีอายุเกือบร้อยปี ถ่ายที่ร้าน “ซานาคา” เป็นไทยอาคานบ่าเต็ยนี้ เป็นร้านของญี่ปุ่น จะเป็นรูปแม่อ้อย ป้ออ้อย ฮ้าย เป็นป้าของยายจม รูปครอบครัวถ่ายไว้ตอนอยู่บ้านหลังเก่ามีเกิดสมัยก่อน จะเรียกว่า “ซ็อก” (ซุบซ็อก) ซึ่งก็ไม่รู้แปลว่าอะไร(อาจจะมาจากคำว่า “เต็ยซ็อก ซ็อก) ในรูปถ่ายจะเห็นว่าป้ออ้อยของยายได้เจาะหูทั้งสองข้าง ใส่ลาน(ตุ้มหู) (มีลักษณะเหมือนพวกไทเงิน) แต่ยายยืนยันว่าบ้านของยาย “เป็นคนเมืองแท้”

คุยเรื่องผางกลางต่อ เสียงจะดังมากเพราะสมัยก่อนนั้นจะเจ็ยไม่เหมือนปัจจุบัน จากนั้นก็มาคุยเรื่องของเงินสมัยต่าง ๆ ที่ตากับยายเก็ยรักษาไว้ จะมีทั้ง เงินโอบ เงินแถบ ตางค์หน่วย สตางค์แดง ตางค์เงิน เงินก้อน ตางค์อี่ปิก แล้วก๋อจะมีตัวซ้างที่ซ้วค่น้ำหนักเงิน

การทำมาหากิน

พิธีแสกขวัญข้าว จะทำพิธีนี้ก่อนที่ปลูกข้าวเพื่อบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง ในการทำพิธีนี้จะมีอุปกรณ์ สะตวง ในสะตวงนี้ก็จะ มี หมากพุด เม็ยง บูหรี ข้าว กับข้าว ข้าวแคบข้านแต่น สายสิญจน์ อย่างละ ๔ ในสะตวงเอาไปวางหัวคันทนาแดน นอกจากสะตวงก็จะมีควักวงแม่ธรณีเจ้าที่ แต่ควักนั้นจะมีของอย่าง ๑ เท่านั้น แล้วคนที่ไปทำการแสกขวัญ จะมีกำฮ้ำ” นางคำป็นนางคำป้อจะชอบค้อนอยู่ในไซ้ ในวันนี้เป็นวันนี้จะแสกนาขวัญ ขอเดวบุตรเทวดาแม่ธรณีเจ้าที่ปกปักรักษา แสกนาขวัญวันนี้เป็นวันคิ บัดบนหนไว้ขอหื้อข้าวองกาม” แล้วก็ถวายให้เจ้าที่กินจุกจุกเทียน ๑ เล่มพอรูปเทียนที่จุกหมคอาหารที่เหลือคนทำพิธีก็จะนำมากินกันถ้ากินไม่หมดก็เอาทิ้งไว้ที่นา จะไม่นำกลับมากินที่บ้าน ถ้าทำพิธี

นี่ก็จะทำกันในวันเดียวกันนัดหมู่ญาติพี่น้องมารวมตัวกัน เพื่อให้ข้าวงองงามอุดมสมบูรณ์ ขอให้เทวดาปกปักษ์รักษาที่นั่น

พิธีสู่ขวัญข้าว จะทำพิธีนี้ตอน จะนำข้าวกลับเก็บไว้ที่บ้านมีการปักธงตามทางเข้าหมู่บ้าน ล้อจะเอาใส่ต่าง...ต่าง ก็คือเป็ยค้อนใหญ่ๆ แห่กันมาเป็นขบวน พอมาถึงบ้านใครก็จะเอาเข้าบ้านของตัวเอง สะดวกกับควักจะมีเหมือนพิธีแหกขวัญคำฮ่าจะมีอาจารย์มาทำให้ แต่ที่พอรู้คือ “ขวัญข้าว ขวัญเฮย ขวัญนาวคำ นางคำป็น นางคำป้อ บะเดี๋ยวนี่ก็เขาชอบคั้น ไปมาอยู่หลองปีกมาอยู่บ้านอยู่จงฟักข้าวฟักของที่บ้านเฮา” แล้วก็เอาควักนั้นไปวางไว้บนข้าวนั้นพิธีนี้ทำเพื่อเป็นการบูชาข้าว ถ้าทำได้น้อยก็ให้กินได้ทั้งปี ถ้าทำอีกขอให้งองงามเวลาจะคักข้าวไปใช้จะมีคำพูดว่า “พุทธัง ตักตั้งวัน มีเหมือนเก่า รัมมัง ตักตั้งวัน มีเหมือนเก่า สั้งฆัง ตักตั้งวัน มีเหมือนเก่า ...“

ศาลเสื่อบ้าน ตะก่อนจะมีล้ามวัดมาบอกว่าจะมีการเลี้ยงพ่อบ้าน จะเลี้ยงกันใน เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ หรือ ๑๑ ค่ำ จะเลี้ยงไก่ ข้าวหนึ่ง คอกไม้ รูปเทียน ๕ เล่มเหมือนกับการเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อให้เกิดความสามัคคีในครอบครัว

การเล่นสมัยก่อน เล่นม้าก้านกล้วย มีลั้งสนุกลาย ใส่ล้อรถ เอาเชือกมัดลากเป็นรถ วิ่งกะโล้ง(วิ่งกะลา) ไม้กางเกงจะใช้ไม้บง วิ่งกระสอบ เล่นขายครัว วิ่งเล่นสนุกสนาน

ถ้ามีคนตีในสมัยก่อนจะมีแก่บ้าน(ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นคนจัดการไกล่เกลี่ย ถ้าจัดการกันไม่ได้ก็จะพาไปอำเภอให้ทางอำเภอจัดการแล้วส่งมาขังที่โรงพัก ถ้ามีการประชุมที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ก็จะมีล้าม(ผู้ช่วย) คอยประสานงานบอกกับลูกบ้านให้มาประชุม ชาวบ้านทุกคนจะไปประชุม ถ้าคนไหนไม่ไปจะต้องไปประชุมที่อำเภอเอง เนื่องจากชาวบ้านไม่มีใครอยากไปอำเภอ เวลาประชุมจึงมีคนไปประชุมกันครบ ถ้ามีวิว คว้าหายก็จะตีกะหลกเรียกให้มาช่วยกันหาวิวควายนั้น

ถ้าวันไหนทำความสะอาดหมู่บ้านก็จะมีผู้ใหญ่บ้านออกมาบอกแล้วชาวบ้านก็จะมารวมตัวกันที่ประตูวัดแล้วก็จะทำความสะอาดเรื่อย ๆ จนสุดหมู่บ้าน

ถ้ามีคนตายในบ้านจะไม่มีการเก็บสมาชิกเหมือนปัจจุบัน เพราะจะมีการรวบรวมของมาแบ่งปันเอา ศพนั้นจะเอาไว้แค่ ๑-๒ คืนเท่านั้น แต่ถ้าเป็นศพตายโหงจะไม่เอาไว้ข้ามคืน พอทำพิธีเสร็จก็จะเอาไว้ฝัง ถ้าตายโดยทั่วไปก็จะเผา เวลาเก็บกระดูกก็จะเอาไปฝังไว้ บางครั้งก็ทำเป็นพุดจู้ขึ้นฟ้า ส่วนมากจะเป็นกระดูกของพ่ออู๊ย แม่อู๊ย ที่มีอายุมากแล้วจะนำมาทำเป็นพุดขึ้นฟ้าเป็นความเชื่อของชาวบ้านว่า จูดจู้ขึ้นฟ้าคนตายจะได้ขึ้นสวรรค์

ความเชื่อ ถ้ามีหมาเกิดในบ้าน บ้านจะซัด จะทำมาหากินไม่ขึ้น ถ้ามีนกแสกบินผ่านหน้าต่างบ้านเชื่อว่าจะมีคนตาย ถ้าจะทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญงานมงคล ห้ามคนท้อง(แม่มาร)เข้าร่วมงาน ถ้าจะไปร่วมก็ให้ถอยหลังเข้าบ้าน ๓ ซี่

ศิลปะ ในสมัยก่อนนั้นจะมีการทำเป็นฮ้านหม้อน้ำไว้หน้าบ้านทุกบ้าน สมัยก่อนจะมีการจักสาน เป็นส่วนมาก มีการทอผ้าโดยคนเฒ่าในสมัยก่อน มีการปลูกฝ้ายทอเอง แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว ศิลปะการ ฟ้อนรำ ก็จะมีการฟ้อนเล็บ ฟ้อนเจิง ตบระบำพาบ จ้อย เล่าเจ็ยะ การเล่าเจ็ยะนั้น จะช่วยให้คนที่มีความ ทุกข์นั้นหายจากทุกข์

การปลูกข้าว จะเริ่มปลูกข้าวกันในแต่ละครั้งก็จะต้องหาวันแจ้วเป็ลือก พอแจ้วเสร็จจะว่าน กล้า ก็ต้องหาวันว่านกล้า ทำสะดวกบอกเจ้าที่เจ้าทาง หาวันปลูก แสกนจะทำเหมือนวันว่านกล้า กล่าวคือ ถ้าจะทำอะไรสักอย่างหนึ่งนั้นก็ต้องหาวันดีที่จะทำให้เป็นสิริมงคล ในการทำนานั้นเริ่มแรกก็ เพ็ชวหญ้า ใส่น้ำ โถ เผื่อนา(คราดนาให้ละเอียด) คองนาหื้อหญ้าเฝ้าตายโดยการเอาน้ำใส่ไว้ในนา เผื่อนา อีกรอบ เพื่อให้พร้อมกับการทำนา วิธีนี้เป็นการเตรียมนา พอเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะมีพิธีสู่ขวัญข้าว เพื่อเก็บ ข้าวเข้าหลองข้าว เมื่อทำนาเสร็จก็จะมีพิธีสู่ขวัญควาย เป็นการมัดมือควายเพื่อขอขมาควาย ในพิธีก็จะ เก็บหญ้า เหล้า ๑ กู๋ สวยดอก ๒ สวยเอามาทำพิธี จะมีพ่อหนานหรือผู้รู้เรื่องพิธีกรรมมากล่าวคำขอขมา แก่ควาย แล้วจะเอาสวยดอกมัดกับเขาควายไว้ทั้ง ๒ ข้าง และนำหญ้าอ่อนที่เกี่ยวข้องไว้ น้ำ และของบูชาไป วางไว้ให้ควายกิน พอควายกินเสร็จเจ้าของควายก็จะนำ เหล้ากับไก่อ้นั้นมาเลี้ยงชาวบ้านอีกครั้งเป็นเสร็จ พิธีสู่ขวัญควาย

ทางทีมวิจัยได้ลงพื้นที่พบปะพูดคุยสนทนา กับ พ่ออ้อยแก้ว กาบซ้อน พบว่าใน...อาชีพการค้าขาย ก็มีบ้างแต่ต้องไปขายตามตลาดใหญ่ๆเพราะใน หมู่บ้านจะ ไม่มีร้านขายของเลย แต่ภายหลังมีการตั้ง ร้านขายของมากขึ้นดังปรากฏ สิ่งที่ชาวบ้านใช้เป็น เงินคือ ตางค์แดง , เหรียญอียิป , เงินแถบ ซึ่งมีค่า เพียง ๑ สตางค์ อาหารที่ชาวบ้านกินกันส่วนใหญ่ จะเป็นอาหารประเภทผักหรือน้ำพริก ส่วนมาจะเป็นอาหารพื้นเมือง นานๆครั้งถึงจะได้ลิ้มลองเนื้อสัตว์ ชาวบ้านจะมีความเอื้อเฟื้อมากคือจะทำอาหารไปแบ่งแก่ญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้าน ชาวบ้านจะไปมาหาสู่ กันตลอดไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ อย่างในตอนแรกจะมีเพียงบ้านเดียวที่มีโทรทัศน์ในสมัยนั้นต้องใช้ถ่าน ถึง ๓๐ ก้อนสามารถใช้ได้ ๒-๓ เดือน ในการเดินทางแต่ละครั้งจะเดินทางโดยเท้า ผู้ที่มีฐานะก็จะใช้วัว ล้อ หรือ จักรยาน(จักรยานคันแรกมีที่บ้าน ป่อหลวงใจ) ในการย้ายบ้านหรือการทำงานแต่ละครั้ง ชาวบ้านจะ ไม่มีการจ้างวานเหมือนปัจจุบันแต่ชาวบ้านจะช่วยเหลือกันใครมีแรงก็ช่วยแรงใครมีทรัพย์ก็ช่วยกับ ไปด้วยความเต็มใจ ถ้าใครในหมู่บ้านที่มีเกวียนหรือวัวล้อก็จะสามารถช่วยเขาแรง ได้อย่างหนึ่งคือการ ตอแบทก็จะทำอาหารกินร่วมกันอย่างสนุกสนานด้วยเหตุนี้ความขัดแย้งต่างๆจึงไม่ค่อยเกิดขึ้น แต่ถ้ามี ผู้ที่เข้ามาดูแลคือผู้ใหญ่บ้าน(แก่บ้าน)แต่ถ้าว่าตกลงกันไม่ได้จริงๆก็ต้องขึ้น โรงพักให้ตำรวจตัดสิน

สมัยก่อน ถ้าผู้ชายจะไปแ้วสาว จะร้องเพลงขอเดินไป จะมีคำว่ ฮ่า ได้ตอบกัน เช่น ถ้าผู้ชายไปแ้วหาแล้วสาวนอนหลับแล้ว ก็จะร้องเพลงว่า สาวหลับเจ้า ก็น้ำขี้หมาท่ง บ่าวแ้วกองกั้นจิ้นไก่อัดม ถ้าสาวได้ยินก็จะตอบว่า สาวหลับเจ้า ก็น้ำขี้หมาท่ง บ่าวแ้วกองกั้นขี้หมาใหม่ หรือถ้าไปแ้วสาวแล้ว บ่าวมีว่อายนั้งบั้งเสาสาวก็จะแ้วว่า นั้งลับเก้าเสา เขี้ยวบ่าเว้า ก่อ กางปอง และยังมีอีกหลายๆ ตัวอย่าง เช่น

- บ่อมมีปี่น้อย ปี่อ้ายนาหนาน บ่ามีไผปาน ป้อฮ้างบ่าซ้อง
- บ่อมมีปี่น้อย ปี่อ้ายนาหนาน อยู่มาตั้งวัน นึกว่าบ่าได้
- อ้ายมาตางโค มาตางตั้ง มันโล่งสายคำ
- ขอนั้นบ้านซักคนได้ก่อหา ขอนั้งซักน่อย ถ้าสาวไม่ชอบก็จะบอกว่า นั้งไปเตื่อะหนาคืนนอนหมาไก่ง
- ขันหมากน่องนั้นเป็นขันจ่า กอนไผมา คาสู้แขกเต้า การละเล่นสมัยก่อน

ผีนางคัง จะเป็นการละเล่นสมัยก่อน วิธีเล่น จะเชิญผีมาสิงสถิตอยู่ที่กระคัง พอผีเข้าแล้วคนที่ถือกระคังอยู่ก็จะร่อนกระคังพร้อมกับร่ายรำ ส่วนคนอื่นๆ ร่วมกันพ็อนร่าอย่างสนุกสนาน มักจะเล่นช่วงเทศกาลสงกรานต์

การแต่งกายของชาวบ้าน

การแต่งกายของชาวบ้านก็เป็นแบบธรรมดา ชายนุ่งกางเกงขาก๊วย(สอคอก)ใส่เสื้อคอกลม หรือบางครั้งก็ไม่ใส่ หญิงจะนุ่งผ้าถุงยาว(ตีนจก)ใส่เสื้อแขนกระบอกคอกลม ถ้าในโอกาสพิเศษก็มีการแต่งตัวเป็นพิเศษเช่นกันในการดูแลตัวเองให้พ้นจากโรคไฟคือการกินผักปลอดสารพิษ กินน้ำพริกผักลวก และการขยันทำงาน ส่วนที่มาของอารยะธรรมการทำอาหารนั้นไม่มีใครทราบว่ามีใครคิดปรุงแต่งขึ้นแต่ชาวบ้านจะทำสืบทอดกันมาตั้งแต่ต้นตระกูลจนถึงปัจจุบัน ซึ่งก็ถือว่าเป็นเคล็ดลับของแต่ละบ้าน ใน

การดูแลรักษาสุขภาพก็จะรักษาด้วยสมุนไพรและมีหมอบ้าน(หมอเมือง)เป็นผู้รู้ที่คอยรักษา ดูแลชาวบ้านถ้าเป็นมากๆจึงจะนำส่งโรงพยาบาลโรคที่ร้ายแรงคือโรคไข้ในท้อง แต่ถ้าในเรื่องของไสยศาสตร์ก็จะมีหมออีกคนหนึ่งที่ทำพิธี ชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องของภูตผีกันมากและยังเป็นนิทานหรือตำนานอีกด้วย เช่น ผีกะ(เชื่อกันว่าผีกะผู้หญิงจะสวยมากในตอนการกินเพราะตัวผีกะจะเป็นสีเขียวพอสะท้อนกับแสงจันทร์จะทำให้ผิวสวย ผีกะถ้าใครเป็นจะต้องเลี้ยงเพราะสืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษไม่

เลี้ยงไม่ได้) ฝึปปูย่า(ฝึบรพบุรุษที่คอดูแลและปกป้องรักษาลูกหลาน) ฝึมำบ่อง(ครึ่งคนครึ่งม้าเชื่อว่าถ้ากระโดดข้ามหัวใคร หรือหลังคาบ้านไหนคนบ้านนั้นจะต้องตาย)

ชาวบ้านจะไปเรียนหนังสือที่วัด และจะสอนโดยพระ โดยมีเกณฑ์ที่ว่าพออายุ ๘ ปีจะให้มาเป็นเด็กวัด จะสอนตัวล้านนา (ตัวเมือง) ในตอน ๖ โมงเย็นหลังทำวัดเสร็จและเลิกในตอน ๘ โมง พอเรียนไปแล้วเด็กคนไหนที่มีการพัฒนาหรือพร้อมที่จะไปเรียนในเรื่องอื่นๆถึงจะสอนต่อไปวัดและพระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจและที่ที่ชาวบ้านให้ความนับอย่างมา ชาวบ้านนิยมการทำบุญ เช่น งานบุญปอยหลวง ซึ่งสมัยก่อนไม่ได้มีงานที่ใหญ่อย่างปัจจุบันจะมีเพียง การแข่งมวย ชายหนุ่มและหญิงสาวก็จะได้พบกันแต่ก็อยู่ในสายตาของพ่อ แม่ เสมอ

การสร้างบ้านของชาวบ้านก็จะเป็นบ้านมุงคาตัวบ้านเป็นไม้ไผ่(ไม้ฮวก) แต่ถ้าบ้านที่รวยหน่อยก็จะเป็นบ้านมุงคินขอ ตัวบ้านเป็น ไม้สัก หลังจากนั้นก็ได้มีการพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน

จากการที่คณะวิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ชาวบ้าน พ่ออู๋แม่อู๋ พบว่าชาวบ้านนั้นมีความเชื่อหลายอย่างที่ก่อให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ มีความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เช่นในเรื่องของฝึปปูย่า ศาลเสื้อบ้าน การสืบชะตาบ้าน การส่งเคราะห์ส่งนาม ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เชื่อกันว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามพิธีกรรมที่สืบต่อกันมา จะมีผลต่อการดำเนินชีวิตได้คั้งนั้นการตั้งบ้านเรือน หรือการก่อตั้งชุมชน จึงต้องมีการตั้งศาล หรือ หอ เป็นที่พำนักของผีที่ให้คุณ โดยเฉพาะผีบ้าน ผีเรือน และฝึปปูย่า

ผีป่วน

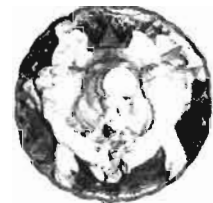
ความเชื่อเรื่องผีป่วน มีความสำคัญต่อทุกครอบครัวของคนในหมู่บ้านช้างค้ำ เพราะทุกบ้านจะนับถือผีป่วน ถือว่าเป็นผีที่ให้คุณ คอยคุ้มครองลูกหลานให้ได้อยู่อย่างมีความสุข พ่ออยู่แม่อยู่เล่าให้ฟังว่า ผีป่วนั้น ศักดิ์สิทธิ์กว่ากฎหมาย จะล่วงละเมิดไม่ได้ หนุ่มสาวในสมัยก่อนนั้นถูกเนื้อต้องตัวกันไม่ได้ ถ้ามีการถูกเนื้อต้องตัวกันถือว่าผิดผี ต้องเลี้ยงผีป่วนขอสุมาลาไทย

การเลี้ยงผีป่วนั้นจะเลี้ยงกันในเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ ทุกครอบครัวจะเรียกลูกหลานมาพร้อมหน้าพร้อมตา แล้วเลี้ยงที่บ้านเก้า (บ้านหลัก) เครื่องเช่น ไห้ว มี ใก่ ๑ คู่ ของคาว ของหวาน สะตวง คั่วก พาน ดอกไม้ และรูป ๕ ดอก เทียน ๑๒ เล่ม เพื่อความสามัคคีของคนในครอบครัว เพราะลูกหลานต้องหาของเช่น ไห้วมารวมกัน และเพื่อเป็นการพบปะกันระหว่างคนในครอบครัวหลังจากที่แยกบ้านไปอยู่ที่อื่น ถือว่า การเลี้ยงผีป่วนั้นเป็นเรื่องที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างมาก แสดงให้เห็นถึงความรัก ความกตัญญูต่อพ่อแม่ป่วนผู้มีพระคุณ

การเลี้ยงผีป่วนในกรณีที่ผิดผี หรือมีลูกหลานแต่งงาน เครื่องเช่น ไห้วจะเหมือนกับเลี้ยงประจำปี แต่จะเปลี่ยนจากใก่คู่ เป็นหัวหมู เพราะถือเป็นการเลี้ยงใหญ่

ศาลเสื่อบ้าน

ศาลเสื่อบ้านหรือหอเสื่อบ้านจะอยู่บริเวณหน้าวัด ถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านอีกอย่างหนึ่ง เมื่อครั้งก่อตั้งชุมชน ก็จะมีการตั้งหอเสื่อบ้านด้วย การเลี้ยงหอเสื่อบ้านนั้นคล้ายกับการเลี้ยงผีป่วน ทุกๆ ครอบครัวจะเอาเครื่องเช่นมารวมกัน แล้วเลี้ยงกันที่บริเวณหอเสื่อบ้าน จะมีการคาคร้ว ที่หอเสื่อบ้าน เลี้ยงใก่คู่ คาสะตวง คั่วก พาน ดอกไม้ รูป เทียน เลี้ยงกันตอนปีใหม่เมือง

การสงเคราะห์

การสงเคราะห์ สะเคาะเคราะห์ไล่ผี สมัยก่อนนั้นเชื่อกันว่า เมื่อเด็กเจ็บป่วย เด็กร้องไห้ไม่สบาย จะมีพิธีการสงเคราะห์เรียกขวัญหาพ่อเกิดแม่เกิด โดยการทานขันข้าวให้กับพ่อเกิดแม่เกิด การสงเคราะห์นี้มีคุณค่าทางจิตใจมาก ช่วยให้เด็กและพ่อแม่เกิดความสบายใจ และความเจ็บป่วยก็จะค่อยๆ หายไป

ประเพณีและวัฒนธรรมของคนบ้านช้างค้ำ

เรื่องเล่า

ขณะวิจัยได้ลงพื้นที่หลายครั้ง ได้พูดคุยกับพ่ออุ้ยแม่อุ้ย และชาวบ้าน พบว่าสิ่งที่ได้นอกจากข้อมูลดิบที่ขณะวิจัยต้องการแล้วคือ เรื่องเล่าสมัยพ่ออุ้ยแม่อุ้ยยังเป็นเด็ก ซึ่งมีความน่าสนใจไม่น้อยไปกว่าข้อมูลที่เราอยากได้มีหลายเรื่องที่น่าสนใจเช่น

ผีบ้าหละวอด

สมัยก่อนนั้นพ่ออุ้ยแม่อุ้ยเป็นเด็ก พ่อแม่ตาชายมักจะคอยตักเตือนไม่ให้ออกไปเดินนอกบ้านคนเดียว ตอนกลางวันแดดร้อนๆ ผีบ้าหละวอดจะออกอาละวาด ว่ากันว่าผีบ้าหละวอดนี้จะจับเด็กไปกิน พ่ออุ้ยแม่อุ้ยเคยก็ยังไม่เคยเห็นสักทีว่าผีบ้าหละวอดแท้จริงหน้าตาเป็นอย่างไร แต่เชื่อว่าจะเป็นการอุปมาอุปไมยสำหรับเด็กมากกว่า เพราะพ่อแม่ไม่ต้องการให้ออกไปเล่นไกลๆ ตอนที่แดดร้อนๆ กลัวลูกจะไม่สบาย จึงเอาเรื่องนี้มาเล่า เพื่อให้กลัว

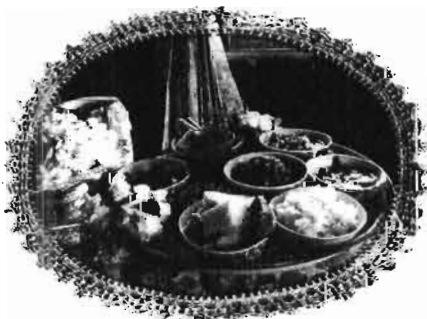
ผีม้าบ้อง

ผีม้าบ้องก็เป็นผีอีกชนิดหนึ่งที่พ่ออุ้ยแม่อุ้ยกลัวกันนัก เรื่องของผีม้าบ้องจะมาตอนกลางคืน เพราะกลางคืนผู้ใหญ่จะไม่อยาก让孩子ออกไปนอกบ้าน จึงเล่าเรื่องผีม้าบ้องให้เด็กฟัง คือ ผีม้าบ้องจะควมม้าตอนหัวค่ำ ควบไปมาจากเหนือไปทางใต้ ถ้ามีเด็กออกไปเดินค้ำๆ มีดๆ แล้วผีม้าบ้องมาเห็นเข้า จะจับเอาเด็กคนนั้นไป แล้วจะไม่ได้กลับมาอีกเลย มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีม้าบ้องอีกว่า มีชายหนุ่มสองคนเป็นเพื่อนกัน โดยที่คนหนึ่งมีผีม้าบ้องสิงอยู่ในร่างและจะแสดงตัวเมื่อสบโอกาส วันหนึ่งทั้งสองไป "แอ้วสาว" คือไปสนทนากับหญิงสาวที่ทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ในตอนกลางคืน เมื่อใกล้ จะถึงบ้านสาวที่ตนจะไปเยือน คนที่เป็นผีม้าบ้องก็บอกเพื่อนว่าตนจะไปถ่ายอุจจาระ และให้เพื่อนไปคุยกับ สาวก่อนหนุ่มที่เป็นเพื่อนผีม้าบ้องก็ไปสนทนากับหญิงสาวรอเพื่อนไปพลาถ ครั้นเห็นว่าศึกแล้วก็กลับบ้านตามลำพัง ในวันต่อ ๆ มาทั้งสองก็ชวนกันไปแอ้วสาวอีก พอมาถึงที่ตั้งกล่าว เพื่อนผีม้าบ้องก็ลาไปถ่ายอุจจาระ เสมอจนเขาสงสัย จึงเข้าไปสำรวจบริเวณนั้นในเช้าวันหนึ่ง เขาได้พบหัวควายแห้งมีรอยถูกเลีย

อยู่ในที่นั้น เขาก็เข้าใจได้ทันทีว่าเพื่อนของตนเป็นผีม้าบ้องเพราะผีชนิดนี้ชอบเลียหัวควายแห้ง แต่เขาก็อยากพิสูจน์ว่าเพื่อนของเขาเป็นผีม้าบ้องที่มาเลียหัวควายนี้หรือไม่ จึงดำพรึกจี๋หนูไปหาที่หัวควายนั่น

ตกเย็นเขาก็ไปชวนเพื่อนคนนั้นไปแอ้วสาวด้วยกันอีก เมื่อทั้งสองเดินไปถึงที่ที่มีหัวควายแห้ง เพื่อนก็บอกว่าจะไปถ่ายอุจจาระอีก เขาจึงรีบวิ่งขึ้นไปบนบ้านของสาวด้วยความกลัวและไปเล่าเหตุให้พ่อ ของสาวคน พ่อของสาวซึ่งรู้อาคมก็บอกให้เขาเข้าไปซ่อนอยู่ในห้อง แล้วก็รีบไปกลับหัวบันไดเอาข้างล่าง ขึ้นข้างบน เอาข้างบนลงข้างล่าง สักครู่หนึ่งก็มีเสียงคล้ายม้าวิ่งเข้ามาในบ้าน พ่อของสาวคนนั้นจึงบอกให้ ลูกสาวแอบลงไปเอาไข่ไก่ทั้งรังจากใต้ถุนบ้าน จากนั้นก็เรียกชายนั่นออกมาจากห้องแล้วมอบไข่และมีดให้ และบอกให้รีบกลับไปโดยเร็ว หากผีม้าบ้องวิ่งตามใกล้จะทันก็ให้โยนไข่ให้ที่ละฟอง เมื่อไปถึงบ้านขึ้นบันได แล้วให้เอาไข่ที่เหลือเทลงที่นั่นหมดแล้วกลับบันไดบ้านและเอามีดนี้ฟันหัวบันได ชายหนุ่มทำตามที่พ่อของหญิง สาวส่งความไวทุกประการ ผีม้าบ้องมาหยุดที่เชิงบันไดแล้วว่าบ้านนั้นใช่แล้วแต่บันไดไม่ใช่ จากนั้นก็วิ่ง หายไปทางหลังบ้าน สักครู่หนึ่งเขาก็ได้ยินเสียงร้องไห้มาจากทางบ้านของเพื่อนคนนั้น เป็นสัญญาณว่า ผีม้าบ้องตายเสียแล้ว

ความเชื่อเรื่องผีเป็นวิถีคิดที่สะท้อนอุดมการณ์ อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติและคนกับคน ส่งผลต่อการใช้ดิน น้ำ อย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมประกอบพิธีกรรมโดยชุมชนบนพื้นฐานความคิดความเชื่อร่วมกัน จึงเป็นพลังภายในชุมชนที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ภาพ : ประเพณีในรอบ ๑๒ เดือนของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม

ประเพณีของหมู่บ้านที่ยังปฏิบัติสืบต่อกันมา

เดือน (เหนือ)	ประเพณีและพิธีกรรม	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
เจ็ด	ปีใหม่เมือง	ให้รู้ว่าเริ่มต้นปีใหม่ ให้เกิดความสุขสนาน
	ไล่สังขาร	เพื่อไล่เสนียดจัญไร(สิ่งไม่ดี)ให้พ้นจากตนเอง เพื่อให้สังขาร(ร่างกายยืนยาว)
	กวาดบ้าน ชักผ้า สระ ผม	เพื่อชะล้างสิ่งที่ไม่ดีออกไป
	ห้ามดำ(เนาวิ)	เพื่อให้รู้จักอดกลืนอารมณ์, รู้จักการทำความดี
	ขนทรายเข้าวัด	เพื่อทำบุญลบล้างสิ่งที่ไม่ดี
	ดำหัวคนเฒ่าคนแก่	เพื่อระลึกถึงบุญคุณ, แสดงความกตัญญูเพื่อขอโทษที่ ได้ล่วงเกินและขอพร
	ขึ้นเท้าทั้งสี่	เพื่อรักษาเขตบ้านไม่ให้มีอัตรายอยู่เป็นสุข
	บูชาข้าวแก้วปุ้น/คู่อายุ	เพื่อบูชาสะอาดเคราะห์, ให้อยู่ดีมีสุข
	เอาข้าวใส่ควักตองไว้ ประตู	เพื่อให้อยู่ดีมีสุข
แปด	-	
เก้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกันช่วยเหลือกันและให้ผี ปู่ย่าช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
	เลี้ยงผีขุนน้ำ/ผีหอ	เพื่อปกป้องรักษาน้ำและป่าอุดมสมบูรณ์ ปกป้อง รักษาเหมืองฝาย คนทั้งหมู่บ้านได้รับประโยชน์
	เลี้ยงผีเสื้อบ้าน	เพื่อปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุข
สิบ	บำเพ็ญอุโบสถ-ถือศีล	เพื่อบำเพ็ญบุญและชำระจิตใจ
	ฟังเทศน์-ฟังธรรม	เพื่อบำเพ็ญตนถือศีล สงบจิตใจ
สิบเอ็ด	เอามือ-ลงแขก	เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน, ความสามัคคี
	สูขวัญควาย	เพื่อระลึกถึงบุญคุณ, ขอ อโหสิ
สิบสอง	ตานต๋อด	เพื่อช่วยเหลือคนยากจนในหมู่บ้าน
เกียง		

ยี่	บูชาพระทีป	เพื่อหวัตบุญทำให้มีความสุขแสงสว่างนำทาง
	โคมลอยโคมไฟ	เพื่อส่งเคราะห์ให้ออกไปทำให้อยู่ดีมีสุข
	โคมผัด	เพื่อความสวยงามให้แสงสว่าง
สาม	เอามือ/ลงแขก	เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน, ความสามัคคี
	ข้าวรุกะมูล	เพื่อทำบุญให้กับผีที่ไม่ได้เกิดและหาทุนสร้างสาธารณที่เป็นของส่วนรวม
สี่	ตานข้าวใหม่	เพื่อให้คนแก่ได้กินข้าวใหม่ เห็นคุณค่าของคนเฒ่าคนแก่เพื่ออุทิศหาคนตาย
ห้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกันช่วยเหลือกันและให้ผีปู่ย่าช่วยดูแล
		ลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
หก	บรรพชา/อุปสัมบท	เพื่อบำรุงพระพุทธศาสนาต่อไป
การเกิด	ถามผีถามเมื่อ	ต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชคสิ่งไม่ดีและเพื่อให้เด็กอยู่ดี
	เอาเด็กไปถวายพระ	เพื่อให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	ผูก/มัดผ้ายันต์	เพื่อป้องกันภูตผีปีศาจให้เกิดอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	นางกวัก ย่ามห้องหนึ่ง	ต้องการรู้จักอนาคตเกี่ยวกับโชคสิ่งไม่ดีและเพื่อให้เด็กอยู่ดี
เจ็บ/ไม่สบาย	สืบชะตา	เพื่อต่ออายุต่อดวงชะตาให้อยู่ดีมีสุข
	ส่งถนน	เพื่อให้เกิดหายเจ็บไข้
	ส่งเคราะห์	เพื่อให้เกิดหายเจ็บไข้
	ส่งศูนย์	เพื่อให้เกิดหายเจ็บไข้
	สูขวิญบายศรี	เพื่อเป็นสิริมงคล
ตาย	อยู่เฮือนเย็น	เพื่อเป็นเพื่อนเจ้าของบ้านคนตาย
	สุมาแก้วตั้งสาม	เพื่อนี้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
	ไปงานศพ	เพื่อช่วยเหลือครอบครัวผู้เสียชีวิต
ขึ้นบ้านใหม่	สืบชะตา	เพื่อให้คนในบ้านอยู่ดีมีสุข
แต่งงาน	แอ่วปลาแห้ง	เพื่อให้รู้จักญาติพี่น้อง

ทั่วไป	การละเล่นของเล่น คิดไว้, จ้อย, ซอ, ก๊อบแก๊บ งูกินหาง, ไข่เต่า, ก้างแก้ง วิ่งธง, เนต, ควายชนกัน ก๋องถบ/ก๋องหล่อ, ม้าก้าน กล้วย, ปีนก้านกล้วย แอ็ดสะไพ(อ้อมลี)	สนุกรสนานพัฒนาทางด้านสังคมจิตใจและร่างกาย
--------	--	---

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ

เดือน (เหนือ)	ประเพณีพฤติกรรม สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
เจ็ด	ฟังธรรมปีใหม่	เพื่อให้รู้ธรรมชาติ(ฟ้าฝน)ดวงชะตาและเหตุการณ์ ต่างๆ
แปด	-	
เก้า	เลี้ยงผีขุนน้ำ/ผีหอ	เพื่อปกป้องรักษาน้ำและป่าอุดมสมบูรณ์ ปกป้อง รักษาเหมืองฝาย คนทั้งหมดบ้านได้รับประโยชน์
	หว่านกล้า/แหกนา	เพื่อให้แม่โพสกรักษาข้าวกล้าไม่ให้เกิดโรคและศัตรูพืช มาทำลายทำให้ผลผลิตดี
สิบ	-	
สิบเอ็ด	สูขวัญควาย	เพื่อระลึกถึงบุญคุณ, ขอ อโหสิ
สิบสอง	-	
เกี้ยว	-	-
ยี่	ยี่เป็ง	เพื่อบูชาแม่น้ำสะเดาะเคราะห์และทำบุญ
สาม	เอาขวัญข้าว	เพื่อนึกถึงแม่โพสก
สี่	สงวนพระธาตุ	เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล
ห้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน
หก		

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งสูงสุด

เดือน (เหนือ)	ประเพณีพฤติกรรม สื่อพื้นบ้าน	คุณค่า/บทบาท/หน้าที่
เจ็ด	เตรียมขนม/อาหาร	เพื่อทำบุญอุทิศหาคนตาย
	ขนทรายเข้าวัด	เพื่อทำบุญลบล้างสิ่งที่ไม่ดี
	दानขันข้าว	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ, สำนึกในบุญคุณ
	ขึ้นแท่นตั้งสี่	เพื่อรักษาเขตบ้านไม่ให้มีอันตราย, อยู่เย็นเป็นสุข
	สงเคราะห์/บูชาเทียมน	เพื่อให้อยู่ดีมีสุข, หลุดพ้นจากไฟพิบัติเคล็ดลวดลวดอันตราย
	บูชาข้าวแก้วนึ่ง/คู่อายุ	เพื่อบูชาสะเดาะเคราะห์, ให้อยู่ดีมีสุข
	แห่ไม้ค้ำศรี	เพื่อบำรุง/ค้าชูพุทธศาสนา
	สงฆ์น้ำพระ	เพื่อขอ อโหสิพระพุทธรูปที่ได้ล่วงเกิน
	ฟังธรรมปีใหม่	เพื่อให้รู้ธรรมชาติ(ฟ้าฝน)ดวงชะตาและเหตุการณ์ต่างๆ
	ทอดผ้าป่า	เพื่อให้เกิดความสามัคคี, หาทุนในการก่อสร้างสาธารณสมบัติ ส่วนรวม
แปด	บรรพชา/อุปสมบท	เพื่อบำรุงพุทธศาสนาสืบต่อไป
	ปอยหลวง	เพื่อทำบุญฉลองสิ่งก่อสร้าง
เก้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผีปู่ย่าช่วย ดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
	ผีหอ/เลื้อบ้าน	เพื่อปกป้องรักษาให้คนทั้งหมู่บ้านอยู่ดีมีสุข
สิบ	เข้าพรรษา-เวียนเทียน	เพื่อให้พระได้ปฏิบัติธรรม
	दानขันข้าว	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ, สำนึกในบุญคุณ
	ถวายผ้าอาบน้ำฝน	เพื่อให้พระสงฆ์มีผ้าอาบน้ำ
	ถวายเทียน	เพื่อจุดบูชา/ทำกิจกรรมของพระ
	ฟังเทศน์-ฟังธรรม	เพื่อบำเพ็ญตนถือศีล สงบจิตใจ

สิบเอ็ด	-	-
สิบสอง	दानเปรตพลี	เพื่อนึกถึงบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว
	สลากภัตตร์	เพื่อนึกถึงบุญคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและทำบุญเพื่อตนเอง
	ออกพรรษา	เพื่อให้พระปวารณา
	ทอดกฐิน	เพื่อทำบุญและให้พระสงฆ์ที่จำพรรษาทำตามพุทธา นุญาต อнуรักษศาสนา
	दानหาคนตาย	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ, สำนึกในบุญคุณ
ยี่	ตั้งธรรมหลวง	เพื่อให้ทราบประวัติพระพุทธเจ้า, ความอดทน
สาม	เข้ากรรมรูกษะมูล	เพื่อทำบุญให้กับผีที่ไม่ได้เกิดและหาทุนสร้างสาธารณที่เป็นของส่วนรวม
สี่	दानข้าวใหม่	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ, สำนึกในบุญคุณ
	สงฆ์พระธาตุ	เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพื่อทำบุญรักษาประเพณี
ห้า	เลี้ยงผีปู่ย่า	เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกัน ช่วยเหลือกันและให้ผีปู่ย่า ช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข
	ปอยदानข้าวสังหาคน ตาย	เพื่ออุทิศบุญกุศลไปหาผู้ล่วงลับ, สำนึกในบุญคุณ
หก	บรรพชา/อุปสมบท	เพื่อบำรุงพุทธศาสนาสืบต่อไป
การเกิด	ถามผีถามเมื่อ	เพื่อต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชค สิ่งไม่ดีเพื่อให้เด็กอยู่ดี
	เอาเกิดไปถวายพระ	เพื่อให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	มัดมือ/มัดผ้ายันต์	เพื่อป้องกันภูผีปีศาจ ให้เด็กอยู่สุขสบายไม่เจ็บไข้
	ย่าหม้อหนึ่ง	เพื่อต้องการรู้อนาคตเกี่ยวกับโชค สิ่งไม่ดีเพื่อให้เด็กอยู่ดี
เจ็ด / ไม่สบาย	สิบชะตา	ต่ออายุ ต่อดวงชะตกาให้อยู่ดีมีสุข
	ส่งแกน	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	ส่งเคราะห์	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	ส่งศูนย์	เพื่อให้เด็กหายเจ็บไข้
	สูชวิญบายศรี	เพื่อความป็นศิริมงคล
ตาย	สุมาแก้วตั้งสาม	เพื่อนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
ขึ้นบ้าน ใหม่	สิบชะตาบ้าน	เพื่อให้คนในบ้านอยู่ดีมีสุข
แต่งงาน	เสียผี	เพื่อขอโทษที่ได้ล่วงเกิน, การละเมิด ผู้หญิง

ชุมชนศรัทธาวัชชังคำ เวียงกุมกามในอดีตมีประเพณีหลากหลายประเพณีแต่ละประเภท ต่างก็มีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไป เมื่อเทียบกันนักวิชาการเยอรมันในสำนักแฟรงค์เฟิร์ต (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ ๒๕๔๔) บอกว่าประเพณีมีหน้าที่มากมาย เช่น

๑. ทำหน้าที่ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ
๒. สร้างความสามัคคีระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ
๓. ช่วยให้คนพัฒนาภูมิปัญญา
๔. ทำการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่
๕. ทำหน้าที่ให้การศึกษาและสร้างความสำนึกทางการเมือง
๖. มีลักษณะสัมพันธ์กับชีวิต ก่อให้เกิดการทบทวนชีวิต
๗. มีหน้าที่ให้ความบันเทิง

มีงานวิจัยจำนวนมากเช่นการศึกษาบทบาทและการเสื่อมสลายของรองเง็งตันหยง (มีลักษณะคล้ายรำวง) อันเป็นสื่อการแสดงแบบพื้นเมืองของภาคใต้จิตตนา หนูณะ (๒๕๓๓) สมปอง พิสิษฐ์พัฒนา (๒๕๒๗) ได้ศึกษาข้อมูลทางด้านศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือ ผี , ฉลาดชาย รมิดานนท์ (๒๕๒๗) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ผีเจ้านาย” ในสังคมภาคเหนือ , อานันท์ กาญจนพันธ์ (๒๕๓๑) ได้ศึกษาพิธีกรรมเลี้ยงผีผดผีเม็ง จังหวัดลำปาง แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันพบว่าประเพณีพิธีกรรมหลายชนิดได้สูญหายไป ที่ยังคงดำรงอยู่ ทุกชนิดไม่ได้ทำหน้าที่อย่างเท่าที่เคยทำเช่นประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า มีหน้าที่มากมายแต่ไม่ได้ทำหน้าที่ ทำให้ระบบคุณค่าของผีปู่ย่าหายไป ชุมชนจึงขาดกลไกในการที่จะใช้ประเพณีพิธีกรรมทำหน้าที่หล่อหลอมจิตใจของคนในชุมชน ผลที่ตามมาคือ ชุมชนมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้น เป็นจำนวนมาก ซึ่งคนในชุมชน เริ่มไม่รู้จักกันขาดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ลูกหลานไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้สูงอายุ พ่อ แม่ เขวชนชาย หลึง มีเพศสัมพันธ์กันก่อนวัยอันควร การทำหน้าที่ของพิธีกรรมเพื่อการดำรงอยู่ จากการศึกษา ของฉลาดชาย รมิดานนท์ (๒๕๒๗) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ผีเจ้านาย” ในสังคมภาคเหนือ เพราะว่าผีเจ้านายต่างทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคม และในด้านจิตใจ วัตถุ ผีเจ้านายเป็นวิธีการ ถือรูปแบบคำอธิบายของการแก้ปัญหาชีวิตที่เหมาะสมกับชนชั้นและสถานการณ์ทางสังคม ม้าจี่หรือร่างทรงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางติดต่อกับเทพหรือผี ให้กับแขกหรือลูกค้ำที่มีปัญหาเดือดร้อนต่าง ๆ ดังนั้น ประเพณี พิธีกรรม แต่ละชนิดในชุมชน ศรัทธาวัชชังคำ เวียงกุมกาม ไม่สามารถทำหน้าที่ตามที่เคยทำในอดีต ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม ประเพณี พิธีกรรมเหล่านี้จึงค่อย ๆ หายไป ประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้านที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนศรัทธาวัชชังคำ เวียงกุมกามมีประเพณีพิธีกรรมความเชื่อเป็นจำนวนมากที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชน เช่น ปีใหม่เมือง การเลี้ยงผี สงเคราะห์ บายศรีสู่ขวัญ ดานข้าวใหม่ สรงน้ำพระธาตุ เป็นต้น ประเพณีเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่แต่จะมีลักษณะที่เป็นรูปแบบ เท่านั้น ส่วนคุณค่า เนื้อหา ความหมาย และการมีส่วนร่วมของชุมชนจะหายไป ซึ่งที่มีอยู่ส่วนมากเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมส่วนมากจะมีเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้นที่เข้าไปร่วมพิธีกรรม

พิธีกรรมเน้นส่วนที่เป็นรูปแบบดังนั้นการสืบทอดของคนรุ่นต่อ ๆ มาจึงเน้นที่รูปแบบไปด้วยการสื่อเนื้อหา ความหมาย คุณค่า ของพิธีกรรม จึงไม่สามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังได้จึงพบว่าชาวบ้านส่วนมากจึงไม่รู้ บางคนรู้ แต่ไม่สามารถที่จะสื่อสารอธิบายคุณค่า เนื้อหา และความหมายของพฤติกรรมได้อย่างลึกซึ้งอย่างมีอารมณ์ มีความรู้สึกร่วมได้ ดังนั้นเมื่อถามผู้ที่ทำพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ต่าง ๆ จะตอบคล้าย ๆ กัน คือ ไม่รู้ว่าทำเพื่ออะไร แต่รู้ว่าทำตามประเพณีที่เคยมีมาในอดีต จากการพูดคุยกับชาวบ้านเล่าว่า ปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ถึงแม้ว่าจะยังคงอยู่ในชุมชนแต่ไม่ค่อยมีคนทำแล้ว มีคนทำน้อยลง และมีผู้ร่วมกิจกรรมน้อยลง เมื่อเทียบกับในอดีต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ บางชนิดโดยรูปแบบยังมีการปฏิบัติอยู่ แต่สำหรับเนื้อหา แล้วคนส่วนมากไม่รู้คุณค่าความหมาย เช่น กรณี ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุอีเก้ง

จารีตประเพณี

จารีตประเพณี คือประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนหรือละเว้นไม่กระทำตาม จะเป็นความผิดรุนแรง เพราะอาจมีผลทำให้เกิดความเดือดร้อนมาสู่บุคคล ครอบครัว และชุมชนได้ ทั้งนี้มักเกี่ยวข้องกับศีลธรรม บทบัญญัติ หรือกฎหมาย ที่สังคมให้ความเชื่อถือ ดังได้ปรากฏเป็นความผิดในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

ผิดผี คือการผิดประเพณีของหนุ่มสาว ที่มีการล่วงเกินถึงขั้นจับมือถือแขนหรือเสียดตัว ซึ่งตั้งแต่โบราณมาชาวล้านนาถือว่าการกระทำเช่นเป็นความผิดต่อผีปู่ย่าตายายและผีบ้านผีเรือน การที่ลูกหลานคนใดโดยเฉพาะผู้หญิง หากถูกล่วงเกินแล้วไม่บอกกล่าวแก่ผู้ใหญ่ให้รับทราบ ถือเป็นการไม่เคารพยำเกรงต่อผีที่คอยปกป้องดูแลรักษา ลูกหลาน ลูกหลานหรือครอบครัวจะถูกลงโทษ เช่น ทำให้เกิดความเจ็บป่วยทำให้ได้รับเคราะห์ภัยต่าง ๆ เป็นต้น แต่ถ้าหากมีการบอกกล่าวผู้ใหญ่ให้ทราบ จะมีการทำพิธีขอขมาผีโดยฝ่ายชายผู้ที่ได้ล่วงละเมิดผีฝ่ายหญิงจะนำ รูปเทียน ดอกไม้ กำเสียด และเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ ตามที่กำหนดทำการขอขมา ถ้าการขอขมานั้นมีการตกลงให้ หนุ่มสาวอยู่กินกันฉันสามีภรรยา จะเรียกว่า "ใส่ผี" แต่ถ้าไม่ตกลงจะเรียกว่า "เสียดผี"

ผิดรีตหรือ ผิดฮีต คือการผิดจารีต หมายถึงการกระทำสิ่งผิดแผกไปจากจารีตเดิมที่เคยปฏิบัติกันในครอบครัวหรือชุมชน เช่น การเลี้ยงผีเสื้อบ้านหรือผีของหมู่บ้านปกติจะประกอบพิธีกันในช่วงสงกรานต์แต่อยู่ ๆ ก็เปลี่ยนมาทำในเดือนอื่นถือเป็นการผิดรีต หรือเครื่องเซ่นไหว้ผีปู่ย่าเคยกำหนดกันไว้ว่าไก่ ๑ ตัว เหล้า ๑ ขวด แต่กลับเปลี่ยนเป็นหมู หรืออาหารแห้งตามสะดวกก็ถือว่าผิดรีตเช่นกัน เป็นต้น การผิดรีตนี้ถ้าเป็นการปฏิบัติต่อผีก็อาจทำให้ผีปู่ย่า ผีบ้านผีเมืองไม่พอใจ ทำให้เกิดเหตุภัยต่าง ๆ ขึ้นกับบุคคลหรือบ้านเมืองได้

ผิดคลอง หรือ ผิดกอง ซึ่งแบ่งออกเป็น คลองโลก และคลองธรรม การกระทำที่ผิดคลองโลก เป็นการกระทำที่ผิดระเบียบที่ชาวมนุษย์โลกกระทำกัน เช่น การเอาลูกสาวมาเป็นภรรยา การเอาลูกชาย

เป็นสามี การเหยียบฆ่าทำลายเพื่อนมนุษย์เดียวกัน เป็นต้น ส่วนการกระทำผิดคลองธรรม เป็นการกระทำผิดศีลธรรมคำสั่งสอนของศาสนา เช่น การเบียดฆ่าทำร้ายผู้อื่น การลักขโมยของผู้อื่น การมีผู้ไม่ซื่อตรงต่อคู่ชีวิต การไม่ดูแลพ่อแม่หรือผู้มี พระคุณ เป็นต้น โดยเฉพาะชาวล้านนาซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ หากมีการล่วงละเมิดต่อพระสงฆ์ เช่น ต่อว่าหรือทำร้ายใด ถือเป็นการกระทำผิดทำให้เกิดบาปได้

ผิดครู คือการไม่เคารพครูบาอาจารย์ ซึ่งชาวล้านนาแต่เดิมนั้นไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียนวิชาใด ๆ จะมีการขึ้นครูหรือไหว้ครูก่อน และเมื่อได้วิชาติดตัวนำไปใช้ประโยชน์แล้ว ถือว่าควรมีการบูชาครูสมำเสมอ โดยเฉพาะก่อนที่จะนำวิชาไปใช้ก็จะทำพิธีไหว้ครูก่อน ดังนั้นที่บ้านเรือนคนสมัยก่อนจะมีการทำหิ้งบูชาไว้ หากผู้ใดไม่มีความเคารพครูบาอาจารย์ นอกจากจะเป็นผู้อกตัญญูแล้ว ผิดครูอาจทำให้ได้รับความเจ็บป่วย เสียสติ หรือไม่มีความเจริญในชีวิต

ผิดป่า คือการกระทำที่ไม่ควรเมื่อเข้าไปในป่า เช่น พุดไม้ดีเมื่อเข้าป่า คำว่าป่าเขาทะเลาะกับผู้ร่วม เดินทาง พุดเป็นกลางร้าย เป็นต้น อาจเกิดอาเพศแก่บุคคลและคณะที่เดินทางไป เช่น หลงป่า มีสัตว์ป่ามาทำร้าย หรือได้รับความเจ็บป่วย เป็นต้น ทั้งนี้เชื่อกันว่าในป่ามีผี คือผีเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งจะคอยดูแลสถานที่แห่งนั้นหากมีการละเมิดจะถูกผีป่าทำร้ายได้

ผิดบ้าน คือการล่วงละเมิดกฎของหมู่บ้าน เช่น การไปตัดไม้ประจำหมู่บ้านที่เรียกกันว่า "ไม้ศรีบ้าน" หรือ "ไม้นามบ้าน" ถือเป็นการผิดบ้าน จะทำให้สังคมหมู่บ้านเดือดร้อนหรือเกิดเภทภัยขึ้นกับหมู่บ้าน เป็นต้น

ผิดเมือง คือการทำประทุพติผิดศีลคลองของเมือง ไม่ว่าจะผู้เป็นเจ้าของเมือง เสนาอำมาตย์หรือไพร่ราษฎรก็ตาม เช่น เจ้าเมืองตัดสินความโดยไม่มีการไต่สวน ไม่ยุติธรรม เสนาอำมาตย์รับสินบนเป็นได้คือการยุบให้ผู้คนในเมืองเดียวกันแตกแยกฆ่าฟันกัน ที่เคยเป็นหมู่บ้านแล้วไม่ให้เป็นหมู่บ้าน ที่ใดเคยเป็นสะพานแต่เรือดอนไม่ให้มีสะพาน เป็นต้น ความผิดลักษณะเหล่านี้ถือเป็นการผิดเมือง

ผิดกฎ คือการกระทำผิดกฎระเบียบที่ชุมชนหรือบ้านเมืองวางไว้ เช่น กฎของสมาชิกผู้ใช้น้ำในเหมืองฝายเดียวกันจะต้องไปร่วมกันซ่อมแซมเหมืองฝายทุกคน การใช้น้ำจากเหมืองฝายจะต้องเป็นไปตามกฎ หากมีผู้หนึ่ง ผู้ใดไม่กระทำหรือละเมิดกฎ จะถือเป็นความผิด จะต้องมีการลงโทษตามกฎหมายเช่นกัน ผิดอาชญา คือการฝ่าฝืนกฎหมายของบ้านเมือง ในแผ่นดินล้านนาได้มีกฎหมายที่ยึดถือกันแต่เดิมมาชัดเจน บัญญัติมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังรายปฐมกษัตริย์แห่งเชียงใหม่ เรียกว่า กฎหมายมังรายศาสตร์ซึ่งมีการบัญญัติตัดสินลงโทษผู้ที่กระทำผิดด้านต่างๆ เช่น การลักขโมยวัวควายสัตว์เลี้ยง การทำร้ายผู้อื่นการล่วงละเมิดประเวณีระหว่างชายหญิง การทะเลาะขัดแย้งระหว่างบุคคล เป็นต้น

อนึ่ง ในการกระทำผิดต่าง ๆ ดังกล่าว นอกจากจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนต่อบุคคลและชุมชนแล้วความผิดจากการกระทำล่วงละเมิดจารีตประเพณีที่กำหนดไว้โดยทั้งที่รู้หรือไม่รู้ก็ตาม เชื่อว่าจะนำมาซึ่งความอัปมงคล ความไม่ดีไม่งาม ความพินาศ ความทุกข์หรือกังวลต่าง ๆ ตามมา ซึ่งเรียกกันว่า ชีต ซึ่ง

มี ๓ สถานคือ ชีตตกตัว คือ ชีตตกต้องแก่บุคคลผู้เดียว ชีตตกบ้าน คือชีตตกต้องแก่บุคคลในครอบครัว หรือสถานที่นั้นทุกคน และชีตตกเมือง คือชีตตกต้องแก่คนในเมืองทั้งหมด

ชนบประเพณี

ชนบประเพณี เป็นประเพณีที่สังคมร่วมกันกำหนดขึ้นว่าควรปฏิบัติให้เป็นแบบแผนเช่นใด เมื่อใด ที่ไหน และอย่างไร ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเนื่องในเทศกาล เป็นต้น

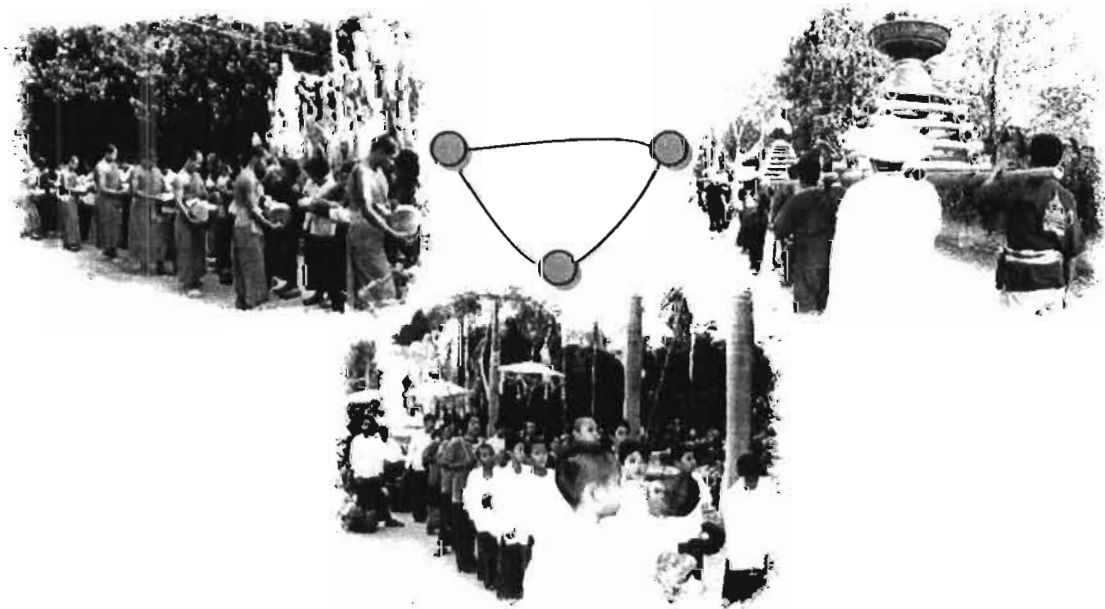
ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ ประเพณีการเกิด การตาย การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่สืบชะตา เป็นต้น

ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ประเพณีการแรกนา สูขวัณข้าว-ขวัณควาย การเอามือเอาแรง ทำนาทำสวน การหล่องเหมืองดีฝ้าย(ขุดลอกลำเหมืองซ่อมแซมฝาย) เลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น

ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น ประเพณีปอยน้อย (บรรพชา) ปอยเป็กซ์ (อุปสมบท) ปอยหลวง (ทำบุญฉลองเสนาสนะ) ขึ้นพระธาตุหรือไหว้พระธาตุ(สงกราน์พระธาตุ) ทานสลากภัตต์ ตั้งธัมม์หลวง (ฟังเทศน์มหาชาติ) เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น

ประเพณีตามเทศกาล เช่น ประเพณีปีใหม่-สงกรานต์ ประเพณีเดือนยี่เป็ง(วันเพ็ญเดือน ๑๒) เป็นต้น

ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว บ้าน เมือง เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า ประเพณีฟ้อนผีมด-ผีเมง ประเพณีสืบชะตาบ้านชะตาเมือง ประเพณีเข้าอินทขิล(บูชาเสาหลักเมือง) ประเพณีแปลงบ้านหรือไหว้ผีเสื้อบ้าน(ไหว้ผีหมู่บ้าน) ประเพณีการทำบุญถึงผู้ตาย เป็นต้น

ธรรมเนียมเกี่ยวกับการแต่งกาย

การแต่งกายของชาวล้านนา แม้จะเป็นชนกลุ่มใดก็ตาม ก็จะมีลักษณะร่วมกันอยู่ โดยเฉพาะจะประกอบด้วยเครื่องนุ่งและเครื่องห่ม ซึ่งแม้ว่าเวลาจะผ่านเลย นับตั้งแต่สมัยของพระญามังรายมาจนถึงสมัยเชื้อสายของพระเจ้ากาวิละแล้วก็ตาม ก็ย่อมจะมีลักษณะไม่ต่างกัน ในแง่ของผ้าที่ทอขึ้นในท้องถิ่น และการใช้งานที่ไม่ต่างกัน จึงน่าจะมีความคล้ายคลึงกันอยู่ในแง่ของรูปแบบและประเพณีนิยม การแต่งกายของชายหญิงชาวล้านนามีลักษณะดังต่อไปนี้

เครื่องนุ่งห่มชาย

เมื่อเข้าสู่วัยหนุ่ม ชายชาวล้านนา โดยเฉพาะเชียงใหม่นิยมการสักขาลาย ซึ่งสับขายาว จะเป็นการสักตั้งแต่เอวลงมาเสมอเข่าหรือต่ำกว่าเข่าเล็กน้อย ส่วนสับขาก้อม จะเป็นการสักในช่วงเอวถึงกลางขา การสับหมึกคือการสักยันต์ด้วยหมึกดำ กล่าวกันว่าหญิงสาวจะเม็นชายหนุ่ม ที่ปล่อยสะโพกขาว เพราะถือว่าเป็นคนขี้ขลาด ผ้านุ่งของชายเป็นผ้าพื้นซึ่งเป็นผ้าฝ้ายทอมือ เรียกว่า ผ้าดาโก้ คือผ้าลายดำสลับขาว ซึ่งมีวิธีนุ่งสามแบบคือ การนุ่งแบบปกติจะจับรวบตรงเอวแล้วหนีบตรงกึ่งกลาง มีบางส่วนเหลือปล่อยห้อยลงมาจากเอว อีกวิธีหนึ่งจับรวบหนีบตรงเอว ส่วนชายอีกด้านหนึ่งดึงไปหนีบไว้ด้านหลังคล้ายกับนุ่งโจงกระเบน เรียกว่า นุ่งผ้าด้อย ส่วนแบบที่สาม เป็นการนุ่งผ้าที่มุงความกระชับรัดกุมจนมองเห็นสะโพกทั้งสองข้างเผยให้เห็นรอยสักได้ชัดเจนเรียกว่า เกร็ดม้าม หรือเค็ดม้าม ในเมื่อต้องการความกระชับกระเฉง สะดวกในการต่อสู้ ทำงาน ชุคคิน ทำไร่ ทำนา ชักควาย ในการนุ่งผ้าทั้ง ๓ แบบนี้ ส่วนบนจะเปลือยออก

ส่วนเตี่ยว หรือกางเกงที่ใช้นุ่งนั้นมีรูปแบบคล้ายกับกางเกงจีนคือตัวโต เป้าหลวม เมื่อตัดเย็บจะเห็นว่ามีส่วนตะเข็บถึงห้าแนว จึงเรียกว่าเตี่ยวห้าคูก เตี่ยวนี้จะมีทั้งขาสั้น (ครึ่งหน้าแข้ง) ที่เรียกเตี่ยวสะคอ และชนิดขายาวถึงข้อเท้าเรียกว่า เตี่ยวยาว (มักเข้าใจกันว่าเรียกเตี่ยวสะคอทั้งขาสั้นและขายาว) เตี่ยวนี้ตัดเย็บจากผ้าฝ้ายทอมือ แต่เจ้านายและผู้มีอันจะกินนั้น แม้เสื้อผ้ามจะมีรูปแบบเช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไปก็ตาม แต่ก็มักเลือกสรรวัสดุที่ประณีต มีค่า ทั้งยังมีโอกาสใช้เส้นใยที่ทอจากต่างประเทศอีกด้วย ส่วนกางเกงแบบสมัยใหม่เรียกว่า เตี่ยวหลัง

ชายชาวเชียงใหม่จะไม่สวมเสื้อ แม้ในยามหนาวก็จะใช้ผ้าห่ม (อ่าน"ผ้าคลุม")ปกคลุมร่างกาย ผ้าห่มนี้เป็นที่นิยมใช้ทั้งชายและหญิง สีของผ้าจะย้อมด้วยสีจากพืช เช่น คราม มะเกลือ หรือแก่นขนุน เป็นต้น

สำหรับการสวมเสื้อนั้นมานิยมกันในตอนหลัง ซึ่งพบหลักฐานชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีลักษณะเป็นเสื้อคอกลมซึ่งมีอยู่ ๒ แบบ แบบแรกเป็นเสื้อคอกลมแขนสั้นหรือแขนยาวผ่าหน้าตลอด ผูกเชือก มีกระเป่าปะทั้งสองข้าง สีของเสื้อเป็นสีขาวตุ่นของใยฝ้าย มีบ้างที่ย้อมครามที่เรียกว่า หม้อห้อม แบบที่สอง เป็นเสื้อคอกลมผ่าครึ่งอก ติดกระดุมหอยสองเม็ด มีกระเป่าหรือไม่มีก็ได้

ประมาณรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชายชาวเชียงใหม่เริ่มนิยมนุ่งกางเกงแพรจีนสีต่าง ๆ หรือแพรปิงลิ้น และนิยมนวมเสื้อมิสสะกิที่เป็นเสื้อตัดเย็บจากผ้ามัดสลินหรือผ้าปานซึ่งมีลักษณะเป็นเสื้อคอกลม

ผ้าเครื่องอก ติดบ่าต่อมหอยคือกระดุมหอยสองเม็ด ผ้าเกลี้ยงระหว่างตัวเสื้อกับแขนเพื่อให้ใส่ได้สบาย มีกระเป๋าคิดตรงกลางด้านล่าง นอกจากนี้ยังมีเสื้อคอกลมหรือคอแหลมผ่าหน้าตลอดคิดกระดุมหอย ใช้วิธีการตัดเย็บเช่นเดียวกับเสื้อมิสสะกิ แต่ที่พิเศษออกไปคือมีกระเป๋าทรงซ่าง ที่เห็นแปลกออกไปบ้างคือเจ้านายบางท่านอาจนุ่งเดี่ยวโง้ง (กางเกงเป๋ายานมาก) สวมกับเสื้อ มิสสะกิ หรือเสื้อผ้าไหมสีดำตัดคล้ายเสื้อกุยเฮง

ในบรรดาเจ้านายแล้ว เสื้อผ้าที่ใช้ในโอกาสพิเศษหรือเป็นพิธีการจะนุ่งผ้าไหมโจงกระเบน เสื้อแขนยาวคล้าย “เสื้อพระราชทาน” มีผ้าไหมคาดเอว ต่อมาได้มีการนิยมนุ่งผ้าม่วง สวมเสื้อราชปะแตน สวมถุงเท้าขาวสีขาวย พร้อมด้วยรองเท้าคัทชูสีดำเช่นเดียวกับทางกรุงเทพฯ

เครื่องนุ่งห่มหญิง

ผู้หญิงโดยเฉพาะเชียงใหม่นิยมเกล้ามวยสูงกลางศีรษะแล้วปักปิ่นหรือเสียบดอกไม้ประดับ การเปลือยอกของหญิงเป็นเรื่องธรรมดาในอดีต อาจจะมีเพียงผ้าสื่อนซึ่งมีวิธีใช้หลายอย่าง เช่น การพันผ้าไว้ได้ทรงอกหรือปิดอก ใช้คล้องคอ ปล่อยชายผ้าไว้ด้านหลังหรือคล้องทิ้งชายไปด้านหลัง ใช้ห่มเฉียงแบบสไบเรียกว่าสะห้วยแห้งหรือเบี่ยงบ้าย นุ่งผ้าซิ่นลายขวางยาวกรอมเท้าเรียกว่าซิ่นต่อตีนต่อเอว องค์ประกอบของซิ่นมี ๓ ส่วนคือ หัวซิ่น ตัวซิ่น ตีนซิ่น

ผ้าซิ่นแบบที่ใช้งานปกติเป็นตัวซิ่นที่ทอลายขวางเย็บตะเข็บเดี่ยว สีของผ้าซิ่นจะย้อมด้วยสีจากพืชเป็นสีต่าง ๆ เช่น แดง ม่วง เป็นต้น และมีผ้า ตีนสั้น คือเจิงผ้าซิ่นสีอื่นเช่นสีดำกว้างประมาณหนึ่งคืบมาต่อเข้ากับส่วนชาย ส่วนผ้าที่นำมาต่อกับส่วนเอวแม้จะกว้างประมาณหนึ่งคืบแต่ก็มักใช้สีขาว ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาที่กระตุกให้สามารถทอผ้าหน้ากว้างขึ้นในสมัยเจ้าแก้วนารัฐ คนจึงหันไปนิยมนุ่ง สิ้นตีนลาวด คือผ้าซิ่นที่ทอได้ตั้งแต่เชิงถึงเอวรวดเดียวโดยไม่มีการเย็บต่อเช่นที่ผ่านมา และระยะนี้ยังเริ่มนิยมนุ่งซิ่นมีเชิงเป็น ลวดลายสลัปสีซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมมาถึงปัจจุบันอีกด้วย ทั้งนี้ ในระดับผู้มีอันจะกินนั้นมักจะแต่งกายเลียนแบบเจ้านายทั้งในแง่รูปแบบเสื้อผ้าและทรงผม ซึ่งเมื่อสามัญชนเห็นว่าสวยงามก็มักจะรับแบบอย่างไปแต่งบ้าง

แต่เดิมนั้น หญิงสามัญชนชาวเชียงใหม่และตามชนบทอื่น ๆ ไม่สวมเสื้อ แต่จะใช้ผ้าผืนยาวคล้าย ผ้าแถบ พันรอบอก หรือคล้องคอปล่อยชายปิดส่วนอก หรือพาดไหล่ปล่อยชายทั้งสองข้างไปด้านหลัง แต่ผ้าด้านหลังจะปิดคลุมทรงอกหรือไม่ก็ได้ หรือจะห่มเฉียงที่เรียกว่าสะห้วยแห้งก็ได้แล้วแต่ความสะดวกของผู้แต่ง ถ้าหากอากาศหนาวก็จะใช้ ผ้าหุ้ม (ผ้าคลุมไหล่) สำหรับเสื้อ เข้าใจว่าการสวมเสื้อคงจะเป็นความนิยมในระยะหลัง (ราวปลายรัชกาลที่ ๕) เสื้อจะเป็นเสื้อที่ตัดเย็บจากผ้าทอด้วย

มือ สีขาวตุ๋น ซึ่งเป็นสีของฝ่ายพันธุ์พื้นเมือง รูปแบบของเสื้อมีหลายแบบคือ เสื้อคอกลม ตัวหลวม แขนกระบอกต่อแขนดำ ผ่าอกตลอด ผูกเชือกหรือติดบ่าต่อมเต็บ (กระคุมเป็บ) มีกระเป๋าทิ้งสองข้าง เสื้อคอกลมตัวหลวม แขนกระบอก ต่อแขนดำ ผ่าครึ่งอก ติดบ่าต่อมเต็บ

เสื้อชั้นใน ถ้าเป็นผู้ใหญ่จะเป็นเสื้อคอกลมดำ เว้าแขน เย็บห้าตะเข็บ (ด้านหลังแยกเป็นสามเกล็ด) เป็นเสื้อพอดิตัว

เสื้อชั้นใน ไม่มีแขนเรียกว่าเสื้ออกหรือเสื้อบ่าห้อย มีวิธีเย็บเหมือนกับเสื้อห้าตะเข็บ บางครั้งเมื่อแต่งตัวไปวัด ผู้สูงอายุจะสวมเสื้อออกแล้วใช้ผ้าทุ่มห่มเฉียงบ่าอีกทีหนึ่ง

เสื้อสำหรับเด็กหญิงสาว เสื้อชั้นในจะเป็นเสื้อ บ่าห้อย ซึ่งตัดเย็บต่างจากเสื้อห้าตะเข็บ คือตัวหลวม จีบห่าง ๆ ทั้งด้านหน้าด้านหลังแล้วใช้ผ้ากั้นหรือต่อขอบตัวเสื้อด้านบน ส่วนแขนใช้ผ้าผืนตรงกว้างประมาณหนึ่งนิ้วครึ่ง หรืออาจจะใช้เส้นด้ายขึงให้มีขนาดเท่ากับแผ่นผ้า แล้วเย็บติดกับตัวเสื้อก็ได้

หมวก

ในแง่ของส่วนศีรษะนั้น เมื่อไปทำงานนอกบ้านแล้วชาวล้านนาจะทือกูป (อ่าน"ตือกูป") หรือ สุกูป คือสวมหมวกตามลักษณะงาน เช่นในการไปศึกก็จะทือกูปเล็กคือใส่หมวกปีกกว้างสำหรับออกศึก เมื่อไปทำงานกลางแดดก็จะทือกูปละแอกคือสวมหมวกอย่างงอบปีกกว้าง หากหนานัก ทั้งเด็ก คนแก่ และพระสงฆ์จะใส่ว่อมคือหมวกผ้าที่ไม่มีปีก ส่วนผ้าโพกศีรษะผมที่เรียกว่าผ้าพอกหัวนั้น พบว่าผู้หญิงมักจะใช้เพื่อการกันแดดกันลม แต่ทั้งนี้ บางเผ่าอาจมีตกแต่งผ้าโพกศีรษะให้มีลวดลายตกแต่งอย่างงดงาม อันเป็นลักษณะเฉพาะกลุ่มก็มี และบางท่านอาจมีการแซมดอกไม้ไหวบนผ้าโพกอีกด้วย

เข็มขัด

สำหรับเข็มขัดของชาวล้านนานั้น แม้จะไม่ปรากฏรูปแบบที่ชัดเจนว่า บุรุษจะมีเข็มขัดในลักษณะไหน แต่อาจใช้ผ้าดองหรือผ้าขาวม้าเป็นเครื่องรัดแทนเข็มขัด ถ้าใช้แต่งในพิธีการ ก็อาจใช้ผ้าที่มีลักษณะพิเศษออกไปซึ่งเป็นประโยชน์ทั้งในการประดับและการใช้งานไปด้วย

ในคัมภีร์แล้วปรากฏมีคำว่าสายอิงหรือสายเอ็งที่แปลโดยความว่าหมายถึงสายรัดเอวหรือเข็มขัดสตรี ซึ่งก็ได้บอกลักษณะให้รู้ได้ชัดเจน ต่อมาในยุคหลังเมื่อนิยมใช้เครื่องเงินมากขึ้นจึงพบว่าสตรีนิยมใช้ด้ายหรือด้ายแอม คือเข็มขัดเงินกว้างประมาณสองนิ้วที่มีช่วงสี่เหลี่ยมเกาะเกี่ยวต่อกันเป็นเปลาะ ๆ ต่อมาจึงเรียกเข็มขัด โดยเรียกทั่วไปว่าสายรั้งหรือสายฮ้าง อีกด้วย

รองเท้าน

เครื่องสวมที่เท้าของชาวล้านนาอาจแยกได้สามลักษณะใหญ่ ๆ ได้สามประเภท คือ รองเท้าที่ใช้ในการเดินป่าหรือเดินทาง รองเท้าที่สวมใส่ในบ้านและรองเท้าที่เป็นเครื่องประกอบยศ

รองเท้าที่ใช้ในการเดินทางหรือเดินป่า นั้นเรียกว่าวั้นหรือวั้นดิน มีพื้นทำด้วยหนังควาย มีสายสำหรับคิบริระหว่างหัวแม่เท้าและนิ้วชี้ กวั้นนี้โดยมากไม่มีส่วนหุ้มส้น

รองเท้าเพื่อใช้อย่างล่าถอย เรียกเขียงดิน ทำด้วยไม้มีลักษณะพอดีกับฝ่าเท้า มีปุ่มระหว่างหัวแม่เท้ากับนิ้วชี้ ผู้สวมจะวางเท้าลงบนเขียงดินแล้วใช้นิ้วทั้งสองคิบริปุ่มนั้นแล้วพาเดิน ทั้งนี้ ต่อมาอาจใช้สายหนังโยงจากข้างเท้าทั้งสองไปรวมเป็นสายคิบริอยู่ระหว่างนิ้วเท้าทั้งสอง หรืออาจมีสายสำหรับสอดปลายเท้าไปปรับน้ำหนักก็ได้ ทั้งนี้ รองเท้าล่าถอยในลักษณะหลังนี้ มักเรียกตามเสียงที่ดังกระทบพื้นว่า คีอับแก๊บ (อ่าน"คีอับแก๊บ")

รองเท้าประดับยศ ปรากฏระบุในคัมภีร์ในกลุ่มที่ว่าด้วยเครื่องท้าวห้าประการคือเครื่องราชูปโภคว่าประกอบด้วย กระโจอมหัว (มงกุฎ) คาบศรีกัญชัช ไม้เท้า วิชนีและเกบดินทิพย์ ซึ่งประการทำยนี้คือเกบดินหรือรองเท้าพิเศษซึ่งกล่าวว้าพระญาวิโรหาในเรื่องพรมจกษาคคและเจ้าจันทมาคในเรื่อง จันทมาคชาคคต่างก็เหาะได้เพราะอำนาจของรองเท้าทิพย์ดังกล่าว แต่ทั้งนี้ไม่มีการระบุว้าของวิเศษชนิดนี้มีลักษณะเป็นประการใด

เครื่องประดับ

สำหรับหญิงที่มีฐานะดี นิยมสวมสร้อยคอลูกทับ หรือลายคอกหมาก ทำด้วย เงิน ทอง หรือนาก จำนวนมากน้อยขึ้นอยู่กับฐานะ สวมค้อมหูที่เรียกว่าลานหูหรือท่อข้างลานหู(อ่าน"ต้อข้างลานหู") ซึ่งหญิงชาวบ้านโดยทั่วไปจะใช้ใบลานม้วนกลมสอดในรูหูที่เจาะไว้ นอกจากนี้ก็อาจใช้แผ่นโลหะเช่นเงิน ทอง นาก ทองเหลือง มาทำเป็นแผ่นแล้วม้วนในลักษณะเดียวกับใบลานและอาจจะประดับอัญมณีโดยวิธีฝังเข้ากับโลหะ คล้ายการทำหัวแหวน แล้วปิดครอบม้วนโลหะหรือกำนโลหะ ที่ปลายกำนมีเกลียวสำหรับหมุดยึดเครื่องประดับหูแบบนี้เรียกว่า ละกัค (อ่าน"ละกัค") ส่วนหน้าด้างเป็นเครื่องประดับหูที่มีลักษณะเป็นสายอย่างคอกประจายามมีกำนสำหรับสอดเข้าในรูที่เจาะไว้ นอกจากนี้หญิงชาวล้านนายังนิยมสวมกำไลแขนทำด้วยเงิน ทอง เป็นรูปเกลียวหรือรูปแบบอื่น ๆ จะสวมแขนมากน้อยแค่ไหนไม่จำกัดขึ้นอยู่กับฐานะ และยังมีสวมกำไลข้อเท้าเนื่องในโอกาสพิเศษ เช่นงานขึ้นปีใหม่ งานปอย เป็นต้น

ทรงผม

ผู้หญิงชาวเชียงใหม่ จะรวบผมเกล้ามวยไว้เหนือท้ายทอย หรือต่ำบริเวณท้ายทอยพอดี โดยคั้งผมค้ำหน้าคั้งเรียบ สำหรับมวยผมจะเสียบหย่องโลหะ(เข็มเสียบผม)ทำด้วยเส้น โลหะบิดเป็นเกลียวเล็ก ๆ ตัดคั้งคล้ายตัวยู (U) หย่องนี้อาจจะทำด้วย เงิน ทอง นาก หรือโลหะอื่น ๆ ก็ได้แต่ฐานะของผู้ใช้

นอกจากนี้พบว่า ผู้หญิงบางคนยังมีผมเกล้าผมมวยแบบชักหงีบ คือคั้งค้ำหน้าตรงกลางคั้งเรียบ แล้วใช้นิ้วสอดสองข้างคั้งตรงขมับ ให้ผม โป้งออกมาเล็กน้อยทั้งสองข้าง

ในเวลาต่อมา ทรงผมแบบใหม่คือ แบบอู่ปุ่นคือแบบอู่ปุ่น หรือแบบพระราชชาษาฯก็ได้รับความนิยมกันแพร่หลาย โดยเฉพาะเมื่อมีการแต่งกายในโอกาสพิเศษ ทรงผมนี้จะเกล้ามวยสูงเหนือท้ายทอย

ผมตรงทำขอยอาจดึงให้ตั้งหรือโป่งแล้วแต่ความพอใจของผู้แต่ง ส่วนด้านหน้าจะใช้หมอนหนุนผมด้านหน้าให้มองดูสูงตั้ง ปักปืนตรงมวยด้านใดด้านหนึ่ง แล้วเห็บหวีเขาควย ถ้าเป็นโอกาสพิเศษหญิงที่มีฐานะดีหรือเจ้านายจะติดช่อดอกไม้เงินหรือทอง ถ้าเป็นหญิงชาวบ้านก็อาจจะติดช่อดอกไม้ เช่น ช่อดอกเอื้อง(กล้วยไม้)หรือร้อยช่อดอกหอมมวล (ลำควน) มะลิ สลิด (ขจร)อย่างใดอย่างหนึ่งวนรอบมวยเพิ่มเข้าไปอีก ผมทรงดังกล่าวนี้ พระราชาเจ้าคารารัศมีทรงเป็นผู้นำเข้ามาแพร่หลายในหัวเมืองฝ่ายเหนือ เมื่อคราวเสด็จกลับเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๕๑

ประเพณี พิธีกรรมที่สูญหายไปแล้ว

ปัจจุบันคนในชุมชนศรีท้าวค้ำช้างค้ำ เวียงกุมกาม อาชีพหลัก คือการรับจ้างทั่วไป บางส่วนไปทำงานในเมือง หมู่บ้านห่างจากอำเภอเมืองประมาณ ๕ กิโลเมตร ผู้คนส่วนใหญ่เจริญเติบโตในชุมชน ปัจจุบันมีการคมนาคมติดต่อกันภายนอกได้สะดวก ได้รับการสื่อสารและข้อมูลต่าง ๆ หลายทิศทาง ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เช่นการเข้ามาของถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ จากการทำการเกษตรเมื่อก่อนใช้ควาย มีบทบาทหน้าที่ในการเตรียมพื้นที่ในการเกษตร ต่อมาค่อย ๆ ถูกทดแทนหมด ไม่มีใครใช้ควายในการไถนา ทุกคนใช้รถไถ เป็นเครื่องมือ ในการไถนา เมื่อควายหมดหน้าที่ ตัวควายก็ลัดหายไปจากชุมชน วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับควาย เช่นพิธีเรียกขวัญควายก็หายไป ด้วย ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า คุณค่าของพิธีเรียกขวัญควาย คือทุก ๆ ปี ชาวบ้านใช้งานควายหนัก คุณค่าทูลดีเพื่อให้ควายไถนาเพื่อเลี้ยงคุณ ผลที่ได้ก็ไปทำบุญทำกุศลศาสนา จึงต้องมีการขอคุณควายที่ได้ช่วยเหลือชาวบ้าน ซึ่งเป็นลักษณะของการมีน้ำใจ โอบอ้อมอารี เมื่อพิธีกรรมนี้หายไป ผลที่ตามมา การมีน้ำใจในการช่วยเหลือกันของคนในชุมชนเริ่มลดลงเด็กและเยาวชนไม่มีสัมมาคารวะ เคารพต่อผู้ใหญ่ นั่นคือสื่อที่เป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรมหายไปจะทำให้พิธีกรรมนั้นหายไปด้วย

นอกจากนี้แล้วเมื่อชุมชนมีความทันสมัยขึ้นการเล่น ประเพณีให้ความบันเทิง เช่นคำวซอ และการละเล่น ของเล่นต่าง ๆ ได้หายไปจากชุมชน เพราะความทันสมัยที่สื่อต่าง ๆ จากภายนอก โดยเฉพาะสื่อสมัยใหม่ เน้นความบันเทิงเข้าแทรกแซงการเล่นพื้นบ้านให้ความบันเทิงได้ง่ายที่สุด

ปัจจัยที่ทำให้ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง ชุมชนศรีท้าวค้ำช้างค้ำในอดีต ยังไม่มีเครื่องทุ่นแรงดังนั้นชาวบ้านต้องมีการวางแผนการช่วยเหลือกันทั้งในการปลูกและการเก็บเกี่ยวข้าว ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "การเอามื้อ" สำหรับกุง หอย ปลูก ปลา สามารถหาได้จากในห้วย และไร่ นา ส่วนผักต่าง ๆ และเห็ด มีในป่า นอกจากนี้แล้วในป่ายังมีสมุนไพรที่ชาวบ้านสามารถนำเอามาใช้ป้องกันและรักษาโรคได้ด้วย สิ่งของดังกล่าวถ้ามีมากเกินไป จะมีการแบ่งปันให้กับญาติพี่น้อง หรือบางครั้งนำไปแลกเปลี่ยนกัน

ความเชื่อของคนบ้านซำค้ำเวียงกุมกามในช่วงระยะ ๘๐ ปี

การให้ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส

รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ (นิเทศศาสตร์, จุฬาฯ) เคยกล่าวไว้ว่าการยิงธนูให้ลูกศรไปไกลนั้นขึ้นอยู่กับเราจึงสายธนูที่ขึ้นลูกศรนั้นมาได้มากเพียงใด บทดีกลับมากได้มากเท่านั้น ลูกศรก็จะไปได้ไกลเท่านั้นเช่นเดียวกับการเดินไปข้างหน้าอย่างมีทิศทางมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับลากเหง้าประวัติศาสตร์ความเป็นมาแห่งตน

และหากจะถามว่า ใครคือผู้รู้เรื่องราวความเป็นมาและประวัติศาสตร์ของชุมชน คำตอบน่าจะเป็นผู้อาวุโสในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องราวที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่ล่องเลี้ยวชุมชนให้ดำรงอยู่ได้ ผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่จึงเป็นเสมือนผู้ที่เชื่อมภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาปัจจุบัน รวมทั้งยังเป็นผู้มองเห็นความเคลื่อนไหว ความเปลี่ยนแปลงในชุมชน และมีความรู้สึกไวต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ นอกจากนั้นผู้อาวุโส คนเฒ่าคนแก่ ยังเป็นที่เก็บขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ตลอดจน ความชัดเจนในการปฏิบัติพิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณีดั้งเดิม

ชาวบ้านซำค้ำยังให้ความเคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโส ผู้อาวุโสยังมีบทบาทหลายประการในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาให้แก่เด็กและเยาวชน เป็นผู้ให้คำปรึกษาในการทำกิจกรรมที่เป็นประเพณีดั้งเดิม และยังเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีดั้งเดิมของชุมชน การประณีประนอมข้อพิพาทของชุมชนบ้านซำค้ำ

ชาวบ้านซำค้ำแสดงออกถึงความเคารพ ต่อผู้อาวุโส พ่อน้อยพ่อหนานหลายรูปแบบเช่นการขอคำปรึกษาของแกนนำรวมทั้งพระสงฆ์ในการประกอบกิจกรรมของชุมชน เช่น เทศกาลปีใหม่เมือง มีการรดน้ำคำหัวผู้อาวุโส คนเฒ่าคนแก่ พระสงฆ์

ภูมิปัญญาของคนบ้านช้างค้ำ

สมัยก่อนเวลาป่วยไข้ จะรักษาตัวเองโดยใช้สมุนไพรภายในบ้านก่อน ถ้าไม่หายค่อยไปหาหมอเมือง ซึ่งจากคำบอกเล่าของพ่ออู๋แม่อู๋ถึงเรื่องการรักษาตัว ทำให้คณะวิจัย ได้เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนว่า การรักษาโรคนั้นรักษาตามอาการ โดยใช้สมุนไพร ดังนี้

รายชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ
ปูเลย	รักษาอาการเจ็บท้อง ใช้หัวปูเลยตำให้แหลก และนำมาทาบริเวณที่ปวดท้อง อาการจะทุเลาลง
น้อยแน่หลอด	ใช้ฝนทาแผล น้อยแน่หลอดนี้สำหรับแผลเรื้อรัง จะช่วยให้สมานและรักษาอาการอักเสบให้หายเร็วขึ้น
หญ้าเม็งววย	ใช้สำหรับแผลสด นำหญ้าเม็งววยมาตำและโปะที่แผล ช่วยสมานแผลและฆ่าเชื้อโรค
ใบก้องก้อดำ, ใบค่างดาว	รักษาอาการไข้ นำใบก้องก้อดำ และใบค่างดาวมาตำแล้วคั้นเอาแต่น้ำนำมาผสมกับน้ำข้าวหม่า แล้วใช้ผ้าชุบเช็ดตัวผู้ที่ไข้ จะทำให้อาการไข้ดีขึ้น
หญ้าตงละ	นำมาขยำ แล้วผสมกับน้ำอาบ จะช่วยให้ไข้ ชาง หายไป
ขมิ้น	ใช้หัวขมิ้นสด ทาบริเวณที่ขูดกัน จะช่วยให้หายคัน
มะนาวเขียว	ฝานเป็นชิ้นบางๆ คลุกกับเกลือ ใช้อมแก้เจ็บคอ
ใบก้วยก้า	ใช้ต้ม รับประทานแก้ท้องอืด

นอกจากภูมิปัญญาในการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยสมุนไพรแล้ว ชาวบ้านยังมีภูมิปัญญาในเรื่องของอาหารการกิน พ่ออู๋แม่อู๋ได้พูดถึงการถนอมอาหารในสมัยก่อนไว้ว่า เมื่อก่อน อาหารนั้นหายาก เมื่อไปตลาดได้ซื้อหมู หรือเมื่อหาปู หรือ ปลามาได้ ก็จะนำมาทำเป็นอาหาร ส่วนที่เหลือนั้นก็เก็บไว้สำหรับถนอมอาหารไว้กินกันนานๆ สำหรับอาหารที่ถนอมไว้ทานกันมีดังนี้

ชื่ออาหาร	วิธีถนอมอาหาร
จิ้นส้ม	จิ้นส้มสมัยก่อนนั้นทำเก็บไว้กินกัน ส่วนผสมจะมีหมู หนังหมู ข้าวหนึ่งสุก กระเทียม เกลือ ดินไฟ นำเอาหมูมาสับให้ละเอียด และซอยหนังหมูให้เป็นเส้นๆ คลุกกับเครื่องปรุงทั้งหมด ส่วนดินไฟนั้น ใส่เพียงนิดเดียวเพื่อให้สีส้มสวยงามไม่ซีด เสร็จแล้วนำมาห่อใบตอง เก็บไว้ จิ้นส้มนี้สามารถเก็บไว้ทานได้นานเป็นสัปดาห์

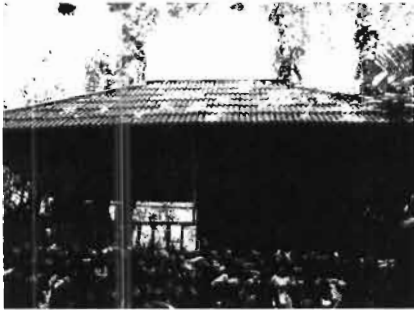
ปลาร้า	อาหารพื้นเมืองสมัยก่อนนั้นจะขาดปลาร้าไม่ได้ ดังนั้น เมื่อหาปลามาได้จำนวนมากๆ ก็จะมาทำเป็นปลาร้าเก็บไว้ใส่อาหาร ส่วนประกอบของปลาร้าก็จะมีปลาล้างสะอาดควักใส่ออกให้หมด เอมาคองกับเกลือ ใส่ไว้ในไหหรือขวดโหล ปลาร้านั้นสามารถเก็บไว้ทานได้เป็นปีโดยไม่เสีย
ปลาจ่อม	เป็นอาหารที่นิยมของคนสมัยนั้น วิธีทำปลาจ่อมคล้ายๆ กับปลาร้า แต่จะเอาปลาชีวิตเล็ก ไม่ต้องควักใส่ เอมาคองกับเกลือ และดินไฟเล็กน้อย ใส่ไว้ในขวดอัดไว้ให้แน่น ๆ ทิ้งไว้ ๓ - ๔ เดือน ก็นำมาทานได้ เวลาทานก็เอามาขำใส่ตระไคร้ มะเขือ พริก หอมแดง ทานกับข้าวเหนียวร้อนอร่อยมาก
ปลาต้ม	วิธีทำปลาต้มคล้ายกับทำจิ้นส้ม แต่เปลี่ยนจากหมูมาเป็นปลาตัวใหญ่ๆ ล้างให้สะอาดแล้วควักใส่ออกให้หมด นำมาหมักกับข้าวเหนียว เกลือ และกระเทียม เก็บไว้ได้ทานนานเป็นเดือน
ปลาแห้ง	คนสมัยก่อนไม่ค่อยได้ทานเนื้อ แต่ก็จะทำปลาแห้งเก็บไว้กินกัน เอามาใส่แกง หรือ เอามาเป็นส่วนผสมของน้ำพริก วิธีทำปลาแห้งนั้น ก็นำปลาช่อนมาล้าง แล้วแร่ปลาเบะออกใส่เกลือนิดหน่อย แล้วนำไปตากแห้ง
น้ำพริกตาแดง	อาหารประจำครอบครัวในสมัยก่อนก็ว่าได้ ส่วนผสมของน้ำพริกแดงมี พริกแห้ง กระเทียม ปลาร้า เอมาคองรวมกันให้ละเอียด บางทีก็ใส่ปลาแห้งด้วย น้ำพริกแดงนี้ ตาค้างหนึ่งก็ทานได้เป็นอาทิตย์ไม่เสีย เวลาทานเสร็จก็เอากล้วยน้ำพริกแดงคว่ำไว้ในตู้กับข้าว มือต่อไปก็เอาออกมาทานอีก ถ้าแห้งเกินไปก็เติมน้ำสุก หรือ มะกอก ทานกับจ้อผักกาด หรือผักลวกก็ได้

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้ที่ชาวบ้านซึ่งสามารถผลิตเองไว้ใช้ในครอบครัว และในชีวิตประจำวัน มีดังนี้

รายชื่อข้าวของเครื่องใช้	ประโยชน์ใช้สอย
ส้อม	ใช้สำหรับจับปลา
ไซ	ใช้สำหรับดักปลาในลำเหมือง หรือในนา
แซะ	ใช้สำหรับช้อนกุ้งและปลาในหนอง หรือลำเหมือง
ซ้าหวด	ใช้สำหรับปักข้าวให้หมักก่อนที่จะนำข้าวมานึ่ง
ซอล่อ	ใช้ใส่ดอกไม้ ตกแต่งบ้านเรือน

ภูมิปัญญาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านภูมิใจมาก ไม่ว่าจะเป็นการใช้สมุนไพรเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วย การหาอาหารจากธรรมชาติ หรือการเก็บอาหารไว้รับประทาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึง

ความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย เนื่องจากสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องจักร มาช่วยในการผลิตเครื่องมือเครื่องมี้อต่างๆ ดังนั้น ชาวบ้านจึงต้องหาวิธีที่จะผลิตข้าวของเครื่องใช้ไว้ใช้เอง

การสร้างบ้าน

ส่วนมากเป็นลักษณะ “กระต๊อบ” โดยชาวบ้านจะออกไปช่วยกันตัดไม้ มาสร้างเป็นเสาบ้าน ส่วนผนังบ้านซึ่งจะเรียกกันว่า “ฝาบ้าน” จะใช้ไม้ไผ่มาขัดลายเรียกว่า ลายสอง(ฝาลาย) ส่วนพื้นจะใช้ไม้ไผ่ทั้งลำแล้วใช้มีดสับแล้วผ่าข้างให้เป็นแผ่นแล้วนำมาปูพื้น เรียกว่า “พื้นฟาก” หลังจากนั้นจะใช้หญ้าคาซึ่งจะหาได้จากสวนในหมู่บ้านเองและบางส่วนก็ต้องซื้อ ส่วนมากบ้านจะยกพื้นสูงขึ้นมาและมีบันไดพาขึ้นบ้านทั้งข้างหน้าและข้างหลังของบ้าน ส่วนคัวบ้านนั้นจะมีห้องนอน หนึ่งห้อง นอกจากนั้นก็จะเป็น “เต็น” หรือที่รับแขก และจะมีชานบ้านยื่นออกไปข้างหน้าบ้านและมี “ฮ้านน้ำ” อยู่ที่ชานคัว ซึ่งในชุมชนส่วนมากนั้นบ้านจะมีลักษณะเดียวกันทั้งหมด

ถ้าบ้านไหนมีฐานะขึ้นมาอีกหน่อย ก็จะปลูกบ้านคัวไม้ทั้งหลังส่วนหลังคาจะใช้ดินขอมุง(กระเบื้องที่ทำมาจากดินเผาสมัยก่อน)

การที่ยกได้สูงนั้นก็เพื่อที่จะใช้เก็บผลผลิตทางการเกษตรที่ตนปลูกไว้ อีกทั้งยังได้ใช้เป็นที่พักผ่อนในตอนกลางวันของคนในครอบครัว บางทีหากมีลูกเล็กเด็กอ่อนก็จะนำ “อู่” (แปล) มาผูกไว้ใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่เลี้ยงลูกหลาน ได้เป็นอย่างดี และยังมี “ฮ้าน”(ที่นั่งขนาดใหญ่) ไว้นั่งเล่น กินข้าวร่วมวงกันอีกคัว

จะเห็นได้ว่าการอยู่ของคนสมัยก่อนนั้นอยู่กันอย่างเรียบง่ายไม่ยุ่งยากเหมือนกับสมัยปัจจุบัน มีความสามัคคีกันในหมู่เครือญาติ พี่น้อง อีกทั้งคนในชุมชนคัวกันเอง

พ่อหนานจันท์แก้ว ซึ่งเป็นผู้รู้ในชุมชนได้บอกเล่าให้ทีมวิจัยฟังว่า “กันแปงบ้านสมัยก่อนนั้น ถ้าใ้สั้วว่าบ้านใดจะแปงบ้านเป็นจะไปจ้วยกันหมด บ่อมีการจ้าง จ้วยกันสร้างจ้วยกันทำอาหาร เลี้ยงข้าวเลี้ยงน้ำ เค้าอัน บ่อต้องจ้างเหมือนสมัยนี้ สมัยก่อนบ้านก่อบ่อมีราคาแปงเหมือนสมัยนี้ จะใช้เงินในการแปงแค่ ๔๐๐ บาทเค้าอัน” อันนี้ก็จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ความมีน้ำใจของคนในชุมชนสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี

(พ่อหนานจันท์แก้ว บุญหมื่น , แม่เนวล เจริญชัย : ผู้รู้ : ผู้ให้ข้อมูล)

เสื้อ ผ้า การแต่งกายสมัยก่อน

เมื่อถามถึงเครื่องนุ่งห่มนั้นพ่ออุ้ยแม่อุ้ยก็ได้บอกเล่าต่อไปว่า ในอดีตนั้นเสื้อ ผ้าที่ใช้กันนั้นจะมีไม่มากเพราะไม่มีสิ่งจูงใจมากมายเหมือนอย่างสมัยนี้ เสื้อผ้าที่มีอยู่นั้นจะมีอยู่คนหนึ่งไม่เกินสามชุด ใส่เปลี่ยนกันเป็นประจําอยู่สองชุดสลับเปลี่ยนกันไป และอีกหนึ่งชุดนั้นจะถือว่าเป็นชุดที่ใช้สำหรับไปงานบุญต่างๆ ทั้งนี้การที่มีเสื้อผ้าน้อยชุดนั้น พ่ออุ้ยแม่อุ้ยได้บอกว่า สมัยก่อนนั้นเงินที่จะนำไปซื้อเสื้อผ้านั้นค่อนข้างที่จะหายาก ทำให้การซื้อหาเครื่องนุ่งห่มก็จะกลายเป็นสิ่งที่ค่อนข้างจำกัดพอสมควร ส่วนการแต่งกายนั้น ผู้ชาย จะนุ่งเดี๋ยวสะคอ ซึ่งจะมีผ้าขาวม้าคาดเอวเสมอ หากต้องออกไปทำงานหรือไปงานบุญต่างๆ ก็จะใส่เสื้อหม้อฮ้อมจะมีทั้งแขนสั้นและแขนยาวสวมไปอีก

ผู้หญิง เสื้อที่ใส่ก็จะเป็นเสื้อคอกระเช้า ถ้าต้องออกไปข้างนอกก็จะใส่เสื้อแขนกระบอกสวมทับไปอีกครึ่งหรือบางทีก็จะใส่เสื้อหม้อฮ้อม และผ้านุ่งก็จะเป็น ผ้าชิ้นลายขวางจะเป็นลายเดียวที่นิยมใช้กันมาก และสีสันทันก็จะต่างกันออกไป ส่วนมากก็จะเป็นสีที่ได้มาจากธรรมชาติ ไม่มีสีฉูดฉาดเหมือนในสมัยปัจจุบันมากนัก ส่วนมากแล้วชาวบ้านจะแต่งตัวเหมือนกันหมด และเมื่อก่อนจะไม่มีรองเท้าใส่กัน แต่หากคนที่มีฐานะดีก็จะมีเสื้อผ้าเนื้อดีไว้ใช้บ้างเท่านั้น เช่น กางเกงผ้าแพร แต่พ่ออุ้ยแม่อุ้ยยังบอกอีกว่า เรื่องเสื้อผ้าไม่ใช่เรื่องสำคัญเลยสำหรับคนในยุคนั้น การทำมาหากินจะเป็นเรื่องที่สำคัญมากกว่า (แม่คำใส ไชยกันทา , แม่ต่อมคำ กาบศรี : ผู้รู้ในชุมชน : ผู้ให้ข้อมูล)

การเรียนหนังสือ

สมัยก่อนนั้นโรงเรียนก็คือวัดนั่นเองและผู้ที่ย่านบางทีก็จะเป็นพระสงฆ์ บางทีก็จะมีครูจากบ้านอื่นมาสอนหนังสือให้ ส่วนสมุด ก็จะใช้ กระดาษขนวน หรือมาอีกยุคก็จะมีกระดาษเปลี่ยนเป็นสมุดที่เป็นกระดาษ แต่จะมีใช้กันจนละเล็มเท่านั้น จะใช้ร่วมกันทุกวิชา วิชาที่เรียนส่วนมากก็จะเป็นภาษาไทย คณิตศาสตร์ เป็นหลักเท่านั้น ส่วนชุดนักเรียน รองเท้านักเรียนจะไม่ค่อยได้ใส่กันเพราะไม่มีเงินซื้อจะมีคนที่ได้ใส่ก็เฉพาะคนที่มีฐานะดีหรือคนรวยเท่านั้น สมัยก่อนนั้นผู้ชายจะมีโอกาสเรียนมากกว่าผู้หญิง เพราะสามารถบวชเรียนต่อได้ ส่วนผู้หญิงนั้นก็เรียนถึงชั้น ป. ๔ พอจบแล้วก็อยู่บ้านทำงานบ้าน หรือไปทำไร่ทำนาเท่านั้น

ประเพณียี่เป็ง (ลอยกระทง)

จากความเชื่อครั้งเก่าเล่าสืบต่อกันมาว่า เป็นการต้อนรับพระเวสสัจจระ ซึ่งเป็นพระชาติหน้าของพระพุทธเจ้า พระองค์ได้เสด็จออกไปบำเพ็ญกุศลธรรมในป่า และเสด็จกลับเข้าเมืองตรงกับวันยี่เป็ง ถือว่าเป็นการบูชาคุณพระพุทธเจ้าและเพื่อสะเดาะเคราะห์ให้ลอยไหลไปตามน้ำ ให้ชีวิตเป็นสุข พืชผลอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชาเช่นบวงสรวง ถึงวิญญาณบรรพบุรุษด้วย

สถานที่ ภายในบริเวณวัดประจําหมู่บ้าน

ช่วงเวลาประกอบพิธีกรรม เดือนยี่เป็ง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ ของเดือนพฤศจิกายนของทุกปี

ผู้ประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธและพระสงฆ์

ผู้อำนวยการพิธีกรรม ไวยาวัจกร (อาจารย์วัด)

ผู้ร่วมพิธีกรรม ชาวบ้านทั้งชายและหญิง เด็กเล็ก พ่ออยู่แม่อยู่ทั้งภายในหมู่บ้าน หรือชาวบ้านหมู่บ้านอื่น เพราะเป็นประเพณีงานรื่นเริง โดยเฉพาะคนหนุ่มสาว จะพากันไปเที่ยวงานที่วัด นอกจากนี้ พ่อค้าและแม่ค้าที่นำอาหาร ฯลฯ มาจำหน่ายในบริเวณวัด

วัตถุประสงค์หลักในพิธีกรรม

- ประดูโง่งหรือประดูป่า จะจัดทำที่บริเวณประดูวัดและประดูรั้วบ้านของชาวบ้านประกอบด้วย
- ต้นกล้วย 2 ต้น ปักไว้ที่มุมประดูทั้งสอง
- ต้นอ้อย 2 ต้น ปักไว้ที่มุมประดูทั้งสอง รวมทั้งต้นกล้วย

สาเหตุที่ต้องมีไม้ 2 ประเภทนี้ ขาดไม่ได้เลย เพราะว่าต้นกล้วยและต้นอ้อยถือว่าเป็นของขุมเข็น จะทำให้บ้านเรือน สงบ ร่มเย็น อุดมสมบูรณ์ด้วย

- ก้านมะพร้าว ตัดใบให้พองามติดไว้กับต้นกล้วยด้วยการมัดแล้วนำไปปลายทั้งสองของ

ก้านมะพร้าว มามัดรวมกันตรงกลางประดู

- ดอกไม้ชนิดต่างๆ ประดับประดาดกแต่งซุ้มให้สวยงาม ปัจจุบันจะมีการนำกระดาษสีต่างๆ มาติดเป็นสายรุ้งประดับสีส้ม

กระทง ซึ่งใช้เป็นการปล่อยเคราะห์ ทุกข์โศกต่างๆ ลอยแม่น้ำ

ปัจจุบันลักษณะกระทงจะเล็กลงมาก ประมาณคนยกถือเอาได้สะดวกทำจากใบตองหรือกระดาษก็ได้ ประดิษฐ์ให้เป็นวัตถุลอยน้ำได้ ตกแต่งให้สวยงามตามชอบใจ ภายในกระทงบรรจุ ดอกไม้ ธูปเทียน และเงิน

ประทีปตามไฟ มีการนำขี้ผึ้งเหลวเขื่อน้ำมันมะพร้าวที่เคี่ยวเองไปหยอดใส่ในผางประทีป ทำจากดินเผา เอาใส่หรือติดการสำหรับจุดไฟใส่ไว้ตรงกลาง เมื่อขี้ผึ้งแข็งตัวก็สามารถนำไปจุดไฟได้ปัจจุบัน ชาวบ้านหาซื้อสำเร็จรูปจากตลาด

โคมไฟ เป็นโคมกระดาษสีต่างๆ สามารถวางเทียนไขหรือประทีปข้างในได้ โคมจะมี 2 ขนาด คือใหญ่กับเล็ก ถ้าเป็นขนาดเรียกว่าโคมลอยสามารถลอยขึ้นไปบนฟ้าได้ ถ้าเป็นขนาดเล็กก็จะใช้แขวนไว้ตามขอบประตูหน้าต่างของบ้านหาซื้อจากตลาด

ขั้นตอนการปฏิบัติในพิธีกรรม

๑. ระยะก่อนวันประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านจะเตรียมตัวจับจ่ายซื้อข้าวของที่จำเป็นจะใช้ห่อขนม ขนมที่ทำกันเป็นประจำของภาคเหนือคือ ขนมเทียน ทำอาหารความหวาน ตามที่ตนหรือสมาชิกในครอบครัวหรือญาติผู้ล่วงลับชอบ

๒. วันประกอบพิธีกรรมเช้าเมื่อประมาณ ๖-๗ นาฬิกา ชาวบ้านจะพากันนำข้าวปลาอาหาร ดอกไม้ไปปักบาตรที่วัดซึ่งทางวัดจัดเตรียมไว้ในศาลา แล้วจึงไปใส่ขันแก้วทั้ง ๓ ซึ่งเป็นตัวของพระรัตนตรัย คือขอดอกไม้ รูปเทียน ขันขอสีล ขันนำदान แล้วขอรับศีลรับพรในช่วงเช้านี้ ชาวบ้านจะกลับบ้านไปกินข้าว เช้าวันก่อน กินแล้วจึงจะกลับวัดอีกเพื่อฟังเทศน์เรียกว่า “เทศน์มหาชาติ” บางปีก็เทศน์ธรรมชาตาปีเกิด หรือเทศน์ธรรมทานิสงฆ์ผะตัก

การเทศน์นั้น พระรูปหนึ่งอาจจะเทศน์หลายกัณฑ์หรือกัณฑ์เดียวและอาจจะมีการนิมนต์พระจากวัดอื่นมาเทศน์ด้วยก็ได้

ช่วงค่ำตัวแทนจากแต่ละครอบครัว จะนำเอาประทีปและเทียนครอบครัวละ ๑๐-๒๐ ไม่จำกัดไปจุดแล้วฟังธรรมทานิสงฆ์ผะตัก ช่วงพระเทศน์ จะมีการจุดประทัด บั้งไฟ ดอกไม้ไฟเล่นที่วัดที่บ้าน ภายในบริเวณบ้านก็จะจุดประทีป จุดเทียน จุดโคมไฟ สว่างไสว จากนั้นจะนำกระทงที่จัดเตรียมไว้ไปลอยน้ำชาวบ้านนิยมไปลอยแม่น้ำปิง ถือว่าเป็นการปล่อยทุกข์ ปล่อยเคราะห์ ให้พ้นไปจากตัว จากหมู่บ้าน จากบ้านเรือน ชาวบ้านได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินตามรูปแบบที่ตนพอใจ ผู้เฒ่าผู้ชรา พ่ออยู่แม่อยู่จะฟังเทศน์ หนุ่มสาวจะเล่นจุดประทัด ลอยกระทงกันเป็นที่สนุก

ชาวบ้านและหนุ่มสาวบางส่วนก็ไปเที่ยวใน ซึ่งจะมีการจัดเทศกาลลอยกระทง ซึ่งในปีนีทาง อบต. สภาวัฒนธรรมตำบล กำนันผู้ใหญ่บ้าน อสม. กลุ่มแม่บ้านก็ได้จัดให้มีงานลอยกระทงหรือยี่เป็ง เวียงกุมกามขึ้นที่วัดอীগัง เพื่ออนุรักษ์ประเพณีและเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในเวียงกุมกาม ซึ่งในงานครั้งนี้ก็จัดให้มีการประกวดซุ้มประติมากรรม ประประกวดแม่บ้านแต่งชุดล้านนา รำวงย้อนยุค ประกวดกระทงเล็ก แข่งบั้งไฟ ในงานครั้งนี้เป็นการร่วมกันหลายฝ่ายเพื่อให้เกิดความสามัคคี เกิดจากการทะเลาะในการเลือกตั้งกำนันตำบลท่าวังตาล ทำให้อบต. กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านทะเลาะกัน ตอนที่จัดงานก็ได้มีหลวงพ่อบุญธรรมตำบลซึ่งเป็นประธานสภาวัฒนธรรมตำบล ผู้วิจัยเป็นรองประธาน ได้จัดให้มีการประชุมขึ้น ๓ ครั้งด้วยกัน เพื่อแบ่งงานกันรับผิดชอบ พอถึงวันจัดงานก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในคืนวันที่เป็นรอบตัดสินการประกวดแม่บ้านแต่งกายพื้นเมือง ซึ่งมีหลายหมู่บ้านได้ส่งแม่บ้านเข้าร่วมประกวด มีทั้งเจดีย์เหลี่ยม ช้างค้ำ ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านได้เข้ารอบสุดท้าย ซึ่งคณะกรรมการได้ตัดสินให้แม่บ้านช้างค้ำชนะ กลุ่มแม่บ้านเจดีย์เหลี่ยมไว้วางใจต่อว่าคณะกรรมการและได้มีการชกต่อยกันเกิดขึ้น ซึ่งในงานประเพณียี่เป็งนี้ทำให้เกิดความแตกแยกในสองหมู่บ้านไปช่วงหนึ่ง เหตุการณ์ครั้งนั้น เพราะการเมืองท้องถิ่นหนุนหลัง การจัดงานเชื่อมความสัมพันธ์ก็ไม่ได้ผลเพราะความทิฐิของกำนันผู้ใหญ่บ้านบางหมู่บ้าน ทำให้เกิดความแตกแยกมากขึ้นไปอีก

ตานข้าวใหม่ ๔ เป็ง ตานข้าวจี ข้าวหลาม ผิงหัวพระเจ้า

เพื่อเอาข้าวที่เกี่ยวข้องใหม่ ไปถวายทานให้คนตาย ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วและบรรพบุรุษ เป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษที่ให้ที่ทำกินเรามา

ผิงหัวพระเจ้า

เพื่อตานเป็นพุทธบูชา ซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาว ผู้ที่ไปทำบุญก็ได้ผิงไฟไปด้วย ชาวบ้านก็นึกถึงพระพุทธเจ้าอยู่ในวิหารคกงหนาวเหมือนเรา

สถานที่ประกอบพิธีกรรม

ภายในบริเวณวัดประจำหมู่บ้าน ทางวัดจะจัดเตรียมสถานที่ให้พร้อม เริ่มจากโต๊ะสำหรับวางบาตรข้าวและถาดบรรจุด้วยขามสำหรับใส่อาหาร ปูเสื่อ แล้วเอาบาตรตั้งเตรียมขันแก้ว พานขอศีล พานนำदान

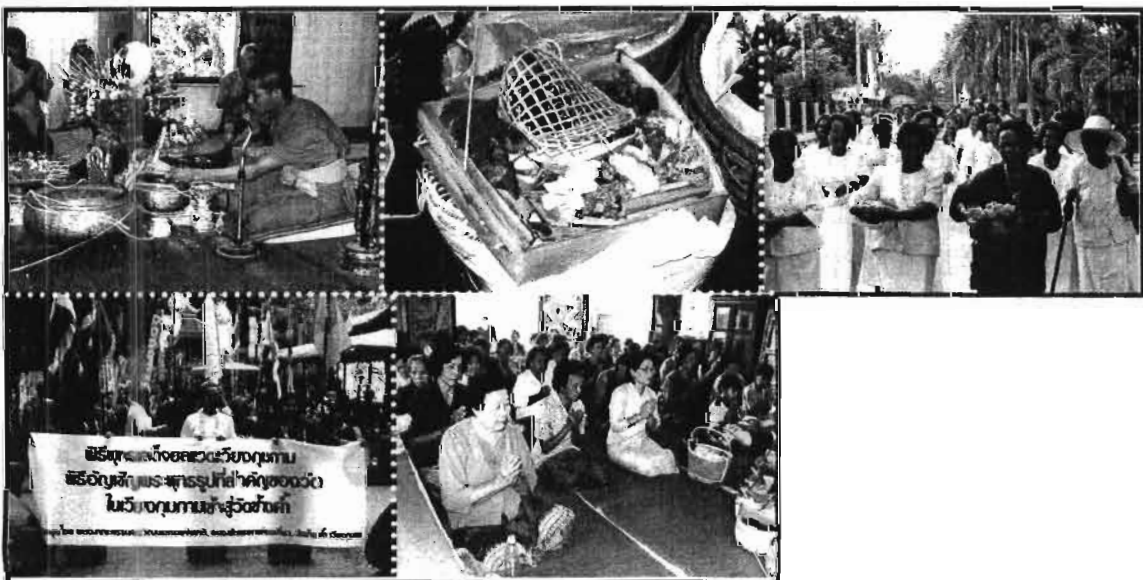
ช่วงเวลาประกอบ พิธีกรรม

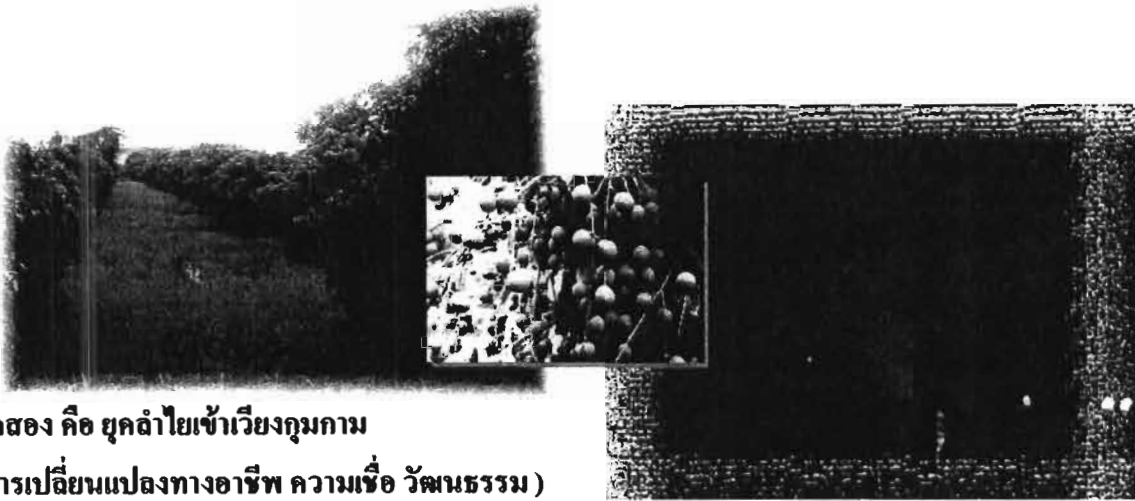
เดือน ๔ เป็ง หรือวัน ๑๕ ค่ำ ตรงกับเดือนมกราคมของทุกปี

ผู้ประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านที่นับถือพุทธศาสนาและพระสงฆ์

ผู้อำนวยการพิธี ไวยาวัจกร (อาจารย์วัด)

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ชาวบ้าน ชายหญิง พ่ออู๋แม่อู๋ ตัวแทนจากครัวเรือนต่างๆ ในหมู่บ้าน โดยมากเป็นวัยกลางคนขึ้นไป ทุกครัวเรือนจะพร้อมใจกัน ไปวัด เพื่อทำบุญถวายตานข้าวใหม่หรือต้กข้าวสันบาตรให้ญาติผู้ที่ล่วงลับของตน

ยุคทอง คือ ยุคด้าโยเข้าเวียงกุมกาม
(การเปลี่ยนแปลงทางอาชีพ ความเชื่อ วัฒนธรรม)
(พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๓)

แม้ว่างานศึกษาวิจัยชิ้นนี้จะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นประสบการณ์ชีวิตของผู้คน หรือเรื่องราวในอดีตที่ผ่านการบอกเล่า แต่แน่นอนว่าต้องมีการคาบเกี่ยวหรือทับซ้อนกับประวัติศาสตร์รูปแบบอื่นด้วย ดังนั้นการศึกษาเอกสารข้อมูลประวัติศาสตร์ในยุคแรกที่เกี่ยวข้องกับเวียงกุมกามสามารถช่วยให้ทีมวิจัยเข้าใจและรับรู้เรื่องราวของท้องถิ่นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ปรารถนาในคำบอกเล่า จากผู้เฒ่าผู้แก่หรือปราชญ์ของพื้นที่นั้น มักจะมีการผสมผสานกันระหว่างเรื่องราวตำนานที่ได้รับการถ่ายทอดหรืออ่านจากเอกสาร การจินตนาการและการคาดเดา พร้อมทั้งการเลือกจำจดหรือบอกเล่าในบางเสี้ยวบางตอนที่ตนเองประทับใจ

การตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นเมืองที่มีการขยายตัวขนาดใหญ่ อย่างตัวเมืองเชียงใหม่ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นกระบวนการการเป็นเมือง (Urbanization) การเปลี่ยนแปลงการเมืองก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างของสังคม โครงสร้างของการเมือง และพฤติกรรมทางการวัฒนธรรม สภาพปัญหาของเวียงกุมกาม เดิมเป็นเมืองซึ่งเป็นการสร้างเมืองอย่างมีระบบ เนื่องจากอยู่ในอาณาจักรที่มีเขตต่อเนื่องกับเมืองเชียงใหม่ โดยเวียงกุมกามเป็นเมืองอีกเมืองหนึ่งแต่ได้ล่มสลายไปโดยธรรมชาติ โดยจมอยู่ใต้น้ำไปเกือบครึ่งเมือง ทำให้ชุมชนการเป็นเมืองล่มสลายลงไป แต่ยังคงหลงเหลือโบราณสถานและ โบราณวัตถุบางส่วนที่พื้นเหนือพื้นดินขึ้นมา แต่ด้วยสภาพที่ยากแก่การปรับปรุง จึงทำให้เกิดเป็นเมืองร้างขึ้นหลังมีการล่มสลาย แต่ต่อมาเกิดการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ ในลักษณะ Over Urbanization เริ่มตั้งแต่เกิดการ ทำเรื่อน้ำลึกลงในการขนส่งทางน้ำ คือ ทำวังตาล ซึ่งเป็นท่าที่เกิดมาภายหลัง และเมื่อทำวังตาลเจริญทางการค้าและเศรษฐกิจ จึงเกิดชุมชนขึ้นมาใหม่และค่อยๆ แพร่กระจายความเจริญมายังเวียงเก่ากุมกาม จึงเกิดการเริ่มซ้อนทับกับเมืองโบราณกุมกาม กับสังคมวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างชุมชน หรือเมืองซ้อนทับกันลงไปบนความเป็นเมืองโบราณ อันเป็นผลมาจากกลไกของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะให้การศึกษาแก่สังคม เน้นความเป็นมาของโบราณสถานและ โบราณวัตถุที่พบเห็น อันมีคุณค่าก่อให้เกิดปัญหาทางด้านการศึกษาหรือรักษาหลักฐานทาง

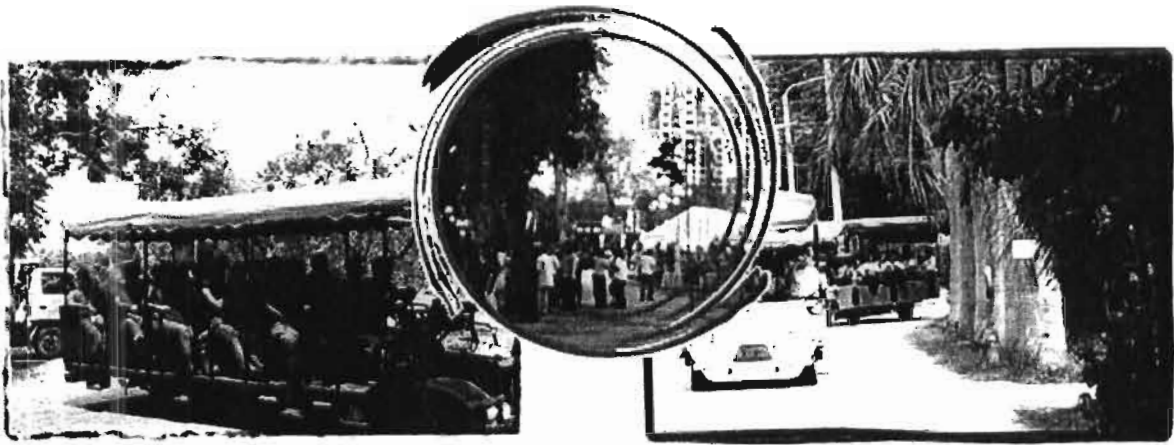
ด้านประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ไว้เป็นมรดกเอาไว้คู่กับการเป็นล้านนาจนกระทั่งความเป็นเมืองที่ถูกเหวี่ยง ความเจริญเข้ามาครอบงำ เมืองดั้งเดิมเอาไว้ เกิดความซบเซาขึ้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่เมื่อเริ่มมีการให้ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคมที่เข้ามาอยู่ภายหลัง ได้รู้คุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิม แม้จะเกิดความผูกพัน ในความเป็นอยู่สืบมาจากบรรพบุรุษ แต่ก็เกิดความรู้สึกเกรงกลัวในการถูกเวนคืน สังคมและวัฒนธรรมที่ใหม่ เริ่มถอยกลับลงไปยอมรับความเป็นเมืองและวัฒนธรรมของเวียงกุมกาม โดยพยายามปรับตัวเองให้มีการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม แบบ Prismatic Society มากขึ้น เพื่อให้เกิดความอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพา ไม่ให้แบ่งแยกวัฒนธรรมเก่า กับใหม่ ออกจากกัน เฉกเช่น เมืองเก่า สุโขทัย หรืออยุธยา ซึ่งก่อให้เกิดเมืองร้างขึ้นมาภายหลัง

ในปี ๒๕๓๕ เป็นยุคที่สอง หรือยุคกล้าโยเข้าเวียงกุมกาม เป็นยุคที่ใช้รถโต และไม่ค่อยนิยมปลูกข้าว เนื่องจากราคาข้าวต่ำ แรงงานก็ไม่มี และพิธีแขกนากับพิธีสู่ขวัญควายก็สูญหายไปในยุคที่สองนี้ เมื่อราคาข้าวต่ำ ราคากล้าโยกับแพงและทำกำไรค้าขายได้ดีกว่า ชาวบ้านจึงนิยมปลูกกล้าโยกันมากขึ้น

เมื่อสังคมเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ ด้านวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ที่ล้ำสมัย ไม่สามารถบูรณาการร่วมกับกิจกรรมทางสังคมในยุคนี้ได้ก็จะหายไป บางสิ่งก็ยังคงดำรงอยู่และต้องปรับเข้ากับยุคสมัยใหม่ เป็นส่วนใหญ่จึงจะคงอยู่

ในยุคที่สองจะคาบเกี่ยวกับยุคที่สาม ที่จะกล่าวถึงต่อไป เพราะทั้งยุคสองและยุคสามล้วนก้าวไปสู่คลื่นลูกที่สามพร้อม ๆ กัน การเปลี่ยนแปลงระบบวิถีชีวิต รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ กำลังสั่นคลอนเนื่องจากการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมใหม่ เศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามดีขึ้น และยุคนี้เองได้ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนลดน้อยลงสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม อาชีพการงานที่สร้างรายได้ เทคโนโลยีก้าวหน้ามากขึ้น การใช้ชีวิตที่จะเข้าร่วมกิจกรรมในด้านประเพณีวัฒนธรรมลดน้อยลง แม้กระทั่งการศึกษาของเยาวชนที่มีเวลาน้อยมาก สำหรับการเข้าร่วมความสัมพันธ์ในระบบวัฒนธรรม โรงเรียนจะปิดเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ หากมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ไม่ตรงกับวันปิดเรียนก็ย่อมสร้างความเห็นห่างของเยาวชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ยุคที่สาม : ยุคถนนรูปเปอร์ตัดผ่าน (ยุคทองเที่ยวทางวัฒนธรรม) (พ.ศ.๒๕๔๓-ปัจจุบัน)

โบราณสถานของหน้าหมู่บ้าน สุ กิจการการท่องเที่ยว

ยุคที่สาม หรือยุคพัฒนาโบราณสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวถือว่าเป็นยุคที่คาบเกี่ยวยุคที่สอง เพราะยุคที่สามนั้นได้มีวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างยังคงสืบทอดกันมา และบางอย่างก็สูญหายไปตามเงื่อนไขค่านิยม และกาลเวลา ถือได้ว่ายุคที่สามเป็นยุคที่ก้าวสู่กระแสโลกาภิวัตน์ มีการพัฒนาเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ที่ก้าวไกล วิทยาการล้ำสมัย (ยุคนี้ทางคณะที่มวิจัยได้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นยุคถนนรูปเปอร์ตัดผ่าน) ซึ่งจะกล่าวในลำดับต่อไป

ในปี ๒๕๔๓ ได้มีถนนรูปเปอร์วงแหวนตัดผ่าน ทำให้มีการคมนาคมสะดวกมากขึ้น ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเวียงกุมกาม ที่กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่มีนโยบายของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเน้นการสนับสนุนให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเสียทั้งหมด ไม้เว้นแม้เรื่องของกิจวัตรประจำวันของชาวบ้านในชุมชนเองตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งเข้านอนก็ยังสามารถนำมาเป็นจุดขายได้ในรูปแบบของการท่องเที่ยวแบบ Home Stay และยังมีการจัดให้กระทรวงต่างๆ ช่วยเป็นสื่อให้เวียงกุมกามเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง

ชุมชนเวียงกุมกาม ซึ่งเป็นพื้นที่ในการทำงานวิจัยที่เป็นชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำนั้น นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีการรณรงค์ให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวมาตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.๒๕๔๖ โดยทางรัฐบาลได้กำหนดให้มีการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม ในเขตพื้นที่ ต.ท่าวังตาล อ. สารภี ซึ่งจะมีโบราณสถานและยังมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมเหลืออยู่ ได้ถูกกำหนดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับ อ. สันกำแพง และ บ้านถวาย ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวภายใน จ. เชียงใหม่ทั้งสิ้น

นอกจากนี้เรื่องราวประวัติศาสตร์และพื้นที่เวียงกุมกามยังมีปรากฏในเอกสารแนะนำการท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่อีกแห่งหนึ่งอีกด้วย

พร้อมทั้งยังได้มีการปฏิบัติการจากภาครัฐที่เข้ามาในพื้นที่ ตามแผนพัฒนาที่มีทั้งการสร้างศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม โดยได้รับความร่วมมือจากกรมศิลปากรที่ ๘ และการท่องเที่ยว จ. เชียงใหม่ เน้นในเรื่องของประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเวียงกุมกาม อีกทั้งได้มีการจำลอง โบราณวัตถุที่ขุดพบภายใน

เวียงกุมกาม อีกโครงการหนึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพจากกระทรวงอุตสาหกรรมได้เข้ามาสอนให้คนในชุมชนทำของที่ระลึกเพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชม

ตลอดจนกิจกรรมทางด้านประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่นที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่วนมากนั้นจะเป็นที่เกี่ยวกับเรื่องของประเพณีสิบสองเดือนที่มีมาแต่เดิม โดยจะมีวัดเป็นส่วนเชื่อมระหว่างกิจกรรมและชาวบ้าน

บทเรียนและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่มีเวียงกุมกามเกิดขึ้นในชุมชน

การพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว สิ่งที่ไม่คาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นกับชุมชน หรือพระภิกษุที่อยู่ในวัด กรณีการฟ้องร้องทางวัดและคณะกรรมการจากเอกชนที่มาทำการท่องเที่ยวเวียงกุมกามบริเวณวัดช้างค้ำ ซึ่งบางคนตั้งแต่เกิดมาก็ไม่เคยขึ้น โรงขึ้นศาล ก็เป็นปรากฏการณ์แรกที่มีเวียงกุมกามเกิดขึ้นในชุมชน ชุมชนต้องต่อสู้กับสื่อและกระแสสังคมภายนอก และชาวบ้านเริ่มแตกแยก เมื่อขอความร่วมมือบางอย่างก็ยากขึ้น จนบางคนถึงกับไม่เข้าวัดเลยก็มี

การที่ทีมวิจัยให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม ผู้บริบทการผลิต และการบริการเพื่อรองรับการเป็นแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากพื้นที่เวียงกุมกามมีความเด่นชัดในการเป็นชุมชนที่เปลี่ยนแปลง จากชุมชนเกษตรกรรมสู่ชุมชนการค้าและการบริการ ความสามารถในการรับตัวของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามยังยืนได้ด้วยการเปลี่ยนจากผู้ที่ยังชีพด้วยการเกษตรรับจ้าง มาเป็นเจ้าของร้านขายของฝาก ของที่ระลึก เจ้าของรถม้า รถมราง ซึ่งร้านจำหน่ายของฝากของที่ระลึกในชุมชนนับว่าเป็นแหล่งกระจายรายได้ให้กับชุมชน แต่ก็แค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น ส่วนในด้านของพื้นที่การเกษตรที่เคยทำนาก็เปลี่ยนมาเป็นการทำสวนลำไย หรือพืชยืนต้นที่ไม่ต้องดูแลเอาใจใส่มากนักไปเกือบทั้งหมด

การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนในการปรับตัวต่อการท่องเที่ยวของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม และการปรับปรุงสินค้าเพื่อรองรับการท่องเที่ยว สินค้าที่จำหน่ายควบคู่กัน ช่วงหน้าลำไยก็ขายลำไย ช่วงหน้าส้มโอก็ขายส้มโอ จะเห็นได้ว่ากลุ่มพ่อค้าแม่ค้ายังไม่ละทิ้งสินค้าท้องถิ่นเสียทีเดียว เพราะมีการนำเอาสินค้าที่ผลิตเอง โดยเฉพาะการถักเม็ลัดข้าวด้วยด้าย กะลามะพร้าว เสื้อผ้าสำเร็จรูป ร้านจำหน่ายของที่ระลึก มีจำนวนหลายแห่ง พอที่จะรวบรวมเป็นเขตได้จำนวน ๓ เขต คือ

๑. เขตร้านค้าที่อยู่ในศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม
๒. เขตร้านค้าที่อยู่ในวัดช้างค้ำ
๓. เขตร้านค้าที่อยู่ในวัดเจดีย์เหลี่ยม

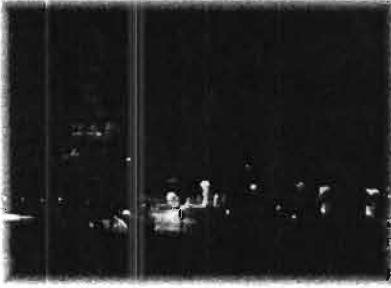

อิทธิพลของการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพ การเปลี่ยนแปลงประเพณีที่เคยปฏิบัติกันอยู่ การเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย การกินอยู่ และการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบความสัมพันธ์ของบุคคล ผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวที่มีความแปรเปลี่ยนและแตกต่างกันระหว่างประชาชนและแหล่งท่องเที่ยว สาเหตุที่ก่อให้เกิดความ

แตกต่างเกิดจากอิทธิพลของกิจกรรมการท่องเที่ยวมีผลโดยตรงหรืออ้อมต่อพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว กล่าวอีกนัยหนึ่ง นักท่องเที่ยวได้มีการพบปะหรือติดต่อสัมพันธ์กับประชาชนในแหล่งท่องเที่ยวระดับใดก็ตามที่นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวย่อมนำเอาวิธีการแต่งกาย ภาษา การรับประทานอาหาร และความรู้สึกรักใคร่ติดต่อชุมชนเข้ามาสู่ชุมชนและแสดงพฤติกรรมในเรื่องต่างๆต่อประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากอิทธิพลของการท่องเที่ยวจะมีผลทางด้านสังคมและวัฒนธรรมต่อประชาชนแหล่งท่องเที่ยวแล้ว กิจกรรมการท่องเที่ยวยังมีผลกระทบทางด้านสภาวะแวดล้อม

เพราะฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคที่สามนี้ ภาวะความขัดแย้งของชุมชนแต่ละหมู่บ้านเริ่มปรากฏชัดขึ้น เมื่อมีผลประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยวที่คนภายนอกเข้ามาที่ได้แบ่งปันกันอย่างไม่ลงตัว ก่อปรกับการเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ที่มีค่านิยมที่เปลี่ยนไป วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมามองไม่เห็นค่าล้ำสมัย การพัฒนาทางภูมิศาสตร์ที่ไปสอดรับการท่องเที่ยวได้เกิดการทำลายความสมดุลของธรรมชาติ เช่น การสร้างถนนซูเปอร์ตัดผ่านทำให้กระแสน้ำที่เคยถูกพัดระบายตามไประบบก็กลายเป็นการตีกลับของกระแสน้ำปึงเชี่ยวกรากทำให้บ้านเรือนชุมชนเวียงกุมกามถูกน้ำท่วม เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๔๘ ที่ผ่านมา และการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ที่จะตามมาในอนาคต นำมาซึ่งความไม่ยั่งยืนต่อชุมชน

ยุคที่สาม มิติใหม่แห่งการปลูกจิตสำนึก / และทำลาย ทางวัฒนธรรม

สืบเนื่องจาก ในช่วงต้นปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ทางการบินไทยได้จัดคู่สมรสชาวต่างชาติ และคนไทย มีการแสดงแสง สี เสียง ที่โบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของเวียงกุมกาม คือ วัดอิค่าง การทำกิจกรรมดังกล่าวชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมและได้รับรู้ใด ๆ เลย ไม่ได้ปรึกษาผู้นำชุมชน ไม่ว่าจะผ่านทางหน่วยราชการในเขตพื้นที่ เช่น อบต. และหรือปราชญ์ชาวบ้านถึงความเหมาะสมและขีดจำกัดในการทำกิจกรรม

การนำผู้หญิงไปพื่อร่ำบริเวณตรงหน้าพระธาตุเจดีย์วัดอิค่าง ซึ่งเป็นเขตที่ทำพิธีกรรม กิจกรรมของพระสงฆ์ในอดีตโบราณ และการแสดงต่าง ๆ ที่ขาดความเคารพยำเกรง จึงเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม และทำลายวัฒนธรรมอย่างไร้จิตสำนึกของคณะที่ไปจัดกิจกรรมดังกล่าว

ยุคที่สาม เป็นการต่อสู้อะสลับของวัฒนธรรมใหม่ ถือว่าเป็นยุคที่ต่อสู้ทางจิตสำนึกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

มิติใหม่แห่งการปลูกจิตสำนึก

ทุกครั้งที่เจ้าอาวาสวัดช้างค้ำได้เล่าถึงประวัติศาสตร์เวียงกุมกามให้เหล่าบรรดานักเรียนนักศึกษาฟัง ต่างเกิดความรู้สึกร่วม มีจิตสำนึก ตื่นเต้นกับเมืองโบราณในอดีต การบรรยายที่สอดแทรกการปลูกจิตสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมไปในตัว ทำให้เกิดความหวงแหนอย่างไม่รู้สีกตัว ทุกครั้งที่เสร็จสิ้นจากการ บรรยายประวัติเวียงกุมกามจะมีนักเรียนนักศึกษาที่อยากจะสัมผัสเห็นของจริงด้วยสายตาจึงเที่ยวชมโบราณสถานต่าง ๆ และทุกครั้งที่แวะเข้าชมโบราณสถานจะเห็นนักเรียนนักศึกษากลับไป

พระพุทธรูป พระเจดีย์อย่างซาบซึ้ง

ดังนั้น เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ได้โหมกระหน่ำทำให้ชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามได้รับผลกระทบและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ความล่มสลาย และความขัดแย้งระหว่างคนกับคน (ชุมชนหนึ่งกับอีกชุมชนหนึ่ง) ชุมชนกับโบราณสถาน และชุมชนกับนโยบายการพัฒนาของรัฐกำลังสั่นคลอนซึ่งทางผู้นำจิตวิญญาณของสังคมคือพระได้ทำการปรับเปลี่ยนแผนยุทธศาสตร์ โดยสร้างกลยุทธ์ใหม่เพื่อรื้อฟื้นและสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์หวงแหนวัฒนธรรม ประเพณี และโบราณสถานให้กลับมาอยู่ในห่วงแหวนแห่งความรู้สึกของชุมชนคืนมาให้ได้โดยอาศัยการจัดกระบวนการกิจกรรมวัฒนธรรม ประเพณีที่มี

อยู่ดั้งเดิมมาปรับปรุงณาการให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อให้เกิดความยั่งยืน และลดความขัดแย้งภายในชุมชน โดยอาศัยกิจกรรมกระบวนการทางประเพณี ๑๒ เดือน และได้เน้นกระบวนการทางด้านประเพณีที่เป็นหน้า หมู่ใหญ่ ๆ ๓ ประเพณี โดยมีหัววัดคือวัดช้างค้ำและวัดเจดีย์เหลี่ยมเป็นหลักในการปลูกจิตสำนึกในครั้ง นี้ มีดังนี้

โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ธรรมสังฆจร)

เป็นประเพณีใหม่ที่เกิดขึ้นไม่นานมานี้ ซึ่งได้จัดทำโดยคณะสงฆ์อำเภอสารภี, หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในอำเภอสารภี ร่วมกับส่วนราชการอำเภอสารภี, สภาวัฒนธรรมอำเภอสารภี, องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอำเภอสารภี, ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านอำเภอ และศรัทธาประชาชนอำเภอ เป็นการระดมคนในตำบลทำวัจกาลทั้งหมด มาชุมชน

กันเพื่อฟังเทศน์ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และกิจกรรมอื่น ๆ ทางพุทธศาสนา โดยจะจัดในช่วงเช้าพรรษาวันเวียนแต่ละวัด จนกระทั่งออกพรรษา เป็นการสร้างกระแสใหม่ให้ชุมชนได้

ตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งงานธรรมสังฆจร จะจัดเพียง ๑ วันเท่านั้น เริ่มตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐ น. ผู้คนจะหลั่งไหลกันมาตั้งแต่เช้า ซึ่งตลอดทั้งวันก็มีกิจกรรมจนถึงเวลา ๒๔.๐๐ น.

งานประเพณีธรรมสังฆจร ได้เกิดการขยายตัวเป็นกลุ่มเข้าสู่ระดับมหภาคอย่างรวดเร็ว โดยเริ่มจากชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม และต่อมาก็ขยายไปทั้งตำบลทำวัจกาล และทั่วทั้งอำเภอสารภีในเวลาต่อมา ประชาชนทุกคนจะใส่เสื้อชุดขาวตามธรรมเนียมชาวพุทธ และจำนวนศรัทธาประชาชนที่มาในงานประเพณีธรรมสังฆจรนี้จะมีทุกรุ่น ตั้งแต่เด็กเยาวชน จนถึงผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ และมีจำนวน ๑,๐๐๐ คนเป็นประมาณ

ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุสำคัญของเวียงจันทน์
 ได้จัดขึ้นทุกเดือน ๖ ซึ่งชาวชุมชน
 ศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงจันทน์ และชุมชนตำบลท่า
 วังตาลจะต้องแห่กระบวนขันตอกดอกไม้รอบ
 เวียงจันทน์แล้วไปตามสถานที่สงกรานต์น้ำพระธาตุ
 ในเหตุการณ์ในกิจกรรมดังกล่าวได้สร้าง
 ความสัมพันธ์ใหม่ ภายใต้พันธสัญญาใหม่ใน
 รูปแบบความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม รูปแบบ

ของกิจกรรมก็จะมีสงกรานต์น้ำพระธาตุ การ
 เทศนาถ้อยคำปราศรัยปลุกจิตสำนึก การ
 แข่งขันการทำอาหารพื้นเมือง, การแข่งขัน
 บอกไฟ และการแสดงอื่น ๆ ประเพณีการ
 สงกรานต์น้ำพระธาตุนี้ จะมีศรัทธาประชาชนทั่ว
 ทั้งตำบลท่าวังตาล และมีศรัทธาประชาชน
 มาจากตำบลอื่นเข้ามาร่วมด้วย และมีจำนวน
 ที่เข้าร่วมประมาณ ๕๐๐ กว่าคนเป็น
 ประมาณ

ประเพณีสืบชาติ

ในอดีต ประเพณีสืบชาติเป็นเพียงสืบชาติคน และสืบชาติบ้านเท่านั้น แต่ยังคงมีคติที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับโบราณสถาน ดังนั้นจึงได้เพิ่มการสืบชาติโบราณสถานควบคู่กันไป

โดยโยงด้วยสายสัญญาณระหว่างคน บ้าน และโบราณสถานพร้อม ๆ กัน

และยังมีประเพณีอื่น ๆ ที่คาบเกี่ยวมาจากยุคที่สอง ซึ่งอาจจะปรับเปลี่ยนประยุกต์ให้เข้ากับสมัยใหม่บ้างเป็นบางประเพณีเท่านั้น แต่สาระสำคัญยังคงเดิมไว้อยู่ มีดังนี้

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ ประเพณีการเกิด การตาย การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่สืบชะตา เป็นต้น

ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น ประเพณีปอยน้อย (บรรพชา) ปอยเป็กซ์ (อุปสมบท) ปอยหลวง (ทำบุญฉลองเสนาสนะ) ขึ้นพระธาตุหรือไหว้พระธาตุ(สงฆ์น้ำพระธาตุ) ทานสลากภัตต์ ตั้งธัมม์หลวง (ฟังเทศน์มหาชาติ) เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น

ประเพณีตามเทศกาล เช่น ประเพณีปีใหม่-สงกรานต์ ประเพณีเดือนยี่เป็ง(วันเพ็ญเดือน ๑๒) เป็นต้น

ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัว บ้าน เมือง เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า ประเพณีพ็อนฝีมด-ฝีมง ประเพณีสืบชะตาบ้านชะตาเมือง ประเพณีเข้าอินทขิล(บูชาเสาหลักเมือง) ประเพณีแปลงบ้านหรือไหว้ผีเสื้อบ้าน(ไหว้ผีหมู่บ้าน) ประเพณีการทำบุญถึงผู้ตาย เป็นต้น

สำหรับประเพณีที่สูญหายไปแล้ว ก็คือ ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ประเพณีการแสกนา สู้ขวัญข้าว-ขวัญควาย การเอามือเอแรง ทำนาทำสวน การหล้องเหมืองตีฝาย(ขุดลอกลำเหมืองซ่อมแซมฝาย) เลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น

ข้อค้นพบจากการศึกษา

นอกจากการศึกษาดังกล่าวสามารถได้มองเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนที่เหนือจากวัตถุประสงค์ก็คือว่า ได้มองเห็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนศรีท้าวค้ำช้างคำ เวียงกุมกาม อันเนื่องมาจากเวียงกุมกามเป็นสถานแหล่งท่องเที่ยว การจัดให้มีรถราง รถม้า คอยบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง และผลประโยชน์ไม่ได้ถูกนำไปกระจายอย่างทั่วถึง และค้นพบว่าพบชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการโบราณสถานเวียงกุมกามที่ผ่านมา โดยหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้จัดการเพียงฝ่ายเดียว โบราณสถานเป็นของชุมชน ทำไมชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการ

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ความขัดแย้ง จะหมายถึง การแสดงออกการกระทำของบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หน่วยงาน ที่ต้องการที่จะดำเนินงานให้บรรลุความปรารถนาของตน เกิดปะทะกับการต่อต้านของอีกฝ่ายหนึ่งหรืออีกหลาย ๆ ฝ่าย ในที่นี้ได้แก่ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียงกันและความขัดแย้งภายในชุมชนเอง ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งได้แก่ ความขัดแย้งจากข้อมูล ความขัดแย้งจากผลประโยชน์ ความขัดแย้งด้าน โครงสร้าง ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ และความขัดแย้งด้านค่านิยม

ดังนั้น ประเพณีดั้งเดิมต่าง ๆ พบว่าสามารถนำมาช่วยลดความขัดแย้งต่าง ๆ ภายในชุมชนให้เกิดความปรองคองสามัคคีอย่างเป็นญาติมิตร

บทที่ ๕

บทเรียนจากกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ชุมชน

๑. การปลูกจิตสำนึกในการรักท้องถิ่น และการได้รับความร่วมมือ
๒. การประชุมเสวนาเพื่อหาแนวทางให้ชุมชนได้มีบทบาท มีส่วนร่วม มีการจัดการตามความต้องการของตนเองต่อสถานโบราณเวียงกุมกาม
๓. ความรู้สึกของคนในชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามต่อโครงการวิจัยและทีมวิจัย

๑. การปลูกจิตสำนึกในการรักท้องถิ่น และการได้รับความร่วมมือ

บทเรียนจากกระบวนการวิจัยของทีมวิจัยได้พบว่า ชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามได้ตื่นตัวและมีจิตสำนึกเป็นที่น่าภาคภูมิใจ ดังจะเห็นได้จากประเพณีต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นในชุมชนได้รับความร่วมมือและพร้อมใจกันอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน จากประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสืบชาติ ประเพณีธรรมสังฆจร (โครงการธรรมสังฆจร) และประเพณีอื่น ๆ ทั้งหมดทั้งหมดไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์เพียงหมู่บ้านใด หมู่บ้านหนึ่งที่เป็นพื้นที่ทำการวิจัยเท่านั้น หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งตำบล และอำเภอสารภี ที่ชาวชุมชนมีจิตสำนึกร่วม และได้รับความร่วมมือต่าง ๆ เช่น การสร้างศาลาการเปรียญ การทำกิจกรรมทุกอย่างชาวบ้านก็จะให้ร่วมมือเป็นพิเศษ

๒. การประชุมเสวนาเพื่อหาแนวทางให้ชุมชนได้มีบทบาท มีส่วนร่วม มีการจัดการตามความต้องการของตนเองต่อสถานโบราณเวียงกุมกาม วันที่ ๗ เมษายน ๒๕๔๗

นายอำเภอสารภี

เมื่อต้นปี ๔๖ ได้รับสนับสนุนจากท่าน ส.ส. เขวภา มีงานจัด แสง สี เสียง เมืองแก้วขวัญเกล้าเวียงกุมกาม และมีการจัดงานมาอีก ๑๐ อาทิตย์ ใช้ชื่อว่า ทศศรัทธาเบ็กฟ้าเวียงกุมกาม หลังจากนั้นชุมชนวัดช้างค้ำก็ได้จัดงานแต่ละ เสาร์ อาทิตย์ก็ทำให้คนรู้จักเวียงกุมกามมากขึ้นและมีการประชุมหลายครั้งด้วยกัน ทำเป็นที่ศึกษาของล้าเนาทำให้คนภายในเวียงกุมกามรักและหวงแหน

๒. ทิศทางเวียงกุมกามคณะกรรมการวางผังแม่บทเวียงกุมกามร่วมกรมศิลปากรที่เชียงใหม่ ว่าจ้างคณะ ดร.ประเทือง มีการนำเสนองาน วางแผนโดยมีการประชุมสรุปที่โรงแรมอิมพีเรียลแม่ปิงวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๔๗

สรุป ๓ ด้าน

๑. ด้าน โบราณสถานโบราณวัตถุของที่ได้นำเสนอความเป็นมา

๒. วิถีชีวิตของคนเวียงกุมกามจมอยู่ใต้ดินมีผู้คนอพยพย้ายมาอยู่ โบราณสถานและชุมชนอยู่ร่วมกัน แยกกัน ไม่ออกทำอะไรให้คนในเวียงกุมกามรักโบราณสถาน และชาวบ้านไม่ถูกรบกวน

๓. การบริการให้แก่นักท่องเที่ยว ไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยเฉพาะยังคาราคาซังกันอยู่ และก็ยังมีการอบรมสัมมนาให้คนในท้องถิ่นและมัคคุเทศก์อาสา ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้จากการขายอาหารและของที่ระลึก การบริการรถนำเที่ยว - รถม้า

ความยั่งยืน เสนอภาพโบราณสถานให้มากขึ้นและวิถีชีวิตชุมชนอยู่คู่กับโบราณสถานให้อยู่ร่วมกัน และก็ไม่ให้โบราณวัตถุถูกคามจากนักท่องเที่ยวและชาวบ้าน

วัดเป็นแหล่งรวมของศรัทธา ชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกัน ความร่วมมือของวัดในการจัดกิจกรรม หลังจากเวียงกุมกามได้เปิดตัวเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทางวัดข้างกำแพงพร้อมด้วยกรรมการชาวบ้านได้ร่วมกันจัดกิจกรรม ขายของที่ระลึก จัดคาถามั่ว จัดการแสดง และงานขันโตกมาตลอดทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการทำกิจกรรม ทางวัดก็ได้จัดให้ความรู้เยาวชนที่มาศึกษาโบราณสถานและก็ได้ศึกษาวัฒนธรรม เช่น การตัดช่อตัดตุง จักสาน ห่อขนม และศึกษาประเพณีต่าง ๆ ของท้องถิ่น และได้ศึกษาย้อนโบราณวัฒนธรรมประเพณีและต่อจากนั้นมาก็ได้จัดงานเย็นทั่วหล้ามหาสงกรานต์เวียงกุมกาม ตั้งแต่วันที่ ๒ - ๑๕ เมษายน ๒๕๔๗ ชุมชนก็ถูกออกถูกใจที่ได้มีส่วนร่วมเพราะที่ผ่านมาชุมชนไม่ค่อยมีส่วนร่วมและทางวัฒนธรรม ส.น.ว พัฒนาการท่องเที่ยวและการกีฬาสนับสนุนให้ชุมชนเป็นผู้จัดทำ ให้ชุมชนดูแลตัวเอง ออกว่าชุมชนมีส่วนร่วมและได้เอาวัฒนธรรมออกมา การพัฒนาที่จะยั่งยืนได้ต้องจัดบให้ชุมชนเป็นผู้ทำ เพราะ ชุมชนเป็นผู้รู้ปัญหาที่จะแก้ และปัญหาที่จะปรับปรุงให้กลมกลืนอยู่คู่กับโบราณสถาน

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเวียงกุมกามของท้องถิ่นหลังจากทางรัฐได้ร่วมจัดงบประมาณมาจัดเวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยว

คำถามของกำนัน มีอะไรอยากให้อะไรช่วยและมีความต้องการอะไรจากรัฐ

กำนันตอบว่า ดีใจที่ทางรัฐช่วยสนับสนุนงบมาให้ มีส่วนประชาสัมพันธ์ และมาช่วยพัฒนาโบราณสถานต่าง ๆ และได้รับความร่วมมือจากหมู่บ้านต่าง ๆ ผลประโยชน์คุณภาพชีวิตได้รับการอบรมก็มีอาชีพติดตัว เศรษฐกิจดีขึ้น เยาวชนมีรายได้จากการเป็นมัคคุเทศก์ ฝ่ายปกครองมีหน้าที่ช่วยดูแลความเรียบร้อย ความฝันเป็นจริงขึ้นมาหลังจากมีการประชาสัมพันธ์ ชาวบ้านก็มีชีวิตชีวา ไม่มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น อยากให้ปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น

ด้านอาชีพถ้าจะอบรมอะไรให้มาถามความต้องการของชุมชน อยากให้ชุมชนเป็นผู้คิด และอยากจะได้อะไร การอบรมถึงจะยั่งยืน การเสนอแนวความคิดต้องฟังทั้งสองฝ่ายจึงจะสอดคล้องกัน ในการพัฒนา

นายก อ.บ.ค.ทำวังตาล บทบาทและงบประมาณ

รู้สึกเป็นส่วนท้องถิ่น ได้รับการอุดหนุนจากอำเภอและจังหวัด ได้งบมาดำเนินการพัฒนาเวียงกุมกาม ได้วางโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและบำรุงโบราณสถาน จัดการบุคลากร และการกำจัดวัชพืชและ

บำรุงรักษาไม่ให้พังทลาย และถนนได้ประสานกรมโยธาธิการ ทางเดินจักรยาน ฝึกออาชีพของกลุ่มสตรี
รองรับงาน OTOP และฝากให้เน้นสินค้า ควรจัดนักวิชาการให้หลักสูตรมาสอนชาวบ้านให้พัฒนาที่ดี
และออกแบบตามความต้องการของตลาด การศึกษาให้จัดเป็นหลักสูตร โบราณ สถาปัตยกรรม

นายไพฑูรย์ ไชยอาราม (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑๑)

ฝึกสอนทำกระดาษสาและรูปหอม ที่ผ่านมามีจัดอบรมแล้วตลาดไม่มีทำให้ชาวบ้านท้อ ชาวบ้าน
อยากเห็นไว ๆ

นายเกษม บุญหมื่น (ประธานชมรมรักเวียงกุมกาม)

บทบาท เพื่อให้ชาวบ้านรู้ถึงความเข้าใจโบราณสถานร่วมกับอำเภอประสานงานกันหลายเรื่อง มี
นักศึกษา มาพัก ได้จัดลานอุทยานการศึกษาและทำบ้าน โบราณร่วมกับอำเภอพัฒนาในด้านต่าง ๆ หลาย
โครงการ เช่น ถ้ำคลอง โดยเอาน้ำแม่ปิงไหลผ่านเวียงกุมกาม เหมือนสภาพแบบเก่าช่วยแก้ปัญหาน้ำท่วม
ชาวบ้านต้องการอะไร

หน่วยงานที่มาช่วยทำหรือฝึกอบรมพัฒนาดีพอสมควร คือ ได้พัฒนาโบราณสถาน และประเพณี
วัฒนธรรมที่ยั่งยืนชาวบ้านต้องการที่ให้เป็นเอกลักษณ์อยากให้ภาครัฐช่วยสนับสนุนปรับปรุงภูมิทัศน์
เช่น ทำซุ้มหมอน้ำ ปลูกต้นสารภีตลอดเส้นทางเป็นสัญลักษณ์เวียงกุมกาม การจัดอบรมการดูแลศูนย์
ข้อมูลยังไม่ชัดเจน ปัญหาขยะเริ่มตามมา มีคฤหาสน์มีหน้าที่ให้ความรู้กับผู้มาเที่ยว โดยเป็นผู้อาสา
สรุปงาน

ที่ชุมชนได้ร่วมกับ ส.น.ว. วัฒนธรรมและ ส.น.ว. พัฒนาการท่องเที่ยว ได้จัดงบประมาณให้กับ
ทางวัดร่วมกับชุมชนจัด ที่ผ่านมามีประสบความสำเร็จในการที่จะให้เวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่
ยั่งยืน คือ การที่คนในชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมและส่วนความคิดที่จะทำ ที่จะพัฒนา คือมีการเรียนรู้และ
คอยแก้ปัญหาที่ชุมชนเจอและก็หาแนวทางแก้ไขทุกครั้ง ที่จัดมาชุมชนมีส่วนร่วมอย่างมาก คือทางการ
ได้จัดงบมาให้บริษัทเป็นผู้จัดแล้วชุมชนเป็นแค่คนดู แต่ในครั้งนี้อย่างการพัฒนาที่ต่าง ๆ ก็จัดการให้
ชุมชนเป็นผู้จัด เป็นผู้เสนอ แล้วทางการคอยชี้แนะการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ถือได้ว่า งานที่ผ่านมาชุมชน
ส่วนมากมีความภูมิใจที่ได้เอาวัฒนธรรมแบบเดิม ๆ ออกมาให้นักท่องเที่ยวได้ดูกัน และภูมิใจที่มี
นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวเวียงกุมกามมากขึ้น ตั้งแต่ ๑๐-๑๕ เมษายนที่ผ่านมา มีคนมาเที่ยวเป็นจำนวนมาก
ถึงวันละ ๓ - ๔ พันคนต่อวัน ในการจัดงานครั้งต่อ ๆ ไป คงจะได้มีการประสานงานกับสื่อและ
ผู้เกี่ยวข้องกัน

ปัญหาของท้องถิ่นในปัจจุบัน คือ ปัญหาของการบริการนักท่องเที่ยวที่ทางชุมชนให้เอกชนเป็นผู้
เช่า และปัญหาความไม่เข้าใจกันของคนในชุมชนบางคน และปัญหาของการให้บริการของมัคคุเทศก์

ปัญหาการควบคุมจัดการรถม้า – รถนำเที่ยว ปัญหาผลกระทบของชาวบ้านบางกลุ่ม เมื่อก่อนเคยอยู่แบบเงียบ ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวมาก คนก็มามากขึ้น ชุมชนชนบทก็กลายเป็นชุมชนเมือง

ข้อแก้ไข งบประมาณบางส่วนก็อยากให้ชุมชนเป็นผู้ได้ใช้แก้ไขงบประมาณอย่างไรในปัจจุบัน กรมศิลปากรเป็นผู้ถือมากไป และการนำงบประมาณไปซุกตักแต่งมากไป ควรใช้ควบคู่กับการพัฒนาปรับปรุง และความต้องการของชาวบ้าน ไม่ใช่เอาแต่วิชาการ ไม่พัฒนาตามความเป็นจริง ไม่พัฒนาตามที่ชาวบ้านต้องการบางส่วน

ชุมชนขอรู้ด้วยได้ใหม่ว่าทางราชการทำอะไรกับเวียงกุมกาม 2 ชุมชนขอมีส่วนร่วมในการพิจารณาเรื่องต่างๆที่จะนำมาพัฒนาเวียงกุมกามเราไม่ขอเงินแต่เราขอในฐานะของผู้ที่อยู่ตรงนี้จะทำให้ลูกหลานเราได้รู้ตลอดไป เพราะตอนนี้ที่ชุมชนรู้คือการเข้ามาเพื่อการค้าขายและผลประโยชน์เท่านั้น นายมาเงินมาคนมาไม่มีนายไม่เงินคนไม่มานี้คือสิ่งที่ชุมชนไม่ต้องการ ขอให้ทางราชการรู้ว่านี่ก็คือของ ๆ ชุมชน ขอให้กรมศิลปากรลงมาพูดคุยว่าชุมชนจะอยู่คู่กับโบราณสถานอย่างไร ยั่งยืนได้อย่างไร ชุมชนจะตั้งรับอย่างไร จะเข้าใจอย่างไรและขอถามหน่วยงานราชการว่าเวียงกุมกามเป็นของชุมชนของชุมชนใช่ไหม เพราะว่าตอนนี้ชุมชนไม่รู้ว่าจะจัดการบริหารไปทางไหนได้ ชุมชนไม่ได้เตรียมตัวหลายคนยังไม่เข้าใจว่ามีคุณค่าอย่างไรในสายตาของคนทั้งโลก และสิ่งหนึ่งที่อยากให้ผู้เกี่ยวข้องช่วยจัดฝึกอบรมให้ความรู้กับชุมชนถึงคุณค่าความสำคัญของทรัพย์สินตนเอง ไม่ใช่ของคนอื่น เมื่อเป็นของชุมชนก็ต้องมีสิทธิ์ที่จะรู้ คนอื่นเข้ามาเพียงแต่เป็นตัวช่วยเท่านั้น การพัฒนาต่อไปอย่างไรเราไม่แคร์ แต่เราจะรู้ด้วย ร่วมวางแผนว่าเป็นอย่างไรชุมชนจะอยู่ร่วมกับโบราณสถานได้ไหม ไม่ใช่คนอื่นมาตั้งร้านค้าชุมชนไม่ได้อะไร พ่อค้าแม่ค้าต้องเป็นคนในชุมชนหรือเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเข้ามาสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปคอยดูแลรักษาไม่ใช่เงินมาไปดูแลที่เราขอให้ชุมชนเวียงกุมกามเป็นผู้จัดการ ผลประโยชน์จะนั้นความเป็นมาเป็นไปอย่างไรชุมชนต้องรู้ อย่าให้ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ไปตกกับคนอื่น และก็เป็นบท เรียนให้ชุมชนอื่น ได้รู้ว่าเมื่อชุมชนไม่พร้อมตั้งรับไม่ทันจะเกิดปัญหาเกี่ยวกับชุมชน ความเจริญเข้ามาชุมชนเริ่มแตกแยกเพราะผลประโยชน์ไม่ลงตัวชุมชนต้องมีกฎระเบียบต้องกระจายรายได้ให้ทั่วถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนตั้งแต่มีเวียงกุมกามกำนันผู้ใหญ่บ้านทะเลาะกันชาวบ้านกับเอกราชชนมีปัญหาข้อพิพาทการฟ้องร้องวัดกรรมกรจนถึงขึ้นโรงพักขึ้นศาลเหตุการณ์เหล่านี้เมื่อก่อนไม่เคยเกิดขึ้นกับชุมชนมีคฤหัสถ์ทะเลาะกันศรัทธาใกล้กันทะเลาะกันมันเกิดอะไรขึ้นศรัทธาชาวบ้านไม่ถูกกันนี่คือบทเรียนที่ชุมชนได้รับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ชุมชนต้องแก้ไขด้วยการใช้กระบวนการ

สภาวัฒนธรรมตำบลซึ่งผู้วิจัยได้เป็นรองประธานร่วมงานวางแผนจัดงานตามประเพณีซึ่งใช้พระสงฆ์ ๕ รูปตำบลและพระสงฆ์ทั้ง ๘ วัดและเครือข่ายในตำบลประกอบด้วยชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้สูงอายุ อ ส ม เยาวชน แม่บ้าน เหล่านี้ร่วมกันจัดงานตามประเพณีต่าง ๆ เพื่อความสามัคคีและประสานรอยร้าวของชุมชนที่ผ่านเช่นจัดงานประเพณีสงฆ์หน้าพระธาตุวัดอู่ก้าง สืบชาติเวียงกุมกาม ปีใหม่เมือง งานวันพ่อ งานวันแม่ และก็จะจัดเวทีธรรมสันจรขึ้นในวันที่ 24 กันยายน นี้ที่วัดอู่ก้างนี้ก็

กระบวนการอย่างหนึ่งที่ชุมชนใช้ประสานลอร่าไว้ให้กับชุมชนและชุมชนสามารถอยู่คู่กับโบราณสถานอย่างยั่งยืนได้เพราะใช้ประเพณีและวิถีชุมชนที่เคยปฏิบัติกันมาและก็ฟื้นขึ้นใหม่

๓. ความรู้สึกของคนในชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามต่อโครงการวิจัยและทีมวิจัย

ปัญหาและอุปสรรคเบื้องต้นในระยะแรก

๑. ปัญหาในด้านการทำงานวิจัยคือ ความเข้าใจในกระบวนการทำงานวิจัย เนื่องจากทีมวิจัยเวียงกุมกามยังถือว่ายังใหม่ในการทำงานและยังไม่มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยมาก่อน ในตอนแรก ๆ เรียกได้ว่าไม่มีความเข้าใจในคำว่า “งาน” และกระบวนการของการทำงาน” และยังไม่รู้ว่าจะต้องเริ่มจากจุดไหนเป็นจุดแรก แต่ภายหลังได้ทีมพี่เลี้ยงคือ พระมหาพิระพงษ์ ลุงต่อม มาให้ความเข้าใจและให้คำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ และยังคงขอให้คำแนะนำในการทำงานวิจัยครั้งนี้ทำให้การทำงานง่ายขึ้นและยังทำไปอย่างถูกต้อง

๒. ปัญหาชุมชนไม่เข้าใจในงานวิจัย คือชุมชนไม่เข้าใจในงานวิจัยและมีกระแสขัดแย้งไม่เห็นด้วยเกิดขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัด ทางทีมวิจัยจึงได้มีการจำแนกคนในชุมชนออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ กลุ่มที่เห็นด้วย, กลุ่มเฉย ๆ กลุ่มที่ไม่เห็นด้วย หลังจากที่แบ่งกลุ่มแล้ว ทีมได้เข้าไปหากกลุ่มที่มีความสนใจและถามข้อมูลเพื่อที่จะให้อีก 2 กลุ่ม เห็นว่างานที่ทำเป็นประโยชน์แก่ชุมชนและทีมก็ได้ทำงานกันจริง ๆ และไม่ได้ทำเรื่องที่ผิดกันอย่างที่อีก 2 ทีมคิดซึ่งจากการที่เห็นว่าเราทำงานอย่างจริงจังก็ได้เปลี่ยนแปลงความคิดของอีก 2 ทีม ให้เริ่มเห็นด้วยกับการทำงานวิจัยและมีบางส่วนที่ให้ความร่วมมือกับทีม และได้เข้ามามีบทบาทในส่วนของงานวิจัยมากยิ่งขึ้น

๓. ปัญหาการขัดแย้งกันภายในทีม คือ การทำงานมีบางอย่างที่เข้าใจไม่ตรงกันและเวลาในการทำงานมีค่อนข้างน้อยเพราะทีมวิจัยส่วนมากรับเรียนอยู่โรงเรียน จึงต้องไปโรงเรียน และช่วงวันหยุดก็ต้องไปเรียนพิเศษบ้าง และบางทีเวลาว่างก็จะไม่ตรงกัน ซึ่งทำให้เกิดการกลัวว่าจะทำงานได้ไม่เต็มที่และงานอาจจะไม่เสร็จตามเวลาที่กำหนดไว้ และยังมีเรื่องของความขัดแย้งในด้านของแนวความคิดบ้าง ดังนั้นจึงมีการนั่งพูดคุยกันภายในทีมเพื่อเป็นการปรับความเข้าใจในการทำงาน

๔. ปัญหาจากการลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลกับ พ่ออู๋ แม่อู๋ และผู้รู้ ในแต่ละครั้งก็จะมีปัญหาเกิดขึ้นหลายอย่างด้วยกัน บางทีทางทีมไปหาแล้วไม่อยู่หรือบางครั้งไปหาแล้วพ่ออู๋แม่อู๋นอนหลับพักผ่อนอยู่ก็เลยไม่กล้าที่จะเข้รบกวน ในการสอบถามข้อมูลจากผู้รู้ก็มีที่จำเรื่องราวไม่ค่อยได้เนื่องพ่ออู๋แม่อู๋นั้นบางท่านก็มีอายุมากแล้ว ก็หลงลืมไปบ้าง ทางทีมวิจัยจึงต้องคอยพูดกระตุ้นหรือพูดทำให้ผู้รู้ค่อยๆ คิดตาม แต่ก็ยังมีเรื่องราวที่ผู้รู้ยังจำได้ดี คือ วิธีการดำรงชีวิตในสมัยก่อนและเรื่องพิธีกรรมที่กระทำสืบต่อกันมาเรื่อยๆ ข้อมูลบางส่วนในการลงพื้นที่ที่ได้มานั้นก็มีบ้างที่ไม่ตรงกันจึงทำให้ทีมวิจัยต้องกลับมาประชุมทีมเพื่อตั้งคำถามหาข้อมูลที่ถูกต้องและค่อยๆ ออกไป

ความรู้สึกร่วมของทีมในการทำงานวิจัย

ในการลงไปหาข้อมูลจากพ่ออู๋แม่อู๋ และผู้รู้ ความรู้ของทีมวิจัยเวียงกุมกามนั้นในตอนแรกก็จะทำงานทางทีมก็มีหลายความรู้สึกด้วยกัน มีทั้ง

- ต้องการทราบว่าบรรพบุรุษของตนเองเป็นใคร มีเชื้อชาติอะไร มาจากที่ไหน
- อยากทราบว่าคนในชุมชนนั้นมีความผูกพันกันอย่างไร เกี่ยวข้องกันหรือไม่
- อยากทราบประวัติศาสตร์ที่แท้จริงของเวียงกุมกามว่าเป็นมาอย่างไร

จึงเป็นความรู้สึกที่เริ่มอยากจะรู้เรื่องราวต่างๆ ตามมาอีกมากมายแต่หลังจากที่ลงพื้นที่และจัดเวทีเพื่อสืบหาข้อมูล ซึ่งก็ทำให้ได้รู้เรื่องต่างๆ ที่อยากจะรู้และยังมีเรื่องอื่นที่ยังไม่ทราบอีกนอกเหนือจากที่เราคิดไว้และพ่ออู๋แม่อู๋ก็มีความอยากที่จะเล่าเรื่องราวเหล่านั้นให้ทางทีมวิจัยอย่างเต็มใจและทางทีมวิจัยเองก็อยากอยู่แล้วอีกทั้งทางทีมวิจัยก็เป็นลูกหลานของชุมชนอยู่แล้วก็เลยทำให้การเล่าเรื่องราวต่างๆ เป็นไปอย่างสนุกสนาน มีความเป็นกันเองมากยิ่งขึ้นและอีกอย่างหนึ่งทางทีมวิจัยของเราก็มีพระภิกษุเป็นหัวหน้าทีมวิจัยก็คือ เจ้าอาวาส ซึ่งบางครั้งก็ออกไปหาข้อมูลนั้นทางท่านเจ้าอาวาสก็จะไปร่วมการสนทนากับชาวบ้านด้วยทำให้พ่ออู๋แม่อู๋ที่คอยให้ข้อมูลนั้นมีความยินดีมากถือว่าการมาร่วมสอบถามของเจ้าอาวาสนั้นต่างเป็นการมาเยี่ยมเยียนชาวบ้านถึงบ้าน ถามถึงสารทุกข์ สுகดิบ ทำให้ได้ข้อมูลที่เชื่อมโยงไปถึงเรื่องอื่นทำให้เกิดมุมมองใหม่ขึ้น

บรรยากาศการจัดเวทีครั้งแรก

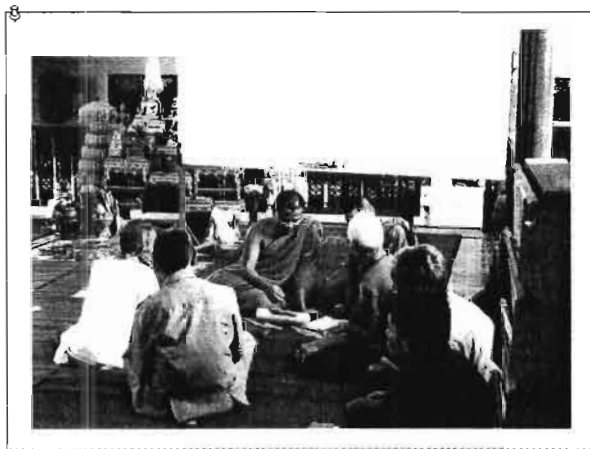
เนื่องจากหมู่บ้านของเราเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ซึ่งมีโบราณสถาน และกระจัดกระจายไปในหมู่บ้านต่างๆ จึงเกิดปัญหาความไม่เรียบร้อยของสิ่งปลูกสร้าง ความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของคนในชุมชนที่ไม่เอื้อผลประโยชน์ต่อโบราณสถาน ปัญหาของคนภายนอกที่เข้ามาหากินในชุมชน ดังนั้นลูกหลานของคนในชุมชนจึงอยากศึกษา ว่าชุมชนของเรานั้นจะอยู่คู่กับโบราณสถานได้อย่างไรให้ยั่งยืนและหาแนวทางเพื่อจัดการกับโบราณสถาน และอยากรู้เกี่ยวกับความต้องการชุมชน ประวัติความเป็นมาของชุมชน และจะได้ปรึกษากันเพื่อหาแนวทางในการสืบค้นประวัติศาสตร์ของเรา ว่าเมื่อก่อนก่อนที่จะขุดพบโบราณสถาน ชีวิตความเป็นอยู่เป็นอย่างไร และเมื่อหลังขุดค้นพบแล้ว หมู่บ้านได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชาวบ้านเรารู้สึกอย่างไร จึงอยากให้ทุกคน มีส่วนร่วมในการสืบค้นประวัติศาสตร์ในครั้งนี้ และจะหาแนวร่วมในการทำวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้ทำ ๕ หมู่บ้าน คือ บ้านช้างค้ำ บ้านเจดีย์เหลี่ยม บ้านกลาง บ้านเสาหิน และบ้านหนองผึ้ง แต่จุดใหญ่ๆ อยู่ในหมู่บ้านของเรา คือบ้านช้างค้ำ ซึ่งคงต้องถามจากคนรุ่นเก่า พ่ออู๋แม่อู๋ พ่อหนาน แม่หม่อม และทุกๆ คนในชุมชน

ในการสืบค้นครั้งนี้ เราจะมีภาระกิจว่า หากมีผู้ร่วมงานดีจะเข้ามาช่วยในการสืบค้นประวัติศาสตร์ ซึ่งคงต้องถามจากพ่ออู๋ แม่อู๋ ว่า บ้านเราตอนนี้ มีใครที่เก่งในเรื่องใดบ้าง ถ้าจะถามเรื่อง การทำกะลา

ก็มีลู่รวม ที่ทำอยู่ในตอนนี่ ถ้าจะตัดตุง ต้องอยู่กับขายนวล หรือถ้าจะสานปลา สานกบ ต้องคุยกับใคร อย่างนี้เป็นต้น

สำหรับความรู้สึกของทีมวิจัย ครั้งแรกกลับมาคิดว่า เราจะทำกันได้หรือเปล่า แต่จากการที่ได้ร่วมงานกัน พวกเรา ก็มีความเชื่อมั่นว่าเราต้องทำได้ เพราะจากที่ผ่านมามีการจัดกิจกรรม เมื่อขออะไร ชาวบ้านก็ทำให้ความร่วมมือมาโดยตลอด เพราะฉะนั้น ก็เชื่อว่าเราสามารถทำวิจัยประวัติศาสตร์ของเราเองได้

สำหรับความรู้สึกของชาวบ้าน ก็รู้สึกว่อยากทำวิจัยประวัติศาสตร์ของบ้านเรา แต่ก็ยังลังเล ว่าเราจะทำได้หรือเปล่า แต่ก็เป็นที่ดี วันข้างหน้า ลูกหลานของเราจะรู้ว่าประวัติบ้านเราเป็นอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร พ่อหนานบอกว่า “...ก้านทำวิจัย จะจ้าน้อย บ่าใจจะเหมือนก้านเย็บกับข้าว ต้องใจเวลา บางคนยังบ่อเข้าใจกัน เป็นอู้ว่าดี ก่อ ดี ต้องมาทำความเข้าใจกันใหม่แหวกเก่า...” และที่สำคัญต้องอาศัยความร่วมมือของพวกเราทุกคน

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น เรียนรู้ได้ โดยไม่ต้องอ่านจากตำราอย่างเดียว แต่เกี่ยวกับเรื่องการค้าเนินชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนถึงประเพณีของบ่าเก่าที่เรา ยังรักษาไว้ ถ้าพูดถึงการวิจัยนั้น พิสูจน์แล้วว่าชาวบ้านสามารถทำวิจัยได้ ซึ่งคำว่า งานวิจัยแบบชาวบ้านนั้นหมายถึง การค้นหาข้อมูล การตั้งคำถาม การค้นคว้า การเจาะลึกข้อมูล การตั้งประเด็นคำถามต่างๆ

ถ้าไม่มีคำถามก็จะไม่เกิดความรู้หรือความเข้าใจเกิดขึ้นเราสงสัยอะไรต้องค้นคว้าหาคำตอบมาให้ได้และเราต้องบอกด้วยว่าประวัติศาสตร์ของเรามีอะไรบ้างเพราะลูกหลานรุ่นหลังจะไม่มีใครรู้ต้องอาศัยความรู้ของพ่ออู๊ย แม่อู๊ย ชาวบ้านของชุมชนเวียงกุมกามจะมีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยครั้งนี้อย่างไรบ้าง เพราะทั้ง ๕ หมู่บ้านนั้นภูมิปัญญาจะไม่เหมือนกัน แล้วแต่จารีตฮิตฮอยของแต่ละท้องถิ่น

บรรยากาศในช่วงกลาง หรือระหว่างทาง

สืบเนื่องจากในระยะแรก ๆ ชาวบ้านยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับการวิจัย และเนื่องจากทีมวิจัยเป็นพระภิกษุภราดรที่เป็นผู้หญิงทั้งหมด จึงถูกวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ นานาถึงความไม่เหมาะสม กอปรกับความสัมพันธ์ยังไม่แน่นแฟ้น ทั้ง ๆ ที่ทีมวิจัยทั้งหมดก็เป็นลูกหลานชาวบ้านเอง แต่ต่อมาทางทีมได้ทำความเข้าใจและดำเนินกิจกรรมตามแผนมาโดยตลอดจนชาวบ้านเห็นประโยชน์ และเข้าใจให้ความร่วมมือในเวลาต่อมา

ความสัมพันธ์ในระยะแรกกับระยะกลางนี้จะแตกต่างกันมาก เพราะแต่ก่อนเดินผ่านหน้ากันบางทียังไม่ทักทายกันเลย และไม่รู้จักคนบ้านใกล้เคียงด้วย แต่ต่อมาถึงระยะนี้ปฏิบัติการตอบสนองความสัมพันธ์ก็ปรากฏขึ้น เป็นต้นว่าเวลาทางทีมวิจัยลงพื้นที่ทำการวิจัยก็ดี หรืออยู่ในวิถีชีวิตปกติก็ดี ชาวบ้านก็จะให้ความช่วยเหลือ มีการถามถึงความคืบหน้างานวิจัยว่าไปถึงไหนแล้ว มีอะไรจะให้ช่วยก็บอก ชาวบ้านบางคนแต่ก่อนไม่เข้าใจก็กับเข้าใจมากขึ้น สังเกตได้จากเวลาที่ผู้เฒ่าผู้แก่ไปทำบุญที่วัดทางทีมวิจัยได้พูดคุย สนทนากับพ่ออู๋ แม่อู๋ จนบางทีแย่งกับตอบ และเปิดใจ เป็นบรรยากาศที่ทำให้ทีมวิจัยตื่นเต้นและตื่นเต้นใจมากที่ได้รับความไว้วางใจ

บรรยากาศระยะสุดท้าย

ผลจากการวิจัยที่ทีมได้สืบค้นเป็นระยะเวลา ๑ ปีกว่า ทำให้ได้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์, ทำให้ได้ข้อมูลที่เกิดจากคำบอกเล่า, กระบวนการวิจัยที่นำไปสู่การปลูกจิตสำนึก, และความสัมพันธ์ที่ดีงามระหว่างชาวบ้านกับทีมวิจัย

ก่อนทำการวิจัยชาวบ้านยังไม่มีที่ดินตัวใด ๆ กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม แต่หลังจากการวิจัยชาวบ้านเริ่มเห็นประโยชน์และคุณค่าทางวัฒนธรรมโบราณสถาน มีการตื่นตัว รักและหวงแหนโบราณสถาน ได้รู้เท่าทันสื่อ ได้รู้เท่าทันการพัฒนาการท่องเที่ยวและอื่น ๆ ของรัฐ ที่จะส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของชุมชน เพราะที่ผ่านมาภาครัฐผูกขาดความสัมพันธ์กับชุมชน คิดอยากจะทำสิ่งใด ๆ ก็ไม่เคยทำให้ชาวบ้านรับรู้ รัฐมีแต่จะทุ่มเงินสร้างผลกำไรทางธุรกิจการท่องเที่ยว แต่หารู้ไม่ว่าช่องโหว่ที่พัฒนาโดยเอาเงินตราเป็นที่ตั้งนำมาซึ่งความหายนะทางวัฒนธรรม โบราณสถานและค่านิยมที่ดีงามของชุมชน ด้วยเหตุนี้เมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมชาวบ้านจะลุกขึ้นพร้อมใจกันมาร่วมกิจกรรมร่วมกัน อันเป็นหนทางสุดท้ายที่จะปลูกจิตสำนึกจากรุ่นสู่รุ่นให้เกิดความภาคภูมิใจ ซาบซึ้งและหวงแหนโบราณสถาน และดำเนินวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมอันดีงาม เพราะนั่นคือหนทางแห่งความยั่งยืน

บทที่ ๖

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่องการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม มีวัตถุประสงค์ คือเพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำ จะทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันกับโบราณสถานเวียงกุมกามอย่างยั่งยืนได้อย่างไร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ชุมชนเวียงกุมกาม จำนวน ๕ หมู่บ้าน ประกอบด้วย ๑) บ้านช้างค้ำ ๒)บ้านเจดีย์เหลี่ยม ๓) บ้านกลาง ๔) บ้านเสาหิน ๕) บ้านหนองผึ้ง โดยมีวิธีการ ๒ อย่างคือ ๑) ภาคทฤษฎี คือการเข้าร่วมเวที, สัมมนา, ประชุม เพื่อกำหนดบทบาททิศทาง แนวทางในการศึกษาค้นคว้า ค้นหาข้อมูล และ ๒) ภาคสนาม หรือภาคปฏิบัติ เข้าไปสู่สถานที่หมู่บ้านทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูล โดยการบันทึก สังเกต สัมภาษณ์ สอบถาม สนทนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปู่ ย่า ตา ยาย ปราชญ์ชาวบ้าน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบการสัมภาษณ์ การสังเกตในการร่วมกิจกรรมของชุมชน การสนทนากลุ่ม และการจัดกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน แบบไม่มีการกำหนดแบบแผนโครงสร้าง โดยได้กำหนดหัวข้อที่ทำการศึกษาค้นคว้าแบบกว้าง ๆ เพื่อนำไปสู่การสนทนา พบปะพูดคุย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและชัดเจน การสนทนากลุ่มกับปราชญ์ชาวบ้าน พ่ออู๊ย แม่อู๊ย ในช่วงการเข้ามาวัดทำบุญ และโอกาสพิธีต่าง ๆ ในประเด็นข้อมูลเชิงลึก

การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการ ศึกษาข้อมูลจากป๊อบสา ไบลาน เอกสาร หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการศึกษาและเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลปฐมภูมิ และการเก็บข้อมูลภาคปฏิบัติ คือ การสัมภาษณ์ การสังเกตในการร่วมกิจกรรมของชุมชน การสนทนากลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ และการจัดกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ร่วมกับชาวบ้าน

การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันกับกลุ่มตัวอย่างในขณะเก็บข้อมูลภาคสนามและ วิเคราะห์ข้อมูลหลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จากนั้นคณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงเชิงพรรณนา

อภิปรายผล

จากการขยายตัวของชุมชนระยะ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา ผู้คนที่ย้ายเข้ามาใหม่อาศัยอยู่ในบ้านจัดสรร แวดล้อมด้วยที่นา สวนลำไย และซากวัดร้าง ที่มีโบราณสถานกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ทั้งในเขตโหนดที่ดินของราษฎรบริเวณบ้านเรือน เรือกสวนและไร่นาเฉพาะบางแห่งเพียงส่วนน้อย ที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นเขตวัดร้างและเป็นโบราณสถานของชาติ แต่ยังมี การดูแลรักษา กันไม่ทั่วถึง ที่ผ่านมามีส่วนใหญ่อิงยังคงถูกลักลอบขุดทำลายหากุพระเครื่องและพระพิมพ์ต่าง ๆ แม้ว่าทางราชการ ได้จัดสรรงบประมาณมาดำเนินการขุดแต่ง-บูรณะวัดร้างเหล่านี้กันอยู่เสมอ ๆ แต่หากว่ายังไม่ได้มีการศึกษาและจัดทำแผนแม่บท (Master Plan) กันอย่างครอบคลุมชัดเจน เพื่อเตรียมแนวทางการจัดการด้านชุมชนและจัดสภาพแวดล้อมในพื้นที่อย่างดี โดยเอื้อประโยชน์ทั้งการศึกษา ด้าน โบราณคดี-ประวัติศาสตร์และคุณภาพชีวิต-เศรษฐกิจของคนในชุมชน รวมไปถึงระบบงานการท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะที่เป็นโบราณสถานวัดร้างและไม่ว่างต่าง ๆ อันมีความน่าสนใจมาก ทั้งในเรื่องชั้นดินที่มหัศจรรย์ เขตวัดต่าง ๆ ในระดับสูงร่วม ๒ เมตร บริเวณเวียงกุมกาม (อย่างที่โฆษณากันว่าเป็นนครโบราณได้พิภพ - Atlantis of Lanna) เรื่องประวัติศาสตร์พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานชุมชน/บ้านเมือง และเรื่องรูปแบบศิลปะ-สถาปัตยกรรม หรือโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานช่างเหมาะทางโบราณคดีที่ควรกำกับดูแลกันอย่างมีประสิทธิภาพ และจัดทำรายงานการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ อีกทั้งเรื่องการจัดระบบระบายน้ำในเขตโบราณสถานต่าง ๆ ที่ควรได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมในฤดูกาล

ปากบ่ออุทกขโมย ฯลฯ เป็นต้น

ด้านระบบงานการท่องเที่ยว ที่ควรเร่งจัดการปรับปรุงแก้ไขสภาพภูมิทัศน์ของเมือง โดยรวม โดยเฉพาะเรื่องป้ายโฆษณา แผงขายพระ และร้านค้าบริเวณปากทางเข้าชมด้านถนนเชียงใหม่-ลำพูน การกำจัดขยะสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ การบรรยายนำชมของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นที่มีหลายกลุ่ม จัดทำป้ายผังเมืองรวม ป้ายบอกเส้นทางเข้าชมโบราณสถานต่าง ๆ เช่นเดียวกับป้ายบรรยายประวัติศิลปะสถาปัตยกรรมของวัด รวมไปถึงถึงอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาศึกษาเยี่ยมชม เช่น ถนนเส้นทางเข้าชม ที่จอดรถ ม้านั่ง ถึงขยะป้อมและยามรักษาความปลอดภัย ที่พักอาหาร/เครื่องดื่ม ฯลฯ

ด้านชุมชนในพื้นที่ ที่ฝ่ายภาคราชการควรเน้นทำความเข้าใจกับชุมชนในพื้นที่ ๔ ตำบลใน ๒ อำเภอของเวียงกุมกาม ด้านการส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมอนุรักษ์ดูแลโบราณสถาน และช่วยกันพัฒนา

สภาพภูมิทัศน์แวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยรอบโบราณสถานเส้นทางผ่านเข้าชมต่าง ๆ พร้อม ๆ กับการออกกฎหมายควบคุมสิ่งก่อสร้าง โดยเฉพาะที่เป็นอาคารสูง/สถานบันเทิง และรูปแบบสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในเขตพื้นที่เวียงกุมกามทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อให้สามารถคงหลักฐานสภาพแวดล้อมทางโบราณคดี ที่ส่วนใหญ่เป็นซากวัดร้างและไม่ร้างต่าง ๆ แนวสายน้ำแม่ปิงเก่า (หรือปิงห่าง ที่ปัจจุบันมีการถมทำเป็นถนนด้านที่ติดกับวัดหัวหนอง และมีการรुकล้ำทำลายกันโดยทั่วไป) รวมถึงการฟื้นฟูประเพณีวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ในท้องถิ่น พร้อมกับการสร้างงานและอาชีพให้กับชุมชน เพื่อก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และสำนึกรักในบ้านเกิดของคนในชุมชน รวมถึงของประเทศชาติ สมดังกระแสพระราชดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ว่า “การรักษาโบราณสถาน หมายถึงการรักษาชาติ”

ผลการศึกษาระบวนการการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรีท้าวช้างคำเวียงกุมกาม จะทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันกับโบราณสถานเวียงกุมกามอย่างยั่งยืนได้อย่างไรนั้น พบว่า ที่ผ่านมาชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการกับโบราณสถาน เพราะหน่วยงานราชการคือกรมศิลปากร และการท่องเที่ยวเป็นผู้จัดการ โบราณสถานแต่เพียงผู้เดียว ชาวบ้าน อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ไม่ได้มีส่วนร่วมเท่าที่ควร เพราะตอนนี้ชุมชนไม่รู้วาทิศทางการจัดการไปทางไหน ชุมชนไม่ได้เตรียมตัวรับ หลายคนไม่เข้าใจว่ามีคุณค่าอย่างไรในสายตาชาวโลก และในขณะที่เดียวกันชุมชนเองก็ไม่เห็นคุณค่าความสำคัญของทรัพย์สินตัวเอง เนื่องจากขาดการผู้ให้ความรู้วาทิศสถานเป็นของชุมชน ไม่ใช่เป็นของรัฐ เพราะเมื่อเป็นของตนเองชุมชนมีสิทธิ์ที่จะรู้ในการพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกาม

เพราะฉะนั้น ทางรัฐและชุมชนจะต้องบูรณาการการจัดการร่วมกัน อย่าให้ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ไปตกอยู่ที่คนอื่น ต้องให้ชาวเวียงกุมกามเป็นผู้จัดการผลประโยชน์ โดยให้ทางรัฐและชุมชนใช้ความเข้มแข็งที่แตกต่างกันเข้ามาจัดการอย่างเห็นคุณค่า เกิดคุณค่า และภาคภูมิใจ กล่าวคือ รัฐอาจจะใช้กฎหมายเข้ามาดูแลปกป้องโบราณสถาน ในส่วนของชุมชนจะต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นหลักในการขับเคลื่อนโดยอาศัยประเพณี ๑๒ เดือนมาเป็นจุดร่วมให้เป็นปีกแผ่นร่วมกัน คอยย้าคิดย้าทำอยู่ตลอดเวลา ซึ่งกระบวนการบูรณาการร่วมดังกล่าวจะนำมาซึ่งความยั่งยืนต่อไป

ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า ในพื้นที่ศึกษาวิจัยนั้นมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นเวลานานกว่าร้อยปีจากคำบอกเล่าของพ่ออู๊ย แม่อู๊ยในชุมชน ในอดีตชุมชนประวัติศาสตร์แห่งนี้มีวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ซึ่งในปัจจุบันนี้หลายอย่างได้เลือนหายไป แต่ยังคงเหลือร่องรอยของอดีตอยู่ บ้างแม้จะมีสิ่งใหม่ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งความเจริญในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม อาชีพ ประเพณี ความเชื่อ จากการนำเข้ามาของลูกหลานในหมู่บ้านหรือแม้แต่คนต่างถิ่น จนบางครั้ง คนในชุมชนยังปรับตัวไม่ทัน และได้มีผลกระทบ จนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยการศึกษาวิจัยเรื่องการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรีท้าวค้ำช้างค้ำที่ได้รับในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยในครั้งต่อไปดังนี้

๑. ช่องทางและรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนแบบมีส่วนร่วมในการจัดการโบราณสถาน
๒. ชุมชนและผู้นำชุมชนร่วมกลุ่มในการจัดการโบราณสถาน ให้มีบทบาทในการดูแลโบราณสถาน อย่าให้รัฐมองชุมชนว่าเป็นชุมชนอ่อนแอ
๓. ต้องสร้างความเข้มแข็ง และความสามัคคีในชุมชน
๔. นโยบายรัฐจะต้องบูรณาการร่วมกันกับชุมชนเวียงกุมกามต่อการดูแลรักษามรดกโบราณสถาน
๕. ภาครัฐหรือกรมศิลปากร จะต้องทำความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่เวียงกุมกามว่าโบราณสถานเป็นของชุมชน ไม่ใช่ของรัฐหรือกรมศิลปากร เพราะถึงแม้ว่าจะเป็นสมบัติของชาติ แต่ชุมชนที่เป็นเจ้าของแผ่นดินก็มีสิทธิที่ควรจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมอย่างไรบ้างในการจัดการโบราณสถาน
๖. การท่องเที่ยวจะต้องสร้างจิตสำนึกร่วมอนุรักษ์ หวงแหนโบราณสถานแก่นักท่องเที่ยวมากกว่าเพื่อความบันเทิงรื่นเริงใจ และหากจะมีกิจกรรมใด ๆ ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องปรึกษารื้อกับเจ้าหน้าที่หรือเจ้าของโบราณสถานถึงความเหมาะสมและขีดจำกัด

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. นำชมโบราณเวียงกุมกาม. สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๖ เชียงใหม่.

“_____” เวียงกุมกาม : รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมพันธ์ จำกัด. ๒๕๓๔.

ไกรสิน อุ๋นใจจินต์. นำชมโบราณสถานเวียงกุมกาม : ราชธานีแรกเริ่มของล้านนา. เชียงใหม่ : จรัสธุรกิจ การพิมพ์. ๒๕๔๗.

คณะสงฆ์. ประวัติและความเป็นมา วัดช้างค้ำ (การโถม กานโถม กาคโถม) และเวียงกุมกาม. रामบรรณกิจ, 2543.

ยงยุทธ ชูแ้วน. โลกของกลุ่มทะเลสาบ : รวมบทความว่าด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่ม ทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์. ๒๕๔๑.

ยศ สันตสมบัติ (ศ. คร.). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการจัดการ ทรัพยากร. เชียงใหม่ : บริษัทวิทอินดิไซน์ จำกัด. ๒๕๔๖.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการ จิตสำนึก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน. ๒๕๓๘.

รัตนพร เศรษฐกุล และคณะ. การสำรวจทางชาติพันธุ์ของชนเผ่าไทในกลุ่มแม่น้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยพายัพ, 2527.

ธิดา สาระยา (รศ.คร.). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. ๒๕๒๘.

“_____”. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ. ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยมหิดล. รายงานวิจัย. ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาจังหวัด เชียงใหม่. เชียงใหม่ : โครงการสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๒๘.

สร้อยศรี อ่องสกุล. หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับสา. เชียงใหม่ : คณะ มนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.

“_____” เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.

สภาวัฒนธรรม. ประวัติหมู่บ้าน นามเมือง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. สภาวัฒนธรรมอำเภอสารภี, เอกสารฉบับที่ ๖/๒๕๔๘.

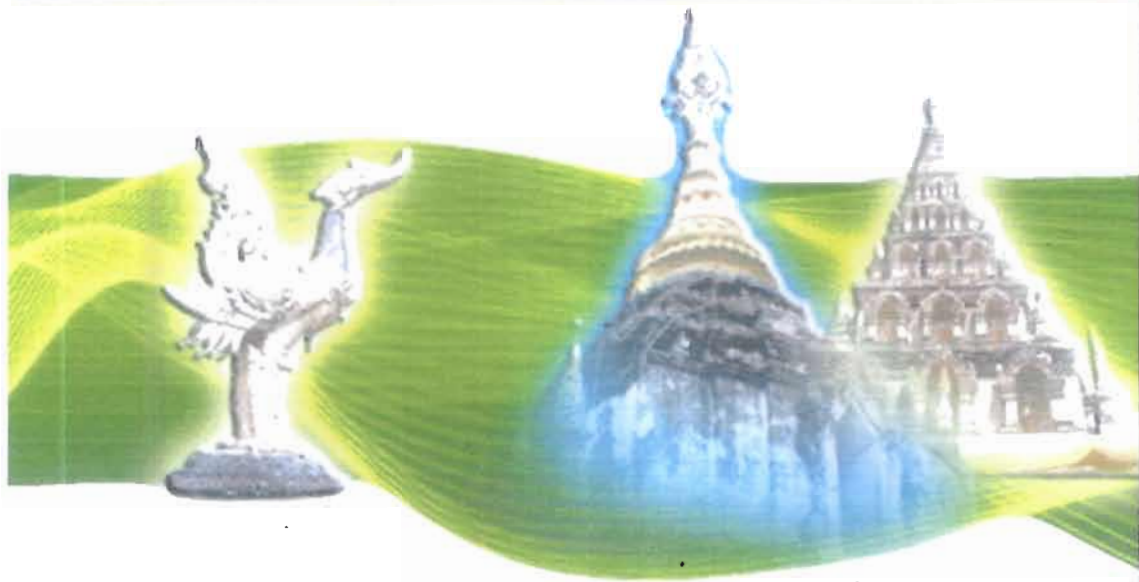
สำนักงาน โบราณคดี. เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน. เชียงใหม่ : สำนักงาน โบราณคดีและ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๖ เชียงใหม่. ๒๕๔๓.

สาขันธ์ ไพรชาญจิตร. โบราณคดีชุมชน : การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ :
โครงการ โบราณคดีชุมชน. ๒๕๔๖.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. นิเวศประวัติศาสตร์ : พรมแดนความรู้. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
๒๕๔๕.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด : รวมบทความทาง
ประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์. ๒๕๔๓.

ภาคผนวก

๑. ประมวลภาพกิจกรรม
๒. กระบวนการ
๓. ผู้ให้ข้อมูลหลัก
๔. ตัวอย่างโบราณวัตถุที่ขุดพบ

ภาคผนวก

ประมวลภาพกิจกรรมพื้นที่

◎ พบปะพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้าน ◎

◎หารือพูดคุยกับพ่อฮูย แม่ฮูย ◎

เวทีสรุปงานวิจัยระหว่างพี่เลี้ยงและทีมวิจัย

มัคคุเทศก์ท้องถิ่น

สัมภาษณ์บ้านพ่อหนานจันทร์แก้ว

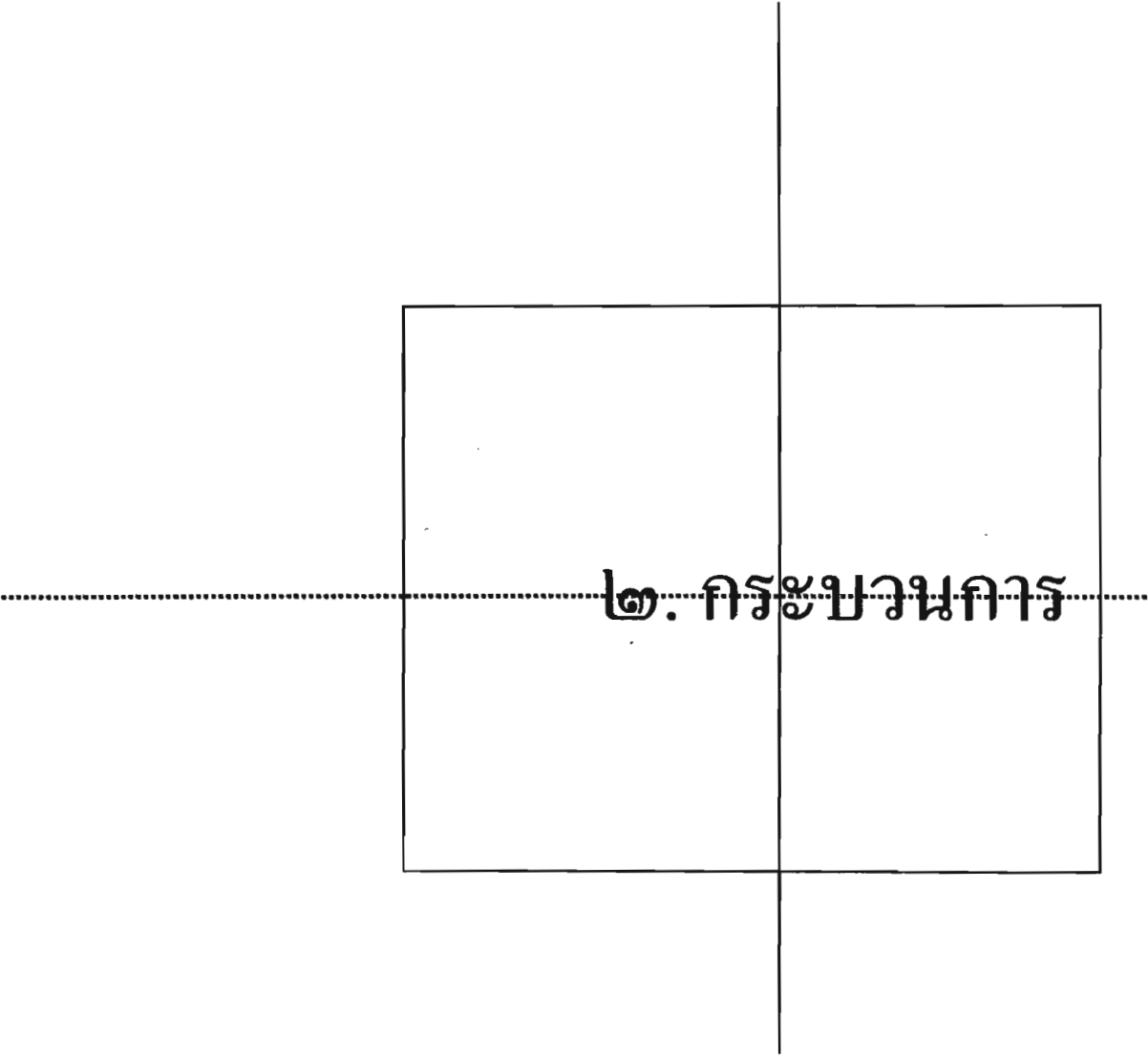
สรุปการเขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โดยมี...อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี เป็นผู้ให้คำปรึกษา

พระมหาพิระพงษ์ พลวิโร พี่เลี้ยง จากสถาบันโพธิยาลัย

พระอธิการวีระเดช สนตติโก หัวหน้าทีมวิจัยชุมชนศรัทธาวัคช้างค้ำเวียงกุมกาม

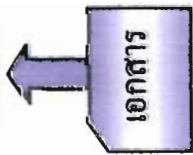

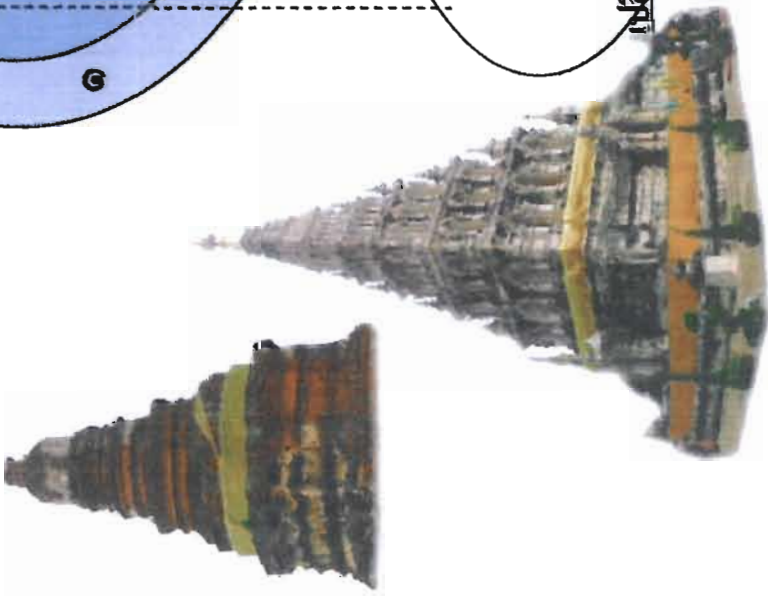
๒. กระบวนการ

ก่อน ๘๐ ปี

ยุค ๑

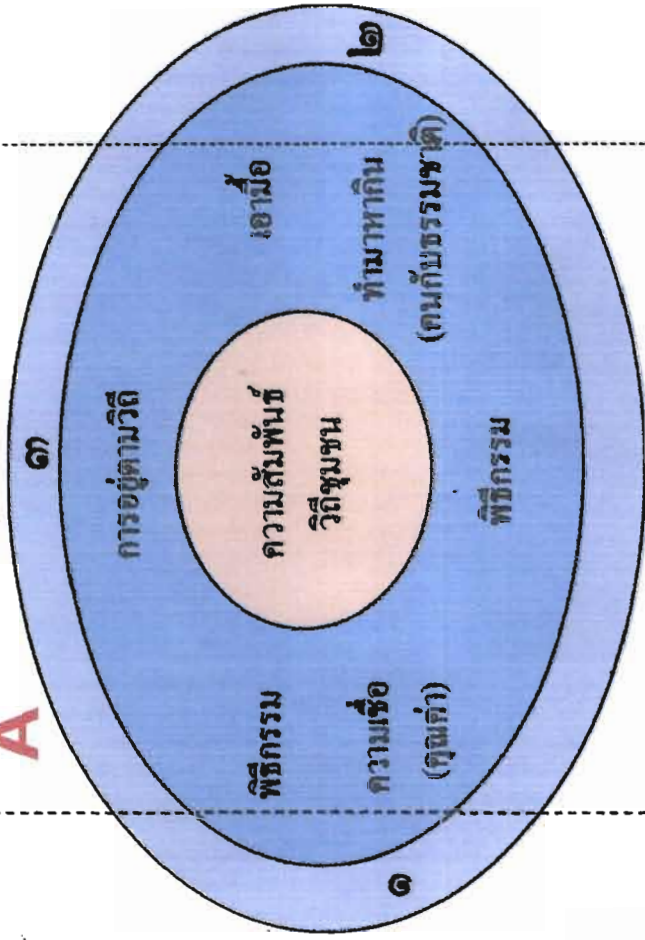
“ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม”

ยุค ๘๐ ปี

ยุค ๒

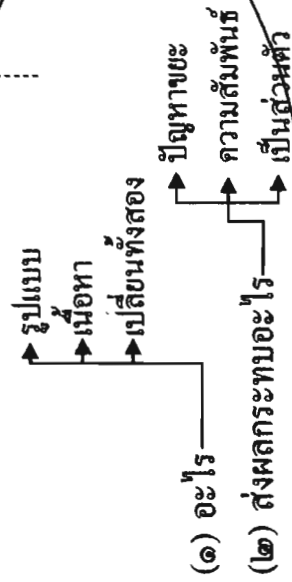
A

(๒) ส่งผลกระทบอะไร

ยุคปัจจุบัน

ยุค ๓

เปลี่ยนแปลง

(๑) อะไร

(๒) ส่งผลกระทบอะไร

กว้าง
ลึก
ปฏิบัติ

ช่วยเหลือของกรม
และระดับ

กระบวนการ

ทีมวิจัย

+

พี่เลี้ยง

สรุป

กระบวนการ

เรียนรู้ร่วมกัน

๑. "คนใน"

สังเกต
สัมภาษณ์
บันทึก

เก็บข้อมูล

๒. "ความหมายและคุณค่า"

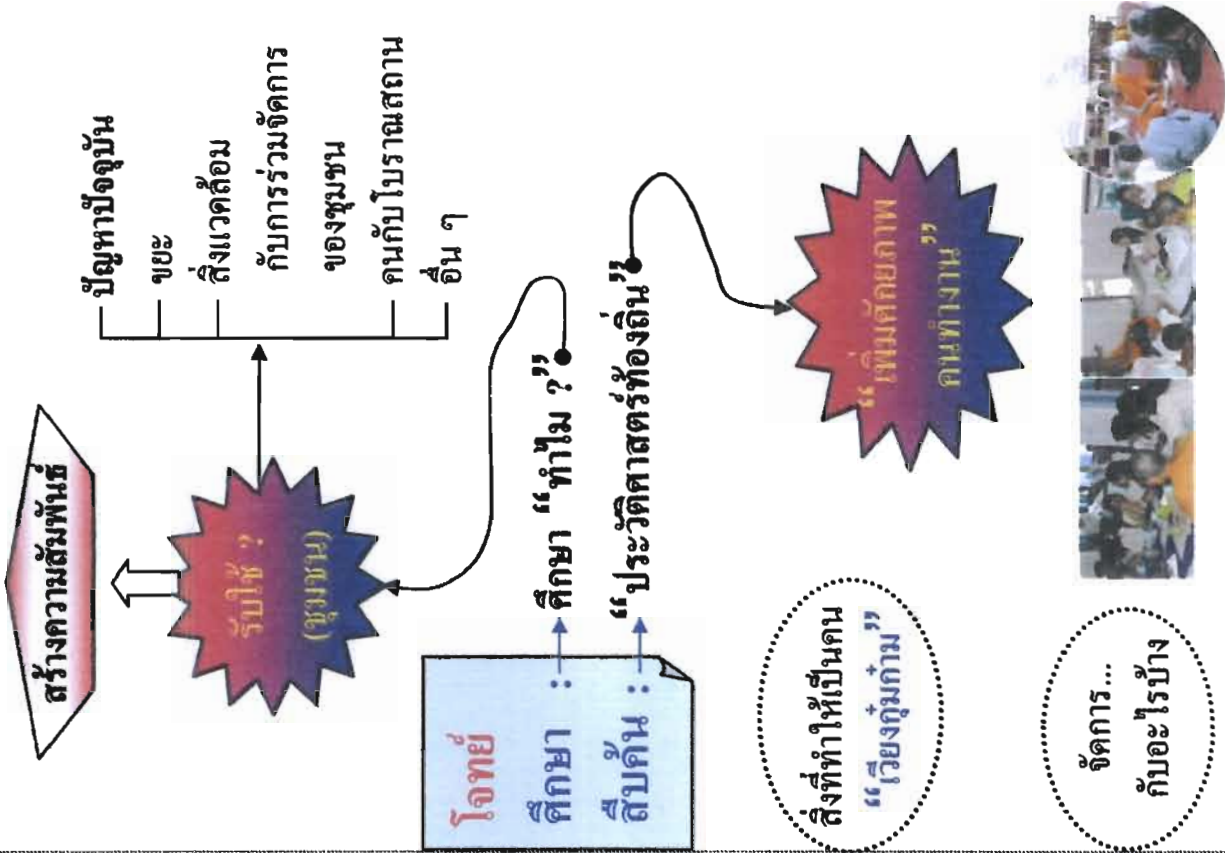
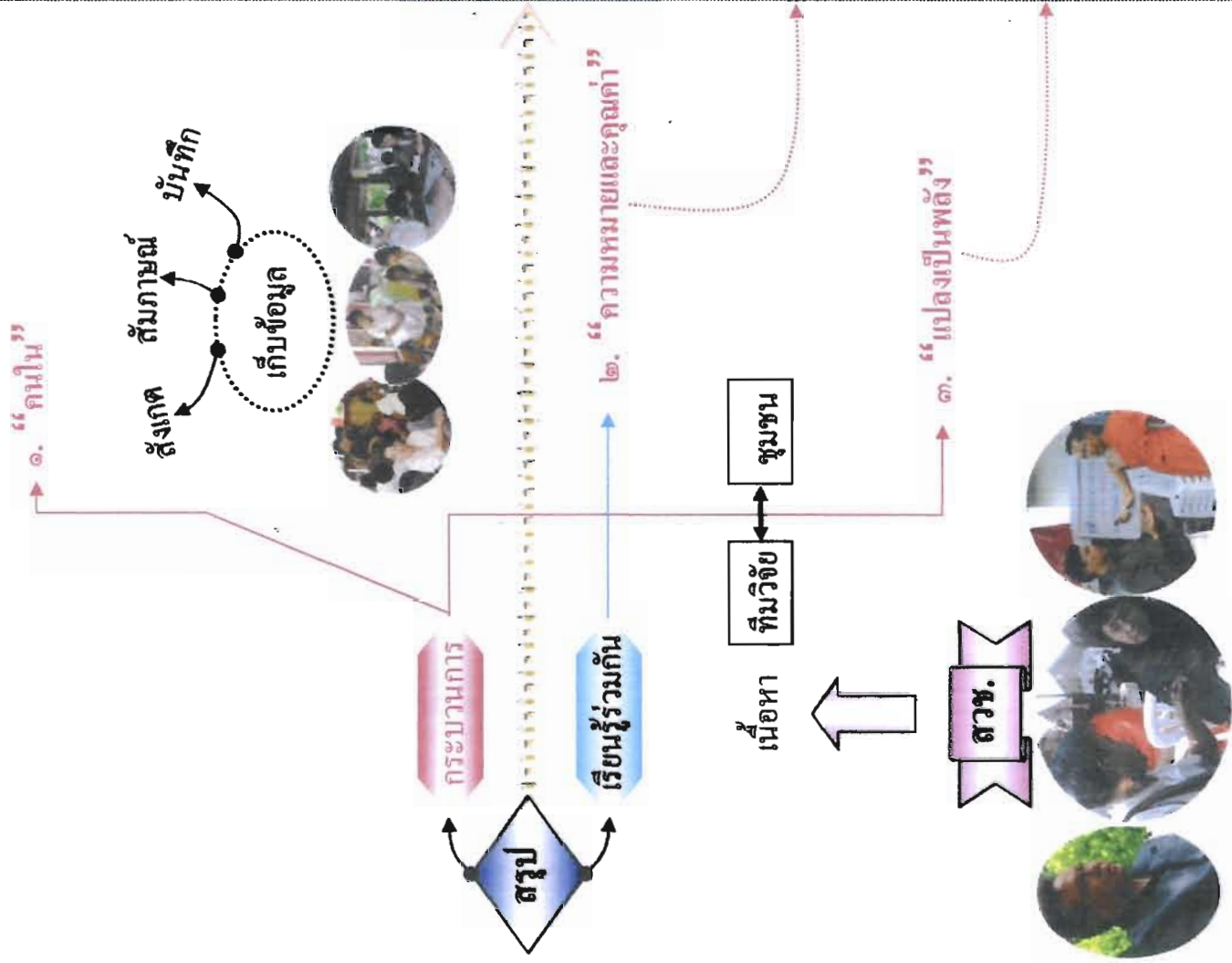
ชุมชน

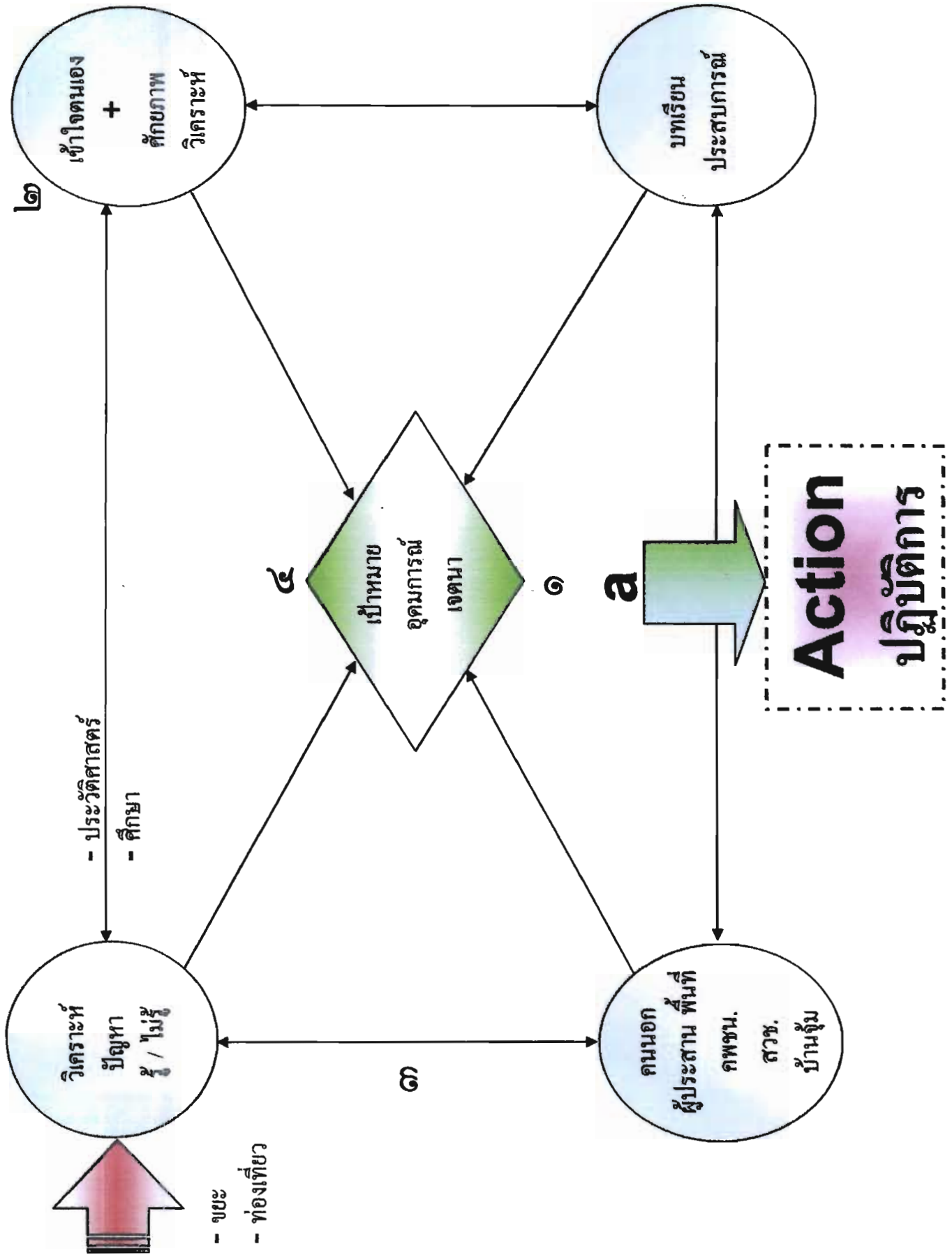
ทีมวิจัย

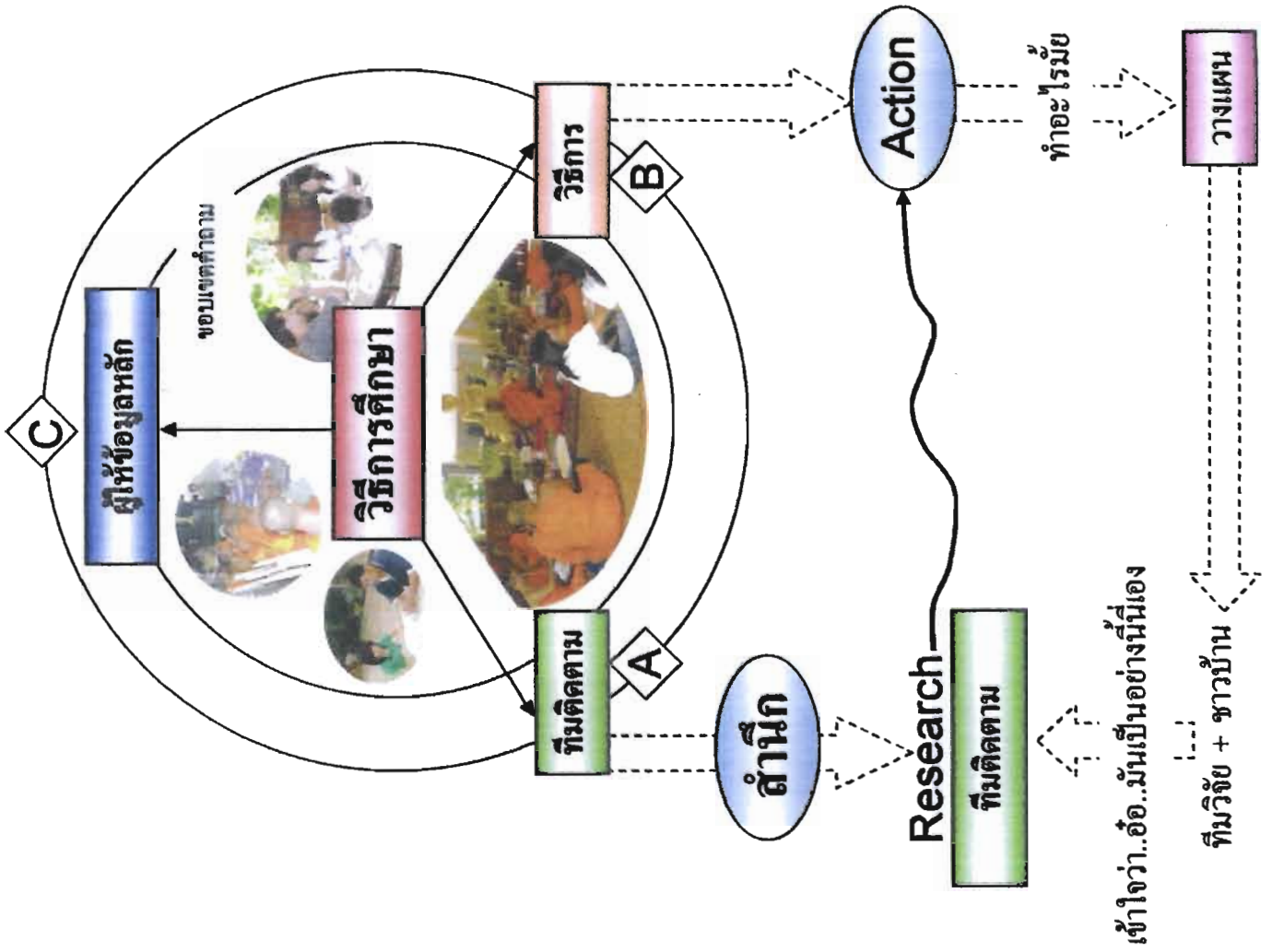
เนื้อหา

๓. "แปลงเป็นพลัง"

ดาว.

เข้าใจว่า...อ้อ..มันเป็นแบบนี้เอง

ทีมวิจัย + ชาวบ้าน

ทำอะไรมั้ย

วางแผน

Action

ดำเนินการ

Research
ทีมติดตาม

ทีมติดตาม

วิธีการ

วิธีการศึกษา

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ขอบเขตคำถาม

กิจกรรมกระบวนการ(วิธีการเข้าถึงข้อมูล)สืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เวียงกุมกาม

พฤษภาคม ๒๕๔๗ - สิงหาคม ๒๕๔๘

เวที ครั้งที่ ๑

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการ สืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๔ พฤษภาคม ๒๕๔๗	สถานที่ วัดช้างค้ำ ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่ กิจกรรมทำความเข้าใจระหว่าง สวช. กับ ชาวบ้าน เรื่องงานวิจัย เพื่อท้องถิ่น (ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น)	๑. ทีมวิจัยส่งหนังสือเชิญให้แก่ ผู้นำหมู่บ้าน(พ่อหลวง)๕ หมู่บ้าน ๒. ประกาศเครื่องกระจาเสียด ประชาสัมพันธ์ หอกระจายข่าว ของหมู่บ้านบอกชาวบ้าน ๓. ให้เยาวชน (ทีมวิจัย)ไป บอกผู้เฒ่าผู้แก่ ๔. บอกให้แม่บ้านเตรียมอาหาร เลี้ยงผู้เข้าร่วมกิจกรรม ๕. นำให้พระก่อนที่จะมีการ พูดคุยทำความเข้าใจ ๖. หัวหน้าทีมวิจัย(พระอธิการวิ ระเดช) เกริ่นกับผู้เข้าร่วมถึง เรื่องโครงการทำงานวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเวียงกุมกาม ๗. ผอ.กุลวดี พูดคุยถึงเรื่องการ สืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วย พลังคนท้องถิ่นว่าโบราณสถานจะ	- ผู้แทนจาก สวช. และ นักวิชาการประวัติศาสตร์ - ชาวบ้านจาก ๕ หมู่บ้านที่ เป็นศรัทธาวัดช้างค้ำ - พระสงฆ์และเยาวชนที่ร่วม เป็นทีมวิจัย - พระสงฆ์วัดสันกำแพงปลา (ทีมวิจัยไทเงิน วัดสันกำแพงปลา)	- ทีมวิจัยและชาวบ้านเรียงกม กันได้รับทราบถึงความเข้ามา ของโครงการวิจัยที่ สวช. ได้ เข้ามาสนับสนุนและฟื้นฟูให้ ชุมชนเกิดสำนึกว่าร่วมที่จะช่วยกัน สืบค้นประวัติศาสตร์ของตนเอง	- ความไม่เข้าใจของชุมชนเรื่อง การสืบค้นวิจัยประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น - ไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้นำ ชุมชนเท่าที่ควร

				<p>อยู่กับคนอย่างอื่นได้อย่างไร กับการสนับสนุนของ สวช.</p> <p>๘. อ.ชูพิณิจ แลกเปลี่ยน บทเรียนงานวิจัยประวัติศาสตร์ จากชุมชนอื่นๆ ที่ชุมชนร่วมกันมี บทบาท เช่น ประวัติคลองระบบ สี่ัค</p> <p>๙. เปิดโอกาสให้ชาวบ้าน ผู้เข้าร่วมเวทีได้แลกเปลี่ยน ซักถามถึงงานวิจัยว่าชาวบ้านจะมี ส่วนร่วมและช่วยทีมวิจัยได้ อย่างไรบ้าง</p>		
--	--	--	--	---	--	--

เวที ครั้งที่ ๒

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๑ มิถุนายน ๒๕๔๑	<p>เวทีประชุมทีมวิจัย กลุ่มหม่อมสาว</p> <p>เวทีทำความเข้าใจเรื่องงานวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับกลุ่มหม่อมสาว</p>	<p>๑. ขวนกลุ่มหม่อมสาวที่เคยเข้าร่วมงานปีใหม่เมืองเวียงกุมกาม มานั่งพูดคุยและทำความเข้าใจงานวิจัยประวัติศาสตร์</p> <p>๒. แบ่งบทบาท/หน้าที่ ที่จะช่วยกันสืบค้นประวัติศาสตร์ตามความสมัครใจและความถนัดของแต่ละคน</p> <p>๓. ขวนกันตั้งคำถามเพื่อที่จะร่วมกันทำการสืบค้นข้อมูลและค้นหาผู้/ปราชญ์ ชาวบ้านในแต่ละเรื่องในเวทีครั้งต่อไป</p> <p>๔. ทำปฏิทินปฏิบัติการสืบค้นประวัติศาสตร์</p> <p>๕. เพื่อค้นหาวิธีการทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนของทีมวิจัยและชาวบ้านเพื่อให้เกิดผลข้อมูลครั้งต่อไป</p> <p>๖. จะจัดเวทีครั้งต่อไปอย่างไร</p>	<p>- พระสงฆ์</p> <p>- กลุ่มหม่อมสาว</p> <p>- พี่เลี้ยงทีมวิจัย</p>	<p>- ทำให้ทีมวิจัยได้รับบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนและจะช่วยเหลือกันอย่างไรในการศึกษา/ สืบวจข้อมูล การตอบแบบสอบถามให้ได้ข้อมูล ภูมิปัญญา ผู้รู้ในชุมชน</p> <p>- ทำให้ทีมวิจัยเห็นกลุ่มเป้าหมายที่จะทำการสืบค้นข้อมูลทั้งกลุ่มที่เป็นแกนนำ เช่น กำนัน</p> <p>ผู้ใหญ่วัย ๖๐ ปี และที่เป็นชาวบ้าน เช่น พ่ออ้อยแม่อ้อย ครุฑท้าว ไปเป็นต้น</p>	<p>๑. ทีมวิจัย กลุ่มหม่อมสาว ผู้เข้าร่วมพูดคุยเชิงภาคความเข้าใจ เรื่องของงานวิจัยจึงต้องทำปฏิทินการสืบค้นประวัติศาสตร์เบื้องต้น</p> <p>๒. เพื่อความเข้าใจจึงต้องแบ่งบทบาทให้แต่ละคน ลองลงมือปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจ การจัดเวทีสืบค้นร่วมกันในครั้งต่อไป</p>

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๖	-ประชุมทีมวิจัยและอาจารย์พี่เลี้ยงร่วมพัฒนาโครงการ	<p>๑. ประสานกลุ่มหมื่นสาวที่เป็นทีมวิจัย</p> <p>๒. ประสานอาจารย์พี่เลี้ยง</p> <p>๓. ร่วมทำปฏิทินกิจกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเรียงกุมภาพันธ์ถึงธันวาคม</p> <p>๔. วางแผนร่วมกันระหว่างทีมวิจัยกับอาจารย์พี่เลี้ยงเพื่อจัดเวทีกิจกรรมเพื่อหาคนและทำความเข้าใจชุมชนในวันอาทิตย์ที่ ๑๓ มิ.ย ๕๖ ณ ศาลาวัดช้างค้ำ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ทีมวิจัยประวัติศาสตร์ - ทีมอาจารย์พี่เลี้ยง 	<p>ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น</p> <ul style="list-style-type: none"> - จากการพูดคุยระหว่างทีมวิจัยกับอาจารย์พี่เลี้ยงเพื่อร่วมกันพัฒนาโครงการได้ปฏิทินการทำงานเพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์เวทีย่อย ๕ พื้นที่ - ได้รู้ถึงสถานที่ที่จะนำไปตามพ่ออยู่แม่อยู่ พ่อน้อยพ่อหนาน ผู้รู้ ปรากฏว่า ใครทำอะไรที่ไหน อย่างไร เพื่อใคร เพื่ออะไร - จะทำอะไรจริงจะได้คำตอบจากเวที พูดคุยกับผู้รู้ในชุมชน 	<p>ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น</p> <p>๑. ทีมเกิดความเข้าใจในกระบวนการทำงานร่วมกันในการจัดทำปฏิทินกิจกรรมงานวิจัยมากยิ่งขึ้น</p>

เวที ครั้งที่ ๔

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๑๓ มิถุนายน ๒๕๔๗	- เวทีพูดคุยกับศรีทรา(คนแม่คนแก่) ๕ หมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและขอความร่วมมือกับชุมชน	๑. ทำหนังสือเชิญคนนำชุมชนทั้ง ๕ หมู่บ้าน ๒. ให้เยาวชนผู้เป็นทีมวิจัยเข้าไปบอกคนแม่คนแก่ในแต่ละบ้าน ๓. ประกาศหอกระยาช่าเพื่อบอกกล่าวกับชุมชน ๔. บอกแม่บ้านเพื่อจัดเตรียมอาหารเลี้ยงคนในเวที ๕. ทีมวิจัยเตรียมวัสดุ/อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในกิจกรรม	- ศรีทราที่เป็นคนแม่คนแก่ ทั้ง ๕ หมู่บ้าน - ทีมวิจัย - อาจารย์พี่เลี้ยง - คนที่สนใจ เช่น แม่บ้าน และกลุ่มแม่ค้าภายในวัดช้างก่า	- เกิดการแลกเปลี่ยนในเรื่องความเป็นชุมชนเวียงกุมกามจากคนแม่คนแก่ - ได้เข้าใจและเห็นถึงวิถี จริต ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นเวียงกุมกามในอดีต - เห็นผู้รู้ในแต่ละเรื่องที่จะให้ทีมวิจัย ไปถามเพื่อสืบค้นประวัติศาสตร์ - ได้เห็นสิ่งที่จะไปสืบค้นในชุมชนต่อไป	- ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากคนนำหมู่บ้านเท่าที่ควรคือไม่เข้าร่วมเวที - ต้องมีการประสานงานให้ดีกว่านี้และทำความเข้าใจกับคนนำหมู่บ้านในแต่ละหมู่บ้านถึงการทำงานวิจัย เพื่อให้ได้หาข้อมูลได้ง่ายยิ่งขึ้น ซึ่งทีมวิจัยส่วนแต่เป็นถูก หลานของคนในชุมชนทั้งสิ้น
		๖. แบ่งหน้าที่ให้แต่ละคนในทีมวิจัย เช่น ถ่ายรูป บันทึกเสียงจดบันทึก เป็นต้น ๗. หัวหน้าทีมวิจัยพูดคุยกับศรีทราเกี่ยวกับงานวิจัยและพี่เลี้ยงทำความเข้าใจร่วม			- ความไม่เข้าใจของชาวบ้านบางส่วนที่ไม่เข้าใจในเรื่องของงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ทีมวิจัยกำลังทำอยู่

เวที ครั้งที่ ๕

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๖	- ลงถามข้อมูลในชุมชน	- หัวหน้าทีมวิจัยนำทีมหนึ่ง ชุดคอยเตรียมงานการลงพื้นที่และคำถามที่จะนำไปถามพ่อผู้แม่ผู้ได้แบ่งกันออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้นัดแนะพ่อผู้แม่ผู้ และนำอุปกรณ์การบันทึกเสียง การเก็บภาพ(กล้องถ่ายรูป) ที่บ้านหลังแรก ๆ ที่ทีมวิจัยไปลงพื้นที่ก็คือ บ้านยายปั้น บ้านลุงธรรม โดยให้ทีมวิจัยเข้าไปหาในบ้านของผู้ให้ข้อมูล ทีมวิจัยได้พูดคุยถามสารทุกข์ก่อนแล้วค่อยถามถึงข้อมูลที่ต้องการทราบ ตามคำถามที่ทีมวิจัยยกยอกู้ เช่น บริบทชุมชน วิถีชีวิต การทำมาหากิน เมื่อสอบถามพูดคุยเสร็จ ทีมวิจัยก็ได้กลับมาร่วมกันสรุปที่วัดช้างค้ำ เพื่อสรุปข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่และยังทำให้เกิดคำถามใหม่ที่เขาหาหาเพิ่มขึ้นอีก	- ทีมวิจัยกลุ่มที่ ๑ หล้า, สน, กลอย ไปบ้านยายปั้น, ลุงธรรม - ทีมวิจัยกลุ่มที่ ๒ หึง, มีนทร์, ฟาร์ม ไปบ้านตาแก้ว	- ทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน วิถีชีวิต การทำมาหากิน ภูมิปัญญา วัฒนธรรม จากคำบอกเล่าของผู้รู้ - ได้เห็นถึงเรื่องความเชื่อในเรื่องของผีปู่ย่าและการแต่งงานของคนในชุมชนในอดีต	- พ่อผู้แม่ผู้ยังไม่ค่อยรู้ถึงความหมายของงานวิจัยคืออะไร จึงมีการเปลี่ยนวิธีการหาข้อมูลจากการตั้งคำถามเป็นการให้เล่าเรื่องราวในอดีตภายในชุมชนให้ฟังทั้งเรื่องของการอยู่อาศัย การทำมาหากิน ความเชื่อ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเอง - พ่อผู้แม่ผู้สามารถที่จะให้ข้อมูลได้โดยการเล่าเรื่องราวให้ฟังได้มากกว่าการที่เราจะให้ตอบตามคำถามที่ได้คิดกันไปเพราะถึงเป็นการเล่าให้ถูกสถานที่มากกว่าการทำงานวิจัย

เวที ครั้งที่ ๖

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๖	<ul style="list-style-type: none"> - บ้านชายนา - บ้านชายนา (บ้านเลขที่ ๑) 	<ul style="list-style-type: none"> - หัวหน้าทีมซึ่งเป็นเจ้าอาวาสและทีมวิจัยที่เป็นเยาวชนได้เดินทางไปลงพื้นที่ในชุมชนโดยการถามถึงความเป็นผู้ดูแลทุกข์ของชาวบ้านพร้อมกับการหาข้อมูลเหมือนกันเป็นการเยี่ยมชมไปพร้อมกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - พระสงฆ์ (หัวหน้าทีม) - เยาวชน (ผู้ช่วยทีมวิจัย) - ชายนา , พ่อหนานทอง , ตาปิ่น , ยายไย , ยายนวลและลูกหลานของพ่อผู้แม่ผู้ยี่เข้ามาร่วมวงสนทนา 	<ul style="list-style-type: none"> - ทราบถึงเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมาทั้งเรื่องของการไปมหาสุ วิถีชีวิต จริตประเพณี และประวัติศาสตร์ เวียงกุมกามในอดีต อีกทั้งยังได้ทราบถึงการอนุรักษ์บ้านในอดีตเพื่อเป็นการระลึกถึงการสร้างและบรรพบุรุษผู้สร้าง 	<ul style="list-style-type: none"> - การทำงานโดยมีพระสงฆ์เป็นที่เคารพและเยาวชนซึ่งถือเป็นลูกหลานนั้นทำให้ได้ข้อมูลจากพ่อผู้ยี่แม่ผู้ยี่ที่อาจจะเล่าให้ฟังมากกว่าที่จะเล่าให้ผู้อื่นฟังอย่างมาก พ่อผู้ยี่แม่ผู้ยี่พูดว่า “เป็นลูกเป็นหลานเน่อถึงได้เล่าฮือฟัง”

เวที ครั้งที่ ๗

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๖	<ul style="list-style-type: none"> - บ้านพ่อหนานจันทร์แก้ว - บ้านแม่แก้วเฮือน - บ้านแม่คำใส - บ้านแม่บัวถา (เยี่ยมชมพ่อผู้ยี่แม่ผู้ยี่) 	<ul style="list-style-type: none"> - หัวหน้าทีมและเยาวชน(ผู้ช่วยทีมวิจัย) นัดหมายวันเวลาและเดินทางไปหาเพื่อนำสัมภาษณ์ไปให้กับพ่อหนาน - ใช้เงินใจของงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่มาเป็นข้อพูดคุย หาข้อมูล 	<ul style="list-style-type: none"> - พระสงฆ์ (หัวหน้าทีมวิจัย) - เยาวชน (ผู้ช่วยทีมวิจัย) - พ่อหนานจันทร์แก้ว - แม่แก้วเฮือน - แม่คำใส - แม่บัวถา 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้ข้อมูลในด้านของความเชื่อเรื่องกุด ผี พิธีกรรม ประเพณี สมุนไพร อาหาร ที่มีอยู่ในเวียงกุมกามในอดีต 	<ul style="list-style-type: none"> - ทีมวิจัยยังไม่ได้รับข้อมูลที่ต้องการมากนักทำให้ต้องใช้เวลาที่วันสืลเข้ามาช่วยเหลือในการหาข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้ง

เวที ครั้งที่ ๗

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น (เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจาก กระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ ข้อคิดเห็น
๑๘ สิงหาคม ๒๕๔	<ul style="list-style-type: none"> - บ้านพ่อหนานจันทร์ แก้ว - บ้านแม่แก้วเฮือน - บ้านแม่คำใส - บ้านแม่บัวถา (เยี่ยมเยือนพ่ออุ้ยแม่อุ้ย) 	<ul style="list-style-type: none"> - หัวหน้าทีมและเยาวชน(ผู้ช่วยทีมวิจัย) นัดหมายวันเวลาและเดินทางไปหาเพื่อนำส่งมทานไปให้กับพ่อหนาน - ใจเงื่อนไขของงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่มาเป็นข้อพูดคุย หาข้อมูล 	<ul style="list-style-type: none"> - พระสงฆ์ (หัวหน้าทีมวิจัย) - เยาวชน (ผู้ช่วยทีมวิจัย) - พ่อหนานจันทร์แก้ว - แม่แก้วเฮือน - แม่คำใส - แม่บัวถา 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้ข้อมูลในด้านของ ความเชื่อเรื่องภูต พิธีกรรม สมนุไฟร อาหาร ที่มีอยู่ในบริเวณภูมกามในอดีต 	<ul style="list-style-type: none"> - ทีมวิจัยยังไม่ได้รับ ข้อมูลที่ต้องการมากนัก ทำให้ต้องใช้เวลาที่วันคิด เข้ามาช่วยเสริมในการหา ข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้ง

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการ สืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๔ ตุลาคม ๒๕๕๒	วัดช้างค้ำ	-ที่เสียนีติศเวธจากเวทีที่แล้ว -เพื่อติดตามความก้าวหน้าของ งานวิจัย	-ประวัติศาสตร์ไทยเงิน -ประวัติศาสตร์วังกุมภาม -อาจารย์ที่ปรึกษา	คณะที่ปรึกษานำเสนอการงานที่ ผ่านมาและร่วมกันกำหนดกรอบ การเขียนรายงานวิจัยในระยะเวลา ๖/เดือน ที่ผ่านมา ส่งให้ทาง สวช. การเขียนรายงาน ๖ เดือนที่ผ่าน มา ดังนี้ ๑.สรุปสาระสำคัญ ๒.รายงานความก้าวหน้า ๒.๑ วัตถุประสงค์ ๒.๒ วิธีการศึกษา ๒.๓ ข้อมูลที่ได้รับ ๒.๔ วิเคราะห์เนื้อหา วิธีการ ปัญหา และอุปสรรค ๒.๕ แผน ๖ เดือนต่อไป ๒.๖ ข้อเสนอแนะ	ทำให้มีแนวทางในการนำเสนอ รายงานอย่างมีรูปแบบและง่ายต่อ การเขียนรายงานการวิจัยเพราะ เป็นมือใหม่หัดขับ

เวที ครั้งที่ ๕

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๖ ตุลาคม ๒๕๔๖	วัดเจติยทัฬหีนิคม	หัวหน้าทีมโทรศัพทติดต่อเจ้าอาวาสให้นำคพอยู่แม่อยู่ที่ยู่วัดให้ ซึ่งพอยู่แม่อยู่ทำงานที่วัดอยู่แล้วแต่ในช่วงวัดศีล	หัวหน้าทีมวิจัย / พระสงฆ์ ๒ วัด วัดเจติยทัฬหีนิคมและวัดข้างคำ/เยาวชน/ พอยู่แม่อยู่ที่ยู่ที่วัด	รับทราบประวัติศาสตร์บ้านเจติยทัฬหีนิคม/วัฒนธรรม/ประเพณี/ความเชื่อ/ความสัมพันธ์ของคนกับ โบราณสถาน	ไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่เราตั้งไว้ก่อนลงพื้นที่เพราะพอยู่แม่อยู่บางคนหลงลืม ไปบ้างเพราะอายุแก่แล้ว

เวที ครั้งที่ ๑๐

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๖	วัดหนองฝิ่ง	หัวหน้าทีมได้ประสานเจ้าอาวาสไว้ โครงการเข้าไปหาที่วัดในวันเวลาที่ทีมจะมาหาข้อมูลจากพอยู่แม่อยู่ที่ยู่ที่วัดศีล	หัวหน้าทีม/พระสงฆ์ /เยาวชน / พอยู่แม่อยู่/ครุฑที่มาวัด(แม่อยู่วันเพ็ญ เตชะ อายุ๖๑)	บริบทชุมชนการทำมาหากิน/ความเชื่อ/ความสัมพันธ์ศรัทธากับวัดพระนอนหนองฝิ่ง	มีเวลาน้อย/ชาวบ้านต้องทำวัดสวนคนต์/พระสงฆ์เทศนาจึงไปตามต่อที่บ้าน

เวที ครั้งที่ ๑๑

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๒๕ มกราคม ๒๕๔๘	- การเข้าไปเยี่ยมผู้ป่วย	- ไปเยี่ยมผู้ป่วยเพื่อให้กำลังใจ - จะมีการพูดคุยจนถึงอาการป่วยไข้ - ชักชวนพูดคุยในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเวียงกุมกามในสมัยก่อน	- พระสงฆ์ และเยาวชนทีมวิจัย	- ได้ข้อมูลเพิ่มเติมบางส่วนจากการพูดคุยทั้งเรื่องวิถีชีวิต ความเป็นมา เรื่องยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคในสมัยก่อน - ได้ผู้ที่ให้ข้อมูลเพิ่มขึ้น (ผู้ป่วยเอง)	- มีเวลาในการไปเยี่ยมน้อย เพราะจะไปในช่วงเย็นโดยอาศัยไปกับชาวบ้านที่จะไปเยี่ยม

เวที ครั้งที่ ๑๒

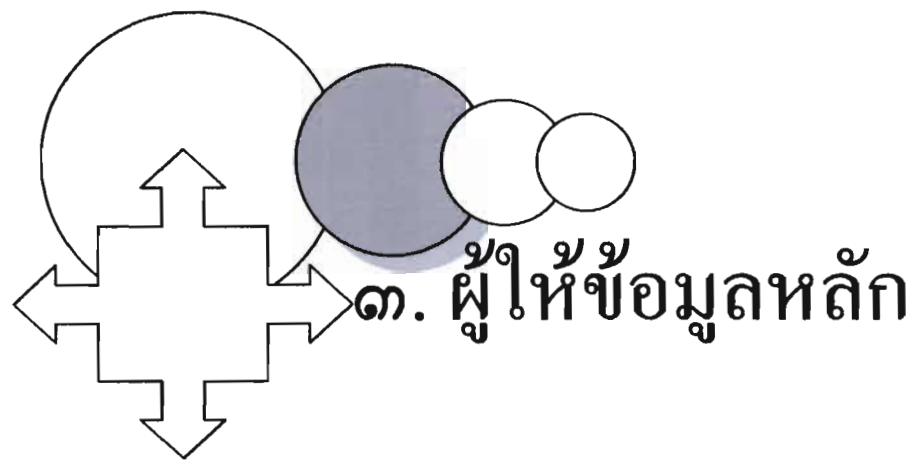
วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๒๕ มกราคม ๒๕๔๘	दानข้าวใหม่ ผิงหัวพระเจ้า	- ปรีกษา หรือ พูดคุย กัน - จัดเตรียมคนทำงาน สถานที่ - เตรียมการหาข้อมูล(การตั้งคำถาม) - ร่วมพิธีกรรม พร้อมหาข้อมูลที่ต้องการ - รวบรวมข้อมูล แลกเปลี่ยน สรุปเวทีร่วมกันภายในทีม	- พระสงฆ์ - พ่ออยู่แม่อยู่ - ชาวบ้าน - ทีมวิจัย	- ทำให้รู้ถึงความหมายของการนำถั่วมาร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน - ทำให้รู้ถึงความหมายของการพิธีกรรมข้าวใหม่เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณของข้าว และระลึกไปถึงผู้ที่มีพระคุณทั้งหลาย	- เวลานั้นเพราะจะมีการทำพิธีกรรมนี้กันในตอนเช้ามีเมื่อเสร็จแล้วชาวบ้านต้องกลับไปหาอาหารเข้าที่บ้านกันหมด - ต้องลงหาข้อมูลเพิ่มเติมจากเวทีครั้งหน้า

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๓๑ มกราคม ๒๕๔๘	เวทีสืบชะตาเวียงกุมกาม	<ul style="list-style-type: none"> - มีการประชุมตั้งแต่ระดับอำเภอ อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน ผู้สูงอายุ อสม. พระสงฆ์ ในตำบลท่าวังตาล - การจัดการจัดงานร่วมแสดงความคิดเห็นในการจัดงาน - ประชาสัมพันธ์โดยการใช้เครื่องกระจายเสียงของแต่ละหมู่บ้าน - การออกหนังสือนิมนต์พระสงฆ์โดยกระทรวงวัฒนธรรมเป็นผู้ดำเนินการ - ทีมร่วมกันหารือการร่วมงานสืบชะตาและการหาข้อมูลเพิ่มเติม - จัดเตรียมการบันทึกทั้ง ภาพ เสียง การจดบันทึก - เตรียมคำถามที่อยากรู้ในเรื่องของการสืบชะตา 	<ul style="list-style-type: none"> - พระสงฆ์ (๒๘ รูป) - หน่วยงานราชการ - กำนัน , ผู้ใหญ่บ้าน - อสม. , กลุ่มแม่บ้าน ต. ท่าวังตาล - ประชาชนในพื้นที่เวียงกุมกาม และคนทั่วไปที่ให้ความสนใจ - ทีมวิจัย 	<p>ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น</p> <ul style="list-style-type: none"> - ทำให้เห็นถึงความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนภายในเวียงกุมกาม - สามารถทำให้คนที่ไม่ถูกกัมนานั่งทำพิธีร่วมกันโดยใช้ด้าย (สายสิญจน์) สั้นเคียงรวมกันได้ - ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของการสืบชะตาเพิ่มขึ้น - มีการแลกเปลี่ยน สนทนาในเรื่องของความคึกคักเห็นของแต่ละคน - ทำให้คนรู้จักการให้ทานเพราะได้มีการจัดเลี้ยงโรงทานขึ้นในงานนี้ด้วย 	<p>ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น</p> <ul style="list-style-type: none"> - เวลาในการหาข้อมูลมีน้อย เพราะจะมีเรื่องของพิธีกรรมเป็นส่วนมาก - การเชิญส่วนงานอื่นเข้าร่วมนั้นไม่ค่อยให้ความร่วมมือเท่าที่ควร - การใช้งานประเพณีเข้าเชื่อมคนกับโบราณสถานนั้นเป็นวิธีการที่จะปลูกจิตสำนึกให้รักโบราณสถานได้เป็นอย่างดี

วันที่/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๑๒ มีนาคม ๒๕๕๘	เวที ลงพื้นที่หาข้อมูลบ้านกลาง	<ul style="list-style-type: none"> - มีการประชุมทีมเพื่อหาวิธีการเข้าไปหาข้อมูล - มีการนัดกับชาวบ้านโดยใช้วันดีเป็นวันบอกกล่าวนัดแนะที่จะลงพื้นที่บ้านไหน วันไหน ทั้ง ๕ หมู่บ้าน - ปล่อยให้พระที่ไปบิณฑบาตจะพูดคุยกับพ่ออยู่แม่อยู่เพื่อที่จะขอใช้พื้นที่บ้าน ตามแถวของหมู่บ้านที่จัดเวทีที่บ้านกลาง - เข้าเวลาสัปดาห์ติดต่อกันโดยการโทรศัพท์ไปขอใช้สถานที่เพื่อหาข้อมูล กับตามแถวด้วยตนเอง 	<ul style="list-style-type: none"> - พระสงฆ์ (หัวหน้าทีมวิจัย) - ผู้ช่วยทีมวิจัย - พ่ออยู่แม่อยู่ (ตาแก้ว , ยายจม , ยายคำ , ยายพอง) 	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้ทราบถึงความจำเป็นของบ้านกลางทั้งวิถีชีวิต การทำมาหากิน ความเปลี่ยนแปลง บริบทของชุมชนบ้านกลาง - ได้เห็นข้าวของเครื่องใช้เก่าแก่ที่เป็นข้าวของเครื่องใช้เดิมที่ขายจมรักษาไว้ 	<ul style="list-style-type: none"> - สถานที่(บ้านขอม) เดิมแล้วไม่ค่อยเปิดให้คนอื่นเข้าไปมากนัก ทำให้พ่ออยู่แม่อยู่บางท่านไม่กล้าที่จะเข้าไป - จึงได้มีการชวนเจ้าของบ้านพูดคุย เล่าเรื่องราวต่าง ๆ และชวนชาวบ้าน พ่ออยู่แม่อยู่ร่วมพูดคุยด้วย

เวที ครั้งที่ ๑๕

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรมการสืบค้น(เวที)	วิธีการเข้าถึงข้อมูล (กระบวนการสืบค้น)	ผู้เข้าร่วมการสืบค้น (ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง)	ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น	ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น
๒๕ มีนาคม ๒๕๔๘	สภาน้ำพระธาตุ	<p>๑. ส่วนของการจัดงาน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ประชุมคณะกรรมการวัดช้างค้ำ ผู้นำ ผู้เฒ่าผู้แก่ ชาวบ้าน ทิมวิชัย - ทำความเข้าใจในเรื่องของการจัดงานให้ถึงความสำคัญของการกิจกรรม - ร่วมกันเสนอความคิดเห็นในการจัดกิจกรรม - จัดแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดงาน - ดำเนินการตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย - ดำเนินการตามที่ได้นัดหมายในพิธีกรรม - ประกาศเสียงตามสายให้ชาวบ้านทราบพร้อมกัน <p>๒. ส่วนงานวิชัย</p> <ul style="list-style-type: none"> - เตรียมแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ (แบ่งคนทำงาน) - จัดเตรียมสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเวที 	<ul style="list-style-type: none"> - พระสงฆ์ - ผู้นำชาวบ้าน - พ่ออยู่แม่อยู่ - ชาวบ้าน - ทิมวิชัย 	<p>ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการสืบค้น</p> <ul style="list-style-type: none"> - ทราบถึงความสำคัญของการสภาน้ำพระธาตุที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการบูชาองค์พระธาตุ(เจดีย์) - เห็นถึงความสำคัญคือน้ำบ้านนี้เองเดียวกันของพี่น้องชาวบ้าน - ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากเดิม - เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในการทำพิธีจากอดีตกับปัจจุบัน 	<p>ปัญหา/อุปสรรค/ข้อคิดเห็น</p> <ul style="list-style-type: none"> - เวลาในการหาข้อมูลมีน้อย เนื่องจากจะมีการประกอบพิธีกรรมกันเป็นส่วนมาก - วันที่จัดกิจกรรมตรงกับวันธรรมดาทำให้มีวิทยุขบวนส่วนต้องไปเรียนหนังสือ จึงให้คนทำงาน ไม่เพียงพอต่อการหาข้อมูล - ควรมีการลงพื้นที่เพื่อหาข้อมูลจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมอีกครั้ง

๓. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ตาสม ต๊ะเปียง
อายุ 80

ยายสม ต๊ะเปียง

พ่อหนานจันทร์แก้ว บุญหมั่น
อายุ 74

ยายต่อมคำ กาบศรี

อายุ 78

ตาทอง บุญหมื่น

อายุ 82

ตาปิ่น บุญหมื่น

อายุ 79

ยายนาง บุญหมื่น
อายุ 70

ยายไส ไชยกันทา
อายุ 73

ยายตา เจริญชัย
อายุ 66

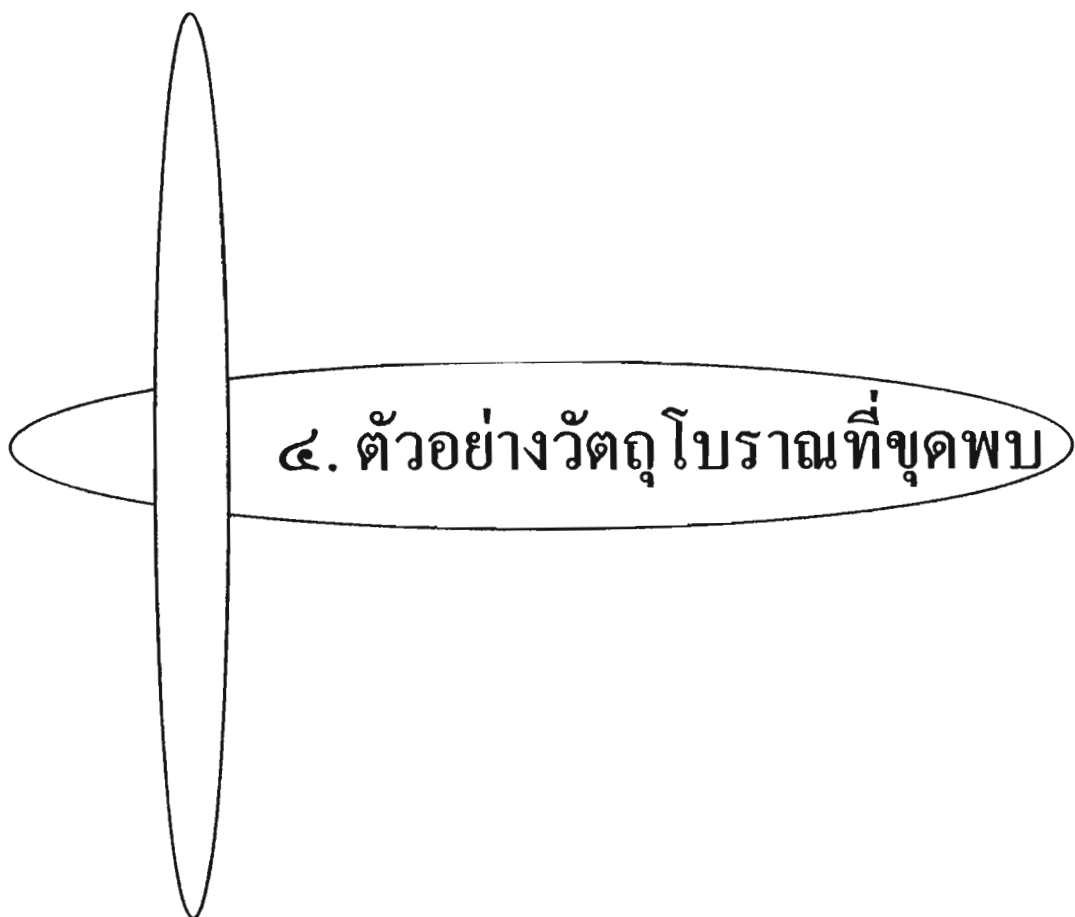
ยายนวด เจริญชัย
อายุ 80

ยายแก้วเรือน ตีมงคล
อายุ 74

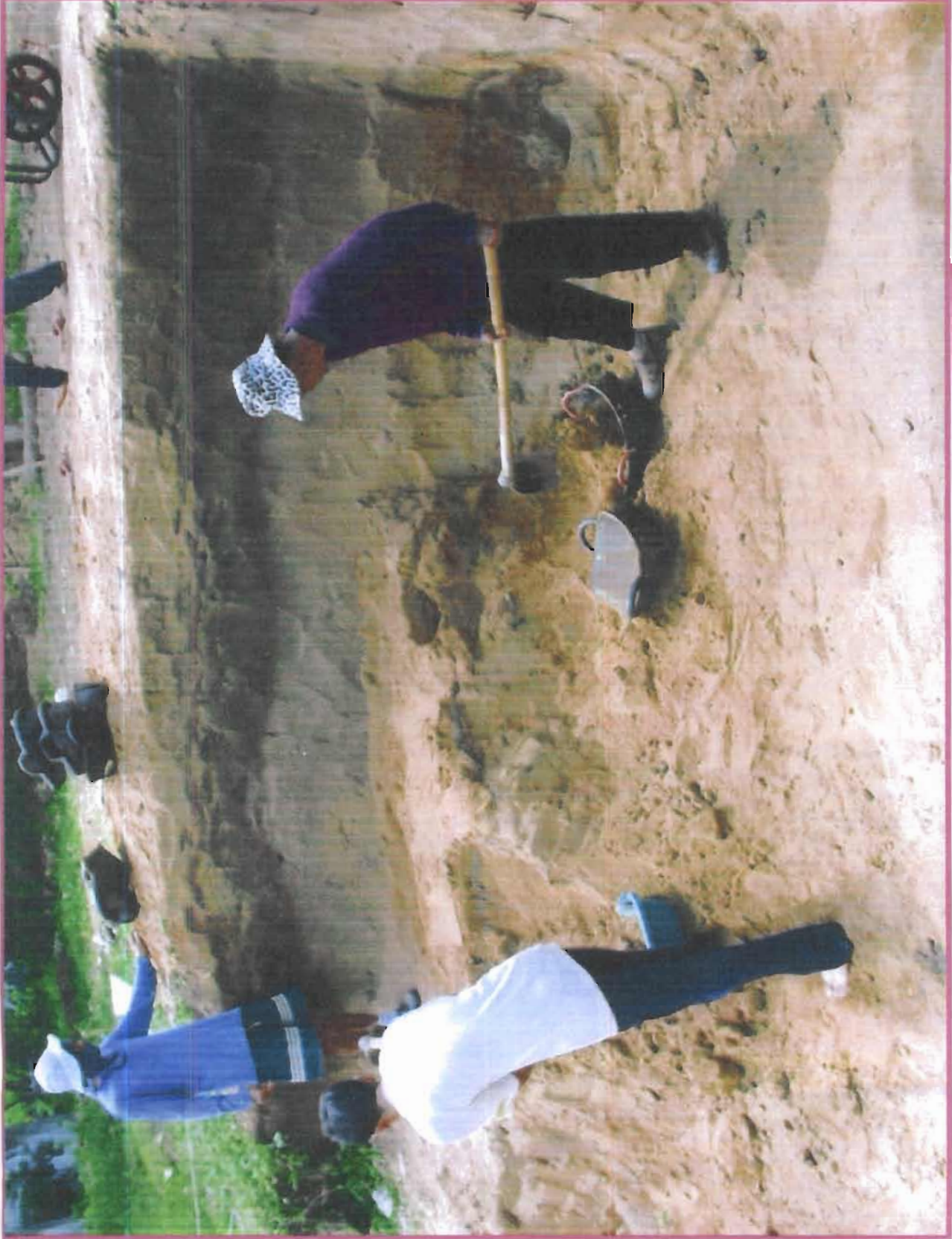

ยายบัวตา ชมพู
อายุ 66

๔. ตัวอย่างวัตถุโบราณที่ขุดพบ

การขุดดินทราย(แม่น้ำปิง)ทับ
ถมถนนบน ด้านตะวันตก
บริเวณวัดหนานช้าง

การวัดระดับการวางตัว
การปลูกดินเผาเคลือบ ที่
พบด้านหน้าวัด

ไพนาดใหญ่บรรจุเครื่อง
เคลือบดินเผาถายครามสมัย
ราชวงศ์หมีง (พ.ศ.๑๙๑๑-๑๙๑๗) และโบราณวัตถุอื่นๆ
รวม ๕๒ รายการ

ภาพเครื่องถ้วยเนื้อขาว(Porcelain) และโบราณวัตถุเกี่ยวเนื่องที่พบจากการขุดแต่งวัดหนานช้าง
(ร้าง) เวียงกุมกาม พ.ศ.๒๕๔๖

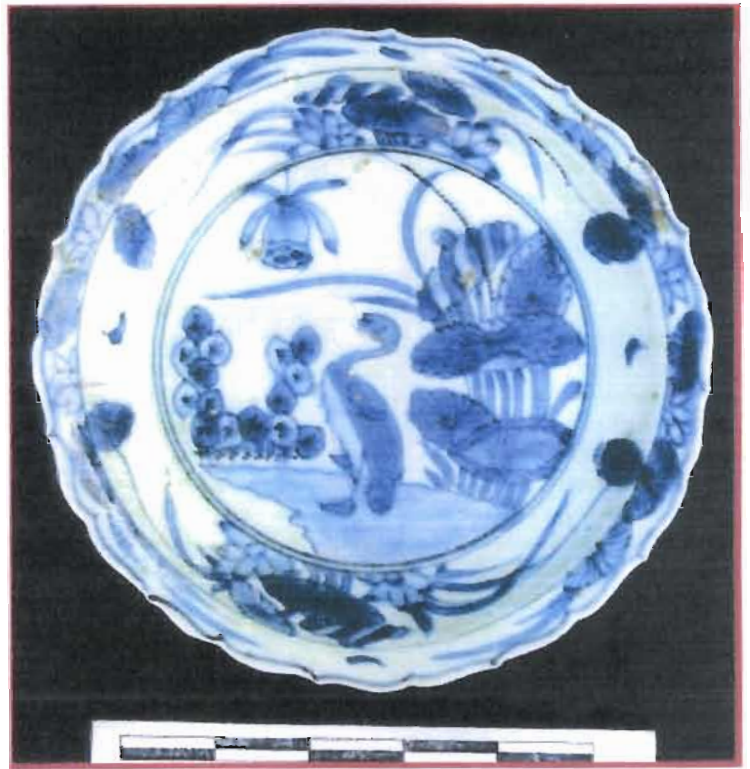

เครื่องถ้วยเคลือบเนื้อขาวลายคราม จำนวน ๘ ใบที่พบในชั้นทรายทับถมด้านหน้าวัดหนานช้าง

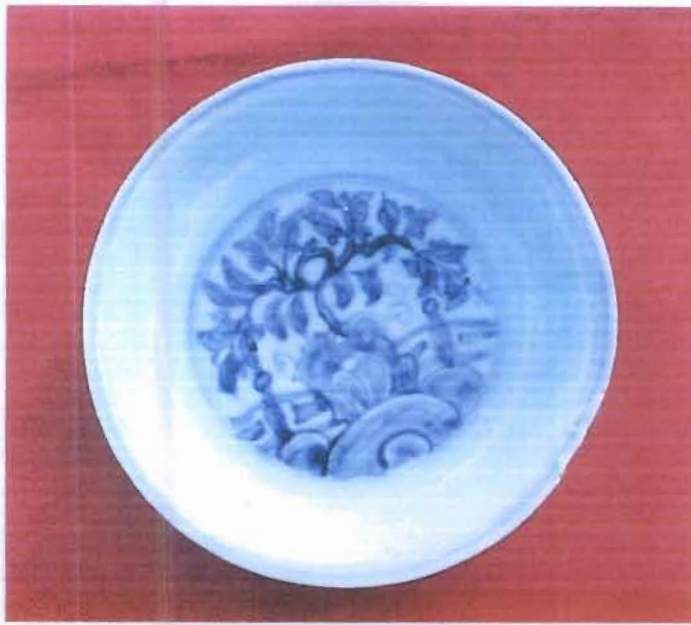

จานลายครามเขียนรูปนกก
พีนิทซ์ และนกน้อย ๒ ตัว

ชามลายครามด้านใน และด้านนอก
เขียนลายรูปเปิดและลายดอกไม้ใบไม้

จานก้นเตี้ยลายคราม ด้านใน
เขียนลายรูปนกฟีนิกซ์ ๓ ตัว

จานลายครามเขียนรูป
ต้นไม้ และทิวทัศน์(สีอ่อน)

จานลายครามเขียนรูป
ต้นไม้ และทิวทัศน์(สีเข้ม)

ด้านนอกของจานลายครามเขียน
รูปพรรณพฤกษาลายเครือเถา

อยู่กับที่บุคคล

เอกชนเป็นเจ้าของ

ความเป็นเมืองมาซ้อนทับการ
โบราณวัตถุซึ่งจะถูกกลืนไปในที่สุด

เอกชนล้อมรอบจนมืด

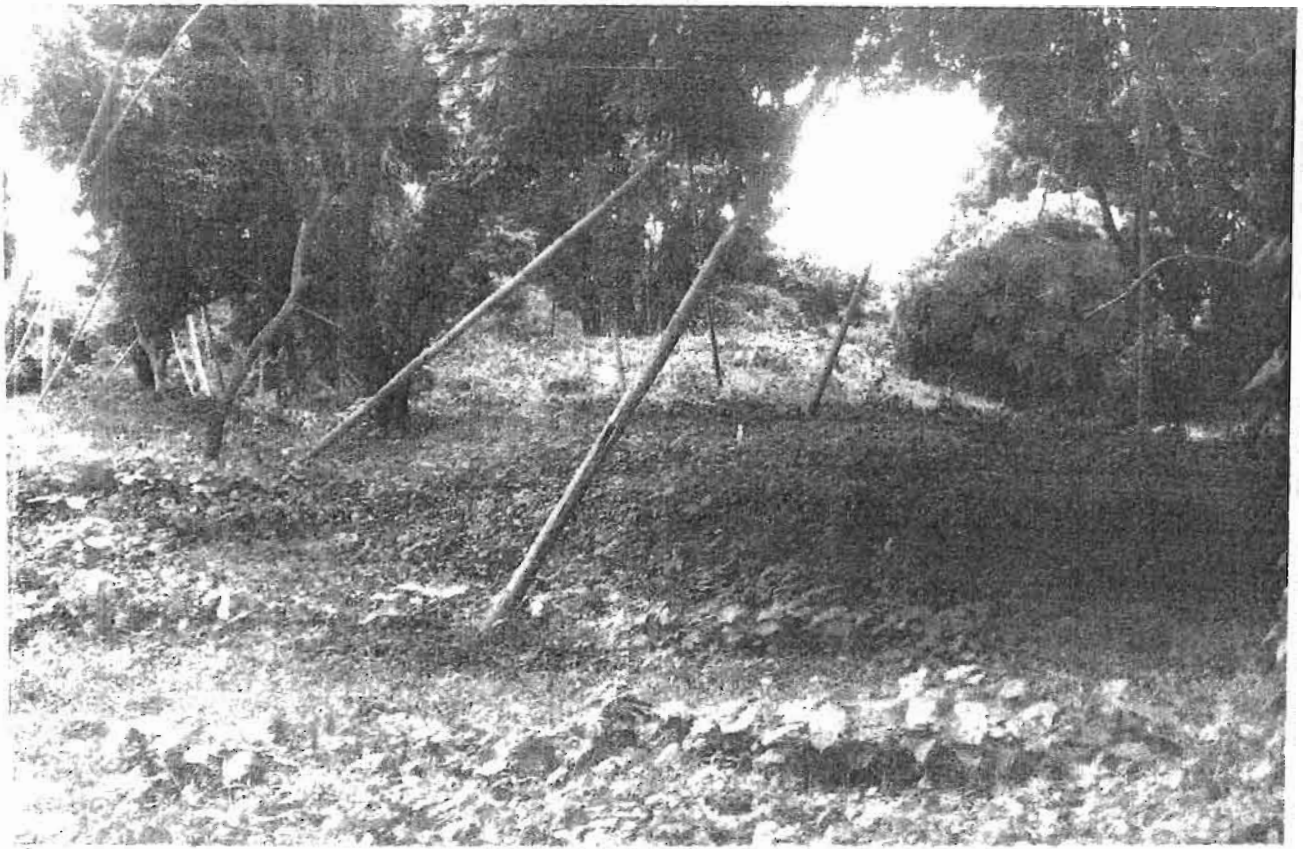
เอกชนล้อมรอบจนมืด

อยู่ในที่ของเอกชน

อยู่ในที่ของเอกชน

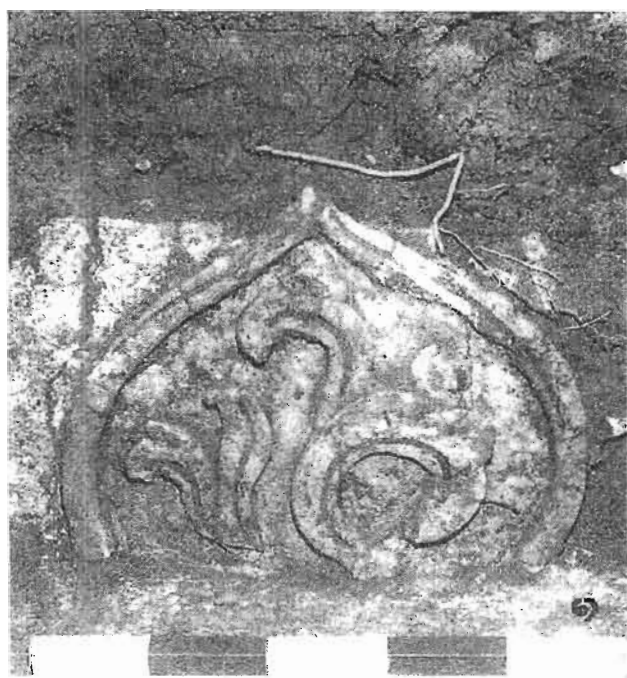
เนินโบราณสถาน "เนินพระเจ้าองค์ดำ" ก่อนการขุดแต่ง

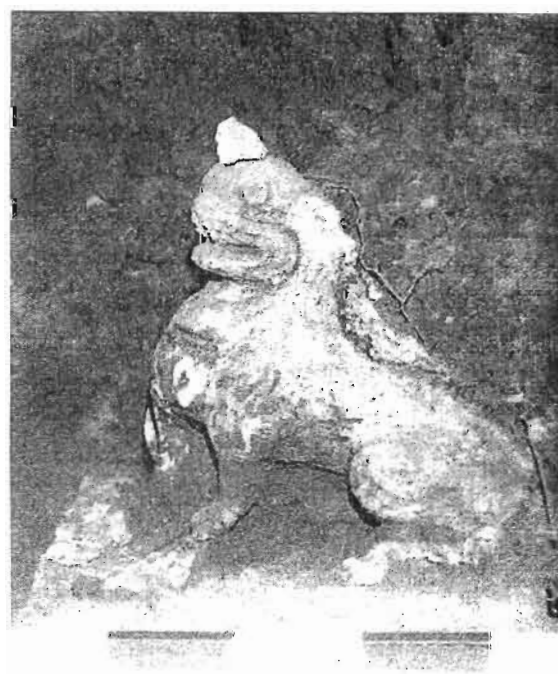
เนินโบราณสถาน "เนินพญามังราย" ก่อนการขุดแต่ง

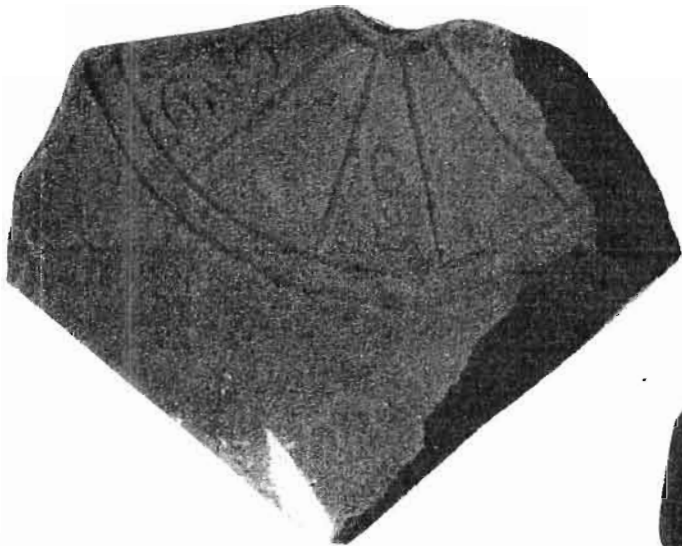
ฐานชุกชีท้ายวิหาร มีลวดลายปูนปั้นรูปกลีบบัว (๑) และรูป สิงห์ ศิลปะล้านนาประดับย่อมุม (๒-๓)

ลวดลายปูนปั้นรูปกลีบบัวประดับฐานชุกชีในวิหาร เป็นหลักฐานการก่อสร้างครั้งแรก ต่อมามีการก่อสร้างฐานวิหาร และฐานชุกชีทับลงไปอีกครั้งหนึ่ง

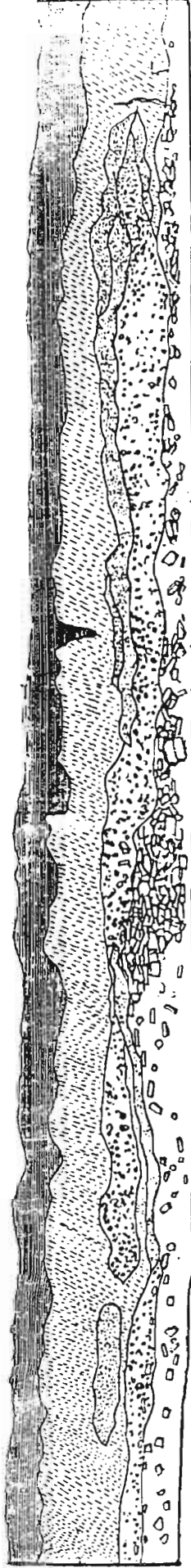
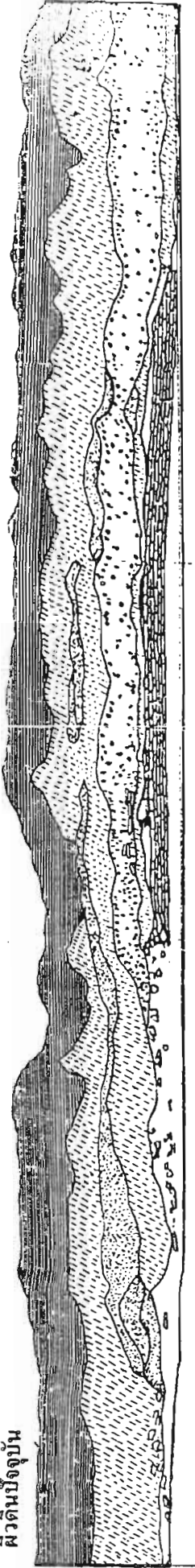
รูปสิงห์ปูนปั้น ศิลปะเดิวยสองร่างประดับที่มุมฐานวิหาร ในโบราณสถานธาตุคู่ขาว

ชิ้นส่วนศิลาจารึกภาษาไทย อักษรไทยล้านนา หรืออักษรฝักขาม พบในการขุดแต่งโบราณสถานวัดหัวหนอง (ร้าง) เวียงกุมกาม

ผิวดินปัจจุบัน

- ผิวดินบริเวณโบราณสถานวัดอีค้าง เวียงกุมกาม
- แสดงลักษณะการทับถมจากตะกอน กรวด และทรายที่ทับถมโบราณสถาน
- ดินปัจจุบัน
 - ดินปนทราย
 - ทรายละเอียด
 - กรวด

